جۇڭگو هازىرقى زامان هېكايىلىرىدىن-1

# توغۇرۇق يول

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى:
ئەخمەت ئىمىن
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى:
ۋالى گولىن
مەسئۇل كورېكتورى:
ئۆمەرجان

جۇڭگو ھازىرقى زامان ھېكايىلىرىدىن ــ 1

# تۇيۇق يول

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

تۇيۇق يول
(جۇڭگو هازىرقى زامان هېكايىلىرىدىن —1)
تەرجىمە قىلغۇچىلار: توختى باقى
ياسىن سەيىت

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۇزۇپ نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 3 — باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 787×1092 مىللىمېتر 1/32
باسما تاۋىقى: 9.875، قىستۇرما ۋاراقى: 2
1993 - يىل 2 - ئاي 1 - نەشرى
1993 - يىل 2 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 2,000 — 1
ISBN7—228—02243—2/I·777
باھاسى 2.70 يۈەن

## نەشرىياتتىن

«جۇڭگو هازىرقى زامان هېكايىلىرىدىن» ناملىق بۇ مەجمۇئەگە «4 - ماي» ئەدەبىيات ئىنقىلابىدىن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇش هارپىسىغىچە بولغان يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىدىكى يېڭى ئەدەبىياتقا دائىر هېكايىلەر كىرگۈزۈلگەن.

بۇ هېكايىلەر «4 - ماي» دىن بۇيانقى جۇڭگو يېڭى ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىيات جەريانىنى، ئاساسىي قىياپىتىنى ۋە مۇھىم مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدۇ. بۇ مەجمۇئەدە ئىنقىلابىي ۋە ئىلغار خاھىشتىكى ئەسەرلەر ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئوخشىمىغان ئېقىم ۋە ئوخشىمىغان ئۇسلۇبتىكى يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىگىمۇ مەلۇم دەرىجىدە ئېتىبار بېرىلگەن. بىز بۇ مەجمۇئەنى تۈزۈشتە تارىخىي تەرەققىياتنىڭ ئوبيېكتىپ ئەمەلىيىتىگەھۇرمەت قىلىپ، ئاساسەن جۇڭگو هازىرقى زامان ئەدەبىيات تارىخىدا خېلى تەسىر قوزغىغان ياكى مەلۇم ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئەسەرلەرنى تاللىدۇق. بۇ ئەينى چاغدىكى ئىجتىمائىي تۈرمۇش ۋە خەلق كۆرۈشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن، بۇگۈنگىچە ئىدىيىۋى ئەھمىيىتىنى يوقاتمىغان، شۇنىڭدەك بەدىئىي جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىكى بىلەن ئۆزىنىڭ تەقلىدىي قىممىتىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان ئەسەرلەردۇر.

بىز بۇ مەجمۇئەنى تەرجىمە قىلىپ تۇزۇشتە شائىخەي ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى 1978 - يىلى نەشر قىلغان «جۇڭگو ھازىرقى زامان ھېكايىلىرىدىن» ناملىق كىتاب بىلەن جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيسى ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئورنى ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىشخانىسى تۇزگەن، خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى 1980 - يىلى نەشر قىلغان «جۇڭگو ھازىرقى زامان ھېكايىلىرىدىن تاللانما» ناملىق توپلامنى ئاساس قىلدۇق. بىر يازغۇچىنىڭ پەقەت بىرلا ھېكايىسى تونۇشتۇرۇلدى. بۇرۇن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنمىغانلىرىنى تونۇشتۇرۇش ئاساس قىلىنغانلىقى ئۈچۈن بەزى ئەسەرلەرنىڭ شۇ يازغۇچىنىڭ بىردىنبىر ۋەكىللىك ئەسىرى بولالىشى ناتايىن. بەزى ئەسەرلەر شۇ يازغۇچى ئىجادىيىتىنىڭ پەقەت مەلۇم بىر دەۋرىنىلا ۋەكىللىك قىلالايدۇ. كىتابخانلىرىمىزنىڭ، جۈملىدىن تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ بۇ تەرەپنى توغرا چۈشىنىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

## مۇندەرىجە


لۇشۈن ..... ئا Q نىڭ رەسمىي تەرجىمھالى 1
يېڭ شاۋجۈن ..... پەن ئەپەندى رىيازەتتە 82
بەگشىن ..... ئايرىملىق 121
ۋاڭ تۈگجاۋ ..... قىلىچ 141
توختى باقى تەرجىمىسى
شۈي دىشەن ..... چۈنتاۋ 175
گومورو ..... تۈيۈق يول 216
يۈي دافۇ ..... كىچىكىپ ئىچىلغان گۈيخۇا گۈلى 241
يۈەن جۈن ..... نەزەربەند 294
ياسىن سەيىت تەرجىمىسى

# ئا Q نىڭ رەسمىي تەرجىمىھالى

## لۇشۈن

توختى باقى تەرجىمىسى

لۇشۈن (1881 — 1936) — جۇڭگونىڭ ئۇلۇغ ئەدىبى، مۇتەپەككۇرى ۋە ئىنقىلابچىسى. ئەسلى ئىسمى جۇشۇردىن، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ شاۋشىن ناھىيىسىدىن، ياشلىق دەۋردە تەدرىجىي تەرەققىيات ئىدىيىسىگە بېرىلگەن، 1902 - يىلى ياپونىيىگە ئوقۇشقا بارغان، دەسلەپتە تىببىي پەن ئوقۇغان، كېيىن خەلقنى مەنىۋى جەھەتتىن ئويغىتىش ئۈچۈن ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللانغان، 1909 - يىلى ياپونىيىدىن قايتقاندىن كېيىن خاڭجۇ، شاۋشىن قاتارلىق يەرلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، 1911 - يىلدىكى شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن نەنجىڭ ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىدە ۋە بېيجىڭ ھۆكۈمىتىدە مائارىپ ۋازارىتىسىنىڭ خادىمى بولۇپ ئىشلىگەن ھەمدە قوشۇمچە بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا،

قىزلار دارىلىۋۇنىدا دەرس ئۆتكەن. 1918 - يىلى 5 - ئايدا «لۇشۇن» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىنىشقا باشلاپ، جۇڭگونىڭ هازىرقى زامان ئەدەبىياتى تارىخى بويىچە تۇنجى قېتىم جانلىق تىلدا يېزىلغان «سەۋدايى خاتىرىسى» نى ئېلان قىلىپ، يېڭى ئەدەبىيات هەرىكىتىنىڭ ئۇلىنى قۇرۇپ بەرگەن. «4- ماي» هەرىكىتىدىن كېيىن «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ خىزمىتىگە قاتنىشىپ، جاهانگىرلىككە، فېئودالىزمغا قارشى يېڭى مەدەنىيەت هەرىكىتىنىڭ ئالدىنقى سېپىدە كۆرەش قىلىپ، «4 - ماي» يېڭى مەدەنىيەت هەرىكىتىنىڭ ئۇلۇغ بايراقدارى بولۇپ قالغان. 1918 - يىلدىن 1926 - يىلغىچە «چۇقان»، «قەبرە»، «ئىسىق شامال»، «تېڭىرقاش»، «ياۋا گىياھ»، «كەچنە ئۇزۇلگەن سەھەر غۇنچىسى»، «سايىۋەن»، «سايىۋەنىنىڭ داۋامى» قاتارلىق توپلاملىرى چىقىرىلغان. 1926 - يىلى 8 - ئايدا بېيجىڭدىكى ئوقۇغۇچىلار نامىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك هەرىكەتلىرىنى قوللىغانلىقى ئۈچۈن ئەكسىيەتچى هۆكۈمەت تۇتقۇن قىلىش بۇيرۇقىنى تارقاتقاندا، ئۇ جەنۇبقا — شىيامېن داشۋەسىگە كېتىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1927 - يىلى 1 - ئايدا شۇ ۋاقىتتىكى ئىنقىلاب مەركىزى بولغان گۇاڭجۇغا بېرىپ جۇڭسەن داشۋەسىدە ئىشلىگەن. جياڭ جېيشىنىڭ «12 - ئاپ-

ربل» ئەكسىلئىنقىلابىي سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن كېيىن تەدرىجىي تەرەققىيات ئىدىيىسىدىن ئۇزۇل - كېسىل ۋاز كەچكەن. 1927 - يىلى 10 - ئايدا شائىر خەيگە كېلىپ «جۇڭگو ئەركىنلىك ھەرىكىتى ئىتتىپاقى»، «جۇڭگو سولقانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» ۋە «جۇڭگو خەلق ھوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقى» قاتارلىق تەرەققىيپەرۋەر تەشكىلاتلارغا قاتنىشىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ غالچا ئەدىبلىرىگە ۋە باشقا ئەكسىيەتچىلەرگە قارشى قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش قىلغان. ئەنە شۇ كۈرەشتە جۇڭگو مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ ئۇلۇغ ئەربابىغا ئايلانغان. 1927 - يىلدىن 1935 - يىلغىچە «يېڭى يېزىلغان كونا ھېكايىلەر» توپلىمىدىكى ئەسەرلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى ۋە باشقا نۇرغۇن فىلىيەتونلارنى يازغان. بۇ فىلىيەتونلار «خالاس»، «ئۇچ بىكار»، «ئالا كۆڭۈل»، «تاغدىن - باغدىن»، «ساختا ئەركىنلىكنامە»، «گۈل شەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە»، «چىلتەكلىك ئەدەبىيات»، «كونس بوتكىسى فىلىيەتونلىرى» سەرلەۋھىلىك توپلاملارغا كىرگۈزۈلگەن. ئۇ «نامسىز تەھرىرات»، «سەھەر غۇنچىسى تەھرىراتى» قاتارلىق تەرەققىيپەرۋەر ئەدەبىيات تەشكىلاتلىرىغا رەھبەرلىك قىلغان، مەدەت بەرگەن. «دەشت - باياۋان»، «ئۆركەش»، «ئۇندۇرمە»، «تەرجىمىلەر» قاتارلىق ئەدەبىي

ژۇرنالىلاردا مەسئۇل مۇھەررىرلىك خىزمىتىنى ئۆتەپ، ياش يازغۇچىلارنىڭ يېتىلىشىگە پائال مەدەت بەرگەن، ۋەتىنىمىزنىڭ قەدىمكى كلاسسىك مەدەنىيەت ممراسلىرىنى قېزىش، توپلاش، تەتقىق قىلىپ رەتلەش ئىشلىرىدا نۇرغۇن ئەمگەك سىڭدۈرۈپ، «كۆمۈلۈپ قالغان قەدىمكى ھېكايىلەر»، «جۇڭگودا ھېكايىچىلىقنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «تاڭ، سۇڭ سۇلالىلىرى داستانلىرى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى ژۇجۇدقا چىقارغان. ئۇ 1936 - يىلى 19 - ئۆكتەبرده شاڭخەيده ۋاپات بولدى.

لۇشۈن «ئاQ نىڭ رەسمىي تەرجىمھالى» دېگەن ئەسىرىدە زۇلۇم تارتقان، زۇلۇمغا قارشى چىققان، ئاخىر يەنە زالىملار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن كەمبەغەل دېھقان ئاQ نى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ھېسداشلىقىنى بىلدۈرىدۇ، يەنى ئۇنىڭ «شۇم پېشانە بولۇپ قالغانلىقىغا ئېچىنمەن، لېكىن ئۇنىڭ جىگەرسىزلىكىگە نەپرەتلىنىمەن» دەيدۇ. ئۇنىڭ روھىي غەلىبىلىرىنى قاتتىق ھەجۋىي تىل بىلەن ئەيىبلەيدۇ، دېھقانلارنى ئويغىنىشقا دەۋەت قىلىدۇ. بۇ دۇنيا بويىچە ئېتىراپ قىلىنغان مەشھۇر ئەسەردۇر. (توختى باقى)

## بەرىنچى باب

### مۇقەددىمە

ئالQىنىڭ رەسمىي تەرجىمھالىنى يازاي دەپ يۈرگىنىمگە بىر - ئىككى يىلدىن ئېشىپ كەتتى. لېكىن يازمەن دەپ يۈرۈپ، ئىككى تايىن بولۇپ قالدىم. مېنىڭ «ئۆچمەس سۆز» قالدۇرىدىغان كىشىلەردىن ئەمەسلىكىم مۇشۇنىڭ ئۆزىدىنلا مەلۇم. چۈنكى، ئادەتتە ئۆچمەس قەلەم ئۆلمەس كىشىلەرگە تەرجىمھال يېزىشى كېرەك ئىدى. ئادەملەر ئەسەر سەۋەبى بىلەن ئۆلمەس ئادەملەرگە ئايلىنامدۇ ياكى ئەسەر ئادەملەر سەۋەبى بىلەن ئۆچمەس ئەسەرگە ئايلىنامدۇ — بۇلارنىڭ زادى قايسىسىنىڭ قايسىسىنى ۋاستە قىلىدىغانلىقى ماڭا بارا - بارا قاراڭغۇ بولۇپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئاخىر، خۇددى ئىچىمگە جىن كىرىۋېلىپ يېزىشقا مەجبۇر قىلغاندەك، ئالQ غا تەرجىمھال يېزىشقا باشلىدىم.

لېكىن چاپسانلا «ئۆچۈپ كېتىدىغان» بۇ ئەسەرنى يازماقچى بولۇپ، قولۇمغا قەلەم ئالا - ئالمايلا، ئىنتايىن ئېغىر قىينىچىلىققا يولۇقتۇم. بۇ قىينىچىلىقنىڭ بىرىنچىسى، ئەسەرنىڭ نامى بولدى. كۈڭفۇزى: «نام جايىدا بولمىسا، قىلغان سۆز ئاقمايدۇ» دەپتىكەن. بۇنىڭغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا توغرا كەلدى. تەرجىمھالنىڭ نامى ناھايىتى

كۆپ. مەسىلەن، تەزكىرە، تەرجىمھالىم، غەيرىي تەرجىمھال، ئالاھىدە تەرجىمھال، نەسەبنامە، قىسقىچە شەجەرە... ئەپسۇسكى، بۇ ناملارنىڭ ھېچقايسىسى توغرا كەلمىدى. «تەزكىرە» دەپ يازاي دېسەم، بۇ نۇرغۇن زەردار كىشىلەرنىڭكى بىلەن بىر قاتاردا «رەسمىي تارىخ» ئىچىگە كىرگۈزۈلىدىغان ماقالە ئەمەس؛ «تەرجىمھالىم» دەپ نام بېرەي دېسەم، مەن ئالا ئەمەس؛ «غەيرىي رەسمىي تەرجىمھال» دەي دېسەم، «ئەينى تەرجىمھال» قېنى؟ ئەگەر «ئەينى تەرجىمھال» دەپ نام بېرەي دېسەم، ئالا تەرجىمھالنى يازغۇدەك ئەۋلىيالاردىن ئەمەس؛ «ئالاھىدە تەرجىمھال» دەي دېسەم، ئالا ھېچقاچان رەئىس جۇمھۇرنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېگە بولۇپ، دۆلەت تارىخىنى يېزىش مەھكىمىسىنىڭ «مەخسۇس تەرجىمھالى» يېزىلسۇن دېگەن قارارغا كىرگۈزۈلگىنى يوق. ئىنگلىزلارنىڭ رەسمىي تارىخنامىلىرىدە «قىمارۋازلارنىڭ تەزكىرىسى» بولمىسىمۇ، ئەمما مەشھۇر يازغۇچى دىككېنىس «قىمارۋازنىڭ ئالاھىدە تەرجىمھالى» دەپ بىر كىتاب يازغان. لېكىن مەشھۇر يازغۇچىغا مۇمكىن بولغان بىلەن ماڭا ئوخشاشلارغا ئۇنداق كىتاب يېزىش مۇمكىن بولمىسا كېرەك؛ ئەمدى «نەسەبنامە» دەي دېسەم، ئالا بىلەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ نەسەب ـ تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى بار ـ يوقلۇقىنى بىلمەيمەن ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىمۇ ماڭا ئۇنى يېزىشنى ھاۋالە قىلغان ئەمەس. «قىسقىچە شەجەرە» دەپ يازاي دېسەم، ئالا نىڭ باشقا تولۇق شەجەرىسى يوق. قىسقىسى، بۇنى «مەخسۇس تەرجىمھالى» بولارمىكىن دەيمەن. لېكىن قەلەمنىڭ ناچارلىقىنى، غالتىكىنى سۆرەپ يۈرۈپ مال ساتىـ

دىغان «غالتەكچى» لەرنىڭ تىلىغا ئوخشاش قوپال تىل بىلەن يازغانلىقىمنى ئويلاپ، بۇ ئەسەرنى ئۇلۇغ نام بىلەن ئاتاشقا پېتىنالمىدىم. شۇڭا قاتارغا ئۆتۈشكە يار-مايدىغان يازغۇچىلارنىڭ «قۇرۇق سۆزنى قويۇپ، رەسمىي گەپكە ئۆتەيلى» دېگەن سۆزلىرىدىن رەسمىي دېگەن سۆز-نى نام قىلىپ ئالدىم. بۇ قەدىمكىلەر يازغان «خەتتاتلىق-نىڭ رەسمىي بايانى» دېگەن سۆز بىلەن ئىملا جەھەتتە ئارىلىشىپ كەتسەمۇ مەيلى دېدىم.

ئىككىنچىدىن، ئادەتتە ھەرقانداق بىر كىشىنىڭ تەر-جىمھالىنى يازغاندا ئاۋۋال «فامىلىسى پالانى، ئىسمى پو-كۇنى، پالانى يەرلىك ...» دەپ باشلاش كېرەك ئىدى. لېكىن ئالQ نىڭ فامىلىسى ماڭا نامەلۇم، قايسى بىر كۇ-نى ئۇنىڭ فامىلىسىنى «جاۋ» مىكىن دەپ ئويلاپ قالغانى-دىم. لېكىن ئەتىسىگىلا تايىنى بولماي چىقتى. ئەسلى ۋەقە مۇنداق: جاۋ بېگىمنىڭ ئوغلى موللا دېگەن ئۇنۋاننى ئالغاندا، بۇ خەۋەر پۇتكۇل يېزىغا داپ - دۇمباق بىلەن ئېلان قىلىندى. يېگىلا ئىككى پىيالە سىرىق ھاراقنى ئىچىپ ئۆتكەن ئالQ پۈت - قوللىرىنى ئۇيناقشىتىپ: بۇ شەرەپ ماڭىمۇ تەئەللۇق، چۈنكى ئەسلىنى سۇرۇشتۇرگەندە، مەن جاۋ بېگىمگە تۇغقان كېلىمەن؛ ئەگەر نەسەب بويىچە تى-زىپ كەلگەندە موللامدىن ئۇچ دەرىجە يۇقىرى تۇرىدىمەن، دېدى. شۇ چاغدا بۇ گەپلەرگە قۇلاق سېلىپ تۇرغانكىشى-لەردە بىردىنلا ئالQغا ھۇرمەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى. نەدىن بىلىشۇن، دورغىلاردىن بىرسى ئەتىسىگىلا ئالQ نى جاۋ بېگىمنىڭ ئۆيىگە چاقىرىپ باردى. جاۋ بېگىم ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا پوكاندەك قىزىرىپ:

— ئالى، ھەي ئەبلەخ! سەن مېنى ئۆزۈڭگە تۇغقان بولىدۇ دەپسىنا؟ — دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

ئالى بولسا ئۇن چىقارمىدى.

ئۇنىڭغا قارىغانچە غەزىپى ئۆرلىگەن جاۋ بېگىم ئۇنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كېلىپ:

— ھەر نېمە دەپ جۆيلۈشكە ھەددىڭ ئەمەس! مەن قانداقسىگە سەندەكلەر بىلەن تۇغقان بولاي؟ فامىلەڭ جاۋمىدى سېنىڭ؟ — دەپ كاركىرىدى.

ئالى بولسا لام - جىم دېمەستىن ئارقىسىغا ياناي دەپ تۇراتتى، ئاڭغىچە جاۋ بېگىم چاچراپ بېرىپ ئالى نىڭ كاچىتىغا بىرنى ئۇردى:

— سېنىڭ فامىلەڭ قانداقسىگە جاۋ بولسۇن؟! نەدىڭ مۇنداق فامىلىگە لايىق كەلسۇن؟!

ئالى ئۆزىنىڭ فامىلىسىنىڭ ھەقىقەتەن جاۋ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا تىرىشماي، پەقەت مەڭزىنى سىلىغان پېتى دورغىنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ تالاغا چىقىۋالدى. كېيىن ئالى تۆپىلەپ دورغىدىن دەشنەم يەپ، ئۇنىڭغا مەي ئۇچۇن ئىككى يۈز يارماق بېرىپ قۇتۇلدى.

بۇ ۋەقەنى ئاڭلىغان كىشىلەر، ئالى تازىمۇ ھاماقەتلىك قىپتۇ، شاپىلاقنى ئۆزىگە ئۆزى تىلەپ يەپتۇ، ئۇنىڭ فامىلىسى جاۋ بولمىسا كېرەك، جاۋ بولغان ھالەتتىمۇ، يەنىلا جاۋ بېگىم تۇرغان يەردە ئاغزىم بار دەپ ئۇنداق سۆزلەۋەرمىسە بولاتتى، دېيىشتى. شۇ ۋەقەدىن كېيىن، ھېچكىم ئالى نىڭ ئۇرۇق - جەمەتىنى تىلغا ئېلىپ باقمىدى. شۇ ۋەجىدىن مەنمۇ ئۇنىڭ فامىلىسىنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدىم.

ئۇچىنچى بىر قىيىنچىلىق — مەن ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ قانداق يېزىلىشىنى بىلمەيتتىم. ئۇ ھايات ۋاقتىدا ھەممە سى ئا Quei دەپ ئاتايتتى، ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ داق ئاتىماس بولدى. ئۇ چاغلاردا بامبۇك ياكى رەختكە خاتىرە يېزىپ قالدۇرۇش ئىشلىرى نەدە بولسۇن! ئەگەر «نامنى يېزىپ قالدۇرۇش» دېيىلسە، مۇشۇ ماقالە تۇنجى قېتىم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ تۇنجى قېتىم ئۆتكەل بولۇۋاتىدۇ.

مەن ئا Quei دېگەن سۆزنىڭ قانداق يېزىلىشى ھەققىدە كۆپ ئويلاندىم: ئەتىرگۈلنى بىلدۈرىدىغان «ئاگۈي» مۇ ياكى «ئەزىز، قۇتلۇق» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدىغان «ئاگۈي» مۇ؟

ئەگەر ئۇنىڭ لەقىمى ئايدىڭ كېچىدە تولۇن ئاي تاماشىسىنى قىلىپ ئولتۇرىدىغان شىپاگىنى بىلدۈرىدىغان «يۆتىڭ» دېگەن سۆز بىلەن ئاتالغان بولسا ئىدى ياكى ئۇ سەككىزىنچى ئايدا تۇغۇلغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئەتىرگۈلنى بىلدۈرىدىغان «ئاگۈي» دېگەن خەت بىلەن يېزىلاتتى. لېكىن ئۇنىڭ لەقىمىمۇ يوق (بولسىمۇ بولغانىدۇر، لېكىن ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى). تۇغۇلغان كۈنىمۇ بەلگىسىز، چۈنكى يازغۇچىلارغا ھېچقاچان شۇ كۈن شان-شەرىپىگە بىرەر نەرسە يېزىپ بېرىش تەكلىپى بىلەن باغاقلار تارقىتىلمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن «ئاگۈي» دەپ يېزىش پۈتۈنلەي ئاساسسىز ئىدى.

مۇبادا، ئۇنىڭ دۆلەتمەن، باي ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان «ئافۇ» ئىسمىلىك ئاكىسى ياكى ئىنىسى بولغان بولسا ئىدى، ئۇ ۋاقىتتا تاپتايىنلىق «ئەزىز، قۇتلۇق»

دېگەن مەنىلەرنى بېرىدىغان «ئاگۇي» بىلەن يېزىلغان بولاتتى. لېكىن ئۇ يالغۇز بولغانلىقتىن مۇنداق دەپ يېزىشقىمۇ ئاساس يوق.

«ئا Quei» تاۋۇشىنى بىلدۈرىدىغان باشقا ھەرپلەرنى قوراشتۇرۇش تېخىمۇ تەس ئىدى.

بىر كۈنى، مەن مۇشۇ توغرۇلۇق جاۋۇ بېگىمنىڭ ئوغلى موللا جانابتىن سورىدىم. لېكىن مۇنداق ئالىي مەلۇماتلىق ئادەمنىڭ خەۋىرداز بولماسلىقىنى كىم ئويلىغان؟ ھەر ھالدا ئۇ، چىن دۇشيۇ تەھرىرلىكىدە چىقىدىغان «يېڭى ياش» ژۇرنىلى چەت ئەل يېزىقىنى قوللىنىشنى تەشەببۇس قىلغانلىقتىن، مىللىي تەۋرۈكلىرىمىز يوقالغانلىكەن، شۇڭا ئۇ مەسىلىنى تەكشۈرۈپ بىلىش مۇمكىن ئەمەس، دېگەن خۇلاسىنى چىقاردى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۆز يۈرتلۇقلىرىمنىڭ بىرىگە ئالQ نىڭ ئىشىغا باغلىق سوت ھۇججەتلىرىنى تەكشۈرۈپ چىقىشنى تاپشۇردۇم. سەككىز ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ ماڭا بۇ ھۇججەتلەردە «ئا Quei» دېگەن ئىسىمغا يېقىن كېلىدىغان ئادەم يوقلۇقى توغرۇلۇق ئۇچۇر بەردى.

ھەقىقەتەن، ئۇ يەردە مۇنداق ئىسىم يوقمۇ ياكى ئۇ كىشى ئىزدەپ تاپالمىدىمۇ — بىلمەيمەن، ھەر ھالدا بۇ توغرۇلۇق بىلۈپلىشقا باشقا ئامال قالمىدى.

بىزدە «جۇيىن زىمۇ» (خەنزۇچە خەتلەرنىڭ خەنزۇچە ئېلىپبەسى) تېخى كۆپ تارقالمىغاندۇر دەپ ئويلايمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ماڭا چەت ئەل تىل ئېلىپبەنىڭ ھەرپلىرىنىڭ يارىدىمىگە يۈلىنىشكە توغرا كەلدى. مەن بۇ ئىسىم

نى ئىنگلىز تراڭسكرىپسىيىسى بىلەن A — Que دەپ يازمەن، قىسقارتىپ يازغاندا ئالQ ① بولىدۇ. بۇ سۆزنىڭ «يېڭى ياش» ژۇرنىلىنىڭ تەشەببۇسىغا بويسۇنغاندەك بولۇپ كۆرۈنىشى ئەمدى ئۆزۈمنىڭ خىجىل، لېكىن قايسى مەرپ بىلەن يېزىش كېرەكلىكىنى بىزنىڭ موللىمىزمۇ بىلمەگەن يەردە ماڭا قانداق ئامال بار؟

تۆتىنچى قىيىنچىلىق — ئالQ نىڭ يۇرتى نوغرىسىدىكى مەسىلە، ئەگەر ئۇنىڭ فامىلىسى جاۋ بولغان بولسا ئىدى، ئۆلكە مۆتىۋەرلىرىنىڭ نامىغا قاراپ ئات قويۇش ئادىتىگە ئاساسەن، «ئۆلكە نامى قوشۇلغان فامىلە» دېگەن كىتابتىكى شەرھلەرگە قاراپ، ئۇنىڭ يۇرتى «شەنشى— گەنسۇ چېگرىسىدىكى لۇڭسەن تېخنىڭ غەربىدىكى تيەنشۇ» دېيىشكە بولاتتى. لېكىن ئالQ نىڭ فامىلىسى ئېنىق ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ يۇرتىنى تايىنلاشقا بولمىدى. ئۇ تولارال ژېيجۇاڭ يېزىسىدا تۇراتتى، لېكىن پات - پاتلا باشقا يەرلەردىمۇ بولاتتى. شۇنداق بولغاچقا، ئۇنى ژېيجۇاڭ لىق دەپ ئاتاشقا بولمايدۇ. ئەگەر «ژېيجۇاڭلىق» دەپ يازساق، بۇمۇ تەرجىمىھال يېزىش ئۇسۇلىغا توغرا كەلمەيدۇ.

لېكىن «ئا» ھەرپىدە ھېچقانداق شۇبھە يوق. ئۇنىڭدا ھېچبىر خاتالىق يوق ۋە ئۇنىڭغا تولۇق ئىشىنىشكە بولىدۇ. مانا بۇ مېنى خېلى قانائەتلەندۈرىدۇ. قالغان بارلىق قىيىنچىلىقلارنى بولسا، ماڭا ئوخشاش چوڭقۇر مەلۇماتى يوق ئادەملەر يېشەلمەيدۇ. ئەمدى پەقەت خۇشىزىغا ئوخشاش «تارىخ ۋە ئارخېئولوگىيە مەسىلىسىدە» نىڭ مۇرىتلىرى

① Q ھەرپى ئىنگلىزچە «كىئۇ» ئاھاڭىدا ئوقۇلىدۇ. — تەرجىمان.

بۇ مەسىلە ھەققىدە نۇرغۇن يېڭى مەلۇماتلارنى تاپىدۇ دېگەن يالغۇز بىرلا ئۇمىدىم بار، لېكىن ئۇ ۋاقىتلارغىچە مېنىڭ «Qلىك رەسمىي تەرجىمھالى» دېگەن ئەسىرىم ئۆچۈپ كېتىشى مۇمكىن.

يۇقىرىدا يازغانلىرىم مۇقەددىمە بولۇپ قالسۇن.

## ئىككىنچى باب

### ئەلىبە ھەققىدە قىسقىچە بايان

Qلىك فامىلىسى بىلەن يۇرتىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئۆتمۇش «نام ـ ئەسلى» مۇ بەلگىسىز ئىدى. ۋېيجۇاڭ يېزىسىنىڭ خەلقى ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ كۇنلۇك ئىشلىرىغا سېلىشتىن ۋە زاكىلىق قىلىپ كۇلۇشتىن باشقىنى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ «نام ـ ئەسلى» گە ھېچكىممۇ قىزىققان ئەمەس. Qلىك ئۆزىمۇ ھېچكىمگە ھېچنەرسە ئېيتىپ بەرمەيتتى، پەقەت بىرەر كىشى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغاندىلا كۆزىنى چەكچەيتىپ:

ـــ مېنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىم سېنىڭكىگە قارىغاندا دۆلەتمەنرەك ئىدى! سەن قانچىلىك بىرنېمىتىڭ؟ ـــ دەپ ۋارقىرايتتى.

Qلىك ئۆي ـ ماكانى يوق ئىدى، ئۇ ۋېيجۇاڭ دىكى ئىبادەتخانىدا تۇراتتى. ئۇنىڭ بەلگىلىك بىر كەسپىمۇ يوق ئىدى، ئۇ باشقىلارغا كۇنلۇك ئىش قىلاتتى، ئورما ئورۇش كېرەك بولسا ئورما ئوراتتى، گۇرۇچ ئاقلاش كېرەك بولسا ئاقلايتتى، قولۇاق ھەيدەش كېرەك بولسا ھەيدەيتتى، ئەگەر ئىش ئۇزاققا سوزۇلسا، ۋاقتىنچە ياللى-

غۇچىنىڭ ئۆيىدە تۇراتتى، لېكىن ئۆز ئىشىنى تۈگىتىش بىلەنلا كېتەتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر ئالدىراش ۋاقىتلاردا، يەنى ئالQ كېرەك بولغاندا ئۇنى يادىغا ئېلىشاتتى، ھەقىقەتتە ئالQنىڭ «نام ـ ئەمىلى» نى ئەمەس، ئۇنىڭ ئىشلەپ بېرىدىغانلىقىنى ئېسىگە ئالاتتى، ھەر قاچان قىزىق ئىش ۋاقىتلىرى ئۆتكەندىن كېيىن، «نام ـ ئەمىلى» تۈگۈل، ئالQ نىڭ ئۆزىنىمۇ ئۇنتۇپ كېتەتتى.

قانداقتۇر بىر بوۋاي بىر كۈنى كۆڭلەكچان، ئورۇق ۋە ھېرىپ كەتكەن ئالQغا قاراپ: «ئالQ ئىشقا چىۋەر ئالـ دەم» دەپ پەقەت بىر قېتىملا ماختاپ قويىدى. بۇ سۆزـ لەر چىن كۆڭلىدىن ئېيتىلدىمۇ ياكى زاڭلىق قىلىش بىـ لەنمۇ، ھېچكىم چۈشىنەلمىدى، لېكىن ئالQ ناھايىتى خۇشال بولدى.

ئالQنىڭ ئىززەت ـ نەپسى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى، ۋېيجۇاڭلىقلارنىڭ ھەممىسىنى كۆزىگە ئىلمايىتتى، ھەتتا ئىككى موللا بالىنىمۇ چىراي ئېچىپ قاراشقا ئەرزىمەيدۇ، دەپ ئويلايتتى. ئۇلارنىڭ كېلەچەكتە چوڭ موللا بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى ھۇرمەتلىك جاۋ بېگىمنىڭ، ئىككىنچىسى ھۇرمەتلىك چېەن بېگىمنىڭ ئوغـ لى ئىدى. جاۋ بېگىم بىلەن چېەن بېگىم بايلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى شۇنچىلىك موللا ئوغۇللىرى بولغىنى ئۈچۈنـ مۇ ئۆز يۇرتىدا چوڭ ھۇرمەتكە ئىگە ئىدى. پەقەت ئالQلا بۇ موللىلارنى ھۇرمەتلىمەيتتى ۋە ئۆز ئىچىدە «مېنىڭ ئوغلۇم بولغان بولسا ئۇلاردىنمۇ كاتتا بولاتتى» دەپ ئويلايتتى.

ئالQ بىرنەچچە قېتىم شەھەرگە كىرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزىگە ناھايىتى تەمەننا قىلاتتى. لېكىن ئۇ شەھەرلىكلەرنى ناھايىتى كەمسۈندۈراتتى. ئۇزۇنلۇقى ئۈچ گەز، كەڭلىكى ئۈچ غېرىچ ياغاچ بەندىكىنى ۋېيجۇاڭلىقلار «بەندىك» دەپ ئاتايتتى، ئالQمۇ شۇنداق دەيتتى. شەھەرلىكلەر بۇ بەندىكنى «ئورۇندۇق» دېسە، ئالQ تۇرۇپ: «بۇ توغرا ئەمەس ... بۇ كالۇالارنىڭ گېپىنى قارىڭ!» دەپ ئويلايتتى. ۋېيجۇاڭلىقلار ياغدا قورۇلغان بېلىقنى قەلەمچە قىلىپ توغرالغان پىياز كۆكى بىلەن ھازىرلايتتى. شەھەرلىكلەر بولسا پىيازنى قېيما قىلىپ توغرايدىكەن، بۇنىڭغا ئالQ يەنە «بۇ توغرا ئەمەس ... بۇ كالۇالارنىڭ قىلىقىنى قارىڭ!» دەپ ئويلايتتى. ۋېيجۇاڭلىقلارمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە شەھەر كۆرمىگەن ناھايىتى قوپال، كالۇا سەھرالىقلار بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ نەزەردە بۇلار ھەتتا شەھەردە بېلىقنى قانداق قورۇيدىغانلىقىنىمۇ كۆرۈپ باقمىغان!

ئالQ ئەسلىدە يېۇقىرى بىلىملىك ۋە «ئاتا ـ بوۋىلىرى دۆلەتمەن» بولغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە تېخى «ناھايىتى چېۋەر»، «مۇكەممەل ئادەم» ئىكەنمىش. بىراق ئۇنىڭ بىرمۇنچە جىسمانىي كەمچىلىكلىرىمۇ تۇرۇپتۇ. خۇسۇسەن ئۇنىڭ بېشىدا قاچاندۇر بىر ۋاقىتتا پەيدا بولۇپ قالغان تەمرەتكىنىڭ تاتۇقلىرى بار ئىدى. ئالQنىڭ ئويىچە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بۇ تاتۇق ئۇنىڭ قەدىر ـ قىممىتىگە ياراشمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ «تاتۇق»، «تاز» دېگەن سۆزلەردىن خۇدۇك ئالاتتى. ئۇ بارغانسېرى «پاينەك» ۋە «ئايدىك» ھەتتا «چىراغ» ۋە «شام» دېگەن سۆزلەردىنمۇ

خۇدۇك ئالىدىغان بولدى. ئەگەر كىمكى بۇ سۆزلەرنى ئەتەي ياكى تۈيۈقسىز ئاغزىدىن چىقىرىپ قويسا، ئالى غەزەپلىنىپ، قىزىرىپ ـ تاتىرىپ كېتەتتى ۋە ھاقارەت كەلتۈرگەن كىشىنى تىللايتتى، ئەگەر كۇچى يەتكۈدەك كىشى بولسا ئۇراتتى، لېكىن ئاقىۋىتىدە، نېمىشقىدۇر ئالىنىڭ ئۆزى تاياق يەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بارغانسېرى ئۆزىنىڭ ئۈسۈلىنى ئۆزگەرتىپ، دۇشمىنىگە قەھرى ـ غەزەپ بىلەن كۆزىنىلا ئالايتىدىغان بولدى.

ئالىنىڭ غەزەپ بىلەن كۆز ئالايتىشى ۋېيجۇاڭ بىكار تەلەپلىرىنى تېخىمۇ خۇشال قىلار دەپ كىم ئويلىغان؟ ئۇلار ئالى نى كۆرۈش بىلەنلا يالغاندىن ھەيران قالغان بولۇپ، «ئايدىڭ بولۇپ قاپتۇغۇ!» دەپ ۋارقىراشاتتى.

ئالى غەزەپلەنگەن ھالدا ئۇلارغا كۆزىنى ئالايتاتتى. ئۇلار ھېچ ئەيمەنمەستىن زاكىلىق قىلىشنى داۋام قىلىپ:

— ھە، پانۇس كەلگەنكەن ـ دە، — دەيتتى.

— ھە، سەن تېخى شۇنچىلىكمۇ بولالمايسەن ... — دەيتتى ئالى دەردىنى ئېلىش ئۈچۈن، گويا ئۇنداق ـ مۇنداق ئاددىي تازلاردىن ئەمەس، قانداقتۇر بىر خاسىيەتلىك تازلاردەك سۆزلەپ. يۇقىرىدا ئېيتىلغىنىدەك، ئالى «يۇقىرى بىلىملىك» بولغانلىقى ئۈچۈن، خۇدۇكۇمگە تېگىدىغان سۆز ئاغزىدىن چىقىپ كېتىپ قالمىسۇن دەپ، سۆزىنى ئايلاشتۇرماي توختىتىۋالاتتى.

لېكىن بىكار تەلەپلەر پەسلىمەيتتى، ئۇلار ئالى نى تېرىكتۈرۈپ ئاخىرىدا سوقۇش چىقىراتتى. چەتتىن قارـ

ماقتا، ئالى تاياق يېگەن بولۇپ كۆرۈنەتتى: دۇشمەنلەرى ئۈنىڭ سۈس سارغۇچ چېچىدىن تۈتۈۋېلىپ، بېشىنى تامغا بىرنەچچە قېتىم ئۇستۈرۈپ، مۇرادىمغا يەتتىم دەپ كېتىشەتتى. ئالى بىر پەس ئويلاپ تۇرۇپ: «مەيلى، ئاتىسى بالىسىدىن تاياق يېگەن بولسۇن، بۇ ئەجەب بىر زامانە! ...» دېگەن خۇلاسىگە كېلەتتى، غەلىبە قازانغاندەك پەخىرلىنىپ مېڭىپ كېتەتتى.

ئالى ئۆزىنىڭ ئويلىغانئويلىرىنى كېيىنچە ئۆزى ئېيتىپ سالاتتى. شۇ سەۋەبتىن ئۈنىڭ بىلەن ئوينىشىدىغان بىكار تەلەپلەر ئۈنىڭ روھىي جەھەتتىكى غالىبلىق مىجەزىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك بىلىۋالغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئالى نى چېچىدىن تارتىپ ئۇرغان چاغلىرىدا:

— ھەي ئالى، مانا بۇ بالا دادىسىنى ئەمەس، ئانىدەم ھايۋانىنى ئۇرغىنى جۇمۇ! قېنى ئۆزۈڭ ئېيتقىنا: ئادەم ھايۋانىنى ئۇرۇۋاتىدۇ دەپ! — دەيتتى.

ئالى چېچىنىڭ تۈۋىدىن ئىككى قولى بىلەن مەھكەم سىقىملاپ تۇتۇۋېلىپ:

— قوڭغۇزنى ئۇرۇۋاتىدۇ، دېسەم قانداق؟ مەن قوڭغۇز! بولدىمۇ؟! ئەمدىغۇ قويۇۋېتەرسەن؟ — دەيتتى.

ئالى ئۆزىنى قوڭغۇز دەپ ئىقرار كەلتۈرگۈچە، بىكار تەلەپلەر ئۈنى دەررۇ قويۇۋەتمەي، ئۈنىڭ بېشىنى نېمە توغرا كەلسە شۇنىڭغا يەنە بىرنەچچە ئۇستۇرۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن ئاخىر ئالى نى شەرمەندە قىلىدۇق دېيىشىپ خۇشال كېتىشەتتى. لېكىن ئون سېكۇنت ئۆتە-ئۆتمەستىلا، ئالى مەن يەڭدىم دەپ غالىبىيەت تۇيغۇسى بىلەن روھلىنىاتتى. كۆڭلىدە ئۆزىنى خار بولغانلارنىڭ ئارىسىدا كۆتۈ-

رۇشلۇك «بىرىنچى» ئادەم دەپ ھېسابلايتتى ۋە خورلۇق-
نى كۆتۈرەلەيدىغان كۆتۈرۈشلۈك تەرىپىنى ھېسابقا ئالمى-
غاندا، ئۆزىنىڭ يەنىلا «بىرىنچى» چاغلايتتى: ئۆ-
لىما دېگەنمۇ كاتتا موللىلارنىڭ «بىرىنچى» سىغۇ! «سەن-
لەر قانچىلىك نېمىدىڭ؟» دەپ، رەنجىتكۈچىلەرنىڭ كەي-
نىدىن ۋارقىرايتتى.

ئالى نەپرەتلىك دۇشمەنلىرىنى مانا شۇنداق ئەپچىل ئۇسۇللار بىلەن يەڭگەندىن كېيىن خۇشال بولۇپ، مەي ساتىدىغان دۇكانغا باراتتى. ئۇ يەردە بىرنەچچە پىيالە ھاراق ئىچىپ باشقىلار بىلەن چاقچاقلىشاتتى، تىللىشاتتى، نەتىجىدە يەنە بىر غەلىبە قازانغاندەك بولاتتى، ئاخىرىدا خۇش كەيپ بولۇپ، ئىبادەتخانىغا قايتىپ كېلىپ، باش تەرەپكە ئايىغىنى قىلىپ ئۇيقۇغا چۆكەتتى.

ئەگەر يېنىغا پۇل چۈشۈپ قالسا دەرھال شىشخال ئويناشقا ماڭاتتى. قىمارۋازلار تاۋكا قۇرۇپ ئولتۇرغان بولسا ئالى تەرلەپ ـ پىشىپ ئوتتۇرىغا كىرىۋېلىشقا ھەرە-كەت قىلاتتى.

ـ «كۆك ئەجدىھا»① غا تۆت يۈز يارماق! ـ دەپ ۋارقىرىغاندا ئۇنىڭ ئاۋازى ئالاھىدە قاتتىق چىقاتتى.

ـ ھە! ... مانا ... ئاچتىم! ـ جەزخور تەر-لەپ ـ پىشقان ھالدا شىشخال سېلىنغان قاچىنى ئېچىپ،ـ مانا، ئەجدىھا ئەرشكە چىقالمىدى ... قايتىپ كەتتى ... ئۇنىڭغا تەلۇرگەن ئادەم دەھلىزدە قۇرۇق قالدىلەر ...! ئالىنىڭ يارماقلىرى بۇياقتا ئۆتىرىلەر ...! ـ دەپ

① بۇ قوش تىرناق ئىچىدىكى سۆزلەر ئۆز مەنىسىدە ئەمەس، بەلكى قىمار بەلگىلىرى، ـ تەرجىمان.

ۋارقىرايتتى.

— «دەھلىز» گە يۈزنى! ... ياق، يۈز ئەللىكنى تىكتىم! — دەپ ۋارقىرايتتى ئالى.

شۇنداق ۋارقىراپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ پۈللىرى ئاستا — ئاستا ئۆزىگە ئوخشاش تەرلەپ — پىشىپ ئويناۋاتقان باشقا قىمارۋازلارنىڭ يانچۇقىغا چۈشەتتى. ئالى ئۇتتۇرۇپ چەتكە چىقىۋاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ باشقىلار ئوچۇن ئېچىنىپ — كۆيۈنۈپ، ھەممىسى تارقىغۇچە تاۋكاغا قاراپ تۇراتتى. قىمارۋازلار تارقاشقاندىن كېيىن، ئۇمۇ كېتىشكە قىيالمىغان كۆڭۈلسىز ھالەتتە ئىبادەتخانىغا قايتاتتى — دە، ئەتىسى ئۈيقۇلۇق كۆزلىرى بىلەن يەنە ئىشىغا ماڭاتتى.

«بوۋاي ئېتىنى يوقتىپ قويدى، كىم بىلسۇن، بۇ-نىڭدىن ياخشىلىق كېلەمدۇ ياكى يامانلىقمۇ؟!» دېگەندەك، ئالى نىڭ بىرەر قېتىم ئۇتۇۋېلىشى بەختىگە قارشى ھامان ئۆزىگە مەغلۇبىيەت ئېلىپ كېلەتتى.

ۋېيجۇاڭدا تاۋاپ سەيلىسى بولغان كۈنى كەچقۇرۇن-لۇقى مۇنداق بىر ۋەقە يۈز بەردى: ئادەتتىكىچە، شۇ كۈ-نى كەچقۇرۇنلۇقى يېزىدا ئويۇن سەھنىسى ياسالغان ۋە ئۇنىڭ يېنىدا تاۋكالارمۇ قۇرۇلغانىدى. لېكىن سەھنىدە چېلىنغان داپ — دۇمباقلارنىڭ ئۈنى ئالى نىڭ قۇلىقىغا يىراق بىر يەردىن كېلىۋاتقان سادادەك ئاڭلىناتتى. ئۇ-نىڭ قۇلىقىغا يالغۇز جەزخورنىڭ ئۈنىلا كىرەتتى. ئالى قى-ماردا ئۇتۇۋەردى. داچەنلەر تومپۇرغا، تومپۇرلار تەڭگە-گە ئايلاندى ۋە بىرپەستىن كېيىن تەڭگىلەر دۆۋىلەنىدى. ئالىخۇشاللىقىدا قىن — قىنىغا پاتماي كېتىپ:

—«ئەرش» كە ئىككى تەڭگە!—دەپ ۋارقىرىۋەتتى.

ئۇ كىم بىلەن ۋە نېمە ئۈچۈن ئۇرۇش چىقارغىنىنى بىلمەي قالدى. تىل، مۇشت ۋە تېپىك ئاستىدا ھېچ نېمىنى ئاڭقىرالماي قالدى، ئېسىنى يىغىپ كۆزىنى ئاچقاندا ئۇنىڭ ئۆپچۆرىسىدە تاۋاكامۇ، ئادەملەرمۇ يوق. خۇددى بىراۋلار خېلىغىچە مۇشتلىغاندەك، دەسسەپ - چەيلىگەندەك، ئۇنىڭ بەدەن - بەدىنى ئاغرىيىتتى. بىرنەچچە ئادەم ھەيرانلىقتا ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. ئۇ بىر نەرسىسىنى يوقتىپ قويغاندەك ھېس قىلدى ۋە ئاستا سۆرىلىپ ئىبادەتخانىغا قاراپ كەتتى. ئۇ يەرگە بارغان چاغدىلا ئوبدان ھوشىغا كېلىپ، بىرمۇنچە تەڭگىسىنىڭ يوقالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى. سەيلىگە يىغىلغان قىمارۋازلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەكلا بۇ يەرلىك ئەمەس ئىدى. ئۇلارنى ئەمدى ئۇ نەدىن ئىزدىسۇن! ...

پارقىراپ تۇرغان ۋە ئۇنىڭ ئۆز قولىغا كىرىپ بولغان بىرمۇنچە تەڭگە پۇتۇنلەي غايىب بولدى! بۇ تەڭگىلەرنى ھارام سۈيىدۈكلەر ئېلىپ كېتىپتۇ دەي دېسە تېخى. ئۆزىنى قوڭغۇز دەي دېسە تېخى. دېمەك ئالQئەنە شۇ چاغدىلا ئۆز كۆڭلىدە مەغلۇپ بولۇشنىڭ ھەسرىتىنى چەكتى.

لېكىن ئۇنىڭ مەغلۇبىيىتى بىردەمدىلا يەنە غالىبىيەتكە ئايلاندى: ئۇ ئوڭ قولى بىلەن ئۆز كاچىتىغا راسا كېلىشتۇرۇپ ئىككىنى ئۇردى، ئۇنىڭ مەڭزى قىزىرىپ ئوتتەك يېنىپ كەتتى. خۇددى ئۇ باشقا بىرىنى ئۇرغاندەك بولۇپ كۆڭلى تىنىدى. ئالQنىڭ قىزارغان يۈزى تېخىلا كۆيۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن خۇددى باشقا بىراۋنى ئۇرغاندەك، ئۆز غالىبىيىتىگە تامامەن قانائەتلەنگەن ھال

دا خاتىرجەم يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

## ئۇچىنچى باب

### غەلىبە ھەققىدە قىسقىچە بايانىنىڭ داۋامى

ئالى ھەر قاچان غالىب يۇرگەن بولسىمۇ، جاۋ بېگىدىن بىر كاچات يېگەندىن كېيىنلا ئەلگە تونۇلدى.

ئالى دورغىغا چاي پۈلى دەپ ئىككى يۈز يارماق بەرگەندىن كېيىن، خاپا ھالدا ئىشىكىدىن ياتتى. كېيىن خىيالغا چۆكۈپ: «قانداق زامان بولۇپ كېتىۋاتىدىكىن ـ تاڭ، بالىلىرى دادىلىرىنى ئۇرۇۋاتقىنىنى قاراڭ! ...» دەپ ئويلىدى ۋە جاۋ بېگىمنىڭ ئابرويىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇ ھەر قانچە كاتتا ئادەم بولسىمۇ بەرىبىر «مېنىڭ بالام ـ دە!» دەپ تەسەۋۋۇر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى. خۇشاللىقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ «تۇل چوكانىڭ تۇپراق بېشىغا چىقىشى» دېگەن مەشھۇر ناخشىنى ئېيتىپ، مەي ساتىدىغان دۇكانغا قاراپ كەتتى. لېكىن يولدا ئۇنىڭغا نېمىشقىدۇر جاۋ بېگىم باشقىلارغا قارىغاندا يەنە كاتتا ئادەم بولۇپ تۇيۇلدى.

غەلىتە بىر ئىش، ئالى جاۋ بېگىمدىن كاچىتىغا بىرنى يېگەندىن كېيىن، ۋېيجۇاڭلىقلار ئۇنىڭغا ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن قاراپ ياخشى مۇئامىلە قىلغانىدەك بولۇپ قالدى. ئالى نېمىڭ ئۆزى بۇنى مېنىڭ جاۋ بېگىمنىڭ داىدىسىدەك بولۇپ قالغانلىقىدىن بولدى دەپ بىلەتتى. ئەمەلىيەتتە، بۇنىڭ سەۋەبى باشقا ئىدى. ۋېيجۇاڭدا بىراۋ

نى بىراۋ ئۇرسا ھېچگەپ ئەمەس ئىدى. ئەگەر ئۇروش - تالاش جاۋ بېگىمگە ئوخشىغانلار بىلەن ئالاقىدار بولسا، ئۇ چاغدا ئۇ گەپ پۇتۇن يېزىغا يېيىلاتتى. شۇنداق قىلىپ تاياق يېگەن ئادەمنىڭ ئابرويى بىلەن شۆھرەتكە ئىگە بولاتتى. ئەيىبنىڭ ئالQىدا ئىكەنلىكىنى شەك يوق. نېمىشقا دېسەك، جاۋ بېگىم خاتالاشمايتتى. ئەيىب ئالQىدا ئۇرسا، يەنە نېمىشقا ھەممىسى ئۇنىڭغا ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن قارايدىغان بولۇپ قالدى؟ بۇنى بىلىش قىيىن. بەلكى ئالQ ئۆزىنى جاۋ بېگىمگە ئۇغقان بولسىمەن دەپ ئېلان قىلغىنى ئۈچۈندۇر. ئالQ شۇ سۆزى ئۈچۈن تاياق يېگەن بولسىمۇ، باشقىلار بەلكىم ئۇنىڭ سۆزىدە راست تەرىپىمۇ باردۇر دەپ، نېمىلا بولسا ئۇنىڭغا بىرئاز ھۆرمەت كۆرسەتكەندۇر ياكى كۈڭفۇزى ئىبادەتخانىسىدىكى قۇربانلىققا ئاتالغان كالا ئادەتتىكى چوشقا ياكى قويلارغا ئوخشاش مال بولسىمۇ، لېكىن ئۆز ۋاقتىدا كۈڭزى پەيغەمبەر دۇنيا قىلغانلىقى ئۈچۈن كېيىنكى چاغلاردا مۇخلىسلىرىدىن ھېچكىم ئۇنىڭغا يېقىن بارالمىغانىدەك بىر ئىشتۇر.

ئالQ جاۋ بېگىمدىن كاچات يېگەندىن كېيىن، كۆپ يىللار داۋامىدا كۆڭلى خۇش يۈردى.

بىر يىلى، ئەتىيازنىڭ ئوچۇق كۈنى، ئالQ تامامەن مەست ھالدا كوچىدا كېلىۋېتىپ كۈنگەي تەرەپتە، تام تۈۋىدە ئولتۇرغان ساقاللىق ۋاڭنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ بىلىگىچە يالىڭاچلىنىۋېلىپ پىت بېقىۋاتاتتى. شۇ زامان ئالQ نىگىمۇ پۇتۇن تېنى قىچىشقاندەك بولدى. ۋاڭ ھەم تاز، ھەم ساقاللىق بولغانلىقتىن ھەممىسى ئۇنى، ساقاللىق

ۋاك تاز، دەيتتى. ئالا بولسا، «تاز» دېگەن سۆزنى ئاغزىغا ئالمايتتى، شۇڭا ۋاك تاز دېگەن لەقمىنى دېمەيتتى. لېكىن ساقاللىق ۋاكنى كۆزىگە ئىلمايتتى. ئالا ۋاكنىڭ ئويىچە، ۋاكنىڭ تاز بولۇشى ھېچبىر ھەيران بولغۇدەك ھادىسە ئەمەس، پەقەت ئۇنىڭ قېلىن ساقالى ھەددىدىن تاشقىرى ھەيران بولغۇدەك ۋە نەزەرگە سىغمايدىغان بىر نەرسە ئىدى. ئالا ۋاكنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئەگەر بۇ باشقا كىشى بولغان بولسا، ئالا ئۇنىڭ قېشىغا پېتىنىپ كېلىپ، ئىشەنچلىك ئولتۇرالمىغان بولاتتى. ئەمما بۇ — پەقەت ساقاللىق ۋاكغۇ! نېمىدىن قورقۇش؟ ئالا نىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇشى ۋاك ئۇچۇن ھۇرمەت ئەمەسمۇ؟ ئالا مۇ كەمزۇلىنى يېشىپ پېت باققىلى باشلىدى. كەمزۇل يېڭى يۇيۇلغانلىقتىنمۇ ياكى ئالانىڭ دىققەتسىزلىكىدىنمۇ، ئۇ ئاران ئۇچ - تۆتلا پېت تاپتى، ساقاللىق ۋاك بولسا كەينى - كەينىدىن پېت تېپىپ ئاغزىغا سېلىپ گاچ - گاچ چاينايتتى.

ئالا ئاۋۋال مەيۇسلەندى، كېيىن ئاچچىقى كېلىپ قالدى: كۆزۈمگە ئىلمايدىغان ساقاللىق ۋاكنىڭ تاپقان پېتى شۇنداق نۇرغۇن، مېنىڭ بولسا شۇنچە ئاز! بۇ نېمىدېگەن سەتچىلىك! دەپ، ئۇنىڭ يوغان ئىككى پېت تاپقۇسى كېلىۋىدى، لېكىن تاپقىنى بىرلا بولدى. ئۇنىغانغا يۇنىغاندەك، ئۇمۇ يوغان ئەمەس، ئوتتۇرا پېت ئىدى. ئۇ ئاچچىقى بىلەن ئاغزىغا سېلىپ بىر چاينىۋەتتى، قارسلا قىلىپ قالدى. لېكىن ساقاللىق ۋاكنىڭكىدەك قاتتىق قارسىلدىمىدى!

ئالا نىڭ يۈزى چاچسىز تاقىر باشلىرىغىچە قىزىرىپ

كەتتى، ئۇ كۆڭلىكىنى چۆرۈۋېتىپ يەرگە تۈكۈردى - دە: «ھۇ، تۈك باسقان چۈپرەندە!» دەپ تىللىدى.

— ھەي قوتۇر ئىت! كىمنى تىللاۋاتسەن؟ — دېدى ۋاڭ نەپرەت بىلەن.

كېينكى ۋاقىتلاردا ئالى خېلىلا ھۇرمەتكە ئىگە بولۇپ قالغان، شۇنىڭ ئۈچۈن تەكەببۇرلىشىپ قالغان بولسىمۇ، ئۇرۇشقاق بىكار تەلەپلەرنى كۆرگەندە ئۇلاردىن قورقاتتى. لېكىن ھازىر، بۇ يۈك بېسىپ كەتكەن ئەبلەخ كىمنى مەنسىتىمەيدۇ؟! دەپ، ناھايىتى باتۇرلۇقى تۇتۇپ كەتتى.

— كىم ئۆزىگە ئالغان بولسا شۇنى تىللاۋاتىمەن! — دەپ ئالى ئورنىدىن تۇرۇپ بېلىنى كەگەنلەپ تۇردى.

— نېمە؟ سېنىڭ دۈمبەڭ قىچىشىپ قالدىمۇ؟ — دېدى ۋاڭمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كۆڭلىكىنى كىيىۋېتىپ.

ۋاڭنى قېچىپ كەتمەكچى بولۇۋاتقىنىغۇ دەپ ئويلاپ، ئالى مۇشتۇمىنى تۈگۈپ ئۇنىڭغا ئېتىلدى. لېكىن ئۇ مۇشت ئاتقۇچە ۋاڭ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ ئالدىغا بىر تارتىۋىدى، ئالى يىقىلىپ چۈشتى. شۇ زامان ساقاللىق ۋاڭ ئۇنىڭ چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ يەنە ئىلگىرىكىدەك بېشىنى تامغا ئۇستۇرمەكچى بولۇپ سۆرەپ ماڭدى.

— ياخشى ئەر قولى بىلەن ئەمەس، سۆز بىلەن ئېلىشىدۇ، — دېدى ئالى قايرىلىپ.

لېكىن ساقاللىق ۋاڭ «ياخشى ئەر» بولمىسا كېرەك. ئالىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماي، ئۇنىڭ بېشىنى تامغا بەش قېتىم ئۇستۇرگەندىن كېيىن بىر ئىتتىرىۋىدى، بىر نەچچە قەدەم يەرگە دومىلاپ چۈشتى. ئاخىر يەنە خۇمار-

دىن چىققاندەك بولۇپ ئۆز يولىغا ماڭدى.

ئالى ئۆز خاتىرىسىدە بىر قېتىممۇ مۇنداق خار بولۇپ قالمىغانلىقىنى بايان قىلمايتتى. ۋاڭ ئۆزىنىڭ يىرگەنگۈدەك رەسۋا ساقچىلىق بىلەن ھەرقاچان ئالىدىن دەشنەم يېسە يېگەنكى، ھەرگىز ئالىغا سۆز ياكى قول تەگكۈزۈپ باققان ئەمەس ئىدى. مانا بۇگۈن قانداقتۇر قولىنى تەگكۈزدى! بۇ غەيرىي بىر ھال! ئەتىمالىم، بازاردىكىلەرنىڭ، پادىشاھ ئىمتىھان ئېلىشنى توختىتىپتۇ، ئەمدى ئۇنىڭغا ئۇقۇمۇشلۇق مولالا ئادەملەرنىڭ كېرىكى يوق ئىكەن، دەپ يۈرگىنى راست بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن جاۋ بېگىملەرنىڭ ئابرويى ئانچە قالمىغان بولسا كېرەك، بەلكى ئالىنىڭ ئېتىبارسىز بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ مانا شۇنىڭدىندۇر؟

ئالى نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇراتتى.

يىراقتىن كېلىۋاتقان بىر كىشى كۆرۈندى. بۇ ئالىنىڭ ناھايىتى ئۆچ كۆرىدىغان يەنە بىر دۈشمىنى، چىن بېگىمنىڭ ئوغلى ئىدى. بىر ۋاقىتلاردا ئۇ شەھەرگە كېتىپ پەرەڭلەر مەكتىپىگە كىرگەن، كېيىن قانداقتۇر ياپونىيىگە كېتىپ قالغان. يېرىم يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ ئاياغلىرى رۇسلىنىپ قالغان، ئۇزۇن ئۆرۈمە چاچلىرى چۈشۈرۈلگەن ھالدا ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئانىسى ئۇزۇن ۋاقىتقىچە يىغلاپ يۈردى، خوتۇنى بولسا دەردكە چىدىماي ئۈچ قېتىم ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلىدى. كېيىن ئۇنىڭ ئانىسى قەيەرگىلا بارسا:

— قانداقتۇر بىر بولمىغۇر ئىنساپسىزلار بالامغا ھاراق ئىچكۈزۈپ مەست قىلىپ قويۇپ چېچىنى كېسۈپتىپتۇ، بولمىسا، ئۇ چوڭ ئەمەلدار بولاتتى، ئەمدى چېچى

ئۆسكۈچە كۈتۈپ تۇرىدىغان بولدۇق، — دەپ يۈردى.

لېكىن ئالى ئۇ گەپلەرگە ئىشەنمەيتتى، ئۇنى «يالغان پەرەك» ياكى «چەت ئەلگە باغلانغان ئادەم» دەپ يۈرەتتى ۋە ھەرقاچان ئۇنىسى يىراقتىن كۆرۈش بىلەنلا دەررۇ ئىچىدە تىللىغىلى باشلايتتى.

ئالى چىەن بېگىمنىڭ ئوغلىنىڭ يالغان چېچىغا تېخىمۇ «نەپرەت ۋە لەنەت» قىلاتتى. ئەگەر ئادەمنىڭ چېچى يالغان بولسا، دېمەك ئۇ ئادەمدە تىرناقچىلىكىمۇ ئادەملىك سالاھىيەت يوق؛ ئۇنىڭ ئايالىنىڭ ئۆزىنى تۆتىنچى قېتىم قۇدۇقتا تاشلىمىغىنى بولسا، ئۇنىڭ ياخشى ئايال ئەمەسلىكىنىلا ئىپادىلەيدۇ.

«يالغان پەرەك» يېقىن كېلىپ قالدى.

— تاقىرباش ... ئېشەك! ... — ئالى ئۇنى ھەر قاچان ئىچىدىلا تىللايتتى، لېكىن بۇ دۆرەم ئالى ئۆچ ئېلىشنى ئارزۇ قىلىپ خاپىلىقىدا ئىختىيارسىزلا ئاغزىدىن چىقىرىۋەتتى.

«يالغان پەرەك» سارغۇچ سىرلانغان تاياقنى— ئالى «ھازىدارلار تايىقى» دەپ ئاتىۋالغان تاياقنى — كۆتۈرۈپ ئالى تەرەپكە ماڭدى. ئالى ئۇنىڭ ئۇرغىلى كېلىۋاتقىنىنى بىلىپ، شۇمشىيىپ ھۇجۇمنى كۈتۈپ تۇردى. دېگەندەكلا ئۇنىڭ بېشىغا «قارس» قىلىپ تاياق تەگدى.

— مەن ئاۋۇنى تىللىغانىدىم! — دەپ ئالى تېنىۋالدى ۋە نېرىراق يەردە تۇرغان بىر بالىنى كۆرسەتتى. لېكىن تاياق كەينى - كەينىدىن تېگىۋەردى.

ئالىنىڭ خاتىرىسىدە بۇ ئۆزىنىڭ ھاياتىدا ئىككىنچى قېتىم خورلۇق كۆرۈشى ئىدى. ئۇنىڭ بەختسىگە، ئۇرۇش

توختىغاندىن كېيىن ئۇ گويا بىرەر ئىشنى پۈتتۈرگەندەك يېنىكلىشىپ قالدى. ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان قىمىمەتلىك مىراس — «ئۇنتۇش» يەنە كۈچ قىلدى - دە، ئاستا قاۋاقىخانىغا قاراپ ماڭدى. دۇكانغا كەلگەندە ئۇ خۇش كەيپ ۋە شاد ئىدى.

بۇ يەردە ئۇ خانىقادا تۇرىدىغان ياش بۇۋىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئادەتتە ئال ئۇنى ئۇچرىتىش بىلەن تىللاپ - تۇكۇرۈپ ئۆتۈپ كېتەتتى. مانا ئەمدى ئۆمرىدە ئىككىنچى قېتىم شەرمەندە ۋە خار بولغانلىدىن كېيىنچۇ؟ ئۆتكەن ئىشلار كۆز ئالدىغا كېلىپ يەنە كەيپى ئۆرلىدى.

«نېمىگە بۇگۈن مېنىڭ ئىشىم ئىلگىرى باسمايدىكىن دېسەم، ئالدىمغا سەن كېلىۋېتىپتىكەنسەن - دە!» دەپ ئويلىدى ئۇ ۋە ئالدىغا بېرىپ غەزەپ بىلەن شارتتىدە تۇكۇرۇۋەتتى.

ياش بۇۋى پىسەنت قىلماي بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە مېڭىۋەردى. ئال ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ، تۇيۇقسىزلا قولىنى سوزۇپ، ئۇنىڭ يېڭى چۈشۈرۈلگەن بېشىنى سىلاپ:

— تاقىرباش! ئىلدام ماڭ، سېنى شەيخ كۈتۈپ تۇرىدۇ، — دېدى كۈلۈپ.

ياش بۇۋى پوكاندەك قىزىرىپ:

— قولۇڭنى تارت! ... — دېدى - دە، ئىلدامراق بېسىپ ماڭدى.

قاۋاقخانىدىكىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى. ئال ئۆزىنىڭ بۇ قىلىقىنىڭ باشقىلارغا ياققانلىقىنى كۆرۈپ گۈلقەلىرى تېخىمۇ ئېچىلىپ:

— شەيخ چېقىلسا بولمىدىكەن، مەن چېقىلسام بولـ مامدىكەن؟ — دەپ، ياش بۇۋىنىڭ مەڭزىنى چىمدىۋالدى.

قاۋاقخانىدىكىلەر تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشۈپ كەتتى. ئالQ تېخىمۇ كۆرەڭلەپ، قاراپ تۇرغانلارغا تېخىمۇ يېقىش ئۈچۈن ئۇنى تېخىمۇ قاتتىقراق چىمدىۋېلىپ ئاندىن قويۇۋەتتى.

ئۇ بۇ كۈرەشتە خۇددى بۈگۈنكى مەغلۇبىيەتلىرىنىڭ ئۆچىنى بىردىنلا ئالغاندەك، ساقاللىق ۋاڭنىمۇ، «يالغان پەرەڭ» نىمۇ ئۇنتۇپلا كەتتى. بىرىدىن ئۇنىڭ بەدىنى «قارس» قىلىپ تاياق يېگەنلىرىنى كېيىنكىدىنمۇ بەكرەك يېپـ يېڭىسىك بولۇپ، ئۈچۈپ كېتەي دەپ تۇرغانىدەك بولۇپ كەتتى.

ئالQ قېچىپ كېتىپ بارغان بۇۋىنىڭ:

— ھۇ ... نەسلى قۇرغۇر ئالQ! — دېگەن يىغا ئارىلاش ئاۋازىنى ئاڭلىدى.

ئالQ خۇشال، قاقاقلاپ كۈلۈپ قالدى، مەي دۈكىنىدىكىلەرمۇ قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

## تۆتىنچى باب
## مۇھەببەت پاجىئەسى

كىمدۇر بىرى: بىرمۇنچە غالىبلار بار، ئۇلار ئۆز دۈشمەنلىرىنى يولۇاسقا ياكى لاچىنغا ئوخشاش بولسا ئىكەن دەپ تىلەيدۇ، دېگەنىكەن. مانا شۇنداق بولغان ھالەتـتىلا ئۇلار ئۆز غالىبىيىتىگە قانائەتلىنىدىكەن. ئەگەر دۈشمىنى قوي ياكى چۈجىگە ئوخشاش بولسا، غالىب ئۆز

غالىبىيەتنىڭ ھېچبىر مەنىسىز دەپ تاپىدىكەن. بەزى غالىبلار غەلىبە قىلغاندىن كېيىن ئۆلگەنلەرنىڭ ئۆلگىنىنى، قولغا چۈشكەنلەرنىڭ قولغا چۈشكىنىنى ۋە: «تەقسىر ھەزرەتلىرىنىڭ ئالدىدا ئەيىبلىسكەمەن، ئۆلۈمگە لايىقمەن» دەپ قۇللۇق قىلغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، دۈشمىنىمۇ، دوستىمۇ تۆگەپ يالغۇز قالغاندا، خۇشاللىقىنىڭ ئورنىغا غالىبىيەت نادامەتنى چۆمدىكەن. بىزنىڭ ئالQ ئۇنداق قايغۇغا چۆمەيتتى، ئۇ ھەرقاچان ئۆزىدىن ئۆزى خۇش ئىدى: ئېھتىمال بۇ ھال جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ پۈتۈنلەي يەر يۈزىدىكى خەلقلەرنىڭ مەدەنىيىتىدىن يۇقىرى تۇرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغاندۇ!

ئالQنىڭ يېنىكلەپ خۇددى ھازىرلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك تۇرغانلىقىنى قاراڭلار!

لېكىن ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى غالىبىيىتىنىڭ ئاقىۋىتى باشقىچىرەك بولۇپ چىقتى. ئۇ يېنىكلەپ بىر ھازا لەيلەپ يۇرگەندىن كېيىن ئاخىر ئىبادەتخانىغا كىردى. ئۇ كۈندىكىدەك يېتىپلا خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كېتىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ بۇ كېچىسى كىرپىك يۇمۇپ ئۇخلىمىقى قېيىن دەپ كىمۇ ئويلىغان؟ ئۇنىڭدا غەلىتە بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى: ئۇنىڭغا قولىنىڭ بارماقلىرى ئاۋۇال قېتىغا قارىغاندا سىلغىيىپ قالغاندەك تۇيۇلدى. كىم بىلىدۇ، بەلكى ئۇنىڭ بارماقلىرىغا ھېلىقى چوكانىنىڭ يۈزىدىكى سىلىق بىر نەرسە چاپلاشقاندۇر ياكى ئۇنىڭ يۈزىنى چىمدىغانلىقتىن سىلغىيىپ كەتكەندۇر ...

«نەسلى قۇرغۇر ئالQ!» دېگەن سۆز يەنە ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلانغاندەك بولدى. ئۇ «راست ... ئادەمگە ئايال

كېرەك. نەسلى قۇرۇغان كىشىگە ھېچكىم بىر چىنە ئاشمۇ بەرمەيدۇ ... ئادەمگە ئايال كېرەك، «بەندە ئۇچۇن ئۇچ چوڭ يامانلىقنىڭ بىرىنچىسى پەرزەنت كۆرمەسلىكتۇر» دېگەن گەپ بار» دەپ ئويلىدى. «ھۇقۇشتەك يالغۇز قالغان ئادەمدىن شەيتانمۇ قاچىدۇ» ئەلۋەتتە. بالىسىزلىق ئادەم ئۇچۇن چوڭ دەرد. ئالQ نىڭ خىيالى دانىشمەنلەر بىلەن ئەۋلىيالارنىڭ ۋەسىيتىگە توغرا كېلىپ تۇراتتى. لېكىن كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئەۋلىيالارنىڭ تەلىپىگە قارشى ئىش قىلىپ قويغىنىلا يامان بولدى.

«خوتۇن ... ئايال» دەپ ئويلايتتى ئۇ.

«شەيخ چېقىلسا بولمىدىغۇ، ... ئايال! ... ئايال! ...» دەپ ئويلىدى يەنە.

بۇ كېچىسى ئالQنىڭ قايسى ۋاقىتتا ئۇيقۇغا كەتكەنلىكىنى بىز ئېنىق ئېيتالمايمىز. لېكىن ئۇ شۇنىڭدىن تارتىپ بارماقلىرىنىڭ بىرئاز سىلغىيىپ قالغانلىقىنى ئېسىدىن كۆتۈرەلمەي بىر ئاز لەيلەپ يۇرگەن بولسا كېرەك. شۇڭا «ئايال ...» دەپ ئويلىغاندۇ.

ئاياللارنىڭ خەيرىندى بالاخور ئىكەنلىكىنى مانا شۇنىڭ ئۆزىدىنلا بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

ئەگەر ئاياللار زامىن بولمىغان بولسا، جۇڭگودا ئەركەكلەرنىڭ تولىسى ئەۋلىيا بولۇپ كەتكەن بولار ئىدى. شاڭ سۇلالىسى داجى دېگەن ئايالنىڭ كاساپىتىدىن ۋەيران بولدى، جۇ سۇلالىسى باۋسىنىڭ كاساپىتىدىن يوقالدى، چىن سۇلالىسى ... بۇ توغرۇلۇق تارىختا ئېنىق ئىسپات بولمىغان بىلەن، ئۇنىمۇ ئاياللارنىڭ كاساپىتىدىن ۋەيران بولدى دەپ ئويلاش ئانچە خاتا بولمىسا كېرەك. دۇڭ جاۋ-

نىڭ بېشىغا دياۋشەننىڭ چىققانلىقىدىمۇ شەك يوق.

ئالىمۇ ئەسلىدە ئەخلاقلىق ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ قايسى ئۇقۇمۇشلۇق ئۇستازدىن تەلىم ئالغانلىقى بىزگە مەلۇم بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ «نامەھرەم» لىكتىن قەتئىي ئىھتىيات قىلاتتى. خۇسۇسەن ياش بۇۋى ياكى «يالغان پەرەڭ» گە ئوخشاش كىشىلەردىن ھەزەر ئەيلەيدىغان جىگىرى بار ئىدى. ئۇنىڭ تەلىماتى شۇنداق ئىدى: قانداقلا بۇۋى بولسا بولسۇن، سۆزسىز ئۇنىڭ شەيخ بىلەن چاتىقى بولمىدۇ، ئۆيىدىن تاشقىرىغا چىققان ھەر بىر ئايال،سۆزسىز، ئۆزىگە بىر ئاشقىنى جەلپ قىلىشقا تىرىشىدۇ، ئەگەر ئايال قەيەردىلا بولمىسۇن ئەر كىشى بىلەن گەپلەشسە، ئەلۋەتتە ئۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر چاتاق بار. ئالىنىڭ ئايالىغا كۆز ئالايتىپ قارىشى ياكى جېنىغا تېگىدىغان سۆزلەر بىلەن ئۇلارنى چېقىۋېلىشى، ئەڭ بولمىغانىدا خالىيدا ئارقىسىدىن تاش ئېتىشى ــ ئۇنىڭ ئايالىغا ئەدەبلىگەنلىكى ئىدى.

ئالى ئەقىل توختاتقاندا، بۇۋى چوكان ئازدۇرىدۇ دەپ كىم ئويلىسۇن؟ شەرىئەتتە كۆڭۈلنى غۇلغۇلىغا سېلىش ھارام دېيىلمىدىغۇ؟ دېمەك ئايالىلار ھەقىقەتەن بالاخور. ئەگەر ياش بۇۋىنىڭ يۈزى شۇنچىلىك سىلىق بولمىغاندا، ئالى ئازمىغان بولاتتى، ئەگەر ئۇ يۈزىگە بىرەر نەرسە پۈركەنگەن بولسا، ئالىمۇ ئازمىغان بولار ئىدى. بۇ ۋەقەدىن بەش ـ ئالتە يىل ئىلگىرى ئالى سەھنە ئالدىغا يىغىلغان تاماشىبىنلار توپىغا كىرىپقېلىپ بىر ئايالنىڭ يانپېشىنى چىمدىۋالغان، ئۇنىڭ تامبىلى بولغاچقا، ئالىنىڭ كۆڭلى سۈيۈلمىغانىدى. لېكىن ياش بۇۋىگە

كەلگەندە ئۇنداق بولماي قالدى. بۇمۇ ناجىنسىنىڭ بالا-خورلۇقىنى كۆرسەتمەپ بېرىدۇ.

«ئايال! ...» دەپ ئويلايتتى ئالى.

ئالى «ئۆزىگە بىر ئاشقىنى جەلپ قىلىشقا تىرىشىدۇ» دەپ ھېسابلىغان ئاياللارغا قاراپ يۈرىدىغان بولدى، لېكىن ئۇلار ئالىغا مىيىقىدىمۇ كۈلۈپ قويمايتتى، ئۇ ئاياللارنىڭ ھەر بىر سۆزىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ تىڭشايدىغان بولدى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن ئىش-پەش تارتىدىغان بىرەر ئېغىز سۆزمۇ چىقمايتتى. ئوھۇ، بۇمۇ ئاياللارنىڭ يامانلىقىنىڭ بىر تۈرى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى يالغان «مەستۇرە» بولۇۋالغان.

بىر كۈنى ئالى جاۋ بېگىمنىڭ ئۆيىدە گۈرۈچ ئاقلاپ، كەچقۇرۇنلۇق تاماقتىن كېيىن، ئاشخانىدا غاجىزا بىلەن تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. ئەگەر ئۇ باشقا بىر ئۆيدە بولغان بولسا، كەچقۇرۇنلۇق تاماقتىن كېيىن قايتىپ كېتەتتى. جاۋ بېگىمنىڭ ئائىلىسىدىمۇ كەچقۇرۇنلۇق تاماق بالدۇرراق يېيىلەتتى. ئادەتتە تاماق يەپ بولغاندىن كېيىنلا چىراغ باندۇرماي ئۇخلىشاتتى، لېكىن ئاندا - ساندا چىراغ يانداۇرىدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بولاتتى. بىرىنچىدىن جاۋ بېگىمنىڭ ئوغلى تېخى موللىلىق دەرىجىسىگە ئىگە بولمىغان ۋاقىتتا كىتاب ئوقۇش ئۈچۈن چىراغ ياقاتتى؛ ئىككىنچىدىن، ئالى ئۇلارنىڭكىدە كۈنلۈك ئىش بىلەن كەلگەندە گۈرۈچ ئاقلىسۇن دەپ چىراغ ياقاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالى يەنە گۈرۈچ ئاقلاشقا كىرىشىشتىن ئىلگىرى ئاشخانىدا تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى.

جاۋ بېگىمنىڭ ئۆيىدە ئۇما دېگەن يالغۇز بىر

خىزمەتكار ئايال بار ئىدى. ئۇ قاچا - قومۇچنى يۇيۇپ بولۇپ بەندىگىدە ئولتۇرۇپ ئالا بىلەن پاراڭ سېلىشقا باشلىدى.

— بىزنىڭ خېنىم ئىككى **كۈن** بولدى ھېچنېمە يېمەيدۇ، چۈنكى بېگىم توقاللىققا قىز سېتىۋالماقچى ...

«ئۇما ... ئايال ... ئاھ، جېنىم چوكىنىم ...» دەپ ئويلىدى ئالا ئۇنىڭغا قاراپ.

— كىچىك خېنىم سەككىزىنچى ئايدا تۇغىدۇ ...

«ۋاي ... ئايال ...» دەپ ئويلىدى ئالا ۋە ئاغزىدىن غاڭزىسىنى ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى.

— كىچىك خېنىم ...— دەپ ئۇما تىنماستىن ۋالاقلىماقتا ئىدى.

ئالا تۆيۈقسىز ئۇنىڭ ئالدىغا تىز چۆكتى:

— كەل، بىللە ياتايلى!

بىر پەس ئاشخانا جىمجىت بولدى، ئاۋۋال ئۇما ھەيران بولۇپ قېتىپلا قالدى، كېيىن تىترەپ «ۋاي ئاللا!» دەپ ۋارقىراپ، ئاشخانىدىن يۇگۈرۈپ قېچىپ چىقىپ كەتتى، ھەتتا ئۇ يىغلاپمۇ كەتسە كېرەك.

ئالا نېمە قىلارىنى بىلمەي تامغا قاراپ تىز پۈكۈپ ئولتۇرغان بويىچە ئولتۇرۇپ قالدى. ئاخىر، بىر كىشى مەسلىك بولدى دەپ بەندىگىنى تۈتۈپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى، يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى. خىجالەتچىلىكتە مەڭدەپ، غاڭزىسىنى بىلىگە قىستۇرۇپ، يەنە گۈرۈچ ئاقلاشقا كىرىشمەكچى بولۇۋىدى، كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ بېشىغا بىر كالتەك ئۇردى. ئۇ چاپسان بۇرۇلۇپ كەينىگە قارىدى:

ئۇنىڭ يېنىدا قولىغا بامبۇك تاياق تۇتقان موللا تۇراتتى.

— نېمە سەن؟ تۇزۇمنى يەپ تۇزلۇقىمغا ... ھۆ سېنى! ...

ئۇزۇن تاياق يەنە ئالىنىڭ بېشىغا كېلىپ تەگدى. ئۇ قولى بىلەن بېشىنى توسۇۋېلىۋىدى، تاياق قولىغا تەگدى، تاياق تېخىمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئىشكىتىن قېچىپ كېتىپ بارغاندا ئۇنىڭ دۈمبىسىگىمۇ تەگكەندەك قىلىپ قالدى.

موللا ئۇنىڭ كەينىدىن:

— ھەي خۇمسى! — دەپ ئەپەندىچە تىللىدى.

ئالى يۈگۈرگەن پېتى گۈرۈچ ئاقلايدىغان يەرگە كېلىپ توختىدى. ئۇنىڭ قولى تېخىچىلا ئاغرىپ تۇراتتى، «خۇمسى» دېگەن سۆز ئېسىدىن چىقمىدى. چۈنكى ۋېيجۇاڭ دېھقانلىرى ھېچقاچان مۇنداق سۆزلەر بىلەن تىللاشمايتتى. ئۇ تىل پەقەت ئەمەلدارلار بىلەن ئالاقىدار بولغان كاتتا كىشىلەر ئارىسىدىلا قوللىنىلاتتى. شۇڭا ئالى بۇ تىلدىن ناھايىتى قورقتى. چۈنكى ئۇنىڭغا ناھايىتى قاتتىق تەسىر قىلغانىدى. «ئايال ...» دېگەن خىياللىرى ئاللىقاياقلارغا كەتتى. تاياق يەپ، تىل ئىشتىپ بولغاندىن كېيىن، گويا بىر ئىشى تامام بولغاندەك خاتىرجەم ھالەتكە كېلىپ گۈرۈچ ئاقلاشقا كىرىشتى، بىر ئاز ئىشلەپ تەرلىگەندىن كېيىن كۆڭلىكىنى سېلىۋەتتى.

شۇ چاغدا ئۇنىڭغا تاشقىرىدىن بىر ۋاراق - چۈرۈك ئاغلاندى. ئۆمۈربويى ھەر تۈرلۈك غوۋغا - جېدەلگە قىزىقىپ كەلگەن ئالى ۋاقا - چۈك چىقىقان يەرگە قاراپ ئالدىراپ مېڭىپ، ئاخىرى جاۋ بېگىمنىڭ ئىچكىرىكى ھويى-

لىسىغا كىرىپ قالدى. قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، يېغىلغانلارنىڭ ھەممىسىگە سەپسالدى. ئۇ يەردە:جاۋ بېگىم-نىڭ بالا - چاقىلىرى، ھەتتا ئىككى كۈن تاماق يې-مىگەن ئايالى، قوشنىسى زۇچى ئايىم ۋە ئۇرۇق - تۇغ-قانلىرىدىن جاۋ بەيىەن بىلەن جاۋ سىچىڭ تۇراتتى.

كىچىك خېنىم ئۇمانى ئۆيىدىن سۆرەپ چىقىپ كېلىۋېتىپ:

— بۇ ياققا چىق! ئۆيگە كىرىۋېلىپ ئۆلۈۋالما...— دېدى.

— سېنىڭ پاك ئىكەنلىكىڭنى ھەممىسى بىلىدۇ ... ھەرگىز كەم ئەقىللىك قىلما! — دەپ زۇچى ئايىم بەزلىدى.

ئۇما بىرنېمىلەر دەپ يىغلاۋاتاتتى، لېكىن ئۇنىڭ سۆزىنى ئۇققىلى بولمايتتى.

«قىزىق، نېمىشقا شۇنچە غوۋغا چىقىرىۋاتىدىكىن بۇ تۇل چوكان؟» دەپ ئويلاپ قالدى ئالQ ۋە ئۇقۇپ باقماق-چى بولۇپ جاۋسىچىڭنىڭ يېنىغا كەلدى.

لېكىن ئالQ جاۋ بېگىمنىڭ ئوغلىنىڭ يەنە بايىقى تاياقنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدى. ئالQ ئاش-خانىدا موللىدىن تاياق يېگەنلىكى مانا مۇشۇ ۋاڭ - چۇڭ-غا باغلىق ئىكەنلىكىنى پەملىدى - دە، ئىش ئورنىغا قايتا-ماقچى بولۇپ ئىشككە ئۆزىنى ئاتتى. لېكىن تاياق ئۇ-نىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى. كېيىن ئۇ دەررۇ كەينىگە يې-نىپ، ئارقىدىكى دەرۋازىدىن قېچىپ كەتتى ۋە بىر ئاز-دىن كېيىن ئۆزىنىڭ-ئىبادەتخانىسىغا يېتىپ كەلدى.

دېمىنى باستاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بويى جۇغۇلداپ

مۇزلاپ كەتكەندەك بولدى. ئەتىياز پەسلى بولسىمۇ كەچ قۇرۇنلۇقلىرى سوغۇق، تېخى يالاڭ يۇرۇش ۋاقتى كەلمىگەندى. شۇ زامان كۆڭلىكىنىڭ جاۋنىسىڭ ئۆيىدە قالغانلىقى يادىغا چۈشتى ۋە باراي دەپ تەمشىلىپ، لېكىن ھېلىقى موللىنىڭ تايىقى ئېسىگە چۈشتى ـ دە، يالتايدى.

تۈيۈقسىز ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا دورغا كىرىپ كەلدى:

ـــ ھەي ئالQ، ھۇ ئاناڭنى! ... ئەمدى سەن جاۋ بېگىمنىڭ خىزمەتكارىغىمۇ ساقال تاشلاپ يۈردۈڭمۇ؟ ھۇ تۈز كور! سېنىڭ كاساپىتىڭدىن مانا مەنمۇ ئۈيقۇسىز قالدىم ... ھۇ ئاناڭنى! ... ـــ دەپ ۋارقىراپ تىللاشقا باشلىدى. ئالQنىڭ ھېچنېمە دېيىشكە ئىمكانىيىتى بولمىدى.

ئاخىر كەچ بولۇپ قالغانلىقتىن، دورغىغا شاراب ئۈچۈن ئادەتتىكىدىن ئىككى ھەسسە كۆپ ـــ تۆت يۈز يارماق بېرىشكە توغرا كەلدى. ئالQدا ئاقچا يوق بولغاچقا، گۆرۈگە ئۆزىنىڭ قالپىقىنى تۈتۈپ بەردى. بۇنىڭدىن تاشقىرى ئۇ مۇنداق بەش شەرتكە ماقۇل بولدى:

بىرىنچىدىن، ئەتىسىگىلا بىر جىڭ كېلىدىغان بىر جۈپ قىزىل شام، بىر باغلام ئىسرىق ئېلىپ بېرىپ، جاۋ بېگىمدىن ئەپۇ سورايدىغان بولدى.

ئىككىنچىدىن، جاۋنىڭ ئائىلىسى ئۈمانى ئۆلۈۋېلىش شەيتىنىدىن ساقلاش ئۈچۈن داخان چاقىرماقچى، شۇنىڭغا چىققان خىراجەتنى تۆلەيدىغان بولدى.

ئۈچىنچىدىن، بۇنىڭدىن كېيىن جاۋ بېگىمنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىماسلىققا ۋەدە بەردى.

تۆتىنچىدىن، ناۋادا ئۇماغا بىر نېمە بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا جاۋابكار بولىدىغان بولدى.

بەشىنچىدىن، قىلغان ئىشىنىڭ ھەققىنىمۇ، ئۇنتۇلۇپ قالغان كۆڭۈلدىكىنىمۇ دەۋا قىلمايدىغان بولدى.

ئەلۋەتتە، ئالى بۇ شەرتلەرنىڭ ھەممىسىنى قوبۇل قىلدى، لېكىن ئاقچىسىنىڭ يوقارقى يامان بولدى. ئۇنىڭ بەختىگە ئەتىياز بولۇپ، ئۆز ۋەدىلىرىنى ئورۇنداش ئۈچۈن ئىككى مىڭ يارماققا تۇتۇپ بەرگەن يوتقىنىسىزمۇ كۈن كەچۈرۈشكە بولىدىغان مەزگىل كەلگەنىدى. ئۇ كۆڭۈلىكىنى يوقىتىپ ۋە جاۋ ئائىلىسى ئالدىدا باش ئېگىپ، شام ۋە ئىسرىق ئەكېلىپ بەرگەندىن كېيىن، بىرنەچچە تىيىنى قالغانىدى، قالپىقىنى ئېلىۋېلىش ئېسىگىمۇ كەلمەي، ھەمىسىگە ھاراق ئىچىۋەتتى.

جاۋ ئائىلىسى شام بىلەن ئىسرىقنى ئېھتىيات ئۈچۈن ئېلىپ قويدى: چۈنكى خېنىم ھەر يىلى ئىبادەتخانىغا بارغاندا كېرەك قىلىشى مۇمكىن ئىدى. ئالىنىڭ كۆڭۈلىكىنى كىچىك خېنىمنىڭ سەككىزىنچى ئايدا تۇغۇلىدىغان بالىسى ئۈچۈن زاكا قىلىپ، قالغان - قاتقىنىنى بېشىغا دەرد كەلگەن ئۈما خەيگە چەم قىلىۋالدى.

## بەشىنچى باب
## تەرىكچىلىك مەسىلىسى

جاۋ بېگىملەر ئائىلىسىگە بەرگەن ۋەدىلىرىنى ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن ئالى ئادەتتىكىچە ئىبادەتخانىغا قايتىپ كەلدى. كۈن ئولتۇرۇش بىلەن ئۇنىڭ ئۆپچۈرىسىدە ئەجەب بىر ئىش بولۇۋاتقاندەك بىلىندى. ئويلىنىپ بۇنىڭ سەۋەبى دۇمبىسىنىڭ يالىڭاچ قالغانلىقىدىن ئىكەنلى-

كىنى سەزدى. يىرتىلىپ كەتكەن بىر كالىتا چاپىنىڭ قالغىنىنى ئېسىگە ئېلىپ، شۇنى يېپىنىپ يېتىپ قالدى. ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچقاندا، تامنىڭ غەربىي تەرىپىگە كۈن نۇرىنىڭ چۈشكەنلىكىنى كۆردى، ئورنىدىن تۇرۇش بىلەنلا، «ئاناڭنى ...» دېگىنىچە كوچا كېزىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى ئەسكى چاپان كۆكىلەكسىز تۇرغىنىغا قارىغاندا بىر ئاز ئارام بەرگەن بولسىمۇ، يەنە ئۆچۈرىسىدە ئەجەب بىر ئىش بولۇۋاتقاندەك بىلىنىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ ۋېيجۇاڭدىكى ھەممە ئايال-لار ئۇنىڭدىن قاچىدىغان بولدى، ئۇلار ئالQ نى كۆرۈش بىلەنلا، دەررۇ ئۆزلىرىنى چەتكە تارتىپ دەرۋازا ئارقىلىرىغا يوشۇرۇنىدىغان بولدى. ئەللىك ياشلارغا كېلىپ قالغان زۇچى ئايىم چېغىدا ئالQدىن قاچاتتى، ھەتتا ئۆزىنىڭ ئون بىر ياشلىق قىزىنىمۇ يېتىلەپ دالدىغا ئالغۇچە ئالدىراپ كېتەتتى. بۇنىڭ ھەممىسىگە ئالQ ناھايىتى ھەيران بولدى. «نېمىشقا بۇ نېمىلەر مەستۇرەلەرنىڭ ئادىتىگە كىرىۋالغانىدەك قىلىق قىلىشىدۇ؟ ھۇ رەسۋا جالاپىلار ...» دەپ ئويلايتتى ئۇ.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئالQغا دۇنيادا ئاجايىپ بىر ھادىسىلەر بولۇۋاتقاندەك تۇيۇلدى. بىرنېچىدىن، قاۋاقخانىدا ئۇنىڭغا ئېسىگە ھاراق بېرىشنى توختاتتى؛ ئىككىنچىدىن، ئىبادەتخانىنى باشقۇرغۇچى بوۋاي ئۇنى ئىبادەتخانىدىن قوغلىغانىدەك قىلىپ سېسىق گەپ قىلىدىغان بولدى؛ ئۈچىنچىدىن، قانچە كۈن بولغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى، لېكىن ھەرھالدا خېلىدىن بۇيان ئۇنى ھېچكىم مەدىكارلىققا چاقىرمايدىغان بولدى. قاۋاقخانىنىڭ

نېسىگە ھاراق بەرمىگىنىگە بىرنېمىلەر قىلىپ چىداشقا بولاتتى، بۇ ئاينىڭ سېسىق گېپىمۇ مەيلى، كوتۇلداپ - كوتۇلداپ توختاب قالاتتى. بىراق ئىشقا چاقىرىدىغان ئادەم چىقمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاچ قېلىۋاتاتتى، بۇ ئال ئۇچۇن ھەقىقەتەن «ئاناڭنى ...» دەيدىغان ئىش بولۇپ قالدى.

ئال بۇ ھالغا چىدىيالمىدى ۋە ئۆزىنىڭ كونا يالـ لىغۇچىلىرىغا ئىش سوراپ بارىدى. ئۇنىڭ جاۋىنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىشىغا رۇخسەت يوق ئىدى. بىر قىزدىق ئىش شۇكى، ئۇ قەيەرگىلا بارساۋ ئۇنىڭ ئالدىغا پەقەت ئەرلەر چىقىپ، گويا قەلەندەرنى ھەيدىگەندەك ئاچچىقى بىلەن:

— يوق! ئىش يوق! كەت! — دەپ قوللىرىنى سىلكىيىتتى.

ئال ھەيران بولاتتى، «تېخى يېقىندىلا ھەرقايسىسى تالىشىپ يارەمگە چاقىراتتى. ھازىرمۇ ئىش يوق ئەمەس تۇر، بۇ يەردە بىر گەپ بار» دەپ ئويلىدى. سۇرۇشتۇـ رۇپ يۇرۇپ ئۇلارنىڭ شياۋ Don نى ئىشقا چاقىرىدىغان بولغانلىقىنى بىلدى، بۇ شياۋ D ئورۇق، دەرمانسىز، كەمـ بەغەل ئىدى، ئۇ ئال نىڭ نەزىرىدە ساقاللىق ۋاڭدىنمۇ پەس كىشى ئىدى. بۇ پىندەك ئال نىڭ ئېشىغا توپا سالـ دۇ دەپ كىممۇ ئويلىغان؟ ئال نىڭ ناھايىتى ئاچچىقى كەلدى. ئۇ كوچا بويلاپ كېتىۋېتىپ غەزەپلەنگەن ھالدا قوللىرىنى سىلكىشتۇرۇپ: «قولۇمدا سىم قامچا، ئۇرۇپ يىقىتاي دەيمەن سېنى» دەپ ناخشا ئېيتىپ يۇرەتتى.

ئاخىر، بىرنەچچە كۈن ئۇتكەندىن كېيىن Q ئايچەن بېگىمنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى توغرا تامنىڭ تۈۋىدە شياۋ D نى ئۇچراتتى. «رەقىبلەر ئۇچراشقاندا قۇيقا چېچى تىك تۇرىدۇ» دېگەندەك، Q ئايئىتىلىدى. شياۋ D مۇ توختاپ قالدى. Q ئايرەقىبىگە نەپرەت بىلەن كۆز تاشلىدى - دەپ ئاغزىدىن تۈكۈرۈك چاچراتقان هالدا:

— هۇ ئېشەك! — دەپ ۋارقىرىدى.

— مەن قوڭغۇز، قۇرت ... بولدىمۇ؟— دەپ جاۋاب بەردى شياۋ D.

لېكىن بۇ كەمتەرلىك Q ئايدىكى ئاچچىقىنى تېخىمۇ كەلتۈردى. ئۇ قولىدا سىم قامچا بولمىغانلىقتىن، ئېتىلىپ بارغىنىچە شياۋ Dنىڭ چېچىغا ئېسىلدى.

شياۋ D بىر قولى بىلەن ئۆز چېچىنى قوغداپ، ئىككىنچى قولى بىلەن Qنىڭ چېچىنى تۇتۇۋالدى. Qئايغا ئۆزىنىڭ بوش قولى بىلەن ئۆز چېچىنى قوغداشقا توغرا كەلدى. ئىلگىرى Qنىڭ ئەزىزىدە شياۋ D ھېچقانچە بىر نەرسە ئەمەس ئىدى. لېكىن ئەمدى ئاچ يۈرۈپ جۈدەپ، مادارى قۇرۇپ كەتكەن Qغا تۇيۇقسىز كۈچلۈك رەقىبكە ئايلانغان شياۋ Dنىڭ ئەدىبىنى بېرىش ئوڭاي بولمىدى. تۆت قول ئىككى كۈكۈلغا چاڭگال سالغان هالدا، چېچەن بېگىمنىڭ ئۆيىنىڭ ئاق تېمىغا دوغىنا ئوخشاش كۆلەڭگە چۈشۈرۈپ، توغرا يېرىم سائەت تىرەجىشىپ تۇردى. كۆرگەنلەر خۇددى بۈلارنى ئاجراتقاندەك:

— بولار! بولار ئەمدى! — دەپ ۋارقىرىدى.

باشقىلىرى تۇتۇشۇپ قالغانلارنى ئاجراتقىنىمكىن

ياكى ماختىغىنىمكىن ۋە ياكى ئۇلارنى دەي ـ دەي قىلـ غىنىمكىن: «پاھ ـ پاھ!» دەپ تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرىشاتـ تى. لېكىن قىزغىن كۈرەشكە كىرىشكەن رىقابەتچىلەر ھېچ كىمنىڭ سۆزىنى تىڭشىمايتتى. ئۇلار **بىر** ـ بىرىنى يېـ گەلمىدى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئالQ بىر قەدەم ئىلگىرى باسـ دۇ، شۇ چاغدا شياۋ D بىر قەدەم كەينىگە چېكىنىدۇ، ئىككىنىسى تۇرۇپ قالمدۇ ـ دە، كېيىن شياۋ D بىر قە ـ دەم ئىلگىرى باسقاندا ئالQ چېكىنىپ، يەنە ئىككىسلا بىر ئورۇندا قېتىپ قالىدۇ. شۇنداق قىلىپ يەنە يېرىم سائەتـ چە ۋاقىت ئۆتتى (ۋېيجۇاڭدا قوڭغۇراقلىق سائەت ئاز ئـ دى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئېنىق ئېيتىش قىيىن، بەلكى بارى ـ يوقى يىگىرمە مىنۇت ئۆتكەندۇر). ئۇلارنىڭ چاچلىرىدىن تۇتۇن چىققاندەك بولدى، ماڭلايلىرىدىن تەر تامچىلىرى ئاقماقتا ئىدى ... ئاخىر ئالQ قويۇۋەتتى، شۇ زامان شياۋ D مۇ قولىنى قويۇۋەتتى. ئۇلار ئىككىسى تەڭلا باش كۆتۈرۈپ، تەڭلا بىر ـ بىرىدىن كەينىگە داجىپ توپ ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى.

ـــ خەپ ئالدىرىماي تۇر، ئاناڭنى ...! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئالQ ئارقىسىغا قاراپ.

ـــ خەپ، سېنىڭمۇ ئېسىڭدە بولسۇن، ئاناڭنى! ـــ دېدى شياۋD مۇ ئارقىسىغا قاراپ.

بۇ «ئەجدىھا بىلەن يولۋاسنىڭ ئېلىشىشى» دا ياكى غالىبىيەت ياكى مەغلۇبىيەت يۇز بەرگەنـ دەك بولمىدى. بۇنى كۆرگەنلەر خۇمارىدىن چىقتىمۇ ـ يوقمۇ ـــ بەلگىسىز، ئۇلار بۇ توغرۇلۇق ئۆز پىكىرلىرىنى ئېيتمىدى!

پەقەت شۇلا مەلۇمكى، ئالQنى يەنىلا ھېچكىم ئىشقا چاقىرمىدى.

بىر كۈنى، كۈن ئىسسىپ يازنىڭ خۇش بۇي پۇرىقىنى كەلتۈرىدىغان يېمىشاق شامال يەلپۈپ تۇرغاندا، ئالQنى تۇيۇقسىز بىر تىترەك باستى. بۇنىڭغا بىرنېمىلەر قىلىپ چىداشقا بولاتتى. لېكىن قورساق ئاچ! ئالQ يوتقان، قالپاق ھەم كۆڭلەكلىرىدىن ئايرىلغىنىغا خېلى بولدى، ئۇنىڭدىن كېيىن پاختىلىق كالتا چاپىنىنىمۇ سېتىۋەتتى، ئەمدى يالغۇز ئىشتىنىلا قالدى. لېكىن ئۇنى سېتىۋېتىشكە ھېچبىر مۇمكىنچىلىك يوق ئىدى. ئۇنىڭدا باشقا بىرىگە پېتەك قىلىش ئۈچۈن بەرسە بولىدىغان، ھېچكىم بىر تىينغا ئالمايدىغان بىر يىرتىق پەشمەت قالغانىدى. ئالQنىڭ يولدىن ئاقچا تېپىۋالغۇسى كېلىپ يۇرگىنىگە ئۇزۇن بولدى، لېكىن تېپىۋالالمىدى. ئۇ شۇنداقلا ئۆزىنىڭ كەمبەغەل كاتىكىدىن ئاقچا تېپىۋېلىش خىيالىنى سۈرۈپ يۇردى. لېكىن ئۆپچۆرىسىگە قانچە قارىسىمۇ كاتىكىدە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. مانا ئەمدى ئالQ ئۇزۇق ئىزدەپ ماڭماقچى بولدى. كوچىدا «ئوزۇق ئىزدەپ» يۇرۇپ، ئۆزىگە تونۇش مەيخانىلارنى، جىگىرمىلارنى كۆرۈپ قالدى، لېكىن ئۇلارغا قاراپ توختاش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا سالەشنى ئويلاپمۇ قويماي ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىزدەيدىغىنى باشقا نەرسە ئىدى. ئۇ نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى تېخى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

ۋېيجۇاڭ يېزىسىنىڭ بازىرى چوڭ ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالQ ئۇنىسى بىردەمدىلا ئارىلاپ چىقتى. يېزىدىن چىققاندىن كېيىن ئېتىزلىقلار باشلانىدى. كۆك

مايسلارغا قارىساڭ، تالغان كۆزۈڭ دەم ئالغاندەك بولاتتى. ئالىغا يېراقتا قىمىرلاپ يۈرگەن قارا - قۇرسلار كۆرۈندى، بۇ ئېتىزلىقتا يۈرگەن دېھقانلار ئىدى. ئالى بۇ ئىشچان دېھقانلارغا كۆڭۈل بۆلمەي ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ بۇ يولدا ئۆزىگە ئوزۇق تاپالماسلىقىنى بىلەتتى. ئاخىر ئۇ خانىقانىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى.

ئەتراپ يەنە شۇ ئېتىزلار بىلەن ئورالغان، كۆك مايسلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاق تام ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. خانىقانىڭ ئارقىسىدىكى پاكار تامنىڭ كەينىدە كۆكتاتلىق بار ئىدى. ئالى ئېھتىيات بىلەن ئۆپچۆرىسىگە قاردى ۋە ئەتراپتا ھېچكىمنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ، يۆگىمەچكە ئوخشاش ئۆچ تارتىپ ئۆسكەن بىر نەرسىگە يامىشىپ پاكار تامغا چىققىلى باشلىدى. لېكىن تامنىڭ كېسەكلىرى ئېۋۈۋلۈپ چۈشەتتى، ئالىنىڭ پۇتلىرىمۇ دىر - دىر تىترەيتتى. ئاخىر ئۇ بىر تۈپ ئۇجمىنىڭ پۇتىقىنى تۇتۇۋېلىپ كۆكتاتلىققا سەكرەپ چۈشۈپ كەتتى.

كۆكتاتلىقنىڭ ئىچى كۆكۈلمەيدان ئىدى، ئۇ يەر-دە يەپ - ئىچكۈدەك ھېچ نەرسە — يا ھاراق، يا جىگىرما ۋە ياكى باشقا نەرسە يوق ئىدى. غەرب ياقتىكى تام تەرەپتە بامبۇك ئۆسۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سويىلىرى كۆپ بولغان بىلەن قاينىتىپ پىشۇرمىغۇچە يېگىلى بولمايتتى، قىچا دان تۇتۇپ كەتكەن، زىغىرمۇ يېگىدىن چېچەكلىگەن، پالەك بولسا پىشىپ ۋاقىتسىدىن ئۆتۈپ كەتكەنىدى.

ئالى خۇددى ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي قالغان مولله دەك غەمكىن ھالەتتە كۆكتاتلىقنىڭ دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى ۋە بىردىنلا خۇشاللىقىدىن تۇرغان ئورنىدا

قېتىم قالدى: ئۇ كۆك تۈرۈپ تېرىلغان ئېتىزنىڭ يېنىغا كېلىپ قالغانىدى.

لېكىن ئالى ئەمدىلا بىر كۆك تۈرۈپنى يۇلۇپ ئالاي دەپ ئېگىشكەندە، دەرۋازىدىن بىرىنىڭ دۈگلەك بېشى چىقىپ كېيىن يەنە يوقاپ كەتتى. ئۇ ياش بۇۋى ئىدى. ئالى بۇۋى - پۇۋى دېگەن بىرنېمىلەرنى خەسچىلىك ھۆ كۆرمەيتتى. لېكىن تۈرمۈشتا «ئېھتىياتلىق بولۇش» كېرەك. ئۇ دەررۇ تۆت تال تۈرۈپنى يۇلۇۋېلىپ، يوپۇرماقلىرىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، بۇ ئولجىسىنى چاپىنىنىڭ ئېتىكىگە سېلىۋالدى. شۇ ئاردا قېرى بۇۋى پەيدا بولدى.

— ۋاي خۇدايىم، ۋاي خۇدايىم! ھەي ئالى ... سەن نېمىدەپ بىزنىڭ كۆكتاتلىققا كىردىڭ؟ تۈرۈپ ئوغرىلىغىلىمۇ؟ ... ۋاي توۋا، گۇناھ بولىدۇ. خۇدايا توۋا! — دېدى.

— قاچان سېنىڭ كۆكتاتلىقىڭغا ئوغرىلىققا كىرىپتىمەن؟ — دەپ ئالى چىقىدىغان ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— مانا ھازىرچۇ ... بۇ نېمە! — دەپ مومای ئۇنىڭ ئېتىكىنى كۆرسەتتى.

— بۇ سېنىڭمىدى؟ ئەمىسە كارامىتىڭ بولسا بۇنىڭغا دېگۈزۈپ باققىنا! سەن ...

ئالى سۆزىنى تۈگەتمەيلا ئىشىك تەرەپكە يۈگۈردى. ئۇنىڭ كەينىدىن يوغان قارا ئىت قوغلاپ ماڭدى. ئۇ ئىت ھەرقاچان ئالدىنقى ھويلىدا تۇراتتى، ھازىر قانداق قىلىپ باغقا كىرىپ قالغانلىقى نامەلۇم ئىدى.

ئىت ئالىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ قاۋاپ يۈگۈردى.

ئۇنىڭ پاقالچىقىدىن چىشلەشكە ئاز قالغاندا، بەختىگە ئېتىكىدىن بىر تال تۈرۈپ چۈشۈپ كېتىۋىدى، ئىت قورقىنىدىن توختاپ قالدى. ئالQ شۇ پەيتتە ئۇجمىگە چىقىۋالدى - دە، ئۇ يەردىن تامغا ئارتىلىپ، ئۆزىنى تۈرۈپ بىلەن بىللە تاشقىرىغا ئاتتى. دەرەخكە قاراپ ھاۋشۇۋاتقان قارا ئىت ۋە «ۋاي خۇدا، توۋا» دەپ ۋارقىرىغان قېرى بۇۋى تامنىڭ نېرىقى تەرىپىدە قالدى.

ئالQ، بۇۋى ئىتنى قوينىۋەتمىگىدى، دەپ قورقۇپ، كۆك تۈرۈپلىرىنى يىغىۋېلىپ ئۆز يولىغا ماڭدى ۋە قولىغا بىرنەچچە تاش ئېلىۋالدى.

لېكىن ئىت كۆرۈنمىدى. ئالQ تاشلارنى تاشلىۋېتىپ، ئالدىرىماي تۈرۈپنى يەپ ماڭدى. شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ بېشىغا: ئەمدى ۋېيجۇاڭدا بىرەر نەرسە تېپىلمايدىغان ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە شەھەرگە كەتكەن ياخشى، دېگەن ئوي كەلدى.

ئۇچىنچى تۈرۈپنى يەپ بولغۇچە، ئۇ شەھەرگە كېتىشكە بېلىنى باغلاپ بولدى.

## ئالتىنچى باب
## ھالاۋەتنىن ھالاكەتكە

ئالQ شۇ يىلى كۈز بايرىمىدىن كېيىن ۋېيجۇاڭدا يېگىباشتىن پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قايتىپ كەلگىنىنى ئاڭلاپ ھەممە ھەيران بولۇپ، ئۇنىڭ نەگە كېتىپ قالغانلىقىنى ئەسلەشكە باشلىدى. ئىلگىرى ئالQ شەھەرگە بارماقچى بولسا، ھەممىگە خۇشاللىق بىلەن خەۋەر قىلاتتى

تى. لېكىن بۇ قېتىمدا ئۇنداق قىلمىغانىدى. شۇڭا ئۇنىڭ كەتكىنىنى ھېچكىم سەزمەي قالغانىدى. بەلكى ئۇ ئىبادەتخانىدىكى بوۋايغا بىرەر سىرىنى ئېيتقاندۇر. لېكىن ۋېيجۇاڭلىقلار شۇنداق ئادەتلىنىپ قالغانكى، پەقەت جاۋ بېگىم، چېيەن بېگىم ياكى موللا جانابلىرىغا ئوخشاش كىشىلەرنىڭلا شەھەرگە بېرىشى ئېغىزغا ئېلىناتتى. «يالغان پەرەڭ» مۇ بۇ كىشىلەرنىڭ قاتاردا تىلغا ئېلىنمىغان يەردە، ئالQ تېخىمۇ تىلغا ئېلىنمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇۋاي بۇ يېڭىلىقنى تارتىپ ئولتۇرمىغان ۋە ۋېيجۇاڭلىقلارمۇ بىلمەي قالغان بولسا كېرەك.

لېكىن ئالQنىڭ بۇ قېتىم قايتىپ كېلىشى ئىلگىرىكىدىن كۆپ پەرقلىق بولۇپ، ھەقىقەتەن ھەيران قالغۇدەك بىر ئىش بولدى. ئۇ ئۈيقۇسىرىغان ھالدا قاۋاقخانا ئالدىغا كەلگەندە قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغانىدى. ئۇ پوكەينىڭ ئالدىغا بېرىپ، بېلىدىن بىر ئوچۇم كۈمۈش تەڭگە ۋە مىس تىيىن ئېلىپ پوكەينىڭ ئۈستىگە تاشلىدى:

— نەق تۆلەيمەن! قېنى ھارىقىڭنى قۇي!

ئۇنىڭ ئۈچىسىدا يېڭى چاپان بار ئىدى، پوتىسىنى تۆۋەن بېسىپ تۇرغان، لىق چىڭدالغان يوغان چەندازىسىمۇ بار ئىدى. ئادەتتە ۋېيجۇاڭلىقلار بىر ئاز سالاپەتلىك ئادەملەرگە باشقىچە قارايتتى، لېكىن ھۈرمەتلەيتتى. ھازىر ئالQنى تونۇپ تۇرغان بولسىمۇ ئۇنىڭ ئىلگىرىكى يىرتىق كەمزۇللۇق ئالQ غا ئوخشىمايدىغانلىقىنى كۆرۈپ، قەدىمكىلەرنىڭ «مۆتىۋەر ئادەم ئۆز يۈرتىدىن ئۇچ كۈن باشقا بىر يەرگە بېرىپ كەلسە، ئۇنىڭغا باشقىچە قاراش كېرەك» دېگىنىدەك، ھەممە ئادەم — دۇكاندار-

لارمۇ، خىزمەتكارلىرىمۇ، قاۋاقخانىدىكى خېرىدارلارمۇ، ئۆتۈپ كېتىپ بارغانلارمۇ ئالQىغا بىر ئاز گۇمان ئارىلاش ھۇرمەت بىلەن قارىدى. دۇكان ئىگىسى ئاۋۋال سالام بېرىپ ئاندىن كېيىن:

— ۋاھ، ئالQ، قايتىپ كەپسىز! — دېدى.

— قايتىپ كەلدىم.

— دۆلەتكىز زىيادە بولسۇن! قۇللۇق! سىز نەدە ...

— شەھەردە بولدۇم!

بۇ يېڭىلىق ئەتسىگىلا پۈتكۈل يېزىغا تارالدى ۋە يېزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى نەق پۇللۇق ۋە يېڭى چاپانلىق ئالQنىڭ رونىق تېپىش تارىخىنى بىلىشكە قىزىقىشقا باشلىدى. كىشىلەر بۇ ئەھۋالنى بارا — بارا مەيخانىدىمۇ، ئىبادەتخانا پېشايۋىنى ئالدىدىمۇ سۆرۈشتۈرۈپ بىلدى. نەتىجىدە ھەممىسى ئالQ دىن ئەيمىنىدىغان ۋە ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلەن قارايدىغان بولدى.

ئالQ چوڭ موللا جانابنىڭ ئۆيىدە ئىشلىگەنلىكىنى ئېيتقاندا، ۋېيجۇاڭلىقلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىززەت — ھۆرمەت تۆيغۇسى بىلەن قارىدى. بۇ چوڭ موللىنىڭ ئەمەلىسى بەي ئىدى. لېكىن شەھەر بويىچە شۇ بىرلا چوڭ موللا بولغاچقا، ئۇنىڭ ئامىلىسىنى ئاتاشنىكىمۇ ھېچ ھاجىتى يوق ئىدى. چۈنكى «چوڭ موللا» دەپ ئېيتىشنىڭ ئۆزى شۇ جانابنى بىلدۈرەتتى. پەقەت ۋېيجۇاڭلىقلار ئارىسىدىلا ئەمەس، ئەتراپتىكى يۈز چاقىرىم يىراقلىقتىكى يەرلەردىمۇ شۇنداق ئىدى. ھەممە ئادەم چوڭ موللا دېگەن سۆزنى شۇ كىشىنىڭ ھەم ئىسمى، ھەم فامىلىسى دەپمۇ

هېسابلايتتى. شۇنداق كىشىنىڭ ئائىلىسىدە خىزمەت قىلىش دېگەن گەپ بوش گەپمۇ!يالغۇز شۇ خىزمىتى ئۈچۈن ھۆ ئالQ چوڭ ھۆرمەتكە سازاۋەر بولاتتى. لېكىن ئالQ نىڭ سۆزىچە، ئۇ ئۆزى چوڭ موللىغا خىزمەت قىلىشنى ياراتمىغانمىش، چۈنكى ئۇ چوڭ موللا ناھايىتى «ئاناڭنى ...» مىش. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغانلار ھەسرەت بىلەن ئاھ ئۇرۇشتى، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە خۇشالمۇ بولۇشتى: بىر تەرەپتىن ئۇلار ئالQ چوڭ موللا جانابنىڭ ئۆيىگە مۇناسىپ ئادەم ئەمەس دەپ ھېسابلايتتى، ئىككىنچى تەرەپتىن، ئالQنىڭ ئۇ يەردە ئىشلىمەسلىكى ئەپسۇسلىنارلىق ئىش، دەيتتى.

ئالQنىڭ نېيىتىمىچە، ئۇنىڭ ۋېيجۇاڭغا قايتىپ كېلىشىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى، شەھەرلىكلەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغانمىش. ئۇلار بەندىگىنى ئورۇندۇق دەپ ئاتارمىش، بېلىق قورۇغاندا پىيازنى ئۇششاق توغراپ ئارىلاشتۇرارمىش. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇنىڭ يېقىندا كۆزىتىپ بىلىشىچە، شەھەر ئايالىرى كوچىدا ناھايىتى سەت تايتاڭلاپ ماڭارمىش. لېكىن ئالQ شەھەرلىكلەرنىكىمۇ ئۆز خۇسۇسىيەتلىرى بار ئىكەنلىكىگە ئىقرار كېلەتتى. مەسىلەن، ۋېيجۇاڭلىقلار بامبۇكتىن ياسالغان ئوتتۇز ئىككى تال جۇپەي①نى ئويناپ دۇە پۇتۇن يېزىدا ماجاڭنى پەقەت «يالغان پەرەڭ» لا بىلىدۇ. شەھەردە بولسا ھەتتا چەرەندىلەرمۇ بۇ ئويۇنلارغا مۇتەخەسسىس. «يالغان پەرەڭ» ئەگەر ئاشۇ شەھەردىكى ئون نەچچە ياشلىق شۇمتەكلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالمىغان بولسا، ئۇلارنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ...

① جۇپەي ــ قىمار قوراللىرىنىڭ بىر خىلى.

شۇ پاراڭلارنى تىڭشاپ تۇرغانلار نادامەت قىلدى.

— سىلەر باش كەسكەننى كۆرگەنمۇ؟ — دەپ بىر-دىنلا سوردى ئالى، — ۋاھ، قالتىس پەيزى! مەن شەھەر-دە ئىنقىلابچىلارنىڭ ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇلۇپ چېپىل-غانلىقىنى كۆردۈم ... كۆرمىگەن ئادەم ئارماندا قالمدۇ!...

ئۇ بەشىنى چايقاپ، ئالدىدا تۇرغان جاۋسىچىننىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈۋكىلىرىنى چاچرىتىۋەتتى. تىڭشاپ تۇرغانلار چۆچۈپ كەتتى. لېكىن ئالى ئۆپچۆرىسىگە قاراپ قويۇپ تۇيۇقسىز قولىنى كۆتۈردى - دە:

— مانا شۇنداق «شارت» قىلىدىكەن! — دەپ، بوينىنى سوزۇپ تىڭشاپ تۇرغان ساقاللىق ۋاڭنىڭ گەج-گىسىگە بىرنى قويدى.

ساقاللىق ۋاڭ چۆچۈگىنىدىن دەررۇ بەشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ كېيىن چېكىندى. بۇ ۋەقە ھەممىنى خۇشالاند-ۇردى ۋە تەشۋىشلەندۈردى. ساقاللىق ۋاڭ بىرنەچچە كۈن ئۆزىگە كېلەلمەي يۈردى ۋە ئالىنىڭ يېنىغا كېلىشكە پېتىنالماس بولدى. يالغۇز ئۇلا ئەمەس، قالغانلىرىمۇ شۇنىڭدىن كېيىن ئالىغا يېقىن كېلىشكە پېتىنالمايدىغان بولدى.

ۋېيجۇاڭلىقلارنىڭ ئالدىدا ئالى ناھايىتى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئۇ جاۋ بېگىمنىڭ دەربەسىدىكى ۋەزىجىگە ۋە ھۈرمەتكە ئىگە بولدى دېسەكمۇ ئارتۇق بولمايدۇ.

بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئالىنىڭ شۆھ-رىتى ۋېيجۇاڭ ئۆيلىرىنىڭ ئىچكىرىكى ھۈجرىلىرىغىمۇ مەلۇم بولدى. پۈتكۈل يېزا بويىچە پەقەت جاۋ بېگىم بە-لەن چېيەن بېگىمنىڭ ئۆيلىرىلا ئاشىيانە ئۆيلەر بولۇپ،

ئايالالارغا خاس هۇجرىلىرى بار ئىدى. باشقىلارنىڭ ئۆيـ
لىرى ئومۇمەن، ئاددىي ئۆيلەر ئىدى. هۇجرا هەرهالدا هۇجـ
را ـ دە. شۇڭا ئالQنىڭ شۆهرىتى هۇجرىلارغا يېتىپ
بارغانلىقىمۇ كارامەت بىر ئىش. ئايالالار بىر ـ بىرى
بىلەن ئۇچراشقاندا، زۇچى ئايىمنىڭ ئالQدىن كۆڭ يىـ
پەك كۆڭلەك سېتىۋالغانلىقى ۋە بۇ كۆڭلەك كىيىلگەن
بولسىمۇ، توقسان داچەن بېرىپ سېتىۋالغانلىقى توغرىسـ
دا سۆزلىشەتتى. بۇنىڭدىن باشقا جاۋ بەيەنىنىڭ ئانىسىمۇ
(باشقىلارنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، جاۋسىچىننىڭ ئانىسى ـــ
بۇ تېخى ئېنىق ئەمەس) قىزىل پەرەڭ شايىسىدىن تىكىلـ
گەن، يېڭى دېگۈدەكلا بىر كىچىك بالا كۆڭلىكىنى ئۇچ
شوينا داچەنگە سېتىۋاپتۇ دېيىشەتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ۋېيجۇاڭ ئايالالىرىنىڭ هەممىسى بىر
ئامال قىلىپ ئالQ بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ كويىدا ئىدى.
بەزىبىرلىرى ئالQدىن يىپەك كۆڭلەك، بەزىلىرى پەرەڭ
شايىسىدىن تىكىلىگەن كۆڭلەك سېتىۋېلىشنى خالايىتتى.
ئەمدى ئۇلار ئالQنى كۆرسە قاچماي، ئۆزلىرى ئۇنى چا-
قىرىپ توختىتىۋېلىپ:

ـــ ئالQ، سىزدە يىپەك كۆڭلەك يوقمۇ؟ ئەگەر بول-
مىسا، شايى بولسىمۇ بولىدۇ، بارمۇ؟ ـــ دەپ سورايدىغان
بولدى.

زۇچى ئايىمنىڭ سېتىۋالغان نەرسىلىرى توغرىسىدـ
كى خەۋەر ئادەتتىكى ئۆيلەردىن باي خېنىملارنىڭ هۇجرـ
لىرىغىمۇ يەتتى. زۇچى ئايىم خۇشاللىقىدا جاۋ بېگىمنىڭ
تەتىيىگە يىپەك كۆڭلەكنى كۆرۈپ بېقىشقا ئېلىپ بارغانـ
دى، تەتەي بۇنى ئۆز ئېرىگە ئېيتىپ بېرىپ كۆڭلەكنى

ناھايىتى ماختىدى. جاۋ بېگىم كەچقۇرۇنلۇق تاماق ئۈستىدە موللا ئوغلى بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ، ئالىنىڭ پەيلى ياماندىن، ئىشىك ۋە دېرىزىلەرنى مەھكەم ئېتىپ يېتىش كېرەك، دېگەن خۇلاسىگە كەلدى. لېكىن ئۇنىڭ سېتۋېلىشقا بولغۇدەك ياخشىراق بىر نەرسىسى بارمىكى، بەلكىم باردۇر، دېدى. جاۋ تەتەينىڭ ئەرزانراق، لېكىن قامىدىن تىكىلگەن ياخشى كەمزۇل ئالغۇسى كەلدى. ئائىلە كېڭەشمىسىدە زۇچى ئايىمغا چاپسانلىق بىلەن ئالى نى تېپىپ كېلىش ئىشى تاپشۇرۇلدى ۋە بۇ مۇناسىۋەت بىلەن يەنە بىر يېڭى قائىدە چىقاردى: شۇ ئاخشىمى چىراغنىمۇ ياندۇرۇپ قويدى.

بىر تالاي ياغ كۆيۈپ كەتتى، ئەمما ئالى تېخىچىلا يوق ئىدى. جاۋ بېگىمنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ئەسەنكاسمان ھالدا ئۇنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتى. ھەممىسى ئالىنى ۋە شۇنچە كېچىككىنى ئۇچۇن زۇچى ئايىمنى تىلىغىلى باشلىدى. جاۋ تەتەي بولسا، ئالى ئەتىيازدا ئۇما بىلەن چاتاق تۇغدۇرغان، شۇڭا ئېھتىيات قىلىپ كەلمەسىكىن دەپ ئەندىشە قىلدى. لېكىن جاۋ بېگىم بۇ ئەندىشىنى ئاساسسىز دەپ ھېسابلايتتى. چۈنكى ئالىنى «ئۆزۈم» قىچقارتتىم دەيتتى. دېگەندەكلا بۇ دورەم ئۇنىڭ سۆزى توغرا بولۇپ چىقتى. ئاخىر ئالى زۇچى ئايىم بىلەن بىللە كىرىپ كەلدى.

— بۇ ئادەم يوق، يوقلا دەيدۇ، مەن ئۆزۈڭ بېرىپ ئېيتقىن دېسەم، يەنە شۇنداق دەپ تۇرۇۋالدى. مەن مۇنداق ... — دەپ زۇچى ئايىم ئىشكىتىن كىرە - كىرمەيلا ۋالاقلاشقا باشلىدى.

— بېگىم، — ئاQ كۆلۈمسىرىگەندەك قىلىپ پىشايۋان ئاستىدا تۇرۇپ سۆزلىدى.

جاۋ بېگىم يېقىن كېلىپ ئاQغا باشتىن - ئاياغ كۆز يۈگۈرتۈپ:

— سېنى باي بولۇپ كېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدىم، ياخشى بوپتۇ ... هە ... سېنىڭدە بەزى كونا نەرسىلەر بار دەيدىغۇ ... ئەكېلىپ كۆرسەتسەڭ قانداق ... ئەندىشە قىلما، بەلكى ماڭا لازىملىقى چىقىپ قالار ... — دەپ ئاQنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى.

— مەن زۇچى ئايىمغا ئېيتتىمغۇ ... هەممىنى سېتىۋەتتىم ...

— سېتىۋەتتىم؟ شۇنداق چاپسانما؟ — دېدى ئۇ خۇددى چۆچۈگەندەك قىلىپ.

— مېنىڭ تونۇشۇمىنىڭ نەرسىلىرى ئىدى، ئازراقلا نەرسە ئىدى ... بەزىلەر بىرئاز سېتىۋېلىشتى . .

— يەنە ئاز - پاز باردۇر؟

— يالغۇز بىر پارچە ئىشىك پەردىسىلا قالدى.

جاۋ تەتەي ئالدىراشلىق بىلەن:

— ئىشىك پەردىسىنى ئەكەلگىن ... كۆرۈپ باقايلى! — دېدى.

— بوپتۇ، ئەتە ئېلىپ كېلەرسەن، — دېدى جاۋ بېگىم ئانچە قىزىقماي، — بۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىر نەرسە قوزۇغا چۈشسە، ئالدى بىلەن بىزگە ئەكېلىپ كۆرسەت ...

— بىزمۇ باشقىلاردىن كەم باها بەرمەيمىز، — دەپ قويدى موللا.

موللىنىڭ ئايالى بۇ سۆزنىڭ ئالى غا تەسىر قىلغان-قىلمىغىنىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا تېكىلىپ قارىدى.

— ماڭا قىشلىق قاما كەمزۇل كېرەك، — دېدى جاۋ تەتەي.

ئالى ناھايىتى سىۋس ۋەدە قىلىپ چىقىپ كەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ راست ياكى يالغان ئېيتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. بۇ ئەھۋال جاۋ بېگىمنىڭ بارلىق ئۇمىدىنى يوقاتتى. خاپىلىق ۋە ئەندىشە تۇپەيلى، ئۇنىڭ ئەسنەكلىرىمۇ توختاپ قالدى. موللىنىمۇ ئالىنىڭ قىلمىقىلىرى ياقمىدى. شۇڭا ئۇ بۇ «بەتبەخت» تىن ھەزەر قىلىش كېرەكلىكىنى ۋە ئالىنى ۋېيجىڭدا تۇرغۇزماسلىق توغرىسىدا دورغىغا تاپىلاپ قويۇش كېرەكلىكىنى ئېيتتى. لېكىن جاۋ بېگىم مۇنداق چارىنىڭ ئاداۋەت تۇغدۇرۇشى مۇمكىنلىكىنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، مۇنداق ئەمەل بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرگەن كىشىلەر «ئۆز ئۆۋىسىنىڭ ئۆپچۆرىسىدىن ئوزۇق ئىزدىمەيدىغان بۇركۇت» كە ئوخشايدىغانلىقىنى، شۇڭا بۇ يېزىدا خەۋپلىنىشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى، پەقەت كېچىسىلا سەگەكرەك بولۇش كېرەكلىكىنى ئېيتتى. موللا بۇ «ئۆي نەسىھىتى» نى تىڭشاپ بولۇپ، ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى ۋە شۇ زامان ئالىنى قوغلاتتۇرۇش نىيىتىدىن قايتتى. ئۇ زۇچى ئايىمغا، بۇ سۆزلەرنى ھېچكىمگە ئېيتمىغىن، دەپ جېكىلىدى.

زۇچى ئايىم ئەتىسىگىلا كۆك يىپەك كۆڭلىكىنى باشقا رەڭگە بويىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئالى توغرىسىدا بولغان گۇمانلىرىنىمۇ كۆرگەنلا كىشىگە ئېيتىۋەردى، لېكىن ئۇ موللىنىڭ ئالىنى يېزىدىن قوغلىۋەتمەكچى بولغانلىقى

توغرىسىدا تەنبىھى.

ئالQنىڭ بەختسىزلىنىشى مانا شۇنىڭدىن باشلاندى. ئالدى بىلەن دورغا كېلىپ ئۇنىڭ ئىشىك پەردىسىنى تارتىۋالدى. ئالQ پەردىنى جاۋ تەتەي كۆرۈپ باقماقچى بولغانلىقىنى ئېيتسىمۇ، قايتۇرۇپ بەرمەك تۇگۈل، دورغا ھەققى ئۈچۈن ھەر ئايدا ئاددىيەتچىلىك قىلىپ پۇل تۆلەپ تۇرۇشقا ۋەدە ئالدى. ئۇنىڭدىن قالسا ۋېيجۇاڭلىقلارنىڭ ئالQغا بولغان مۇناسىۋىتىمۇ تۈيۇقسىز ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇلار ئۇنى مەنسىتمەيدىغان بولدى، ئۇنىڭ ئالدىدا يولسىزلىق قىلىشقا پېتىنالمىسىمۇ، ئۇنىڭدىن يىراقراق يۈرۈشكە تىرىشىدىغان بولدى. ۋېيجۇاڭلىقلارنىڭ «ئۆزىنى يىراقراق تۇتۇشى» ئۇنىڭ ئىلگىرىكىدەك «شارت» قىلىشىدىن ساقلىنىش ۋاقتىدىكىگە قارىغاندا پەرقلىق بولسىمۇ، لېكىن «تەپتارتىپ يىراق تۇر» دېگەندەك بىر ھالەتتە ئىدى.

ۋېيجۇاڭلىقلارنىڭ ئىچىدە ئالQ نىڭ قىلىمىش ئىشلىرىنى مۇپەسسەل بىلىۋالغۇسى كېلىپ يۈرگەن بىكار تەلەپلەرمۇ بار ئىدى. ئالQ ھېچنەرسىنى يوشۇرماي، ئۆز تەجرىبىلىرىنى پەخىرلىنىش بىلەن ئېيتىپ بېرەتتى. ۋېيجۇاڭلىقلار ئالQنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى چاغلىق ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ تامغا چىقالماي، سۇكگۇچتىن كىرەلمەي، پەقەت تام تۆۋىدە تۇرۇپ، ئۇياقتىن چىققان نەرسىلەرنى ئالىدىغانلىقىنى ئەنە شۇنىڭدىن تارتىپ بىلىۋالدى. بىر كۈنى كېچىسى شېرىكى ئالQغا بىر قاپنى سۇنۇپ بېرىپ، ئۆزى ئىككىنچى قاپقا ماگغاندا بىرىدىن ۋاڭ ـ چۇڭ ئاگلىنىپ قاپتۇ، بۇنى ئاگلىغان ئالQ دەررۇ قېچىشقا ئالدىراپتۇ. شۇ كېچىسىلا ئۇ مۆكۈپ يۈرۈپ شەھەر سىپىلىدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ

تۇ ـ دە، ۋىيجۇاڭغا قىچىپ كەپتۇ، شۇنىڭدىن بۇيان ئۇ مۇنداق ئىشلارغا ئارىلاشمايدىغان بوپتۇ.

ئالىنىڭ ئىيتىپ بەرگەن بۇ ھېكايىسى ئۇنىڭ ئۆزىگە تېخىمۇ زىيان قىلدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ۋىيجۇاڭ لىقلار ئالىنىڭ چىشىغا تېگىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن، ئۇنىڭدىن «تەپتارتىپ يىراق تۇر غان»ئىدى، ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئوغرىلىق قىلىشقا ھەرگىزمۇ پېتىنالمايدىغان ئوغرىلاردىن ئىكەنلىكىنى كىم بىلگەن! ئۇلارنىڭ ئالىدىن قورقۇپ يۈرگىنى بىكار بولۇپ چىقتى: ئۇ ھەقىقەتەن «قورقۇشقا ئەرزىمەيدىغان» ئادەم ئىكەن!

## يەتتىنچى باب
## ئىنقىلاب قىلىشى

شۇەنتۇڭنىڭ ئۈچىنچى يىلى توققۇزىنچى ئاينىڭ ئون تۆتىنچى كۈنى، يەنى ئالى جاۋ بەييەنگە ئۆزىنىڭ چەندازىسىنى ساتقان كۈنى ئۈچ جىڭ ۋاقىتدا، جاۋ ئۆيىنىڭ يېنىدىكى كىمە توختايدىغان جايغا قارا لەمپىلىك بىر چوڭ كىمە كېلىپ توختىدى. بۇ ۋاقىتتا يېزىدىكىلەر قاتتىق ئۈيقۇدا بولغاچقا، ئۇنى ھېچكىم كۆرمىدى. تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن كىمە قايتىپ كەتتى، مانا شۇ ۋاقىتتا ئۇنى كۆرۈپ قالغانلار بولدى. ئاندا ـ ساندا سۆرۈشتۈرۈپ كۆرگەنلەر بۇ كىمە كاتتا موللا جانابنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى!

بۇ كىمە ۋىيجۇاڭلىقلارنى غۇلغۇلىچىلىققا سالدى، كۈن چۈش بولمايلا ھەممە ئاھالىنىڭ يۈرەكلىرى خەۋپ تۇيغۇسىغا تولدى. جاۋ ئەۋلادى كەلگەن كىمىنىڭ مەقسىتىنى

يوشۇرۇشقا شۇنچە تىرىشسىمۇ، چايخانا ۋە قاۋاقخانىدا: ئىنقىلابچىلار شەھەرگە بېسىپ كىرمەكچى بولۇۋاتىپتۇ، كاتتا موللا جاناب شەھەردىن ۋەيجۇڭا قېچىپ كەپتۇ، دېگەن سۆز تارقالدى. پەقەت زۇچى ئايىم: كاتتا موللا جاناب جاۋنىڭ ئۆيىگە ئامانەتكە بىرنەچچە كونا ساندۇقلىرىنى ئەۋەتكەنىكەن، لېكىن جاۋ بېگىم قوبۇل قىلماي قايتۇرۇۋەتتى، دېدى. ھەقىقەتتە كاتتا موللا جاناب موللىچاق بىلەن ئىلگىرى چىقىشالماي يۈرەتتى. دېمەك «بېشىغا كۈن چۈشكەن» چاغدا ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنىڭ ھالىغا يېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. زۇچى ئايىم بولسا جاۋ ئائىلىسىنىڭ قوشنىسى ئىدى ۋە جاۋنىڭ ئۆيىدە بولغان ئىشلارنى باشقىلاردىن كۆرە كۆپرەك بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ سۆزى توغرا بولۇشى مۇمكىن.

شۇنداق بولسىمۇ كاتتا موللام توغرۇلۇق مىش - مىش سۆزلەر بېسىلمىدى. كاتتا موللام ئۆزى كەلەپتۇ، لېكىن جاۋ ئائىلىسى بىلەن «تۇغقان تېپىشىش» توغرىسىدا خەت يېزىپ ئەۋەتىپتۇ، جاۋ بېگىم ئويلىنىپ، بۇنىڭدىن ئۆزىگە ھېچقانداق يامانلىق كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، كاتتا موللام جانابلىرىنىڭ ئەۋەتكەن ساندۇقلىرىنى ئېلىپ قويۇپتۇ، خەتنى بولسا ئۆز تەمىسىنىڭ كارىۋىتى ئاستىغا تىقىپ قويۇپتۇ، دېگەن مىش - مىش سۆزلەرمۇ بولدى. ئىنقىلابچىلار توغرىسىدا بولسا، بەزىلەر، كېچىسىلا شەھەرنى بېسۋاپتۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى پادىشاھ چۈكچېكنى ئەسلەپ ماتەم بەلگىسى ئۈچۈن ئاق ساۋۇت ۋە ئاق دۇبۇلغا كىيىۋاپتۇ، دەپ گەپ تارقىتىشتى.

ئالى ئىنقىلابچىلار توغرىسىدىكى سۆزلەرگە قۇلاق

سېلىپ يۈرگىلى خېلى زامان بولغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ يېقىنىدىلا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرسىنىڭ ئۆلۈم جازاسى بىلەن جازالانغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىدى. لېكىن نېمىشقىدۇر، ئۇ ئىنقىلابچىلارنىڭ ئىسيانچىلارغا ئوخشاش دەپ ھېسابلايتتى، ئىسيانچىلار بولسا ئالQ غا ياقمايتتى. شۇڭا ئالQ ئۇلارنى ناھايىتى ئۆچ كۆرەتتى ۋە ئۇلارغا قەتئىي قارشى ئىدى. لېكىن ئۇ پۈتۈن ئەتراپقا مەلۇم بولغان كاتتا موللا جانابلىرىنىڭ ئۇلاردىن شۇنچە قورقۇپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇلارغا بىر ئاز «زوق» لاندى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋېيجۇاڭدىكى چەرەندى - پەرەندىلەرنىڭ ئارىسىدا پەيدا بولغان بۇ ئەنسىزچىلىك ئەكسىچە ئالQنى خۇشال قىلدى.

«ئىنقىلاب بولسا بولسۇن ... — دەپ ئويلايتتى ئالQ، — بۇ ئاناڭنى ... لارنىڭ جېنىنى ئالسۇن، بۇلار تولىمۇ يامان، قۇرۇپ كەتسۇن! ... مەن ئۆزۈمنى ئىنقىلابچىلارغا قوشۇلۇپ كېتەيچۇ.»

كېيىنكى كۈنلەردە ئالQنىڭ يۈلى تۇگەپ قالغانىدى، شۇڭا ئۇنىڭ قورسىقى كۆپۈپ تۇرغان بولسا كېرەك. ئۇ چۈشلۈكى ئاچ قورساقتا ئىچىۋەتكەن ئىككى پىيالە مەيدىن كېيىن تېز مەست بولۇپ قالغانىدى. بۇ يېڭى خىياللار ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر تۇيغۇلارنى ئويغاتتى. نېمىشقىدۇر ئالQغا، ئۇنىڭ ئۆزى ئىنقىلابچىدەك، ۋېيجۇاڭلىقلار بولسا ئۇنىڭ قولىغا چۈشكەن ئەسىرلەردەك بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ شۇنداق خۇشال بولدىكى، ھەتتا ئۆزىنى توختىتالماي:

— ئىسيان كۆتۈرەمەن! ئىسيان! — دەپ ۋارقىرۋەتتى.

ۋىيجۇاكلىقلار قورققان، چۆچۈگەن هالدا ئۇنىڭغا قارايتى. مۇنداق بىچارە كۆزلەرنى ئالQ هېچقاچان كۆرگەن ئەمەس، ئەمدى ئۇ شۇنداق راهەتلىنىپ كەتتىكى، گويا ئالتىنچى ئاينىڭ تومۇزىدا مۇزدەك بۇلاق سۈيىنى ئىچكەندەك بولدى. ئۇ ناهايىتى ياخشى كەيپىيات بىلەن كوچىدا كېتىپ بېرىپ:

— ياخشى! ... نېمىنى خالىسام شۇ بولىدۇ! كىمنى ياخشى كۆرۈپ قالسام شۇ مېنىڭ بولىدۇ! — دەپ ۋارقىراپ يۇردى، ئۇنىڭدىن كېيىن:

«چىش تاك ـ تاك، چىش تاك ـ تاك ... جاك، جاك!

مەستلىكتە جېك شىيەنىنى بوغۇزلاپ ساپتىمەن، ۋاي توۋا!

ۋاي توۋىيەي ـ ۋاي توۋا!

چىش تاك ـ تاك، چىش تاك ـ تاك، جاك، جاك!

قولۇمدا سىم قامچا بار مېنىڭ.

ئۇرۇپ يىقىتسام دەيمەن سېنى! ...» دەپ، جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ ناخشا ئېيتىپ ماڭدى.

جاۋ ئائىلىسىنىڭ ئەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىككى ئۇرۇق-تۇغقىنى بىلەن دەرۋازا ئالدىدا ئىنقىلاب توغرۇلۇق پاراڭ قىلىشىپ تۇراتتى.

ئالQ ئۇلارنى كۆرمەي، بار ئاۋازى بىلەن «چىش تاك ـ تاك» نى ئېيتىپ كېتىۋەردى.

— هۇرمەتلىك Q، — دېدى ئېھتىيات بىلەن جاۋ بېگىم.

«چىش تاك ـ تاك، جاك ...». ئالQ هېچقاچان «هۇر-

مەتلىك» دېگەن سۆزنى ئۆزىگە مۇناسىپ دەپ ئويلىمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار باشقا بىر سۆزنى قىلىۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، ۋارقىرىغان هالدا كېتىۋەردى.

— هۇرمەتلىك Q!

— ۋاي توۋا! ...

— ئالQ! — دېدى موللا ئالQنىڭ ئېتىنىلا ئاتاپ.

ئالQ دەررۇ توختاپ قارىدى ـ دە:

— نېمە؟ — دەپ سورىدى.

— هۇرمەتلىك Q، ئەمدى سىز ... — دەپلا جاۋۇ بېگىم سۆز تاپالماي قالدى، — قانداق ئەمدى؟ بېيىپ قالدىڭىزمۇ؟

— ئەلۋەتتە. نېمىنى خالىسام شۇ بولىدۇ ...

— بۇرادەر ئالQ، بىزگە ئوخشاش كەمبەغەل دوستلار ئۈچۈن هېچ ۋەقەسى يوق، ئەگەر ... — جاۋۇ بەيىەن ئالQدىن ئىنقىلابچىلارنىڭ مەقسىتىنى بىلىۋالماقچى ئىدى.

— كەمبەغەل دوستلار؟ سەن مېنىڭدىن بايراقنۇ دەيمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپ، ئالQ يۈرۈپ كەتتى.

دەرۋازا تۈۋىدە قالغانلار نېمە قىلارىنى بىلمەي، ئۇنچىقماي تۇرۇپ قالدى. كېيىن جاۋۇ بېگىم بالىسى مولىلا بىلەن ئۆيگە كىرىپ، پۈتۈن ئاخشامنى ئاللىقانداق مەسلەھەت ئۇستىدە ئۆتكۈزدى.

جاۋۇ بەيىەن بولسا ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ بىلەدىكى چەندازىنى چىقىرىپ ساندۇقنىڭ ئەگ تېگىگە تىقىۋېتىش ئۈچۈن ئايالىغا بەردى.

ئالQ كەچ كىرگۈچە قىنـ ـ قىنىغا پاتماي يۈرۈپ، ئاخىر كەيپى تارقاپ، ئۆز ئىمارەتخانىسىغا يېنىپ كەلدى.

بۇ ئاخشام ئىبادەتخانىغا قارايدىغان بوۋايىمۇ ناھايىتى خۇش خۇي ئىدى، ئۇ ئالQنى چايغا تەكلىپ قىلدى. ئالQ ئۇنىڭ دىن ئىككى نان سوردۇپلىپ دەررۇ يەۋەتتى. دەپ يېقىلغان تۆت سەرلىك شامدىن بىرنى ۋە بىر شامدانىنى سوراپ ئېلىپ، ئۇنى شامدانغا قويۇپ ياندۇرۇپ، ئۆزىنىڭ تار كاتەكدە يېتىپ قالدى. ئۇ ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز يېڭىلىق ۋە خۇشالىق ھېس قىلاتتى. شام نورۇز كەچىسىدىكىدەك پىلدىراپ يېنىپ تۇراتتى. ئالQنىڭ خىياللىرىمۇ ھەر تەرەپكە چېچىلىماقتا ئىدى ...

«ئىسيان؟ قىزىق ... ئاق دۇبۇلغا ۋە ئاق ساۋۇت كىيگەن ئىنقىلابچىلار كېلىدۇ ... ئۇلارنىڭ قوللىرىدا قىلىچ، سىم قامچىلار، بومبىلار، پەرەڭ زەمبىرەكلىرى، ئۇچى ئۇچلۇق ۋە قوش بىسلىق قىلىچلار، ئىلمەك نەيزىلەر... ئۇلار ئىبادەتخانىنىڭ يېنىغا كېلىپ: ‹ئالQ يۇر بىز بىلەن!...› دەپ ۋارقىرايدۇ. مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە كېتىمەن ... مانا تاماشا! ۋېيجۇاڭنىڭ ھەممە ئەر ۋە ئاياللىرى تىز پۈكۈپ: ‹ئالQ، رەھىم قىل!› دەپ ۋارقىرايدۇ. لېكىن كىم ئۇلارنى تىڭشىسۇن! ئەڭ ئاۋۋال شياۋ D بىلەن جاڭ بېگىم ئۆلۈم جازاسىغا مەھكۇم بولىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن موللا ۋە يالغان پەرەڭ ... بەلكى بىرەرسىنى قالدۇرۇپ قويۇش كېرەكتۇر؟ ساقاللىق ۋاڭنى قالدۇرسىمۇ بولىدۇغۇ دەيمەن. لېكىن ئۇنىمۇ ئاياشنىڭ ھاجىتى يوق ... نەرسىلەرنى قولغا قانداق چۈشۈرۈش كېرەك؟ توغرا بېرىپ سانىدۇقلارنى ئېچىش كېرەك! ... يامبۇ، تەڭگە، شايى كۆڭلەك ... ئالدى بىلەن موللىنىڭ ئاياللىنىڭ نىكپودا ياسالغان ناھايىتى ياخشى كارىۋىتىنى ئىبادەتخانىغا ئەكېلىۋې-

لمش كېرەك. ئۇنىڭدىن كېيىن چىەن ئائىلىسىنىڭ ئۇستەل ۋە ئورۇندۇقلىرىنى ياكى ھېلىقى جاۋنىڭ ئۆيىدىكىلەرنى ... ئۆزۈم ھېچنېمىگە قول تەگكۈزمەيمەن، ھەممىنى شياۋD ئۆزى توشۇسۇن، توشۇغاندا تېتىكرەك ماڭسۇن، ئەگەر دېگەندەك ئىشلىمەيدىغان بولسا، كاچىتىغا بىرنى سېلىش كېرەك ... جاۋ سىچىننىڭ سىڭلىسى ناھايىتى سەت ... زۇچى ئايىمنىڭ قىزى ... چوڭ بولسۇن، شۇ چاغدا گەپلىشەرمىز! «ساختا پەرەڭ، نىڭ ئايالى ئۆرۈمە چاچ قويمىغان ئەرلەر بىلەن ئوينايدۇ ... تۇفى، ئىپلاس! موللىنىڭ ئايالىنىڭ كۆزىدە ئېقى بار ... خىزمەتكار ئۇما ئۇزۇن بولدى كۆرۈنمەيدۇ، ئۇنىڭ نەگە يوقلىپ كەتكەنلىكى بەلگىسىز ... لېكىن ئۇنىڭ پۇتىنىڭ يوغانلىقى يامان...»

ئالى ھەممىنى دېگەندەك ياخشى ئويلىنىپ بولمايلا، خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كەتتى. تۆت سەرلىك يېرىم غېرىچ كېلىدىغان شام كۆيۈپ، ئۇنىڭ پىلدىرلىغان قىزىل نۇرى ئالىنىڭ ئوچۇق ئاغزىنى يورۇتۇپ تۇراتتى.

ئالى چۈشەكەپ، تۇيۇقسىز:

— ھا ـ ھا! — دەپ جۆيلۈپ ۋارقىرىۋەتتى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئالاقزادىلىك بىلەن ئەتراپقا قارىدى، كۆيۈپ تۈرغان شامنى كۆردى ـ دە، يەنە موكىسىدە يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

ئەتىسى ئالى ۋاقچە تۇرۇپ تالاغا چىقىپ قارىدى: ئەتراپتا ھېچقانداق ئۆزگىرىش يوق. قورسىقى ئاۋۋالقىدەكلا ئاچ. ئۇ بىرەر نەرسە ئويلاپ تېپىشتا ھەرىكەت قىلىپ كۆردى، لېكىن ھېچقانداق نەتىجە چىقمىدى. ئاخىر ئۇنىڭ ئويىغا بىر نەرسە كەلگەندەك بولدى ۋە زور بىلەنمۇ ياكى

ئەمەسمۇ، ئەيتاۋۇر خالا - خالىماس ھالدا خانىقاغا قاراپ ماڭدى.

خانىقا باھار ۋاقتىدىكىدەك جىمجىت: تاملىرى ئاپ-ئاق، دەرۋازىسى قاپقارا. ئالى دەرۋازىنى قاقتى، ھويلىدا ئىت ھاۋشىدى. ئالى دەررۇ بىر نەچچە خىشنىڭ پارچىلىرىنى ئېلىپ دەرۋازىنى تېخىمۇ قاتتىقراق قاقىلىباشلىدى. دەرۋازىنىڭ سىرلانغان يۈزى چوقۇر بولۇپ كەتكۈچە قاقىلىدا، ئاخىر قورۇدىن بىرىنىڭ كېلىۋاتقان تىۋىشى ئاڭلاندى.

ئالى خىشنى مەھكەم تۇتۇپ، پۈتلىرىنى كېرىپ ئىت بىلەن ئېلىشىشقا تەييارلىنىپ تۇردى. لېكىن دەرۋازا قىيا ئېچىلدى - دە، قارا ئىت ئەمەس، قېرى بۇۋى كۆرۈندى.

— يەنە نېمىگە كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى ئۇ چۆچۈگەن ھالدا.

— ئىنقىلاب بولۇۋاتىدۇ ... خەۋىرىڭ يوقمۇ...؟ — دېدى ئالى مۇجىمەل قىلىپ.

— ئىنقىلاب! ... ئىنقىلاب بولۇشى بىر قېتىم بولمىدىغۇ ... يەنە نېمە قىلاي دەيسىلەر بىزنى؟ — دەپ سورىدى قېرى بۇۋى قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ.

— نېمە؟ — ئالى ئەجەبلەنىدى.

— بۇ يەرگە كېلىشىپ ئىنقىلاب قىلىپ بولغانلىقىنى بىلمەمسەن تېخى؟

ئالى تېخىمۇ ھەيران بولدى:

— كىم؟

ئالى ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالدى. قېرى بۇۋى ئۇنىڭ لاسسىدە بوشىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، دەرھال دەرۋازىنى يېپىپ كىرىپ كەتتى، ئالى دەرۋازىنى ئىتتىرىۋىدى،

ئېچىلمىدى. ئۇ يەنە ئۈرغىلى باشلىدى. لېكىن ھېچقانداق جاۋاب چىقمىدى.

ئەسلىدە چۈشتىن بۇرۇن مۇنداق ۋەقە يۈز بەرگەن: موللىنىڭ قۇلىقى ئۈزۈن ئىدى. ئۇ ئىنقىلابچىلارنىڭ شەھەر-نى بېسىۋالغانلىقىنى ئاڭلىشى بىلەنلا دەررۇ چېچىنى تۈرۈۋ-ۋېلىپ سەھەردىلا «يالغان پەرەڭ» ئەزەلدىن چىقىشالماي كەلگەن چىيەننى يوقلاپ كېلىشكە ماڭدى. لېكىن ھازىر «پۈتكۈل ئىسلاھات» ۋاقتى بولغاچقا، ئۇلارنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقىپ دەررۇ يېقىن دوستلارغا ئايلاندى ۋە بىر-لىشىپ ۋېيجۇاڭدا ئىنقىلاب قىلماقچى بولۇشتى.

ئۇلار ئۈزاق ئويلانغاندىن كېيىن ئاخىر بىر نەتىجىگە كەلدى. خانىقادا «پادىشاھ ياشىسۇن!» دېگەن يېزىق نەقىش قىلىنغان شاھانە تاختا بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئويىچە ئەڭ ئاۋۋال مانا مۇشۇ تاختاينى يوق قىلىش كېرەك ئىدى. ئىشنى كېچىكتۈرمەي، بۇلار خانىقاغا قاراپ ماڭدى. قېرى بۇۋى ئۇلارغا قارشىلىق كۆرسەتمەكچى بولدى، لېكىن ئۇلار قېرى بۇۋىنى «مانجۇ ھۆكۈمىتى» ھېسابلاپ خېلىلا دۇم-بالىدى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن قېرى بۇۋى ئېسىنى يىغ-ۋېلىپ قارىسا شاھانە تاختاينىڭ يەردە سۈنۈپ ياتقانلى-قىنى ۋە مەبۇدە سەنەمنىڭ ئالدىدىكى شۇەن دې ئىسرىق-دانىنىڭ غايىب بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى.

بۇ ۋەقەلەر ئالQىغا خېلى كېيىن مەلۇم بولىدى. ئۇ ئۇخلاپ قالغىنىغا ناھايىتى پۇشايمان يېدى ۋە ئۇلارنىڭ چاقىرماستىن كەتكەنلىكىگە ئاچچىقى كەلدى: «مېنىڭ ئىنقىلابچىلارغا قوشۇلماقچى بولغىنىمنى تېخىچىلا بىلىمەي يۈرەمدىكىنە ئۇلار؟» دەپ ئويلىدى ئۇ.

## سەككىزىنچى باب
## ئىنقىلاب قىلىشقا يول قويمىدى

ۋېيجۇاڭلىقلارنىڭ كۆڭلى تىنىچ قالدى. ئۇلار ئىنقىلابچىلار شەھەرنى بېسىۋالغان بولسىمۇ، ئۇ يەردە ھېچبىر جىددىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولمىغانلىقىنى بىلدى: ئامبال غوجام ئۆز ئورنىدا قاپتۇ، پەقەت ئۇنىڭ ئۇنۋانىلا ئۆزگىرىپتۇ. كاتتا موللا جاناب يېڭى مەنسەپكە ئېگە بوپتۇ (لېكىن ۋېيجۇاڭلىقلار بۇ يېڭى مەنسەپلەرنىڭ مەنىسىنى بىلمەيتتى)، چېركەلەرگە يەنىلا ئاۋۋالقى پانسات باشچىلىق قىلىۋېتىپتۇ. لېكىن بىر كىشىمەسلىك بوپتۇ: بىر نەچچە بولمىغۇر ئىنقىلابچى ئەتىسىگىلا زورلۇق بىلەن ئەرلەرنىڭ چاچلىرىنى قىرقىشلى باشلاپتۇ. مىش ـ مىش پاراڭلارنىڭ ئورنىغا قارىغاندا قوشنا يېزىنىڭ قېيىقچىسى چى جىڭ شۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئادەم تەقلىدىنى يوقىتىپ ـــ چاچسىز قاپتۇ ... ۋېيجۇاڭلىقلار ئۇچۇن، بۇ ئانچىلا خەۋپلىك نەرسە ئەمەس ئىدى، چۈنكى ئۇلار شەھەرگە تولا قاتنىمايتتى. ئەگەر بىرەر كىشى شەھەرگە بارماقچى بولسا چېچىدىن تايرىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن، ئۇ نېيتىدىن قايتمىغىچە ئوڭاي ئىدى. ئۆزىنىڭ شەھەردىكى كونا دوستلىرىنى پاناھ تارتىپ بارماقچى بولغان ئالى بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلىشى بىلەنلا سەپەردىن يالتايدى.

ھەر ھالدا ۋېيجۇاڭدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىدى دەپ ئېيتىشقا بولمايتتى. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن چېچىنى تۇرۇۋالغان ۋېيجۇاڭلىقلارنىڭ سانى كۆپەيدى ۋە يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەندەك، بۇ ئىشتا بىرىنچىلىكنى ئالغىلى

نى موللا ئىدى، ئۇنىڭغا قاراپ ئىش تۈزىقىنى جاۋسىچىن بىلەن جاۋبەييەن بولدى. ئۇلاردىن كېيىن ئالQەۋ شۇنداق قىلدى. يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىدە ھەممە ئادەم چېچىنى تۇرۇپ ياكى باغلاپ يۈرەتتى ۋە بۇ ھال ھېچكىمگە غەلىتە بولۇپ كۆرۈنمەيتتى. لېكىن ھازىر كەچكۈز پەسلى، مۇنداق «كۈز پەسلىدە ياز پەسلىدىكىدەك يۈرۈش» نى قەھرىمانلىق بىر ئىش دەپ ھېسابلاشقا بولاتتى. بۇنىڭ ۋەجىدىن ئىنقىلاب بىلەن ئالاقىسى يوق دېگىلى بولمايدۇ.

جاۋسىچىن يالىڭاچ گەدىنىنى چىقىرىپ كوچىدا كېتىپ بارغاندا، كۆرگەنلەر:

— قاراڭلار! ئىنقىلابچى كېلىۋاتىدۇ! — دەپ قاتتىق ۋارقىرايتتى.

بۇ ۋارقىراشلار ئالQىنى ناھايىتى زوقلاندۇردى. موللا چېچىنى تۇرۇۋاپتۇ دېگەن بېگىلىقنى ئاڭلىغاندا، ئالQ نىڭمۇ شۇنداق قىلىشى يادىغىمۇ كەلمىگەنىدى. لېكىن جاۋسىچىننىڭ چېچىنى تۇرۇۋالغانلىقى ئالQ نى بۇ بېگىلىق دوراشقا لايىق بېگىلىك ئىكەن، دېگەن ئويغا كەلتۈردى. ئۇ چېچىنى چوكا بىلەن چوققىسىغا تۇردى ۋە خېلى ۋاقىتقىچە ئويلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاخىر ئۆزىنى توختىتىپ كوچىغا چىقتى.

ئۆتۈپ كېتىپ بارغانلار ئۇنىڭغا قارىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىلەن گەپلەشمەيتتى. ئۇ بۇ ئەھۋالدىن دەسلەپتە بىر ئاز رەنجىدى، كېيىن قورسىقى كۆپۈپ قاتتىق خاپا بولىدىغان بولدى.

ئاخىرقى ۋاقىتلاردا، ئالQنىڭ تۇرمۇشى ئىنقىلابتىن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا يامان بولمىسىمۇ، ئۇ تېرىككەك بو-

لۇپ قالغاندى. ئالQ بىلەن ئۇچراشقانلار ئەدەبلىك مۇئا-
مىلە قىلاتتى، قاۋاقخانىنىڭ ئىگىسى مەي ئۇچۇن نەق پۇل
سورىمايتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇنىڭكۆڭلى ئاغرىپ يۇرەت-
تى: ئىنقىلاب بولغانىكەن، ھەممە نەرسە بۇرۇنقىدەكىلا
تۇرىدۇمرمسە بولاتتى! ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ شياۋD بىلەن
ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئاچچىقىدىن يېرىلىپ كېتىشكە ئاز قال-
دى: شياۋD مۇ چېچىنى چوكا بىلەن تىۇرۇۋاپتۇ. ئالQ
شياۋDنى مۇنداق قىلىشقا پېتىنالايدۇ دەپ ئويلىمىغا-
نىدى. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشىغىمۇ ھەرگىز يول قويمايتتى.
شياۋD قانچىلىك بىر نېمىدى؟ دەپ ئويلاپ، ئالQنىڭ
دەررۇ ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنىڭ چوكىسىنى سۇندۇرۇپ، چې-
چىنى چۇۋۇۋەتكۈسى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ بەتبەخت ئىكەنلى-
كىنى ئۇنتۇپ ئىنقىلابچى بولۇۋالغىنى ئۇچۇن كاچىتىغا نەچ-
چىنى قويغۇسى كەلدى. لېكىن بىرئاز ئويلىنىپ شياۋD-
نىڭ ئەدەبسىزلىكىنى كەچۇردى ـ دە، كۆزىنى بىر ئالايـ
تىپ قاراپ «تۇفى!» دەپ تۇكۇرۇۋەتتى.

ئاخىرقى كۇنلەردە پەقەت «يالغان پەرەڭ»لا شەھەر-
گە بېرىپ كەلدى. موللا ئەسلىدە كاتتا موللىنىڭ ئامانەت
ساندۇقلىرىنى باھانە قىلىپ، ئۇنى كۆرگىلى شەھەرگە بار-
ماقچى بولۇۋىدى، لېكىن ئۆزىنىڭ چېچىنىڭ قىرقىلىپ
كېتىشىدىن قورقۇپ بۇ سەپەرنى كېيىنگە قويدى. ئۇ كات-
تا موللىغا ئېھتىرام بىلدۇرىدىغان «سېرىق كۇنلۇك» شەك-
لىدە خەت يېزىپ، ئاپىرىپ تاپشۇرۇش ئۇچۇن «يالغان پە-
رەڭ» گە بەردى. خەتتە ئۇ ھۇرىيەتچىلەر قاتارىغا ئۆتۈش-
كە كېپىللىك سوراپ يازغانىدى. «يالغان پەرەڭ» قايتقان-
دا موللىدىن تۆت تەڭگە ئالدى. موللا بولسا ئۇ بەرگەن

شاپتۇل شەكلىدىكى ئىزناكنى مەيدىسىگە قادىۋالدى. پۈتـ كۈل ۋېيجۇاڭلىقلار ھەيران بولۇپ، بۇ، «ھۇرىيەتچىلەرنىڭ تاجىسى، بۇ ئۇنۇڭ ئۆلىما دېگەن ئۇنۇڭاندىن كەم بولمـ سا كېرەك» دېيىشتى. ئەمدى جاۋ بېگىم ئۆزىنىڭ ئوغلى موللا بار ۋاقتىتكىدىنمۇ ئارتۇق ھۇرمەتكە ئىگە بـولدى. ئۇ ناھايىتى تەكەببۇر ۋە ئەتراپتىكىلەرنى زادىلا كـۆزگـە ئىلمـاس بولۇپ كەتتى. ئالغا بولسا قاراپمۇ قويماس بولدى.

بۇ ۋەقەلەر ئالQنىڭ قورسىقىنى كۆپتۈردى. ئۇ كۆپـ تىن بېرى ئۆزىنىڭ غېرىبلىشىپ قالغانلىقىنى سېزىپ يۈرەتـ تى، موللىنىڭ «كۈموش شاپتۇل» قادىۋالغانلىقىنى ئاڭـ لىشى بىلەن دەررۇ ئۆزىنىڭ غېرىب بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندى. ئىنقىلابچى بولۇش ئۈچۈن ئىنقىلابقا قوشۇلمىغان دەپلا قويۇش، چېچىنى تۇرۇۋېلىش كـۆپايە ئەمەس ئىكەن. ئەڭ ئاساسىيىنەرسە ــ ئىنقىلابچىلار بىلەن تونۇشۇش كېرەك ئىكەن، دەپ ئويلىدى. ئالQ ئۆز ئۆمرىـ دە ئۇلارنىڭ ئىككىسىنىلا بىلەتتى: بىرى ھېلىقى شـەھـەردە بېشى چېپىلغان كىشى. يەنە بىرى ھېلىـ قى «يالغان پەرەڭ». ئالQ نېمە قىلارىنى بىلمـەي دەررۇ «يالغان پەرەڭ» نىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن مەسلـ ھەتلەشمەكچى بولدى.

بەختكە يارىشا، چىيەن ھەزرەتنىڭ دەرۋازىسى ئوچۇق ئىـ دى، ئالQ ئاستا كىردى، بىراق شۇ زامانلا قورقۇپ كەتتى. ھويـ لىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاپقارا كىيىم كىيگەن ــ ئېھتىمال كاستۇم بولسا كېرەك ــ «يالغان پەرەڭ »تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ مەيدىسىدە «كۈموش شاپتۇل»، قولىدا قاچاندۇر بىر ۋاقىتتا ئالQ دۇمبا

يېگەن تاياق. «يالغان پەرەڭ» نىڭ ئۆسۈپ قالغان چېچى دۈمبىسى بىلەن مۇرىلىرىگە چۈشۈپ چۈۋۈلۈپ، ئۇنى مەجنۇن، سەۋدايىلارغا ئوخشىتىپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا جاۋ بەييەن بىلەن يوچۇن ئۇچ كىشى تۇرۇپتۇ. ئۇلار چوڭ ئىززەت بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى تىڭشىماقتا ئىدى.

Qئالى تۇيغۇزماي كېلىپ، جاۋبەييەننىڭ كەينىگە ئۆتۈپ تۇردى ۋە ئۇنىڭغا سالام بەرمەكچى بولدى. لېكىن نېمە دېيىشنى بىلمىدى، «يالغان پەرەڭ» دەپ ئاتىسا ئەلۋەتتە بولمايتتى. «پەرەڭ» دەپ ئاتىسا، ئۇ چەت ئەللىك ئەمەس، بولمايدۇ. «ئىنقىلابچى» دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. «پەرەڭ جاناب» دېسەمىكىن؟ «پەرەڭ جاناب» شۇ ۋاقىتقىچە Qئالىنى كۆرمەي كۆزلىرىنى ئوينىتىپ روھلانغان ھالدا ۋالاقلىماقتا ئىدى:

— ... مەن چۈس ئادەم، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقاندا، مەن ئۇنىڭغا توغرىدىن توغرا: «خۇڭ ئاكا، باشلىشىمىز كېرەك!» دېدىم. لېكىن ئۇ «NO!» دەپ تۇرۇۋالدى. بۇ پەرەڭلەرنىڭ تىلى، سىلەر ئەلۋەتتە چۈشەنمەيسىلەر! ئەگەر مۇشۇ سۆز بولمىسا بىز ئاللىقاچان يېڭىپ چىققان بولار ئىدۇق ... ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ئىشتا ناھايىتى ئېھتىياتچان ئادەم ... ئۇ ماڭا خۇبېيغا بارغىن دەپ نەچچە قېتىم ئېيتقان، لېكىن مەن ئۇنىمىدىم. كىمنىڭ ئۇنداق كىچىك جايدا ئىشلىگۈسى كېلىدۇ؟ ...

Qئالى «پەرەڭ جاناب» سۆزىنى تۇگەتكۈچە كۈتۈپ تۇرۇپ، ئەيمەنمەستىنلا «ھىم» دېدى. لېكىن، نېمىشقىدۇر، بۇ دورەمۇ ئۇنى «پەرەڭ جاناب» دەپ ئاتىمىدى. تىڭشاپ

تۇرغان تۆتى چۆچۈپ كەينىگە قاردى، پەرەڭ جاناب ئا-
Qنى شۇ چاغدىلا كۆردى:

— نېمە دەيسەن؟

— مەن ...

— چىق!

— مەن ئىنقىلابچىلارغا قوشۇل ...

— يوقال ... — دەپ «پەرەڭ جاناب» ئۇنىڭغا ما-
تەم ھاسسىنى كۆتۈردى. جاۋابىيەن ۋە يوچۇن كىشىلەر:

— جاناب سېنى چىق دەۋاتىدۇ، نېمىشقا ئىتائەت
قىلمايسەن؟! — دەپ ۋارقىراشتى.

ئاQ قولى بىلەن بېشىنى توسۇپ، ئۆزىنى يوقاتقان
ھالدا دەرۋازا تەرەپكە ئېتىلدى، لېكىن «پەرەڭ جانـاب»
كەينىدىن قوغلاپ ماڭمىدى. ئاتمىش چامدامچە يۈگۈرگەن-
دىن كېيىن ئاستا مېڭىپ كەتتى. شۇ چاغدا قايغۇ - ھەس-
رەت ئۇنىڭ يۈرىكىنى قىسۋالدى. «پەرەڭ جاناب»
ئۇنىڭ ئىنقىلاب قىلىشىغا رۇخسەت قىلمىدى. ئەمدى ئۇنىڭ
باشقا ھېچبىر ئامالى يوق ئىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئاQ
ئاق دۇبۇلغا ۋە ئاق ساۋۇت كىيگەن كىشىلەر كېلىپ مې-
نى چاقىرىۋالمىدۇ دېگەن ئۈمىدنىمۇ قىلمايدىغان بولدى.
ئۇنىڭ پۈتكۈل ئارزۇ - ئارمانلىرى، ئۈمىد - ئىنتىلىشلە-
رى ۋە پۈتكۈل ئىستىقبالى تۈتۈندەك توزۇپ كەتتى.

بىكار تەلەپلەرنىڭ بۇ خەۋەرنى خەلقتە تارىتىپ،
شىياۋ D بىلەن ساقاللىق ۋاڭغا ئوخشاش ئادەملەرگە زاڭ-
لىق قىلىپ كۆلۈش مۇمكىنچىلىكىنى بېرىدىغانلىقىمۇ ئان-
چىلا ئەھمىيەتكە ئىگە ئەمەس ئىدى. ئاQ ھېچقاچان مۇنـ
داق ئۈمىدسىزلىككە دۇچار بولمىغان. ئۇ ئۆزىنىڭ تۈرۈ-

ۋالغان چېچىمىۋ كۆكۈلسىز بولدى ۋە چېچىنى تۇرگەنلەر-گە ئۆچ بولۇپ كەتتى. ئۇ دەردىنى ئېلىش ئۈچۈن چېچىنى شۇ زامانلا چۈۋۈۋەتمەكچى بولدى، لېكىن نېمىشقىدۇر ئۇنداق قىلمىدى. كەچ كىرگۈچە كوچا كېزىپ يۈرۈپ، قەرز-گە ئىككى پىيالە مەي ئىچىۋەتتى - دە، يېگىباشتىن خۇش كەيپىكە كەلدى. ئۇنىڭ كۆزىگە ئاق ساۋۇت ۋە ئاق دۇ-بۇلغا كىيگەن ئادەملەر يەنە غۇۋا كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئۇ كۇننى قاۋاقخانا يېپىلغانغا قەدەر شۇ يەردە ئۆتە-كۈزۈپ، ئاندىن ئىمادەتخانىغا قايتىپ كەلدى.

تۈيۇقسىز كوچا تەرەپتىن پوجاكىزا تاۋۇشىغا ئوخشا-مايدىغان «بۇم!» قىلغان ئاجايىپ بىر ئاۋاز ئاڭلانىدى. ۋاك - چۈشىنى ۋە تۇرلۇك ۋەقەلەرنى ياخشى كۆرىدىغان ئالا شۇ زامان قارانغۇغا ئېتىلدى. ئالدىدا بىر نەچچە كىشى-نىڭ ماڭغان تەۋشى ئاڭلانغاندەك بولدى. كېيىن يېنىدىن بىراۋنىڭ قېچىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئالا كەينىگە بۇرۇلۇپ شۇ كىشىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى. ھېلىقى ئا-دەم چەتكە بۇرۇلدى، ئالا مۇ بۇرۇلدى. ئۇ توختىمۇدى، ئالامۇ توختىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يېقىنلىشىپ كېلىپ ئۇ ئادەمنىڭ شياۋD ئىكەنلىكىنى بىلدى.

— نېمە بولدى؟ــدەپ ئاچچىقى بىلەن سوردىئالا.

— جاۋ ... جاۋ بېگىمنىڭ ئۆيىنى بۇلاۋاتىدۇ... — دېدى شياۋ D ھاسىراپ تۇرۇپ.

ئالانىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى. شياۋD تۈيۇقسىز قارانغۇلۇقتا غايىب بولدى. ئالامۇ قاچاي دېگۈدەي، لېكىن توختاپ قالدى. ئەسلى «كۆپنى كۆرگەن»، ئۇنىڭ

ئۇستىگە ھەددىدىن تاشقىرى يۇرەكلىك ئادەم بولغاچقا كوچىنىڭ بۇرجىكىگىچە يېتىپ باردى ـ دە، دىققەت بىلەن قاراپ، ئاق دۇبۇلغا ۋە ئاق ساۋۇت كىيگەنلەرنىڭ كەينى ـ كەينىدىن ساندۇقلارنى، ئۆي جابدۇقلىرىنى، موللىنىڭ خوتۇنىنىڭ ئىگىپوچە كارىۋىتىنى ئاچىقمۇ‌اتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولدى (ئەمما ئۇ ئوچۇق كۆرەلمىدى). ئۇ يەنە قىنراق بارماقچى بولۇۋىدى، لېكىن ئايىغى ئالغا باسمىدى.

بۇ كېچىسى ئاي يوق ئىدى. ۋېيجۇ‌ئاكدا قاراڭغۇلۇق‌تا شۇنداق جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتىكى، گويا فۇشى پادىشاھنىڭ زامانىدىكى ئۇلۇغ تىنچلىق ۋاقىتلىرى قايتىپ كەلگەندەك تۇيۇلاتتى. ئالQ زېرىككۈچە قاراپ تۇرىدى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ساندۇقلارنى، ئۆي ـ جابدۇقلارنى ۋە موللىنىڭ ئايالىنىڭ ئىگىپوچە كارىۋىتىنى توشۇماقتا ئىدى. ئۇ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمىدى، لېكىن يېقىن بارماسلىققا نىيەت قىلدى ـ دە، ئاخىر ئۆز ئىبادەتخانىسىغا يېنىپ كەلدى.

ئىبادەتخانا قاپقاراڭغۇ ئىدى. ئالQ دەرۋازىنى مەھكەم بېكىتىپ سىيپاشتۇرۇپ يۇرۇپ ئۆز ھۇجرىسىغا كىردى. بىر ئاز ياتقاندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆڭلى ئىمىن تاپتى ۋە خىيالغا كەتتى: شۇنداق قىلىپ ئاق دۇبۇلغا ۋە ئاق ساۋۇت كىيگەن كىشىلەر كەپتۇ، لېكىن مېنى قىچارماپتۇ. ئۇلار نۇرغۇن ياخشى جابدۇقلارنى توشۇپ كەتتى، لېكىن ماڭا ھېچنېمە تەگمىدى ... ھەممىگە سەۋەب ـــ قارغىش تەگكۇر «يالغان پەرەڭ» نىڭ ماڭا ئىسيان كۆتۈرۈشكە رۇخسەت بەرمىگىنى ... ئۇنداق بولمىغان بولسا، بۇ نۆۋەت بۇنداق قۇرۇق قالمىغان بولاتتىم ...

ئالا بىر توغرۇلۇق قانچە ئويلىسا شۇنچە تېرىكەتتى ۋە ئاخىر كۆڭلى غەم - قايغۇغا تولدى. ئاچچىقىدا ئۇ بېشىنى بىر سىلكىپ ۋارقىردۇەتتى:

— ئىسيان كۆتۈرۈشكە ساڭىلا يول بار، ماڭا يول يوقمۇ؟ ھېي ئاناڭنى، «يالغان پەرەڭ»! سەن ئىسيانچى! ئىسيانچىلارنىڭ كاللىسىنى ئالىدۇ! خەپ توختا، مەن خەۋەر قىلىپ قويايچۇ ... كۆرىسىز شۇ چاغدا، يامۇلغا سولاپ، جاڭجۇڭ كاللاڭنى شارت قىلىپ چېپىۋېتىدۇ ... نەسلى - ۋەسلىڭنى قۇرۇتىدۇ!

## توققۇزىنچى باب
## مۇرادىغا يېتىشى

جاۋ ئۆيىنىڭ بۇلانغانلىقى ۋېيجۇڭلىلارنى بىرتەرەپتىن خۇشال قىلدى، ئىككىنچى تەرەپتىن چۆچۈتتى. ئالىمۇ شۇ ھالدا ئىدى.

تۆت كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئالا يېرىم كېچىدە تۈيۈقسىز تۈتقۇن قىلىنىپ شەھەرگە ئېلىپ كېتىلدى.

شۇ كۈنى قاراڭغۇ كېچە ئىدى، بىر توپ ئەسكەر، بىر توپ قوغدىغۇچى، بىر توپ ساقچى ۋە بەش پايلاقچى تۈنۈنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن پايدىلىنىپ، ۋېيجۇڭلىڭ يېزىسىغا كىرىپ ئىبادەتخانىنى قورشىۋالدى. دەرۋازىنىڭ ئۈدۈلىغا جىگۈەنچاڭلىرىنى ئورناتتى. ئالا كۆرۈنمەيتتى. خېلى ۋاقتىچە شەپە چىقمىدى. ئاخىرى تاقەتسىزلەنگەن ئەسكەر بېشى كىم بىرىنچى بولۇپ ئالا ياتقان جايغا بېسىپ كىرە-

سه شۇنىڭغا يىگىرمه مىڭ **يارماق** مۇكاپات بېرىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. قوغدىغۇچىلاردىن ئىككى كىشى تەۋەككۈل قىلىپ تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈشكە ماقۇل بولدى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن باشقىلىرىمۇ ئىبادەتخانىنىڭ ئىچىگە بېسىپ كىرىپ، ئۇيقۇلۇقتا ياتقان ئالى نى تۇتۇۋالدى. جەڭچىلەر ئېيىنىدىن سۆرەپ ئۆتكەندىن كېيىنلا، ئالى ئويغىنىپ ئۆزىگە كەلدى. ئۇنى شەھەرگە چۈشلەردە ئېلىپ كەلدى. ئەسكەرلەر ئۇنى بۇزۇلغان كونا يامۇلنىڭ بەش - ئالتە دوقمۇشىنى ئايلاندۇرۇپ ئۆتۈپ، بىر كاتەككە ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋەتتى. ئۇ پۈتلىشىپ كەتتى، ئەمدى ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋاتقاندا، ياغاچ ئىشىك جالاق - جۇلۇق يېپىلىپ ئالىنىڭ تاپىنىغا كېلىپ تەگدى. كاتەك دېرىزىسى يوق تۇتاش تامدىن ئىبارەت ئىدى: قاراڭغۇلۇققا كۆزى ئۆگىنىشكە باشلىغان ئالى بۇلۇڭدا ئولتۇرغان ئىككى ئادەمنى كۆردى. ئالىنىڭ يۇرىكى ئەنسىزچىلىك ھەسىرىتى بىلەن سوقۇشقا باشلىدى، لېكىن ئۇ ئانچە غەم يېمەيتتى، چۈنكى ئۇنىڭ ئىبادەتخانىدىكى ھۈجرىسى بۇنىڭدەك يورۇق، كەڭ ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئىككى سەھرالىق يىگىتكە ئوخشايتتى. ئالى ئۇلار بىلەن ئاستا - ئاستا پاراڭ قىلىشقا كىرىشتى. ئۇلارنىڭ بىرى كاتتا موللا جاناب ئۇنىڭدىن بوۋىسىدىن قالغان سېلىقنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقىنى؛ ئىككىنچىسى بولسا نېمە ئۈچۈن سولانغىنىنى ئۆزىنىڭمۇ بىلمەيدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىشتى. ئەمدى ئۇلار ئالىدىن سورىغاندا، ئۇ يوشۇرماستىن:

— مەن ئىسيان كۆتۈرمەكچى بولۇۋىدىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلۇقى ئالى نى ھېلىقى كاتەكتىن سۆرەپ چىقىپ سوراقخانىغا ئېلىپ كىرىشتى، بۇ يەردە ئىشىك ئالدىدا ئۇدۇلىدا، تۆردە بېشىنى تاپتاقىر قىلىپ پارقىرىتىپ چۈشۈرۈۋەتكەن بوۋاي ئولتۇراتتى. ئالى بۇ بوۋاينى شەيخ ھېكمەن دەپ ئويلىغىدى، لېكىن پەگادا بىر قاتار ئەسكەرنىڭ، ئىككى ياندا ئون نەچچە ئۇزۇن چاپانلىق ئادەمنىڭ تۇرغىنىنى كۆردى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ چاچلىرى بوۋايىنىڭكىدەك چۈشۈرۈلگەن، بەزىلىرىنىڭ خۇددى «ساختا پەرەڭ»نىڭكىدەك ئۇزۇن چاچلىرى مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇراتتى. ھەممىسىنىڭ چىرايىدىن زەھەر چىقىپ، ئالى غايامان كۆزى بىلەن قارايتتى. ئالى ئالدىدىكى بوۋايىنىڭ كاتتا ئادەم ئىكەنلىكىنى سەزدى ـ دە، پۈتلىرى ئىختىيارسىز پۈكلىنىپ تىزىنىپ قالدى.

ـ ئۆرە تۇرۇپ سۆزلە! تىز پۈكمە! ـ دەپ ۋارقىراشتى ئۇزۇن چاپان كىيگەنلەر. ئالى ئۇلارنىڭ سۆزىگە چۈشەندى، لېكىن ئۆرە تۇرالمىدى. ئۇنىڭ گەۋدىسى ئىختىيارسىز تۆۋەن تارتىلىپ تۇرغاندەك بولدى: ئاخىر ئۇ يەنە تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋالدى.

ـ قۇل مەجەز ئادەم ئىكەن ـ دە! ... ـ دېيىشتى نەپرەت بىلەن ئۇزۇن چاپان كىيگەنلەر، لېكىن ئۇنىڭ يېڭىباشتىن ئۆرە تۇرغۇزۇشقا ھەرىكەت قىلىشمىدى.

تاقىرباش بوۋاي ئالىنىڭ يۈزىگە توغرا قاراپ تۇرۇپ:

ـ بولغان ۋەقەنى راستى بىلەن ئېيت! راستتىنى ئېيتساڭ جاپادىن قۇتۇلسەن. ماڭا ھەممىسى مەلۇم. ئىقرار كەلسەڭ قويۇۋېتىمىز، ـ دېدى ئاستا، لېكىن ئۇقۇملۇق ئاۋاز بىلەن.

— ئېيت! ئېيتە! — دەپ ۋارقىراشتى ئۇزۇن چاپان كىيگەنلەر.

— ... مېنىڭ ... مېنىڭ ئىنقىلابقا قوشۇلغۇم ....— دەپ دۇدۇقلىدى مەڭدەپ كەتكەن ئالى.

— ئۇنداق بولسا نېمىشقا قوشۇلمىدىڭ؟ — دەپ سىلىق يوسۇندا سورىدى بوۋاي.

— «يالغان پەرەڭ» رۇخسەت قىلمىدى ...

— يالغان ئېيتمىسەن! ئەمدى ئالداپ قۇتۇلالمايسەن ... سېنىڭ شېرىكلىرىڭ ھازىر نەدە؟

— نېمە؟ ...

— ھېلىقى ئاخشىمى جاۋنىڭ ئۆيىنى بۇلىغان شېرىكلىرىڭ نەدە؟

— ئۇلار مېنى چاقىرمىدى. ھەممىسىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كېتىپتۇ، — ئەلەم بىلەن جاۋاب بەردى ئالى.

— ئۇلار نەگە كەتتى؟ ئېيتىپ بەرسەڭ سېنى قويۇۋېتىمىز، — دېدى بوۋاي تېخىمۇ سىلىقراق.

— ھەي تاڭ، ئۇلار مېنى چاقىرمىدى ...

ئالى بۇ سۆزنى ئېيتقاندا، بوۋاي بېشى بىلەن ئىشارەت قىلدى ۋە بىر مىنۇتتىن كېيىن، ئالى ھېلىقى كاتەكنى بېرىپ چۇشتى.

ئەتىسى ئەتىگەنلىكى ئالى نى يەنە كەڭ زالغا ئېلىپ كەلدى. ئۇ يەردە ھەممە نەرسە تۈنۈگۈنكىدەك ئىدى. تۆردە شۇ تاقىرباش بوۋاي ئولتۇراتتى. ئالى يەنە تىز پۈكۈپ ئولتۇردى.

— يەنە نېمە گەپ - سۆزۈڭ بار؟ — دەپ سىلىق بىلەن سورىدى ھېلىقى بوۋاي.

Qاۋ بىر ئاز ئويلىنىپ قاردىدى، لېكىن ھېچ سۆز تاپالـ
مىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ:
— يوق! — دەپ جاۋاب بەردى.
ئۇزۇن چاپان كىيگەنلەرنىڭ بىرى قەغـەز ئېلىـپ
كەلدى ـ دە، يازدىغان قەلەمنى Qاۋنىڭ قولىغا تۇتقۇزـ
ماقچى بولدى. Qاۋ قورققىنىدىن يۇرىكى يېرىلىپ كەتكـ
لى تاس قالدى، چۈنكى ئۇ قولىغا قەلەم تۇتارمـەن دەپ
ھېچقاچان ئويلىمىغانىدى ۋە ئۇ قەلەم تۇتۇشنىمۇ بىلمەيتـ
تى. ھېلىقى كىشى قەغەزدىن جاي كۆرسىتىپ قول قويۇشـ
قا بۇيرۇدى.
ئۇ مەڭدىگەن ھالدا قولىدىكى قەلەمنى ئەپسىز تـۇـ
تۇپ تۇرۇپ:
— خە ... خەت تو ... تونۇمايتتىم، — دېدى.
— ئۇنداق بولسا ساڭا يول قويايلى، يۈملاق چەمـ
بەر سىزساڭ بولدى!
Qاۋ چەمبەر سىزىق سىزماقچى بولۇۋىدى، لېكىن قولـ
لىرى تىترەپ كەتتى. ھېلىقى ئادەم قەغەزنى يەرگـە يايـ
دى، Qاۋ ئېگىلىپ تۇرۇپ بارلىق كۈچىنى يىغىپ چەمبەر
سىزىشقا كىرىشتى. ئۇ كۆرگەنلەرنىڭ زائىلىق قىلىشىدىن
قورقۇپ، پۈتۈن دىققىتىنى جەملەپ تۇرۇپ دۇپدۈگىلەك قـ
لىپ سىزىشقا تىرىشاتتى، لېكىن كاساپەت قەلەمنىڭ ئېغىر
لىقى بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئۇ زادىلا بويسۇنمايتتى. ئەمـ
دى چەمبەر سىزىپ بولاي دېگەندە، تىترەك بېسىپ، قەلەمـ
نىڭ ئۇچى بىر ياققا تېيىلىپ قىيپاش چىقىپ كەتتى
ۋە چەمبەر قوغۇننىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشاپ قالدى.
Qاۋ چەمبەر سىزىق سىزالمىغىنىغا ئىزا تارتىپ كەتـ

تى، لېكىن ھېلىقى ئادەم ئۇنىڭغا ھېچ كۆڭۈل بۆلمەستىن قەغەز ۋە قەلەمنى قولىدىن تارتىۋالدى. كېيىن ئالىنى زالىدىن سۆرەپ چىقىرىپ، يەنە قارىغۇ كاتەكتكە ئاپىرىپ سولاپ قويۇۋىتتى. بۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىم سولانغان ئالى ئانچىلا غەم يېمىدى. ئۇ بۇ دۇنيادا ئادەمنى بەزىدە ئاللىقەيەرگە كىرگۈزۈشنى ۋە ئاللىقەيەردىن سۆرەپ چىقىرىشنى ئادەتتىكى ئىش، لېكىن چەمبەرنىڭ سوزۇق بولۇپ قېلىشى نامۇ ئەمىلىمگە داغ كەلتۈرۈشى مۇمكىن، دەپ ئويلايتتى. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن كۆڭلى تىنىپ «لېكىن مېنىڭ نەۋرىلىرىم چەمبەرنى دۇپدۇگىلەك قىلىپ ياسايدىغان بولىدۇ ... » دەپ ئويلىدى ـ دە، ئۇيقۇغا كەتتى.

لېكىن كاتتا موللا جاناب شۇ كۈنى كېچە زادىلا ئۇخلىيالمىدى: ئۇ پانسات بىلەن بىرئاز سۆز تالىشىپ قالغانىدى. كاتتا موللا جاناب ئەڭ ئاۋۋال ئوغرىلانغان نەرسىلەرنى تېپىشنى تەلەپ قىلاتتى. پانسات بولسا سازايى قىلىشنى تەشەببۇس قىلاتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇ كاتتا موللا جانابنى زادىلا كۆزگە ئىلماس بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەندە ئۇستەلنى مۇشتۇمى بىلەن ئۇرۇپ، ئاخىرى:

ـ بىرنىڭ ئەدەبىنى بېرىش ـ يۈزنى قورقىتىش دېگەن گەپ! مانا قارا، مېنىڭ ئىنقىلابچى بولغىنىمغا يېگىرمە كۈن بولدى، شۇ ئارىلىقتا ئوندىن ئارتۇق بۇلاڭچىلىق يۈز بەردى ۋە تېخى ئۇلارنىڭ بىرىمۇ تېپىلمىدى... بۇ مېنىڭ ئابرويۇمغا تەسىر يەتكۈزمەمدىكەن؟! مەن ئارىن بىر جىنايەتچىنى تۇتۇۋالغاندا سەن ماڭا كاشىلا قىلى

سەن. قوي ئەمدى! مەن نېمە قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن!ــ دېدى.

كاتتا موللا جانابنىڭ ئوغلى بىلەن سۆز تالاشمىقى ناھايىتى تەس بولدى، لېكىن ئۇ ئۆز پىكرىدە مەھكەم تۇرۇپ: ئەگەر ساندۇقلىرىم تېپىلمايدىغان بولسا، يېڭى خىزمىتىمدىن ــ ئىچكى ئىشلار ئىدارىسىدىكى مۇئاۋىنلىق ۋەزىپىدىن ــ باش تارتىمەن، دېدى.

بۇنىڭغا پانسات:

ــ مەرھەمەت! ــ دەپ جاۋاب قايتۇردى.

مانا مۇشۇ سەۋەبلەرگە بىنائەن، كاتتا موللا جانىاب كېچىچە ئوخلىماي چىقتى. لېكىن ئەتىسى ئۆزىنىڭ يېڭى خىزمىتىدىنمۇ باش تارتمىدى.

كاتتا موللا جانابنىڭ ئويقۇسىز ئۆتكۈزگەن كېچىسىنىڭ ئەتىگەنلىكى ئالى نى يەنە بىر قېتىم كاتتىكىدىن سۆرەپ چىقىشتى. كەڭ زالنىڭ ئىچىدىكى تۆردە ھېلىقى تاقىر باش بوۋاي ئولتۇراتتى. ئالى يەنە تىز پۈكۈپ ئولتۇردى.

بوۋاي سىلىقلىق بىلەن:

ــ يەنە باشقا گەپ ـ سۆزۈڭ بارمۇ؟ ــ دېدى.

ئالى بىر ئاز ئويلاندى. لېكىن ئۇنىڭ باشقا ئېيتىدىغان سۆزى يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن:

ــ يوق! ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ئۇزۇن ۋە كالتا چاپان كىيگەن ئاللىقانداق كىشىلەر ئالى نىڭ يېنىغا كېلىپ، قارا خەتلەر يېزىلغان بىر دانە خەسە مايكىنى ئۇنىڭغا كىيگۈزدى. ئالى ناھايىتى رەنجىدى، چۈنكى بۇ ھازىدارلار كىيىۋالىدىغان قارىلىق كىيىمگە ئوخشايتتى. قارىلىق بولسا مۇسىبەتنىڭ، شۇملۇقنىڭ بەلگىسى.

ئۇنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا باغلاپ يامۇلدىن تالاغا ئېلىپ چىقىشتى، سۆرەپ ھارۋىغا سېلىپ، بىر نەچچە كالتا چاپان كىيگەن ئادەملەر ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇشتى. ھارۋا دەررۇ مېڭىپ كەتتى. ئالدىدا پەرەڭ مىلتىقلىرىنى تۇتقان ئەسكەرلەر بىلەن قوغدىغۇچىلار كېتىپ باراتتى. كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە تاماشچىلار تولغانىدى.كەينىدە نېمە بولۇۋاتقىنىنى ئالQ كۆرەلمىدى. شۇ زامان ئالQغا: «بۇلار مېنى چېپىشقا ئېلىپ كېتىپ بارامدۇ، نېمە؟» دېگەن خىيال كەلدى. ئۇ كۆزلىرى قارائۇغۇلىشىپ، قۇلاقلىرى ۋىڭىلداپ ھوشىدىن كەتكەندەك بولدى. ھوشىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ بېشىغا بۇ دۇنيادا ئادەم بالىسىنىڭ ئۆلۈم جازاسىدىنمۇ قۇتۇلالمايدىغان پەيتى بولىدۇ، دېگەن ئوي چۈشتى.

ئالQ يولنى ياخشى بىلەتتى، شۇڭا ئۇ ئۆزىنى جازا مەيدانىغا ئېلىپ ماڭمىغانلىقىغا ھەيران قالدى. ئالQ كوچىلاردا سازايى بولۇپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى تېخى ئۆزى چۈشەنمىگەنىدى. چۈشەنگەن ھالەتتىمۇ بەرىبىر ئۇ: بۇ دۇنيادا بەزىدە ئادەم بالىسى شۇنداق كوچا ئايلىنىپ سازايى بولىدىغان مىنۇتلارغىمۇ دۇچار بولىدۇ ... دەپ ئويلىغان بولار ئىدى. ئاخىر ئۇ، بۇ ئەگرى - توقاي يوللارنىڭ جازا مەيدانىغا ئېلىپ بېرىشىنى بىلدى. ئۇ يەرگە بارغانىدىن كېيىن كاللا كېتىدۇ ...

ئۇ ھاڭ - تاڭ بولۇپ ئەتراپىغا قارايتتى. ئارقىسىدا خۇددى چۈمۈلىدەك ئادەملەر مىغىلدىشىپ يۈرەتتى. ئۇ يولنىڭ چېتىدە، توپنىڭ ئارىسىدا كېلىۋاتقان ئۇمانى كۆرۈپ قالدى. ئۇلار كۆرۈشمىگىلى خېلى ۋاقىتلار بولغانىدى. «ھە، ئۇ، شەھەردە ئىشلەيدىكەن - دە!» دەپ ئويلى-

لىدى ئالا.

بىردىن ئالا شۇ كەمگىچە ئۆز باتۇرلۇقىنى كۆرسىتىپ بىرمۇ ناخشا ئېيتمىغىنىغا ئىزا تارتىپ قالدى. ھەر خىل ئويلار ئۇنىڭ بېشىدا قۇيۇندەك ئايلىنىپ كەتتى: «تۇل چوكانىنىڭ تۇپراق بېشىغا چىقىشى»نى ئېيتايمۇ، ...ياق ... بۇ ئانچە ھەيۋەتلىك ئەمەس! «يولۇاس بىلەن ئەجدىھانىڭ ئېلىشىشى»، «ۋاي توۋىيەي» ۋاي توۋا»نى ئېيتايچۇ ... ياق، ... بۇمۇ كۆچلۈك ناخشا ئەمەس، «قولۇمدا سىم قامچا» چۇ؟ مانا بۇ ناخشا يارايدۇ ... ئالا ئەدى قولىنى كۆتۈرەي دېۋىدى، قولىنىڭ باغلاقلىقى يادىغا چۈشتى ۋە ناخشىنىمۇ ئېيتمىدى ...

— يىگىرمە يىل ئۆتكەندىن كېيىن مانا يەنە بىرسى ... — ئالا شۇ جىددىي پەيتتە ھېچقاچان قىلمىغان سۆزنى بىردىنلا «دىلى يورۇپ كەتكەندەك» سۆزلىدى.

كۆپچىلىك ئاڭسىزدىن:

— يارايسەن!!! — دېگەن بۆرىنىڭ ھۇۋلىشىغا ئوخشاش سۆزلەر ئاڭلاندى.

ھارۋا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. ئالا كۆپچىلىكنىڭ ماختاۋاتقان ۋاقا - چۆكىلىرى ئىچىدە ئۇيان - بۇيان كۆز يۈگۈرتۈپ ئۇمانى تاپتى. لېكىن ئۇ ئالا غا سەپسالماستىن، دۇمبىلىرىگە پەرەڭ مىلتىقلىرى ئېسىۋالغان ئەسكەرلەرگە قاراپ قالغانىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئالا ۋارقىرىشىپ كېلىۋاتقان كۆپچىلىككە قارىدى.

نەچچە تۈرلۈك ئوي - خىيالدىن ئۇنىڭ بېشى گاڭگىراپ كەتتى. ئۇ بۇنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرى تاغ باغرىدا ئاچ بۆرىنى ئۇچراتقانىدى. بۆرە ئۇنىڭ كەينىگە چۈشۈ-

ۋېلىسپ، ئۇنى يەۋەتمەكچى بولغانىدى. مانا شۇ چاغدا ئالQ ناھايىتى قورققان. بەختىگە، قولىدا پالتىسى بولۇپ، ئۇ پالتا ئالQغا مەدەت بېرىپ، ئامان ـ ئېسەن ۋېيجۇاڭغا يېتىۋالغانىدى. لېكىن بۆرىنىڭ خۇددى ئالۋاستىنىڭ كۆزلىرىگە ئوخشاش يېشىل تۇرغان رەھىمسىز ئىككى كۆزى ئالQنىڭ يۇرىكىدە ئۇنتۇلمايدىغان ئىز قالدۇرغانىدى. مانا ئەمدى ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان تېخىمۇ قورقۇنچلۇق ھەم گال، ھەم ئۆتكۈر،دەھشەتلىك كۆزلەرنى كۆردى. بۇ كۆزلەر ئۇنىڭ كەينىدىن قالماي ئۇنىڭ سۆزلىرىنى يەپ بولۇپ، ئەمدى ئۇنىڭ جەستىدىن باشقا نەرسىلىرىنىمۇ يېمەكچى بولۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

بۇ كۆزلەرنىڭ ھەممىسى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق بىر كۆزگە ئايلىنىپ، توپتوغرا ئالQ نىڭ جېنىغا چاڭ سالماقتا ئىدى.

ئالQ «ۋايجان!» دەپ ۋارقىرىماقچى بولدى. لېكىن ۋارقىرىمىدى. چۈنكى ئۇنىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ قۇلاقلىرى زىڭىلداپ كەتتى. گويا بەدىنى چاڭدەك توزۇپ كەتكەندەك بولدى ...

بۇ ۋەقەنىڭ ئاقىۋىتىگە توختايلى. ئەڭ چوڭ كېلىشىمەسلىك كاتتا موللا جانابنىڭ بېشىغا كەلدى: ئۇنىڭ ئوغرىلانغان ساندۇقلىرىنىڭ بىرىنى تېپىلمىدى، شۇڭا بارلىق ئائىلىسى يىغلاپ، قايغۇ ـ ھەسرەت چەكتى. جاۋ بېگىمنىڭ ئائىلىسىگىمۇ چوڭ كېلىشىمەسلىك كەلدى: موللا

شەھەرگە كېتىپ بارغاندا (ئۇ ھۆكۈمەتكە شىكايەت قىلماقچى ئىدى) ئوسال ئىنقىلابچىلار ئۇنىڭ چېچىنى قىرقىۋەتتى. جاۋ ئۇ ئىنساپسىزلارغا يىگىرمە مىڭيارماق‌تەقدىم قىلىش قىمۇ مەجبۇر بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئائىلىسى ۋە قايغۇغا، ھەسرەتكە چۆككەنىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلار بەختسىزلىككە ئۇچرىغانلار قاتارىغا ئۆتۈشكە باشلىدى.

جامائەت پىكرىنى ئېلىپ ئېيتقىدىغان بولساق، ۋېيجۇڭدا ھەممىسى بىر ئېغىزدىن، ئەلۋەتتە، ئالQىنى ئەيىبلىك دەپ ھېسابلايتتى. چۈنكى ئالQىنىڭ ئۆلۈم جازاسىغا ئۇچرىغانلىقى شۇنداق پىكىرلەرگە شۇبھىسىز دەلىل ئىدى. ئەگەر ئۇنىڭدا گۇناھ بولمىسا ئۇ ئۆلۈم جازاسىغا تارتىلارمىدى؟ شەھەر جامائىتىنىڭ پىكرى باشقىچە بولدى. ئۇلارنىڭ تولىسى: ئالQىنىڭ ئېتىپ ئۆلتۈرۈلۈشى باش چېپىشتەك قىزىق بولمىدى، ئۇ قانداق جىنايەتچى! كوچىلاردا شۇنچە سازايى قىلىنسىمۇ بىرمۇ ناخشا ئېيتمىدى! بىكاردىن - بىكار ئۇنىڭ كەينىدىن يۇرۇپ ئاۋارە بولۇپ، ۋاقتىمىزنى يوقىتىپتىمىز، دەپ نارازى بولدى.

1921 - يىل 12 - ئاي

# پەن ئەپەندى رىيازەتتە

## يې شاۋجۇن

### توختى باقى تەرجىمىسى

يې شاۋجۇن (1894 — ) — يەنە بىر ئىسمى يې شىڭتاۋ، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ سۇجۇ شەھىرىدىن. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى بىلەن شۇغۇللانغان. 1914-يىلىدىن باشلاپ كونا كىتابىي تىلدا ھېكايە يېزىشقا كىرىشكەن. «4 - ماي» ھەرىكىتى ھارپىسىدا بېيجىڭدا چىقىدىغان «يېڭى دولقۇن»دا جانلىق تىلدا ھېكايە ئېلان قىلىشقا باشلىغان. ئۇ ئېلىمىزدە جانلىق تىلدا ھەممىدىن بۇرۇن ھېكايە يازغان يازغۇچىلارنىڭ بىرى. 1921 - يىلى شېن يەنبىڭ، جېن جېڭرولار بىلەن «ئەدەبىيات تەتقىقاتى جەمئىيىتى» نى تەشكىللىگەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئالىي، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دەرس ئۆتۈشتىن تاشقىرى، كىتابخانىلاردا تەھرىرلىك خىزمەتلىرىنى ئۆتەپ، «ھېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى»، «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى» قاتارلىق ژۇرناللارنىڭ مەسئۇل مۇھەررىدى بولغان. مەملىكەت ئازاد بولغاندىن كېيىن

يەن، نەشرىيات، مائارىپ تارماقلىرىدا رەھبەرلىك خىزمەتلىرىنى ئۆتىگەن.

يېڭى شاۋجۇن «ئەدەبىيات تەتقىقاتى جەمئىيىتى»نىڭ ئىجادىيەت جەھەتتە مۇھىم نەتىجە قازانغان يازغۇچىسى. ئۇ دەسلەپتە يازغان «پەردە» (1922 - يىلى)، «ئوت ئاپىتى» (1923 - يىلى) ۋە «سىزىق ئاستىدا» (1925 - يىلى) دېگەن ھېكايىلىرىدە رېئالىزمچە ئىجادىيەت پوزىتسىيەسىنى ۋە روشەن دېموكراتىزم خاھىشىنى ئىسپاتلىغان. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە پاجىئەلىك تەقدىرگە قالغان ئىيالىلارنى («ھايات»)، ئېغىر ئېكسپىلاتاتسىيىگە ئۇچرىغان دېھقانلارنى («كەكرى — ئاچچىق سەي»، «سەھەردە يورغىلىماق»)، كەمبەغەللىكتىن ئوقۇيالمىغان بالىلارنى («بالا مەسكەر») تەسۋىرلەپ، مەزلۇملارغا چىن يۈرىكىدىن ھېيران بولغان. ئۇ مىشچانلار ۋە ئۇلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان زىيالىيلارنىڭ چاكىنىلىقىنى، خۇنۇكلۇكىنى قالتىس كېلىشتۇرۇپ سۈرەتلىگەن («پەردە»، «پەن ئەپەندى رىيازەتتە»).

يېڭى شاۋجۇن «30 - ماي» ھەرىكىتىدىن كېيىن، دەۋر تېمىسىدىكى ئەسەرلىرىنى يازغان. «شەھەردە» (1926 - يىلى)، «قانمىدى» (1928 - يىلى) قاتارلىق ھېكايىلىرىدە كونا كۇچلەرگە قارشى كۈرەش قىلىدىغان بىر قەدەر قەيسەر ئادەملەرنى تەسۋىرلىگەن. 1928 - يىلى ئىدىيىدە تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ، «نى خۇەنزى» سەرلەۋھىلىك رومانىنى يازغان. 30 - يىللاردا «3. 4» سەرلەۋھىلىك ھېكايە

لەر توپلىمنى ۋۇجۇدقا چىقىرىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى زۇلمەتنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

بۇ يەردە تاللاپ بېرىلگەن «پەن ئەپەندى رىياسىزەتتە» سەرلەۋھىلىك ھېكايە يېڭى شاۋجۇننىڭ نادىر ئەسىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا مىلىتارىستلار ئۈرۈشى ئەۋج ئېلىپ، خەلق ئېغىر كۈنلەرگە قالغان شارائىتتا، ئۆزىنىڭ ئامانلىقىغىمۇ، خىزمەت ئورنىغىمۇ كۆزى يەتمەيۋاتقان مائارىپچى زىيالىينىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرى يورۇتۇپ بېرىلگەن. ئاپتور زىيالىينى مالمانچىلىق، ۋەھىمە قاپلىغان ئۈرۈش شارائىتىدا تۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ شۇنداق مۇھىتتىكى روھىي دۇنياسىنى تەنقىدىي يوسۇندا تەسۋىرلەپ بەرگەن. (ۋاڭ شىن)

## I

ۋوگزالدا ئادەم قىسىلدايتتى، ھەركىم ئۆز غېمى بىلەن، دىلى سۇنۇق، رەڭگىروىي خۇنۇك. رىكشىچىلار ئىسكىكىسى قوللىنىپ يانچۇقىغا سېلىپ خۇددى مۇگدەۋاتقاندەك تۇرۇشاتتى. ئۇلار كۆڭۈلدىكىدەك ناپاۋەت قىلىدىغان ۋاقىتقا يەنە خېلى ۋاقىت بارلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا ئۇلارغا ئالدىراپ رۇسلىنىپ تۇرۇۋېلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى. ھاۋا خېلىلا دىمىق، ئادەملەرنىڭ بىرئاز دېمى سىقىلىپ تۇرغانلىقى يامغۇر ياغىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ

تۇراتتى. ئېلېكتر چىراغلىرىنىڭ يورۇغانلىقىغا خېلى ۋاقىت بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ئادەتتىكى چاغلاردىكىگە قارىغاندا خىرە يانماقتا، شۇڭا ھەممە نەرسە، ھەممە ئادەم خۇددى تۇمان ئىچىدە تۇرغاندەك ياكى ئادەمنىڭ چۈشىدىكىدەك كۆرۈنەتتى.

قارا سىرلاقلىق ئېلان تاختىسىدا غەرب تەرەپتىن كېلىدىغان تېز پويىزنىڭ تۆت سائەت كېچىكىپ كېلىدىغانلىقى ئېلان قىلىنىدى. بۇ خەۋەر بىر نەچچە سائەت بۇرۇن مەلۇم قىلىنغاچقا، كىشىلەر قارا تاختىغا خۇددى كونىراپ خەتلىرى ئۆچۈپ كەتكەن كىنو ـ تىياتىر ئېلانلىرىغا پىسەنت قىلمىغاندەك قايتا قاراپمۇ قويۇشمىدى. بۇنداق ئېلان مۇشۇ بىر ھەپتە ئىچىدە ھەر كۈنى ھەر قېتىملىق پويىز كېلىدىغان چاغدا مەلۇم قىلىنىپ تۇرغاچقا، كىشىلەرنىڭ دەققەت ـ ئېتىبارىنى تارتالماس بولۇپ قالغان.

نۇرغۇن ئادەمنى دەققەت قىلىپ تۇرغان پويىز ئاخىر يېتىپ كەلدى. دەمىقتا بولۇپ تۇرغان ۋوگزال بىردىنلا قىمىلداشقا باشلىدى. كەلگەنلەرنىڭ كۆكۈل ئارامىلىقىنى، كۈتۈۋالغانلارنىڭ خۇشاللىقىنى ۋە رىكشىچىلارنىڭ ئاز ـ تولا تاپاۋەت قىلغانلىقىنى قويۇپ تۇرۇپ، گەپنى راسلىدىن كەلگەن پەن ئەپەندىدىن باشلايلى.

پويىز تېخى ۋوگزالغا يېتىپ كەلمەي تۇرۇپلا، پەن ئەپەندى ھەممە ئىشنى جايى ـ جۇستىدە تەقلەپ قويدى: ئۆزى باش بولۇپ ئوڭ قولىغا بىر قارا سومكىنى ئالدى، سول قولىدا يەتتە ياشلىق بالىسىنى يېتىلىۋالدى، يەتتە ياشلىق بالا توققۇز ياشلىق ئاكىسىنى، ئاكىسى بولسا ئانىسىنى يېتىلەپ ماڭدى. پەن ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە، ئا

دەم تىقما ـ تىقماق بولۇپ تۇرغاندا، بىر ئۆيلۈك شۇنچە كۆپ ئادەم بىر ـ بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ قاتارلىشىپ ماڭسا، ھەر قانداق يەردىن قىستىلىپ ـ سىغدىلىپ ئۆتۈش مۇمكىن ئىكەن. ئۇ، بىر ـ بىرىگىلارنى مەھكەم تۇتۇپ مېڭىگىلار، قولۇڭلارنى قويۇۋەتمەڭلار، دەپ جېكىلەپ تۇراتتى: بۇ گېپىمنى ئېسىڭدىن چىقىرىپ قويمىسۇن دەپ، سول قولىنى پۇلاڭلىتىپ، بۇ ئاگاھنى بىر ـ بىرىگىلارغا ئۇقتۇرۇپ قويۇڭلار، دېگەندەك ئىشارەت قىلاتتى.

باش ـ ئايىغى بىر قاتار بولۇپ ماڭغانىنىڭ پايدىسى بار، ئەلۋەتتە، لېكىن زىيىنسىز يوق ئەمەس. پويىز ۋوگزالغا كىرىپ توختاي دېگەندە يولۇچىلارنىڭ ھەممىسى نەرسە ـ كېرەكلىرى بىلەن ۋاگون ئىشىكىگە دەۋرەپ ماڭىدى، پەن ئەپەندىنىڭ بالا ـ چاقىلىرى بىلەن راسلىغان ھېلىقى قاتارى بۇزۇلۇپ كېتىشكە باشلىدى. ئۇ قارا سومكىسىنى قالقان قىلىپ، مەيدىسى بىلەن ھەدەپ ئىتتىرىپ، ۋاگون ئىشىكىگە يەنە ئىككى دېرىزە ئارىلىق قالغان يەرگە سىغدىلىپ باردى. لېكىن ئۇنىڭ يەتتە ياشلىق بالىسى ۋاگون ئىشىكىگە يەنە تۆت دېرىزە بار يەردە يولۇچىلار بىلەن ئورۇندۇق ئارىلىقىدا قىستىلىپ قالدى. ئۇ قىسىلىيالمايتتى، بىر قولى ئالدىدا دادىسىنى تۇتقان، يەنە بىر قولى ئارقىدا ئاكىسىنى تۇتقان، بىرى ئالدىغا، بىرى ئارقىسىغا تارتىلغان ئىككى بىلىكى گويا ئۇزۇلۇپ كېتىدىغاندەك تارتىلاتتى. ئۇ:

ـــ ۋايجان! ۋاي قولۇم! ۋاي بىلىكىم! ـــ دەپ جاۋۇلداپ توۋلىغىلى تۇردى.

يولۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئايىغىدا بىر كىچىك بالىنىڭ

قىستىلىپ قالغانلىقىنى ئۇنىڭ يىغلامسىراپ ۋارقىرىغانلىقىدىن بىلىپ قارىسا، تۆت جان ئادەم بىر - بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ قاتار تىزىلىۋالغان.

— قولىنى قويۇۋېتىڭلار! قويۇۋەتمىسەڭلار، بالا ئىككى پارە بولۇپ كېتىدۇ! — دەپ ۋارقىرىدى يولۇچىلاردىن بىرى.

— بالىسىنى كۆتۈرۈۋالسا بولمامدىكىنە؟! — يەنە بىر يولۇچى ئۆزىنىڭ ئالغا سىلجىش پۇرسىتىگە دىققەت قىلغاچ، نەپرەت ئاھاڭىدا ئۆزىچە سۆزلىدى.

— بولمايدۇ! — پەن ئەپەندى ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى توغرا تاپمىدى. بىر - بىرىمىزنىڭ قولىنى تۇتۇپ ماڭغانلىنىڭ ئۆزىگە يارىشا پايدىسى بار دەپ ئويلىدى ۋە يەنە، بۇنىڭ پايدىسىنى ھەممىلا ئادەم بىلىپ كېتىۋەرمەيدۇ، ئۇلار بىلەن گەپ تالىشىپ ئولتۇرۇشمۇ بىكار، ئۇنىڭغا ئۆزۈمنى ئۇپرىتىپ نېمە قىلارمەن، دەپ ئويلىدى - دە، قىلىۋاتقان گېپىنىڭ ئايىغىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. يەتتە ياشلىق بالىسى بولسا «ۋاي قولۇم! ۋاي بىلىكىم!» دەپ ۋايسىماقتا، پەن ئەپەندى يا ئالدىغا سىلجىشقا، يا ئارقىسىغا يېنىشقا كۆزى يەتمىگەندىن كېيىن، نائىلاج ئەھدىسىنى بۇزۇپ قولىنى قويۇۋەتتى ۋە ئاسقان ھالدا:

— ئۆزۈڭلار ئىلاجى قىلىڭلار! ئۆزۈڭلار ئامال قىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

پويىز توختىدى. بىر نەچچە ئادەم ۋاگوننىڭ ئىشىكىدىن خۇددى ئېتىلغان ئوقتەك سەكرەپ چۈشتى. پەن ئەپەندىنىڭ ئالدى تەرىپى بىرئاز بوشىغانىدەك بولدى، لېكىن ئارقا تەرىپىدىكى قىستاڭچىلىق بىردىنلا كۈچىيىپ

كەتتى ـ دە، ئۆز پۈتىغا ئۆزى ئىگە بولالماي، ئىالغا سيىپاپ مېڭىشقىلا مەجبۇر بولۇپ قالدى، ئارقىسىدىكى قوشۇنـ
نىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن ئارقىسىغا بـۇرۇـ
لۇپ قاراشقا ئامال قىلالماي، ئالدىدىكى ئادەمنىڭ شىللـ
سىگە قاراپ تۇرۇپ:

ـــ ئارقامدىن مېڭىڭلار! ئارقامدىن مېڭىڭلار! ـــ دەپ توۋلىدى.

ئۇمۇ ۋاگوننىڭ ئىشكىدىن پالاققىدە ئېتىلىپ چىقـ
تى. ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قارىسا، ئىارقىسىدىكى ئوغـ
لى بىلەن خوتۇنى كۆرۈنمىدى. ئۇلارنىڭ ۋاگون ئىچىدە قاپسىلىپ قالغانلىقىنى پەرەز قىلىپ، ۋاگوننىڭ ئىشىكىدە ساقلاپ تۇرۇشنى ئورۇنلۇق دەپ بىلدى. يەنە بىرەر يـۈز ئادەم چۈشكەندىن كېيىن ۋاگون پەلەمپىيىدىكى ئادەملەر ئىچىدىن يەتتە ياشلىق ئوغلىنىڭ قارىسى كۆرۈنـدى، ئۇ لېكتر چىرىغىنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭ چىرايى يېغلىغانـدەك تۇراتتى. پەن ئەپەندى ئالدىغا سىلجىپ بـاردى، ۋاگـون ئىشكىدىن سەكرەپ چۈشۈۋاتقان ئادەملەر بىر نەچچە قېـ تىم ئارقىسىغا سوقۇۋەتتى. ئاخىر ئوغلىنى سول قولى بىلەن قۇچاقلىۋالدى. يەنە بىردەمدىن كېيىن خوتۇنى بىلەن توقـ قۇز ياشلىق ئوغلىمۇ چۈشتى. خوتۇنى قاتتىق ھاسىرايتتى، «ئۇھ! ۋاي ئاللا!» دەپ ۋايسايتتى، خۇددى ئانىسىغا يېلـ
نىپ قارىغان بالىدەك ئەلەڭگۈلىنىپ تۇرغان كۆزلىرىنى پەن ئەپەندىگە مۆلدۈرلىتىپ قارايتتى.

پەن ئەپەندىنىڭ يۈرىكى ئاخىر ئورنىغا چۈشتى، ئۇ بالىۋاقىلىرى پويىزدىن تولۇق چۈشۈپ بولغاندىن كېيىـن يەنە بۇيرۇق قىلدى:

— يەنە بايامقىدەك بىر - بىرىمىزنىڭ قولىنى تۇتۇۋالايلى. كۆرمىدىڭلارمۇ، سۇپىدىكى ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىنى. بىلەتتىنى يىغىۋالمىدىغان يەر تېخىمۇ قىستاڭچىلىق. بىر - بىرىمىزنىڭ قولىنى تۇتۇۋالمىساق ئازغىشىپ قالىمىز!

يەتتە ياشلىق ئوغلى قورقۇنچ باسقانلىقتىن، ئۇنىڭ پۇتىغا يامىشىپ:

— دادا، مېنى كۆتۈرۈۋال! — دېدى.

— ھەي نانقېپى! — پەن ئەپەندىنىڭ ئاچچىقى كەلدى، لېكىن يەنە ئۆزىنى بېسىپ، بالىسىنى قۇچىقىغا ئالدى ۋە چوڭ ئوغلىغا، — چاپىنىمنىڭ ئارقا پېشىدىن تۇتۇۋال، بىر قولۇڭ بىلەن ئاناڭنى يېتىلىۋال، — دەپ جېكىلىدى. چۈنكى ئۆزىنىڭ ھەر ئىككى قولى بىكار ئەمەس ئىدى.

پەن ئەپەندىنىڭ رەپىقىسى بۇنداق ئېغىرچىلىقلارنى تارتىپ باقمىغانىدى. ۋاگوندىن مىڭ تەسلىكتە چۈشىمە، يەنە ئۇنىڭدىنمۇ يامانراق قىستاڭچىلىققا قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ ۋايسىدى:

— بۇنداقلىقىنى بىلگەن بولسام، ئۆيۈمدە ئۆلۈپ قالسامۇ مەيلى ئىدى، بۇنداق مۇساپىرچىلىق دەردىنى تارتماس ئىدىم!

— نېمە پۇشايمان؟! — پەن ئەپەندى ھەم ئاچچىقلاندى، ھەم ئىچ ئاغرىتتى. — بولغۇلۇق بولدى، ئەمدى پۇشايمان قىلغانىنىڭ كېرىكى يوق. ھەر ھالدا جېنىمىز ئامان قالدى، مېڭىڭلار، قاراپ دەسسەڭلار.

قاتار تىزىلغان تۆت جان ئاياغلىرىنى سىيپاپ ماڭغىنىچە ئادەملەر توپىغا سىڭدىلىپ كىرىپ كەتتى.

پەن ئەپەندى خۇددى چۈشىدە ماڭغاندەك مىغ ـ مىغ ئادەم توپى ئىچىدە سۈرۈلۈپ مېڭىپ بېلەت يىغۋالىدىغان ئېغىزدىن چىقتى. خۇددى شارقىراپ ئېقىۋاتقان سۇغا ئوخشاش ئارقىسىغا بۇرۇلۇش ئىمكانىيىتى يوق ئىدى، مىغ ـ مىغ ئادەم ئېقىنى ئىچىدە ئايىغى يەرگە تەگمىگەن ھالدا لەيلەپ ماڭدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئوگزالنىڭ تۆمۈر رېشاتكىسىدىن چىقىپ، تراموۋاي رېلىسىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، پىيادە لەر ماڭىدىغان سېمونت يولغا ئۆتتى. ئەنە شۇ چاغدا ئالدىراپ ئارقىسىغا ئۆرۈلدى، قارىسا ئېلېكتر چىراغلىرىنىڭ نۇرىدا تاتارغان سانسىز چىرايلار، سانىقسىز چامادان، خۇرجۇن، قاچا ئۆزى تەرەپكە گويا سەلدەك لەپپەكىلەپ كەلمەكتە؛ ئارقا پېشىنى تۈتۈپ ماڭغان ئوغلىدىن دېرەك يوق، ئۇنىڭ قاچان ئايرىلىپ قالغانلىقى نامەلۇم. پەن ئەپەندى تولىمۇ دەققەت بولدى. تۇرغان جايىدا ئىختىيارسىز چۆگىلەپ قالدى. بىر نەچچە قېتىم چۆگىلەپ قارىغان بولسىمۇ، ئوغلىنىڭ قارىسىمۇ كۆرمىدى. خانىۋەيران بولىدىغان بولدۇم دېگەن خىيال مېڭىسىگە كىردى ـ دەھالەرمۇ كۆزىگە خىرە كۆرۈندى. ئېلېكتر چىراغلىرىمۇ، ئادەملەرمۇ كۆزىگە خىرە كۆرۈندى.

خەيرىيەت، قۇچىقىدىكى ئوغلىنىڭ كۆزى ئۆتكۈر ئىكەن، ئۇنىڭ كۆزى ئانىسىنىڭ چېكىسىگە چۈشۈپ تۇرغان تارىقاي چاچلىرىغا چۈشۈپ تونۇدى ۋە:

ـــ ئانام، ئانام ئايەردە تۇرىدۇ! ـــ دەپ قولى بىلەن كۆرسەتتى.

پەن ئەپەندى خۇشال بولدى، لېكىن ئانچە ئۇزۇن گۇسى كەلمەي، كۆزىنى بالىسىنىڭ كۆكلىكىگە سۈرتۈۋېتىپ، ئاندىن بالىسى كۆرسەتكەن تەرەپكە قارىدى، بىردەم ئۇ ـ

یان - بۇيان كۆز يۇگۇرتكەندىن كېيىن كۆردى. رەپىقىسى كىشىلەر توپى ئىچىدە خۇددى ئۇركۈگەن چاشقاندەك ئۇيان - بۇيان سوقۇلۇپ، ئالدىدىكى چوڭ ئوغلىنى قوغداپ ماڭماقتا. ئۇلار تراموۋاي يولىدىن تېخى ئۆتمىگەن. پەن ئەپەندى چوڭ ئوغلىنى چاقىرغىنىچە ئالدىغا بېرىپ، ئۇلارنى، بايا ئۆزى كېلىپ توختىغان پىيادىلەر يولىغا باشلاپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن قۇچىقىدىكى بالىسىنى يەرگە قويۇپ ئارامخۇدا ئۇھ تارتتى - دە، يۈز - كۆزىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— بۇنىڭغىمۇ شۈكرى! — دېدى.

شۇنداق، شۈكرى قىلسا بولار. تۆمۈر رېشاتكىدىن چىقىۋالدى دېگەن سۆز خەۋپ - خەتەردىن قۇتۇلدى دېگەن سۆزدە، بالىۋاقىلىرىنىڭمۇ تەلىيى بار ئىكەن، قىستاڭچىلىقتا يوقلىپ كەتكەن خوتۇنى بىلەن ئوغلىمۇ تېپىلدى. مانا بۇ تۆت جان، بىر سومكا خەۋپ - خەتەردىن ئامان قالدى دېگەن گەپ ئەمەسمۇ؟! بۇنىڭغا «شۈكرى» قىلماي بولامدۇ؟!

— رېكشا! — دەپ چاقىردى پەن ئەپەندى سالاپەت بىلەن.

رېكشىچىلار رېكشىلىرىنى سۆرەپ كېلىشتى ۋە قەيەرگە بارىسىلەر، دەپ سورىدى.

پەن ئەپەندى خۇددى ئىززەت - ئابرويى ئېشىپ كەتكەندەك سالاپەت بىلەن بېشىنى بىر ئاز غادايتىپ، ئىككى بارمىقىنى چىقىرىپ:

— ئىككىسى كېرەك، ئىككى رېكشا كۆپايە! — دېدى ۋە بىر ئاز خىيال سۈرگەندىن كېيىن يەنە سۆزلىدى، —

ئون تىيىن، تۆتىنچى كوچا، خالىساڭ مانا! — ئۇ مۇ-شۇنداق سۆز بىلەن ئۆزىنى «كونا شاڭخەيلىك» دەپ تونۇتماقچى.

بىردەم بېيىلەشكەندىن كېيىن ھەر بىر ريكشىنى ئون ئىككى تىيىنغا كېلىشتى. رەپىقىسى چوڭ ئوغلى بىلەن ريكشىغا، پەن ئەپەندى كىچىك ئوغلى ۋە قارا سومكىسى بىلەن يەنە بىر ريكشىغا چۈشتى.

ريكشىچى ئەمدىلا قەدەم تاشلاۋاتاتتى، ئۆشنىسىگە مىلتىق ئاسقان بىر ھىندى ساقچى ريكشىچىنى بىر قو-لى بىلەن ئالدىدىن توستى. پەن ئەپەندىنىڭ كىچىك ئوغلى ساقچىنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ، يۈزىنى دادىسىنىڭ مەيدىسىگە چاپلىۋالدى.

پەن ئەپەندى ئوغلىغا چۈشەندۈردى:

— قورقما، ئۇ ھىندى ساقچى، قىزىل سەللىسىنى كۆرمىدىڭمۇ؟! بىزنىڭ يۇرتىمىزدا بۇنداق ئادەم بولمىغاچ-قا بۇ يەرگە قېچىپ كەلدۇق، ئۇ بىزنى مىلتىقى بىلەن قوغدايدۇ. قارا، ساقلى نېمىدېگەن چىرايلىق، قارىغۇ-نا، براخمانلارنىڭ ساقلىغا ئوخشايدۇ.

بالىنىڭ قورقۇنچى بېسىلىدى، شۇڭا ھەتتا براخما-نىڭ ساقلىغىمۇ قارىغۇسى كەلمىدى. قۇلىقىغا «جاڭ، جاڭ ...» قىلغان ئاۋاز كىرگەندىلا يۈزىنى يانغا بۇرۇپ قارىدى، يوپيورۇق بىر ئۆي يالت ـ يۈلت قىلىپ كۆزىدىن ئۆتۈپ كەتتى، يەنە بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن، چىراغلىرى يوپيورۇق يورۇپ تۇرغان ئۆيلەر قاتار ئۆتۈپ كەتتى، بالا بۇلارغا قارىغىنىچە يۈزىنى دادىسىنىڭ مەيدە-سىگە يېقىشتىن قالدى.

تۆتىنچى كوچىغا كىرگەندىن كېيىن ئۇدا سەككىز-توققۇز سارايغا دوقمۇردى، ھەممىسىگە «بوش ئورۇن يوق» دېگەن تاختا ئېسىلغانىدى: بېلىنىشىمۇ بىكار ئىدى، چۈنكى ئايۇاننىڭ تۆشەكلەرمۇ ھەقىقەتەن بوش ئورۇن قالمىغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئاخىرىدا ئوخشاشلا «بوش ئورۇن يوق» دېگەن تاختا ئېسىلغان يەنە بىر سارايغا بارغاندا، سارايى خادىمى ئېرىنچەكلىك بىلەن:

— ھۇجرا كېرەكمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— كېرەك ئىدى، بارمۇ؟ — پەن ئەپەندىنىڭ كۆڭلى خۇددى ئۆز ئۆيىگە كېلىپ قالغاندەك يايراپ كەتتى.

— ھۇجرىدىن بىرسى بىكار، ئۇ ھۇجرىغا چۈشكەنلەر تاشقىرىدىن ئىجارىگە ئۆي تاپقانىكەن، ھېلىراقتا كۆچۈپ چىقىپ كەتتى. بىر ئاز ھايال بولسىڭىز، سىزگىمۇ تەگمەس ئىدى.

— ئۇنداق بولسا شۇ ھۇجرا بىزگە تەن بولسۇن،— پەن ئەپەندى كىچىك ئوغلىنى يەرگە قويغاندىن كېيىن، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ بېرىپ رەپىقىسى بىلەن چوڭ ئوغلىنى رىكشىدىن چۈشۈردى، — ھەر ھالدا تەلىيىمىز ئوڭ ئىكەن، پاناھ بولغۇدەك ئۆي تېپىلدى!

پەن ئەپەندى سېخىيلىق قىلىپ رىكشا ھەققىگە يەنە بىر تىيىندىن قوشۇپ بەردى. ئۇ تەلەي ئوڭدىن كەلگەندە باشقىلارغا بىرئاز ياخشىلىق قىلسا كېيىن تەلەي ئوڭدىن كېلىدىغىنىدۇ دەپ ئىشىنەتتى. لېكىن رىكشىچىلار رازى بولماي، بىر ئۇيان-بىر بۇيان قېيىپ يۇرۇپ جىق ئاۋارە بولدۇق، يەنە بەش تىيىندىن قوشۇپ بەرمىسىڭىز بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى. ئاخىر سارايى خادىمىنىڭ سالا-

سۇلھىسى بىلەن تۆت تىيىن ئارتۇق تۆلەپ تۇگەشتى.

ھۇجرا ئاستىنقى قەۋەتتە بولۇپ، بىر كارىۋات، بىر ئېلېكتر چىراغ، بىر جوزا، ئىككى ئورۇندۇق بار ئىدى، ھۇجرىنىڭ ھاۋاسى بۇلغىنىپ كەتكەنىدى. پەن ئەپەندىنىڭ بالا - چاقىسى خىزمەتكارنىڭ كەينىدىن ھۇجرىغا كىرگەندە دەرھال بۇرنىغا پۇرىغىنى ياغنىڭ بۇسى ۋە ئۇنىڭغا ئارىلاش سۇيدۇك ھىدى بولدى. پەن ئەپەندى ناخۇش ھالدا:«نېمە بەتبۇي بۇ!»دەپ تۇراتتى، يان ھۇجرىدىن چىققان «پاڭ - پۇڭ، كاڭ - كۇڭ» ئاۋازنى ئاڭلاپ، يان تامنىڭ ئاشخانا ئىكەنلىكىنى بىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەنە بۇ ھىد بەتبۇي بولسىمۇ، ئوق يەپ ئۆلگەندىن، قاچ - قاچ بولۇپ يۇرگەندىن كۆپ ياخشى دەپ ئويلاپ، كۆڭلى ئارام تاپقان ھالدا ئۇرۇندۇققا ئولتۇردى.

— كەچقۇرۇنلۇق تاماق كېرەكتۇ؟ — خىزمەتكار كۆتۈرۈپ كىرگەن سومكىنى قويغاندىن كېيىن سورىدى.

— مەن قورداق يەيمەن، — دېدى كىچىك بالا بارمىقىنى چىشلەپ تۇرۇپ.

ئانىسى دەرھال كۆزىنى ئالايتىپ كايىدى:

— قورداق؟! بىز ھازىر ئۇرۇش ئاپىتىدىن قاچ - قاچ بولۇپ يۈرۈۋاتىمىز، يەيدىغان نەرسىنىڭ تېپىلغىنىغا شۈكرى قىل، ئۇنى يەيمەن، بۇنى يەيتتىم دېگىنىڭنى قارا!

چوڭ ئوغلىمۇ كەم ئەقىل بولغاچقا، پەن ئەپەندىگە يېلىندى:

— شاڭخەيگە كەلدۇق، ياخشىراق بىر نېمە يەيلى.

ئانىنىڭ جۇدۇنى تۇتتى، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ تۇرۇپ تىل سالدى:

— هەممىگدە ئىنساپ يوق، هەممىگ يېگۈدەك بىر نەرسە تاپالماي ئاچلىقتىن ئۆلۈش ...

پەن ئەپەندى بىرئاز خىجىل بولسىمۇ ھېچبىر ئىش بولمىغاندەك:

— كىچىك بالا دېگەن نېمىنى بىلەتتىڭ، — دەپ قويدى ۋە ئاندىن كېيىن خىزمەتكارغا جېكىلىدى، — يول ئۈستىدە بىر نەرسە يەۋالغانىدۇق، تۇخۇم بىلەن قورۇغان گاڭپەندىن ئىككى كىشىلىكلا ئەكىرىپ بەرسىڭىز بولار.

خىزمەتكار ئانچە پىسەنت قىلمىغان ھالدا بېشىنى لىڭ-شىتىپ قويۇپ بوسۇغىدىن چىقىپ تۇرۇشىغا، پەن ئەپەن-دى ئۇنى يەنە چاقىرىۋېلىپ:

— بىر جىڭ شاۋشىن ھارىقى، بىر موچەنلىك سۇر-لىگەن بېلىق ئالغاچ كىرىڭ، — دېدى.

خىزمەتكار كۆزدىن غايىب بولدى. شۇ چاغدا پەن ئەپەندى كۆڭلى ئىچىلغان ھالدا رەپىقىسىگە سۆزلىدى:

— ئەمدى ئۆزىمىزنى شاد - خۇرام قىلىپ، بىرەر رومكىدىن ئىچىمسەك بولماس. ئويلاپ باققىنا، ئۇرۇش يېغىلىقى بولۇپ تۇرغان يەردىن مانا بۇ خالىي ماكانغا كېلىۋالدۇق، بۇ — بىرىنچى شادلىق. بايا سىلەر بىردىنلا يوقلىپ كەتكىلار، خېلى ۋاقىت ئىزدەپ تاپالماي، ئۆلگۈدەك ئاسقىتىم، ئوغلىمىز شاكىچىك چېچەن ئىكەن، — سۆزلەۋېتىپ كىچىك بالىنى يېنىغا تارتتى ۋە ئەركىلىتىپ بىر قولى بىلەن يېلكىسىگە ئۇرۇپ قويدى، — بۇ بىر قاراپلا سېنى كۆرۈپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئالدىڭغا باردىم، مانا بۇ ئىككىنچى شادلىق. شاد - خۇرام ئەيلىگەندە بىر رومكا ئىچسەك، مەززە شۇنداً. — ئۇ رومكا كۆتۈرگەندەك قىياپەت بىلەن كۆزلىرىنى

خۇمارلاشتۇرۇپ كەلدى.

رەپىقسى ئۇن - تىن چىقارمايلا ئولتۇردى. ئۇ ئۆيىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ ئولتۇراتتى: پۇللۇق نەرسىلەرنى سومكىغا قاچىلاپ ئېلىشۋالدۇق، بىر قىسمىنى ئىبادەتخانىغا ماڭدۇرۇۋەتتۇق، شۇنداق بولسىمۇ قېپقالغان نەرسىلەر ئاز ئەمەس. خىزمەتكارىمىز ۋاڭ ئانا ئىشەنچلىك چىقارمۇ؟ ھېلىقى كەمبەغەل قوشنىمىز بىزنىڭ ئۆيىنى تاشلاپ چىققانلىقىمىزنى، ئۆيىگە يالغۇز ۋاڭ ئانا قاراپ قالغانلىقىنى بىلگەنىدۇ؟ ۋاڭ ئانا ئۇخلايدىغان چاغدا ئىشىك ياكى دېرىزىنى يېپىشنى ئۇنتۇپمۇ قالارمۇ؟ ... پەن ئەپەندىنىڭ رەپىقسى ھويلىدا قالغان ئۈچ مېكىيانىنى، كەنجى ئوغلىنىڭ چالا قالغان ئىشتىنىنى، ئاشخانىدا قالغان يېرىم غاز گۆشنى... خىيالىدىن كەچۈردى. بىر دەمنىڭ ئىچىدە تۈرلۈك ئىشلارنى ئويلاپ ۋۇجۇدى خۇددى توك ئۆتكەندەك جۇغلىدە بولۇپ كەتتى ۋە «قانداق بولاركىنتاك!» دەپ پىغان قىلدى.

ئىككى بالىسىمۇ مەيۈسلىنىپ، بۇ شاڭخەينىڭ ئاتا - ئانىمىز ئادەتتە سۆزلەپ بەرگەن شاڭخەيدەك پەيزى يوق ئىكەن، دەپ ئويلىدى.

دېرىزىدىن يامغۇر تامچىلاپ كىرىشكە باشلىدى. پەن ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئاخىر ياغدى، لېكىن ئەمدى ياغقانلىقىغا شۈكۈرى، — دېدى - دە، دېرىزىنى يېپىپ قويدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزى دېرىزىنىڭ قانىتىدا يېپىلىپ قالغان قەغەزگە — سارايغا چۈشكەن مېھمانلار بىلىشكە تېگىشلىك ئىشلار دېگەن قەغەزگە چۈشتى - دە، ناھايىتى مۇھىم

بىر ئىش ئېسىگە چۈشۈپ، ھېلىقى قەغەزگە دىققەت بىلەن قارىدى.

— توپتوغرا ئىككى كويىچەن!— پەن ئەپەندى ئۈجۈقمۇنبەتنى توۋلاپ سالدى. ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ رەپىقىسىگە تىكىلىپ قارىدى - دە، ئاغزىدىن تىلى تۆت ئىنچىكە ساڭگىلاپ چىقتى.

2

ئەتىسى، ساراي خىزمەتكارى كاردىۋوردىكى ئۆزۈن بەلدىكىدە تۆگۈلۈپ ئۇخلاۋاتاتتى، تار ھەم كىچىك تۆشۈكتىن ئاندا - ساندا يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى. بىر نەچچە ھۈجرىنىڭ ئېلېكتر چىراغلىرى سارغۇچ يېنىۋاتاتتى. لېكىن پەن ئەپەندى رەپىقىسى بىلەن خېلىدىن بۇيان گەپلىشىپ ئولتۇرماقتا. ئىككى ئوغلى شاڭخەي بۇگۈن ئەمدى تۇنۇگۈن كەچقۇرۇندىكىگە قارىغاندا ياخشىراق بولۇپ قالغانلىقىدىن دېگەن خىياللار بىلەن ئويغىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئاتا-ئانىسى يەنە بىردەم ئۇخلاشلار دېگەنلىكى ئۈچۈن يەنە كارىۋاتتا بىر - بىرىنى غىدىقلاپ ئويناپ ياتاتتى.

— گېپىمنى ئاڭلاڭ، قايتىپ كەتمەڭ، — دېدى رەپىقىسى ئەندىشە بىلەن، — گېزىتتىكى گەپلەرگە ئىشىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ. شۇنچە تەسلىكتە قېچىپ چىققان تۇرساق، يەنە دەرھال قايتقىنىمىز نېمىسى؟!

— مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان. ئىدارە باشلىقى گۇۋاھجاڭنامىنى سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ. «بۇ يەردە ئۇرۇش - جەڭ توختاپ قالدى، مەكتەپلەردە دەرسنى

داۋاملاشتۇرىمىز» دېگەن گەپ ئۇنىڭ بايانىتى. بۇ گەپنى كۆتۈرۈپ كەلگەن خەۋەرچىنىمۇ تونۇيمەن. ئۇ مائارىپ ئىدارىسىنىڭ خادىمى تۇرسا، ئۇنىڭغا ئىشەنمەي بولماس. قايتىشنى قايتىمەن.

— ھەي - ي - ي، قايتقىنىڭىز خەۋپلىك! — دېدى رەپقىسى مەيۈسلىنىپ، — بىزنىڭ ئۇ يەرلەردە يەنە ئىككى - ئۈچ كۈندىن كېيىن جەڭ باشلىنىپ قېلىشى مۇمكىن. قايتىپ بېرىپ مەكتەپنى ئاچسىڭىز ئوقۇغۇچىلار-نىڭ كېلىشى ناتايىن. ئۇ يەردە جەڭ بولمىغان تەقدىردە-مۇ، مۇبادا مائارىپ ئىدارىسىنىڭ جۈيجاڭى سىزنى نېمىشقا مەكتەپنى ئاچمىدىڭ، دەپ جاۋابكارلىققا تارتسا ئۇنىڭغا گەپ تېپىپ بېرەلەيسىز. ئۇنىڭغا جان مۇھىممۇ ياكى مەكتەپ مۇھىممۇ دەيسىز - دە، ئۇنىڭغىمۇ جان كېرەك، سىزنى خىجالەتچىلىككە قالدۇرماس.

— نېمىنى بىلەتتىڭ سەن؟ — پەن ئەپەندى ھاقا-رەت بىلەن سۆزلىدى، — بۇنداق گەپنى ئۆيدىن چىقماي كارىۋاتتا تۇگۈلۈپ ياتىدىغان ساڭا ئوخشاش خوتۇن خەق دېسە قاملىشىدۇ. ئۇنداق گەپنى بىز ئاغزىمىزدىن چىقىرالامدۇق؟! سەن مېنى توسما، — دېدى ئۇ ئەمدى گېپىنى سىلىق-لىتىپ، — قايتمىسام بولمايدۇ، خاتىرجەم بول، چاتاق يوق، ئامان - ئېسەن تۇرۇشقا ئامالىم بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە، — دېدى ئۇ ئۆز ئەقلىدىن سۆيۈنۈپ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا، — سەن ئۆيدىكى نەرسە - كېرەكلەردىن ئەندىشە قىلمۇاتاتتىڭغۇ؟ مەن قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۆزۈم قارايمەن، سەنمۇ بۇ يەردە خاتىرجەم تۇرىۋېرىسەن، ۋەزىيەت ياخشىلانغاندا دەرھال سىلەرنى ئالغىلى كېلىمەن.

رەپىقسى ئېرىنى يولدىن توسۇش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بايقىدى. قايتىپ بېرىپ ئۆي - سەرەمجانغا ئۇزى قارىسا، بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ئىش. لېكىن جاھان مۇشۇنداق لىغىلداپ تۇرغاندا قايتىپ كەتسە بىر تال مەرۋايىت دېگىزغا چۈشۈپ كەتكەندەك بولىمامدۇ، دېگىزدىن تېپىۋالغىلى بولمدۇ دەپ كىم ھۆددە قىلالايدۇ؟!... رەپىقسى ھايات تۇرۇپ ئايرىلىش ئوتىدا يۈرىكى داغلىنىپ ئېرىگە قارىيالمىدى. چۈنكى كۆزلىرىگە لۆمىسىدە ياش كەلگەنىدى. ئۇ دەردىنى ئىچىگە يوتۇپ، ئۆز كۆڭلىنى ئۆزى ياساپ ئىلتىماس تەلەپپۇزىدا سۆزلىدى:

— ئۇنداق بولسا بوپتۇ، قايتقاندىن كېيىن ئەھۋالغا قاراپ باقارسىز، مائارىپ جۈيجاڭى مەكتەپنى ئېچىۋېرىمىز دېگەن گەپنى قىلمىغان بولسا، ئەگەر ئۇلگۈرەلمىگىز، بۇگۈن كەچلىك پويىز بىلەن قايتىپ كېلىڭ، بولمىسا ئەتىگەنلىك پويىز بىلەن كېلەرسىز. ھەي - ي - ي، — ئۇ ئاخىر ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى، كۆزىدىكى ياش قولىنىڭ دۈمبىسىگە تارامىلاپ چۈشۈۋېدى، دەرھال كۆڭلىكى بىلەن سۈرتۈۋەتتى، — خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن!

پەن ئەپەندىنىڭ ھەقىقەتەن بېشى قاتتى: جۈيجاڭ مەكتەپنى ئېچىۋېرىمىز دېگەن بولسا، ياق،كېچىكتۈرۈپ ئاچايلى دېيىشنىڭ ئورنى يوق، شۇڭا قايتماي بولمايدۇ، لېكىن بۇ يەردە قالغانلاردىن قانداقمۇ خاتىرجەم بولغىلى بولار؟! خوتۇنى ئايرىلغۇسى كەلمەي تۇرغاندا، قامچىسىغا تۆكۈرۈپلا كېتىپ قالسا، تولىمۇ ۋاپاسىزلىق بولار. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر ئايال كىشى ئىككى بالىسى بىلەن قالسا، بۇلار ھەم ئاجىز، ھەم گۆدەك، ياكى يار - يۆلەك بولىدىغان

ئادەمى يوق، مۇشۇنداق مۇساپىرچىلىقتا بىرەر ھادىسە يۈز بەرمەيدۇ دېگىلى بولامدۇ؟! پەن ئەپەندى شۇنداق خىيال-لار بىلەن زەردە گۆش بولدى، بەزى ئادەملەرنىڭ ئۈياق-تىن - بۈياقتا ئەسكەر ماڭدۇرۇپ، ئۇرۇشقا تەييارلىنىۋات-قانلىقىغا غەزەپلەندى، مائارىپ جۈيجاڭىنىڭ مەكتەپلەرنى ئېچىۋېرىمىز دەپ يۈرگەنلىكىگە غەزەپلەندى. ئۆزىنىڭ قول-غا قول، پۈتقا پۈت بولۇپ جانغا ئەسقاتقۇدەك چوڭ-راق ئوغلىنىڭ يوقاۋقىغا ھەسرەتلەندى.

شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ھەر ھالدا ئايال خەققە ئوخ-شىمايتتى، نېرى - بېرىسىنى، ئالدى - كەينىنى ئويلاپ، قايتمىسام زادىلا بولمايدىكەن دېگەن يەرگە كەلدى - دە، دەرد - ھەسرىتىنى بىر چەتكە قايرىپ قويدى. چىرا-يىدىنمۇ ھېچ نەرسىنى چاندۇرماي، رەپىقىسىنىڭ تەلەپپۇزىغا مايىل بولغان ھالدا بېشىنى لىڭشىتتى:

— جۈيجاڭىنىڭ شۇنداق نىيىتى يوقاۋقىنى سۆرۈش-تۇرۇپ بىلىۋالساملا، سېنىڭ گېپىڭ بويىچە كەچقۇرۇنلۇق پويىزغا چۈشۈپ قايتىپ كېلىمەن.

قايتىش ۋە يەنە كېلىش توغرىسىدىكى گەپلەر ئىك-كى بالىنىڭ قۇلىقىغا چالا - پۈچۈق كىرىپ تۇرغانىدى. بالىنىڭ كىچىكى كارىۋاتنىڭ لېۋىدە ئەركىلەپ:

— مەنمۇ قايتىپ كېتىمەن، — دېدى.

— مەن دادام، ئانام بىلەن بىللە قايتىپ كېتىمەن، سېنى بۇ يەردە يالغۇز قالدۇرۇپ كېتىمىز، — دېدى بالىنىڭ چوڭى شوقلۇق قىلىپ.

بالىنىڭ كىچىكى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يىغلىغان ئا-ھاڭدا ۋارقىراپ - جارقىراپ، قوللىرى بىلەن كۆزلىرىنى

ئۇۋۇلىدى، لېكىن كۆزىدە ياش يوق ئىدى.

— سىلەر ئاناڭلار بىلەن بۇ يەردە قالىسىلەر، — دېدى پەن ئەپەندى ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، — بولدى، جېدەل قىلىشماڭلار، ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار، ھېلى ناشتىلىق قىلىمىز،— ئۇ رەپىقىسىگىمۇ بەزىبىر گەپلەرنى جېكىلىگەندىن كېيىن، تاشقىرىغا چىقىپ رېكشا يالليدى - دە، ئۇ-دۇل ئوگزالغا قاراپ ماڭدى.

تۆمۈر يول ئۇزۇلۈپ قاپتۇ، پويىز ماڭمايدىغان بوپ-تۇ دېگەن گەپلەر پەن ئەپەندىنىڭ قۇلىقىغا كىرگەندەك بولدى. ئۇ، پويىز ماڭمايدىغان بولسا، مەنمۇ بۇ نىيىتىم-دىن قايتىمەن، ۋەزىپەمدىن بوشىتىۋەتسىمۇ مەيلى، دەپ ئويلىدى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ خەۋەرلەردىن كۆڭلى بىئارام بولدى: تەلىيىم ئوڭدىن كەلسە بۇنداق بىئارامليق-لارغىمۇ يولۇقماسمەن، خەقنىڭ ھېلىقىدەك گەپلىرىنىڭمۇ ئىشەنچلىك بولۇشى ناتايىن. بۇ گۇمانلارمۇ يېشىلەر، رېك-شىچى تېزرەك ماڭسىكەن.

ئۇنىڭ تەلىيى دەرۋەقە ئوڭدىن چىقتى، ئوگزالغا بار-غاندىن كېيىن قارىسا، پويىز ماڭمايدۇ دېگەن ئۇقۇرۇش كۆرۈنمىدى. ئىلان تاختىسىدا پەقەت كېچىلىك پويىز تۆت سائەت كېچىكىپ كېلىدۇ، دېگەن گەپلا تۇرۇپتۇ. ئۇ ۋاقىت-نىڭ توشۇشىغا ھازىر تېخى خېلى ۋاقىت بار. بىلەت سېتىش ئورنى قىستاڭچىلىقىمۇ ئەمەس، ئادەملەر بىرىدىن، ئىككىدىن دېگەندەك بېرىپ بىلەت ئېلىۋېتىپتۇ. لېكىن ئوگزالغا توپلىنىپ قالغان ئادەم ئاز ئەمەس، ئۇلارنىڭ يې-رىمى كېلىدىغانلارنىڭ ئالدىغا چىققانلار بولسا، يېرىمى تاماشا كۆرگىلى كەلگەنلەر. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا فوتو ئاپپا-

راتى كۆتۈرۈۋالغانلارمۇ بار. ئۇلار پويىز كەلگەن چاغدىكى قىستاڭچىلىق، پاتپاراقچىلىقنى سۈرەتكە تارتىۋېلىپ، «پاتپاراقچىلىق تارىخى» غا قىستۇرماقچى. يۈك - تاقلارنى قويىدىغان ئۆي خىلمۇخىل ساندۇق، چامادان، خۇرجۇن، قاچا بىلەن تولغان. بۇلارنىڭ دۆۋىسى ھەتتا ئۆگزىسى قاڭالتىر بىلەن قاپلانغان ئۆينىڭ تورۇسىغا تاقاشقان.

پەن ئەپەندىنىڭ كۆڭلى تەسكىن تاپقاندەك ۋە يەنە بىر تۈرۈپ بىر ئاز ئەلەڭگۈلۈككە چۈشكەندەك بولدى. بىردەم توختاپ تۇرۇۋېلىپ، ئاخىر ئۇچىنچى دەرىجىلىك بېلەتتىن بىرنى ئالدى - دە، ۋاگونغا كىرىپ ئولتۇردى. باش باھارنىڭ ئاپتىپى ۋاگونغا يوپيورۇق چۈشۈپ تۇرسىمۇ، ئانچە ئىسسىق ئەمەس ئىدى. ئورۇن خېلى كەڭرى، ئامالالاپ يېتىۋالسىمۇ بولاتتى. «بۇنداق ئازادىچىلىك كەم ئۇچرايدۇ، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — ئەگەر كۆڭلۈمدىكى دەككە - دۈككىچىلىك بولمايدىغان بولسا، بۇ سەپىرىم تولىمۇ كۆڭۈللۈك بولاتتى.»

بۇ ئۆۋەتلىك پويىز يول بويى ئۇيەر - بۇيەردە توختاپ ماڭدى، ھەربىيلەرنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلىپ، ئەسكەر توشۇۋاتقان پويىزلارغا يول بەردى، راڭلىغا چۈشىتىن كېيىن سائەت ئۈچتىن ئۆتكەندە يېتىپ باردى. پەن ئەپەندى پويىزدىن چۈشۈپ ئالدىراپ ئۆيىگە بارىدى، قارىسا دەرۋازا مەھكەم تاقالغان، ئۇنىڭ يۇرىكى ئورنىغا چۈشتى، خىزمەتكار ۋاڭ ئانىغا تۇنۇگۈن تاپىلىغان ئىشنى مۇشۇ ئىدى.

دەرۋازا ئون نەچچە قېتىم قېقىلغاندا ئاندىن ۋاڭ ئانا چىقىپ ئاچتى ۋە پەن ئەپەندىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى:

— نېمە بولدى، قايتىپ كەپسىزغۇ؟! يېغىلىق تۈگەپتىمۇ؟

پەن ئەپەندى ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا جاۋاب بېرىپ قويۇپ، ھويلىغا كىرىپ تۆت تەرىپىگە كۆز يۈگۈرتتى، ئۆيىنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىپ ئىچكىرى كىرگىنىچە ئۈيان - بۈيان قارىدى. ھېچقانداق ئۆزگىرىش يوق، ھەممە نەرسە تۇنۇگۈنكىدەكلا ئۆز جايىدا تۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ يېرىمى ئورنىغا چۈشتى، قالغان يېرىمى تېخى دەككە - دۈككىدە قالدى. ئۇ ئۆينىڭ ئىشىكىنى قۇلۇپلاپ، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ دەرۋازىدىن چىقتى ۋە ۋاڭ ئانىغا:

— دەرۋازىنى ئىلگىرىكىدەك تاقاپ قويۇڭ، — دەپ جېكىلىدى.

ۋاڭ ئانا ھېچ نەرسىنى چۈشەنمىدى. دەرۋازىنى تاقىغاندىن كېيىن خىيال سۈردى «پەن ئەپەندىلەر مۇشۇ يۇرتتا بار ئوخشايدۇ. مېنى بىللە ماڭمەن دەپ تۇرۇۋالمىسۇن دەپ، شاڭخەيگە قېچىپ كېتىمىز دەپ ئالداپتۇ. ئۇنداق بولمىسا پەن ئەپەندىم نېمىشقا قايتىپ كېلىدۇ؟ خانىم ئىككى بالىسى بىلەن كەلمەپتۇ، ئۇلار نەدە پاناھلاپ يۈرگەندۇ؟ ئۇلار زادى نېمىشقا مېنى بىللە ئېلىپ ماڭمىغاندۇ؟ ئادەم كۆپ بولسا بولمايدۇ دەپ ئويلاشقان بولسا كېرەك، ئەتىمالىم ... ئۇلار ئەجنەبىيلەرنىڭ ئاشۇ ئېسىل ئۆيلىرىدە تۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك. ئۇ ئەسكەرلەر پۈتۈن شۇپ قويۇشقان ئوخشايدۇ، ئۇرۇش - جەڭ بولۇپ قالسا ئۇلارنىڭ ئۆيى - جايلىرىغا تەگمەيمىز دەپ ... ئەگەر راست گەپنى قىلىپ، مېنى بىللە ماڭ دېگەن بولسا، مەنمۇ چاپلىشىۋالمايتتىم. بۇ يەردە مېنىڭ ھېچقانداق ئەندىشەم

يوق، مۇبادا بۇ يەردە جەڭ بولۇپ قالسا كېيىنلىك كىـ يىملىرىمۇ تەييار.» ئۇ شۇ خىياللار بىلەن ھاممـــىنىڭ قىزى سوۋغات قىلىپ بەرگەن كەشتە خەينى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئەجەبمۇ چىرايلىق تىكىلگەنىكەن، ئۇ دۇنـياغا شۇ خەينى كىيىپ بارسام ئەزرائىل چوقۇم غەمخورلۇق قىـ لىدۇ، دەپ ئويلاپ، كۆڭلى بىر ئاز ئېچىلدى، خوجايىنـ لىرىنىڭ زادى قەيەردە تۇرۇۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خـ يالىلىرىمۇ تۇگىدى.

پەن ئەپەندى ئۆيدىن چىقىپ، ماياردىپ ئىدارىسىنىڭ ھېلىقى خەۋەرچىسىنى ئىزدەپ تېپىپ، جۇيجاڭ مەكتەپـنـى ئادەتتىكى چاغلاردىكىدەك ئېچىۋېرىمىز دېگـەنىدى، دەپ سورىدى.

— دېمەمدىغان! — دېدى ئۇ جاۋابەن، — يـەنـە تېخى، بەزى ئوقۇتقۇچىلار جان قايغۇسىنى قىلـىپ، خىزـ مىتىنى تاشلاپ قېچىپتۇ، دېمەك ئۇلار ماياردىپ خىزمىتىگە مۇناسىپ ئەمەس، مۇشۇ سەۋەب بىلەن ئۇلارنى خىزمەتتىن ھەيـدەۋەتكىنىمىز يـاخشى، دېگەن گەپنىمۇ قىلدى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان پەن ئەپەندىنىڭ كۆڭلى بىر ئاز غەش بولدى، لېكىن يەنە ئۆزىنىڭ ئەقلىگە قايـىـل بولۇپ، شاڭخەيدىن قايتىپ كەلگەنلىكىم ھەرھالدا تـوغرا بوپتۇ، دەپ ئويلىدى ـ دە، دەرھال ئۆز مەكتىپىگە بېرىپ قەلەمنى قولىغا ئېلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىغا بېغىشلاپ ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش يازدى. ئۇقتۇرۇشقا: ئۇرۇش يېغىلىقى بىزنى ئەندىشىگە سېلىپ قويۇۋاتقان بولـسىمۇ، پەرزەنتلىرىمىزنى تەربىيەلەش ئىشى خۇددى ئاش ـ نان ـ غا ئوخشاش مۇھىم، بىر كۈنمۇ تاشلاپ قويغىلى بولمايدۇ،

هازىر يازلىق تەتىل ۋاقتى توشتى، مەكتىپىمىزدە دەرس باشلاۋبرىمىز. ئىلگىرى ياۋروپا ئۇرۇشى بواۋاپ تۇرغان چاغلاردا ئۇ يەرلەردىكى خەلقلەر ئاسمانغا بومبىدىن مۇداپىئە قىلىدىغان تورلارنى يېيىپ قويۇپ، ئاستىدا مەكتەپلەردە دەرس ئۆتىۋەرگەنىكەن. ئەنە شۇنداق غەيرەتنى بىزمۇ قولدىن بەرمەسلىكىمىز لازىم. ئاتا ـ ئانىلار، بۇ ئارزۇيىمىزنى چۈشىنىپ، بالىلىرىڭلارنى، خۇددى ھېچقانداق بىر ئىش بولمىغاندەك، مەكتەپكە ئەۋەتىپ بېرىڭلار. بۇ ئاتا ـ ئانىلار ۋە مەكتەپ ئۇچۇن پايدىلىق بولۇپلا قالماستىن، ۋىلايىتىمىز ۋە دۆلىتىمىز ئۈچۈنمۇ شەرەپ، دېگەن سۆزلەرنى يازدى.

يېزىپ بولغاندىن كېيىن قايتا ـ قايتا ئوقۇپ كۆرۈپ، جايىدا يېزىلىپتۇ، مائارىپ باشلىقى كۆرسە، ھېچ بولمىغاندا «مېنىڭ ئويلىغىنىمدەك بوپتۇ» دېيىشى مۇمكىن، دەپ ئويلىدى ـ دە، مەمنۇن بولغان‌ھالدا شاپىگراف قەغىزىگە كۆچۈردى ۋە ئۆزى بىرەر يۇز نۇسخا بېسىپ مەكتەپ خىزمەتچىسىدىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆيلىرىگە تارقاتتى. خىزمەت شۇنداق تاماملانغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي ئىشلىرى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشقا باشلىدى: مەكتەپتە دەرس باشلىنىدىغان بولغاچقا، ئەمدى يەنە شاگىرتىگە بېرىش مۇمكىن ئەمەس، ئاتا ـ بالا ئۇچەيلەن سارايدا قانداق كۇن ئۆتكۈزەر؟! لېكىن باشقا ئامالمۇ يوق، ئۇلارغا، ئۆزۈڭلارغا پۇختا بواۋاپ خاتىرجەم تۇرىۋېرىڭلار، دېگەن باشقا چارە يوق. پەن ئەپەندى بايانتىن ئېشىپ قالغان سىياھ بىلەن رەپىقىسىگە خەت يازدى.

ئەتىسى چايخانىدا ئېنىق بىر خەۋەر ئاڭلىدى: تۆ

مۇر يول راست توسۇلۇپ قاپتۇ! ئۇنىڭغا پەرىشانلىق يەتتى، گويا قەدىناس خوتۇنى بىلەن سۆيۈملۈك ئىككى بالىسى قاتتىق بوراندا «غۇر - ر - ر» قىلىپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ، يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتكەندەك، ھەتتا كۆزدىن غايىب بولغاندەك بولدى. ئۇ شۇنداق پەرىشان ھالدا بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ مەكتەپكە باردى. مەكتەپ خىزمەتچىسى تۇنۇگۈنكى ۋەزىپىنىڭ ئۇچۇرىنى مەلۇم قىلدى:

— تۇنۇگۈن ئۇقتۇرۇشنى ئېلىپ بارسام، يىگىرمە نەچچە ئۆينىڭ دەرۋازىسى تاقاق تۇرۇپتۇ، شۇنچە قېقىپمۇ ئاچقۇزالمىدىم، ئائىلاج دەرۋازىنىڭ يوچۇقىدىن قىستىلىپ كىردىم. ئوتتۇز نەچچە ئۆيدە پەقەت خىزمەتكارلارلا بار ئىكەن، ئىگىلىرى شائكەيگە كېتىپتۇ، بالىلىرىنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىپتۇ، ئۇلارنىڭ قاچان قايتىپ مەكتەپكە كېلىشى ناتايىن. ئۇ خىزمەتكارلار: بولدى، ئۇقتۇرۇشتىن ۋاقىپ بولدۇق، دېيىشتى. يەنە بەزىلىرى: ھازىر جاننى ئامان ساقلىغىلى بولمايۋاتىدۇ، مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇش - پوقۇش دېگەن گەپنى كىيىنچە قىلىشۋالارمىز، دېيىشتى.

— ھە، بىلدىم، — دېدى پەن ئەپەندى. ئۇ بۇنىڭ دىنىمۇ ئېشىپ چۈشىدىغان يەنە بىر غەمنىڭ ئۆز بېشىغا چۈشۈۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلمىدى. بىر تال تاماكىنى تارتىپ بولغاندىن كېيىن ماڭىدىغان يولىنى تايىن قىلدى - دە، قىزىل كرېست شۆبە جەمئىيىتىنىڭ ئىشخانىسىغا باردى.

ئۇ بۇ جەمئىيەتكە ئەزا بولۇش ئارزۇسى بىلەن ئەزالىق بەدىلى تاپشۇردى ۋە: مەكتىپىمىزنىڭ ئۆيلىرى كەڭ، خوتۇن - قىزلارغا پاناھلاش ئورنى قىلىپ بېرىشنى خالايمەن، ۋاقتى كەلگەندە خوتۇن - قىزلار شۇ يەردە پا-

ناھ تاپسۇن، دېدى. بۇنداق خەيرلىك ئىش قىزغىن ئال-قىشقا ئېرىشتى، ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ - دە. ئۇنىڭ ئۇستىگە پەن ئەپەندىنىڭ ئۆزىمۇ ھەممە بىلىدىغان يۇز-لۇك، ئابرويلۇق ئادەم. ئىشخانىدىكىلەر مەكتەپنىڭ دەر-ۋازىسىغا قاراپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قىزىل كرېست بايراق بەردى، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ قىزىل كرېست جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى ئىكەنلىكىدىن بەلگە بېرىدىغان ئىزناكىمۇ بەردى.

پەن ئەپەندى بايراق بىلەن ئىزناكنى خۇددى ئۆ-لۈمدىن قۇتقۇزىدىغان سىرلىق تۇمارەك قەدىرلەپ تۇ-تتى - دە، يۇرىكى سۆيۈنۈپ، تېنى يايراپ كەتتى. «مانا ئەمدى يۇرىكىم ئورنىغا چۈشتى، كۆڭلۈم تىندى! بىراق...» ئۇ ئاشۇنداق خىيالغا كېلىپ، كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئىش-خانا خادىمىغا:

— بايراقتىن يەنە بىرنى، ئىزناكتىن يەنە بىرنەچ-چىنى بېرىڭ، — دېدى. ئۇنىڭ پىكرىچە، مەكتەپنىڭ يان دەرۋازىسىغىمۇ بايراقتىن بىرنى ئېسىپ قويۇش كېرەك، ئىزناك بولسا كىچىككىنە بىر نەرسە، يوقلىپ كېتىشىمۇ مۇمكىن، بىر نەچچىسى ئارتۇق تۇرغىنى ياخشى.

ئىشخانا خادىمى چاقچاق قىلىپ: بۇنى يەي دېسە يېگىلى بولىمايدۇ، ئويناي دېسە ئويىنغۇچىلىكى يوق، بىر نەچچە-سى ئارتۇق تۇرسىمۇ يەنىلا بەربىر جەمئىيىتىمىزنىڭ بىر ئەزاسى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، ئارتۇق بولغىنىدىن بىرسىلا بولغىنى ياخشى، دېدى. لېكىن ئاخىر يەنە ئۇ-نىڭ رايىغا ماقۇل بولۇپ بىر نەچچىنى ئارتۇق بەردى.

قىزىل كرېستلىق بايراقتىن ئىككىسى باش كۈز شا-مىلدا لەپىلدەشكە باشلىدى، لېكىن مەكتەپنىڭ يان

دەرۋازىسىدا بايراق يوق. ئىككى بايراقنىڭ بىرسى پەن ئەپەندىنىڭ دەرۋازىسىغا قادالغان. قىزىل كرېست ئىزناكـ لىرىدىن بىرى پەن ئەپەندىنىڭ مەيدىسىدە خەيرى ـ ساـ خاۋەت نۇرىنى جۇلا قىلىپ، پەن ئەپەندىگە يېڭى غەيرەت ئاتا قىلىپ تۇرۇپتۇ. قالغانلىرىنى پەن ئەپەندى قاتـمـۇ قات ئوراپ ئىچ كۆڭلىكىنىڭ يانچۇقىغا سېلىـپ قويـدى. ئۇنىڭ خىيالىچە «بىرسى رەپىقەمنىڭ، بىرسى چوڭ ئوغـ لۇمنىڭ، يەنە بىرسى كەنجى ئوغلۇمنىڭ.» ئۇلار يىراقتاـ شاڭخەيدە تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، بۇ ئىزناكلار ئۇلارغا شاـ پائەت قىلار، يېڭى غەيرەت ئاتا قىلار.

3

ئىككى تەرەپنىڭ قوشۇنلىرى بېيجۇڭنىڭ كەنتىدە تۇـ تۇشۇپ قالدى.

راڭلى ئاھالىسىدىن دەرۋازىسى ئوچۇق تۇرىدىغانلىـ رى تولىمۇ ئاز، كوچىلاردىكى دۇكان ـ ماگىزىنلارغۇ ئالـ لىقاچان تاقىلىپ كەتكەن. يوللاردىن پات ـ پاتلا ئەسكەر ئۆتۈپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئالدىنقى سەپكە مېڭىش ئالدىدا تۇرـ غاچقا، بېشىمىزغا كەلگەننى كۆردۇق دەپ ھېچنېمىگە پەرـ ۋا قىلمايدۇ، جۇدۇنى تۇتسا ئالدىغا كەلگەننى تېپىدۇ، دەسـ سەيدۇ، دەسسەپ خېمىر قىلىۋېتىشتىن، تالقان قىلىۋېتىشـ تىن يانمايدۇ. ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتىدىغان ئىشلارمۇ بوـ لۇپ تۇرىدۇ. ئەسكەرلىككە تۇتۇلغان ئادەملەرنى قېچىـپ كەتمىسۇن دەپ، ئارغامچا بىلەن بىلەكلىرىدىن باغلاپ، بىر ـ بىرىگە چېتىپ ھەيدەپ مېڭىشىدۇ. شۇڭا ھەممە

ئادەم تالا ـ تۇزگە چىقىشتىن قورقىدۇ،نائىلاج چىقىپ قالـ سا تار كوچا، ئارقا يول بىلەن ماڭىدۇ، ھەتتا قىزىل كرېـ ست ئىزنىكىنى تاقىۋالغان پەن ئەپەندىمۇ ئېھتىيات قىـ لىدۇ، كوچىلاردا لاغايلاپ يۈرمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن راڭـ لىنىڭ كوچىلىرى جىمجىت ۋە كەڭ بولۇپ قالغانىدى.

بىر نەچچە كۈندىن بۇيان شاڭخەي تەرەپتىن گېزىتـ پېزىت كەلمىدى. بۇ يەردىكى ھەربىي ئىدارىلەر بـەزىـدە ئالدىنقى سەپنىڭ ئۇرۇش خەۋەرلىرىنى ئېلان قىلىپمۇ تۇـ رىدۇ، لېكىن ئۇنىڭدا «دۈشمەن قالتىس زور ىەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى، بىزنىڭ قوشۇنىمىز بىر قانچە چاقىرىم ئىلگىرى باستى» دېگەندىن باشقا گەپ يوق. ئۇرۇش خەۋەرلـىرى توغرىسىدا بەزىدە كوچا دوقمۇشلىرىغا قەغەز چاپلىنىـپ قالسا، بەزى ئادەملەر ئاستا ئولىشىپ دىققەت بىلـەن قاـ رايدۇ، لېكىن ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن گويا بۇ ئېلان قەـ غەزلىرىنىڭ كەينىدە يەنە بىرمۇنچە ئىش بارەڭ خاتىرـ جەم بولالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن يەنە ئىلگىرىكىدەكلا قـاـ پاقلىرى چۈشكەن ھالدا غەم ـ ئەندىشە بىلەن تارقىشىپ كېتىدۇ.

بىر نەچچە كۈندىن بۇيان پەن ئەپەندى تىت ـ تىت بولۇپ قالدى. بالا ـ چاقىلىرىنىڭ يىراقتا بولوپ قالغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە خەت ـ خەۋەر ئۈزۈلۈپ قالغانلىقى، ھەتـ تا مەڭگۈ شۇنداق ئۈزۈلۈپ قالىدىغانىدەك تۇرغانلىقى ئۇـ نى ھەممىدىن بەك بىئارام قىلدى. ئۇنىڭدىن قالسا ئۆزىـ نىڭ مەسلىسى بېشىنى قاتۇرماقتا: «بېيجىڭدىن بۇ يەرگە يۈز نەچچە چاقىرىملا ئارىلىق بار، ئۇلار بۇ يەرگە باسـ تۇرۇپ كېلىپ قالسا بۇ ئىزناك ئەسقاتارمۇ؟ بىرەر ئـادەم

ئىسپات يېزىپ بەرگىنى يوق، مۇبادا ئەسقاتماي قالسا كىمگە ھال ئېيتقۇلۇق؟ ئوق، بومبا، بۇلاڭ ـ تالاڭ، ئوت قويۇش ـ بۇلار چاقچاق گەپ ئەمەس. ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن سوراپ ـ سۈرۈشتۈرۈپ، ھەر ئېھتىمالغا لايىق بىرەر ئىشنىڭ يولىنى تېپىپ قويىمسام بولماس.» پەن ئەپەندى شۇ خىياللار بىلەن ئۇيان ـ بۇيان يۈرۈپ ئالدىنقى سەپنىڭ خەۋىرىنى سۈرۈشتۈردى، ئۇ خەۋەرلەر كوچا خەۋەرلىرىدىن باشقىچىرەك بولۇپ چىقسىلا ئۇنى كۆپرەك راست بىلىپ، ئۆز ئىشىنى شۇنىڭغا قاراپ غەملەيدىغان بولدى. مانا، ئۇ كوچىدا چىرايى ئۆڭگەن، ئالدىراپ كېتىۋاتقان بىرەر ئادەمنى كۆرۈپ قالسا، بۇ ئادەم ئېنىق قورقۇنچلۇق بىرەر خەۋەر ئاڭلىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالىدۇ ـ دە، يۈرىكى ئورنىدىن قوزغىلىپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن تونۇش بولمىغانلىقى ئۈچۈن «نېمە گەپ؟» دەپ سوريالماي دېمى ئىچىگە چۈشىدۇ.

قىزىل كرېست جەمئىيىتى ئالدىنقى سەپتىكى يارىدارلارغا يارىدەم بېرىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئادەملەردىن بەزىسى ھەربىي ماشىنىلارغا ئولتۇرۇپ قايتىپ كەلسە، ئۇلار ئېلىپ كەلگەن خەۋەرلەر ھەممىدىن ئىشەنچلىك بولاتتى. پەن ئەپەندى قىزىل كرېست جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولسىمۇ، جەمئىيەت ئىشخانىسىغا خەۋەر ئاڭلاشقا بارمايتتى، چۈنكى خەۋەر ئاڭلىغىلى بېرىپ قالسام، جامائەت نەزەرىدە قورقۇنچاق بولۇپ قالىمەن دەپ ئويلايتتى. لېكىن قىزىل كرېست جەمئىيىتى قانداقلا بولمىسۇن راست خەۋەر ئاڭلىغىلى بولىدىغان ئىدارە، ئالدىنقى سەپنىڭ خەۋىرىنى شۇ يەردىن ئاڭلىماي باشقا يەردىن ئاڭلاش ئەخمەقلىك بو-

لاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھەر كۈنى ئاخشامدا ۋۇ فامىلىلىك خادىمنىڭ ئۆيىگە خەۋەر ئاڭلىغىلى باراتتى.ۋۇ فامىلىلىك خادىم ھېچ گەپ يوق دېسە ياكى شۇ ئالدىنقى سەپتە تىرەجىشىپ تۇرۇپتۇ دېسە، ئۇ دەپ كۆڭلىنى ئارام تاپتۇرۇپ قايتىپ كېلەتتى.

بىر كۈنى كەچقۇرۇندا پەن ئەپەندى يەنە ھېلىقى خادىمنىڭ ئۆيىگە باردى، خېلى ئۇزۇن كۈتۈپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، خادىم ئۆيىگە قايتىپ كەلدى.

— ھېچ گەپ يوقتۇر؟ — دەپ سورىدى پەن ئەپەندى ئاسقىپ تۇرۇپ، — ئېلانغا قارىغاندا، تۇنۇگۈن ئۇ تەرەپكە ئومۇمىي ھۇجۇم باشلاپتۇغۇ.

— ئىش چاتاق، — خادىم قايغۇ بىلەن سۆزلىدى، لېكىن سۆزىنىڭ ئايىغىنى يۇتۇۋېتىپ، كالپۇكىنىڭ ئۇسسىدىكى شالاڭ بۇرۇتلىرىنى ھىمىرىپ تۇردى.

— نېمە؟! — پەن ئەپەندىنىڭ يۈرىكى ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى، پۈتۈن ئەزايى - بەدىنى كىرىشىپ قالغاندەك بولدى.

خادىم باشقىلار ئاڭلاپ قالمىسۇن دېگەندەك پىچىرلاپ جاۋاب بەردى:

— ئېنىق خەۋەر: جىنئېن (بېيجىڭنىڭ سەككىز چاقىرىم بېرىسىدىكى بىر كەنت) بۇگۈن ئەتىگەندە قولدىن كېتىپتۇ!

— شۇنداقمۇ! — پەن ئەپەندى ئەسەبىيلەرچە توۋلىۋەتتى ۋە بىر تۇرۇۋېلىپ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ماڭدى، — مەن قايتاي!

ئۇنىڭغا كوچىلاردىكى ئېلېكتر چىراغلىرى باشقىچىلا

گۈڭگالىشىپ قالغاندەك، ئارقىسىدىن بىرەر ئادەم قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. ئۇ پۈتىنىڭ ئۇچىدا ئاۋايلاپ ۋە تېز قەدەم ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى.

— ئىشىك ـ دەرۋازىنى ئوبدان تاقاپ ئۇخلاۋېرىڭ، — دېدى ئۇ خىزمەتكار ۋاڭ ئانىغا جېكىلەپ، — بۈگۈن كېچىدە بىرئاز ئىشىم بار، ئۆيگە قايتىپ كەلمەيمەن.

كىيىم ئىشكاپىدىكى كونا پاختىلىق كەمزۈلغا كۆز چۈشتى، بۇ كەمزۈلنى ھېلىقى ئامانەتكە بېرىۋەتكەن ساندۇققا قاچىلاپ قويمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى. بالىلىرىنىڭ بىر نەچچە قۇر ئەستەرلىك چاپانلىرىغىمۇ كۆزى چۈشتى. بۇ چاپانلارنىڭ يەنە كىيگۈچىلىكى بار ئىدى. رەپىقىسىنىڭ بىر دانە تاۋار كۆڭلەكنىمۇ كۆردى، بۇ كۆڭلەكمۇ لازىم بولاتتى. پەن ئەپەندى بۇلارنى يىغىشتۇرۇپ قولتۇقىغا قىستى ـ دە، چىقىپ كەتتى.

— رىكشا! رىكشا! بەخت كوچىسىدىكى قىزىل بىناغا، ئون تىيىن.

— ئون تىيىنغا نېمە كېلىدۇ؟ — رىكشىچىغا خۇش ياقمىدى، — بىر نەچچە كۈندىن بۇيان كوچىدا قانچىلىك رىكشا بار، كۆرمىدىڭىزمۇ؟! قورساقنى دەپ جاننى ئالمىنىغا ئالغان بولمىسا، ھېچقانداق رىكشىچى كوچىغا چىقمايدۇ. ئوتتۇز تىيىن بېرىڭ، بولمىسا مەيلىڭىز.

— بوپتۇ، ئوتتۇز تىيىن، — پەن ئەپەندى رىكشىغا چىقىپ ئولتۇردى، — سىزمۇ مېنىڭ رايىمغا بېرىپ تېزرەك مېڭىڭ!

— پەن ئەپەندى، نەگە كېتىۋاتىسىز؟ — خۇاڭ

فاسلىلىك بىر كەسپدىشى ئۇنى يولدا كۆرۈپ سوردى.

— ھە، ئەپەندىم، ئاۋۇ ... — پەن ئەپەندى گېپىنى قولاشمىغان ھالدا جاۋاب بەردى، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى پەرق قىلمىدى، ئۇنىڭ بىلەن گەپلىشىشنىمۇ بەك ئىش دەپ ئويلىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە رىكشا غۇيۇلداپ تېز ماڭماقتا. ئۇ ئادەمنىڭ ئارقىدىن يېتىپ كېلىپ گەپلىشىشىمۇ ناتايىن ئىدى. شۇڭا بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئولتۇرۇۋالدى.

قىزىل بىنا ئادەمگە لىق تولغان. ئۇلار بۇنىڭدىن ئون كۈن ئىلگىرىلا كۆچۈپ كىرىۋالغانىدى. بالىلارنىڭ يىغىسى، چوڭ ئادەملەرنىڭ ۋاڭ - چۇڭى. ئۇ يەر - بۇ يەردە چىراغ پىل - پىل يېنىپ تۇرماقتا، بىنانىڭ ئىچى گويا يېپ بازىرى.

— بۇ يەردە راستلا بىكار ئۆي قالمىدى، — دېدى خوجايىن كۆرۈشكەندىن كېيىن، — ئەگەر نەرسە - كېرەكلىرىمنى ئامانەت قويۇپ كېتەي دېسىڭىز، ئۇنىڭغا ماقۇل. بايىاتىن بىرنەچچەيلەن ئالدىراپ كەلگەنىكەن، ياق دېيەلمەي ۋاقتىنچە ئاشخانا قىلىپ ئىشلىتىپ تۇرغان بىر ئېغىز يان ئۆينى بوشىتىپ بېرىۋىدىم. قېنى، كىرىپ شۇلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بېقىڭ، ھەر ھالدا سىزنى سىغدۇرۇۋالار.

— مەسلىھەتلىشىپ باقاي، ھەر ھالدا ماقۇل بولار، — پەن ئەپەندى خۇددى ئۆز ئۆيىگە كېلىپ قالغاندەك كۆڭلى تەسكىن تاپتى، — مۇشۇنداق بىر چاغدا ياق دېمەس. مېنىڭمۇ يېتىپ ئۇخلىغۇم يوق، كاسسامنى قويۇپ ئولتۇرغۇدەك يەر بولسىلا بولىدۇ.

ئۇ بوقچىسىنى قولتۇقلاپ ھۇجرىغا كىرگەندە، بايا تىنـ
قى ئەلەڭگۈلۈك سەۋەبى بىلەن كۆزلىرىنى چىمىرلىتىپ تۇـ
زۇك كۆرەلمىگەنىدى. لېكىن كۆزلىرىنى چىڭ بىر يۇمۇپ
ئاچقاندىن كېيىن قارىسا، مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
دېرىزە ئالدىدا ئۈدۈلىدىكى بىر ئادەم بىلەن پاراڭلىشىپ،
قويۇق بۇرۇتلىرىنى ھىمىرىپ ئولتۇرۇپتۇ!

پەن ئەپەندى ئۇنى كۆرۈپ ئارىسالدى بولۇپ قالدى.
ئايىغىنى بوسۇغىدىلا تارتىۋالاي دېسە سەتچىلىك بولىدـ
غاندەك تۇراتتى. مائارىپ باشلىقىمۇ ئۇنى كۆرۈپ قالدى،
خىجالەتچىلىك باسقان چىرايىنى زورغا ئېچىپ:

— پەن ئەپەندى، سىزمۇ، كىرىڭ، ئولتۇرۇڭ، — دېدى.

خوجايىن بۇلارنىڭ تونۇشىدىغانلىقىنى بىلىپ چىقىپ كەتتى.

— جۇيجاڭ، بۇ يەرگە كېلىۋاپتىكەنسىز، مالالچىلىق يوقتۇر، يەنە بىرەر ئادەم سىغارمۇ؟!

— بىز ئۇچىلا ئادەم، سىز ئەلۋەتتە سىغىپ كېتىسىز. بىز بوريا ئالغاچ كەلگەن، ھاۋا تېخى سالقىنلىمىدى، دەملىشىپ سېلىپ ياتارمىز.

پەن ئەپەندىنىڭ نەزەرىدە جۇيجاڭ بۇگۈن باشقىچىلا مۇلايىم بولۇپ قالغان، ئادەتتىكى كۇنلەردىكىدەك سۆرەمۇ يوق. شۇڭا ئۇ بوسۇغىدىن بىمالال ئاتلاپ كىرىپ:

— ئۇنداق بولسا بوپتۇ، سىلەرگە بىر كېچە ھەمـ راھدارچىلىق قىلاي، — دېدى.

بۇ ھۇجرا تاراق ئىدى، پەگاھتا بىر بوريا سېلىقـ لىق تۇراتتى. كۆزىنەك تاقىغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر

كىشى بوريادا مۇگدىگەندەك ئولتۇراتتى، لېكىن ئۇخلايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ھۇجرىنىڭ بىر تېمى قازان بېشى، دېرىزە تەرەپتە قاتار ئۈچ دانە بەندىك، ئۇنىڭ بىرسىدە جۈيجاڭ ئولتۇرۇپتۇ، يەنە بىرىدە چاچلىرىنى يالتىرىتىپ تارتۋالغان، يىگىرمە نەچچە ياشلارغا كىرگەن، جۈيجاڭنىڭ ئىككى بىر تۇغقان ئۇكىسى ئولتۇرۇپتۇ، يەنە بىرسى بوش تۇرۇپتۇ. بۇلۇڭدا بىر ساندۇق، ئۈچ بوقچا تۇرۇپتۇ. ئۇلار مۇشۇ ئۈچ كىشىنىڭ لاقا ـ لۇقسى بولسا كېرەك. ھۇجرا مانا مۇشۇلار بىلەنلا لىق تولغان. ئېلېكتر چىرىغىنىڭ يورۇقى ئەسلىدىنلا سۇس ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە لامپۇچكىنى چاڭ باسقان، شۇڭا ھۇجرىدىكى ئادەملەرمۇ غۇۋا كۆرۈنەتتى.

پەن ئەپەندىمۇ بوقچىنى ھېلىقى ئۈچەيلەننىڭ نەرسە-كېرەكلىرىگە قوشۇپ بۇلۇڭغا قويدى، ئاندىن كېيىن ئارقا-سىغا بۇرۇلۇپ كېلىپ ھېلىقى بوش بەندىكىدە ئولتۇردى جۈيجاڭ ئۆزىنىڭ ھەمراھلىرىنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن سورىدى:

— سىزمۇ جىگىنەن توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىدىڭىزمۇ؟

— بۇ تەرەپتىكىلەر جەنۇب تەرەپتىكىلەرگە تولىمۇ يا-خشىلىق قىلغان ئوخشايدۇ. جىگىنەننىڭ قولدىن كەتكەنلىكى بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. ئۇ تەرەپتىكىلەرنىڭ جىگىنەندىن ھۇ-جۇمغا ئۆتۈپ بېيجۇاڭنى ئالمىقى ناھايىتى ئاسان، ھازىر بەل-كىم ئېلىپمۇ بولغاندۇر. شۇنداق بولسا ئىش چاتاق!

— شۇنداق بولسا بۇ يەردىكىلەرنىڭ ۋەتەۋرەكچىلىقىدۇ!

— بىراق بۇ تەرەپتىكى دۇ مارشال كالۇا ئادەملەر-

دىن ئەمەس، ئۇ مەشھۇر قوماندان، ئۇ ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ ھەر ھالدا توسۇيالايدۇ. ئېھتىمال ئەمدى مۇداپىئەدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئۇ تەرەپتىكىلەرنى تاكى ئۇۋۇسىغىچە سۈرۈپ - توقاي قىلىشى مۇمكىن.

— شۇنداق بولسىغۇ ئۇرۇشمۇ تۇگەيتتى، شۇكرى دەيتتۇق! بىزدەك مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئادەتتىكىدەك ئوقۇتقۇچىلىقىمىزنى قىلۇبېرەتتۇق.

جۇيجاڭ مەكتەپ توغرىسىدىكى گەپنى ئاڭلاش بىلەنلا ئۆزىنىڭ ئىززەت - ئابرويىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، قوپۇق بۇرۇتلىرىنى ھىمىرىپ تۇرۇپ سۆزلىدى:

— باشقىسى تۇرۇپ تۇرسۇن، بۇ قېتىمقى ئۇرۇش ئوقۇغۇچىلارنىمۇ نۇرغۇن زىيانغا ئۇچراتتى! — ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ تار ھۇجرىدا تارتىنىپ ئولتۇرغانلىقىنى ئۇنتۇپ، گويا مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىشخانىسىدا سالاپەت بىلەن ئولتۇرغاندەك سۆزلىدى:

— ئۇ تەرەپتىكى جۇ مارشال ئۆتۈپ كەتكەن ۋەھىمشي بىرنېمە ئىكەن! بۇ تەرەپتىكىلەر ھۇجۇمغا ئۆتىدىغان بولسا قانداق قارشى تۇرالارکىنتاڭ، ئاخىر مەغلۇپ بولماي قالمايدۇ. ئەگەر چىرايلىقچە بىر ئاز يول قويغان بولسا ئۇرۇش ئاللىقاچان تۇگەيتتى، — دېدى بورياداً ئولتۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق كىشى زەردە بىلەن.

— ئۇ بىر تەلۋە، — دېدى جۇيجاڭنىڭ ئىككى بىر تۇغقان ئىنىسى، — بۇرنىغا يېمىگۈچە پەيلىدىن يانمايدۇ. بىراق ئۇنىڭ كاساپىتى بىزگە تېگمۇاتىدۇ: مانا ھازىر بىز مانا مۇشۇ ھەم تار، ھەم قاراڭغۇ ھۇجرىدا ئولتۇرۇپتىمىز، — ئۇ چاقچاق ئارىلاش سۆزلىدى.

پەن ئەپەندىنىڭ خىيالى شائىخەيدىكى بالا ـ چاقـ
لىرىغا كەتتى. ئۇلار ساق ـ سالامەت تۇرغاندىمۇ؟ بىرەر
چاتاق ـ پاتاققا قالمىغاندۇر؟ ھازىر يېتىپ قالغانمىدۇ؟ تۆـ
تاي دېسە قول يەتمەيدۇ، قارىسا كۆز يەتمەيدۇ. شۇنىڭ
ئۈچۈن پەن ئەپەندى ھەممىدىن بۇرۇن كاساپەتچىلىك ما ـ
گا بولدى دەپ ئويلاپ، دېرىزە ئالدىدىكى ھويلىغا مەيۈس ـ
لىنىپ قارىغىنىچە جىم بولۇپ قالدى.

ـ ئاخىر قانداق بولار؟ ـ ئۇ يەنە ھېلىقى شۇم
خەۋەرنى ۋە كۆزى يېتىپ تۇرغان خەۋپ ـ خەتەرلـەرنـى
خىيالىغا كەلتۈرۈپ ئىختىيارسىزلا سۆزلىدى

ـ بىر نېمە دېمەك تەس، ـ دېدى جۈيجاڭ نا ـ
ھايىتى تەجرىبىلىك ئادەمدەك، ـ ئۇرۇشنىڭ بىرى جەڭ،
توقۇزى رەڭ دېگەن گەپ بار، ئۇرۇشتا رەڭۋازلىق كۆپ،
ئىش بىز ئويلىمىغان يەردىن چىقىشى ھەم مۇمكىن. ھازىر
ئاللىقاچان ... شۇڭا بىز ... ـ ئۇ ئوتتۇرا ياشلىق كىشىگە
قاراپ كۈلۈپ قويدى.

ئوتتۇرا ياشلىق كىشىمۇ، جۈيجاڭنىڭ ئىنسىمۇ، پەن
ئەپەندىمۇ جۈيجاڭنىڭ كۈلۈپ قويۇشىنىڭ مەنىسىنى چۈـ
شىنىپ بولدى، ئۇلارمۇ بۇ يەردە ئولتۇرساق ھېچقانـداق
چاتاقتا ئۇچرىمايمىز دەپ ئويلىدى بولغاي، كۆڭلى ئارا ـ
مىغا چۈشكەندەك كۈلۈشۈپ قويدى.

ئوت بېسىپ كەتكەن ھويلا پاشا ۋە باشقا ئۇششاق
ھاشاراتلارنىڭ راھەت ماكانى بولۇپ قالغانىدى. يان ھۈجـ
رىنىڭ چىرىغى يېنىپ تۇرغاچقا پاشا كىرىۋېلىپ، ئەلەڭـ
گۈلۈكتە ئولتۇرغان تۆت ئەپەندىگە ئارام بەرمىدى. پاشا
يۇز ـ كۆزگە قونۇپ، چىم ـ چىم چېقىپ، ئۇلارنى ئورنـ

دا ئولتۇرغۇزمايتتى. ئۇلار پاشىنىڭ دەردىنى تارتقانىدىن ئۇستىگە پات - پات گەپ - سۆزلىرىنى توختىتىپ قۇلاق سېلىپ، تاشقىرىدا پاكى - پۇكى، ژاكى - چۇكى بار - يوقلۇقىنى تەكشايتتى، ئۇخلاشتىن ئۇمىد يوق ئىدى، پەقەت جۇيجاڭ ئېيتقاندەك دەملىشىپ بىردەم - يېرىم دەم يېتىشۋالاتتى.

ئەتىسى سەھەر ژاقتى، پەن ئەپەندىنىڭ كۆزلىرىدە تالا - تالا قىزىللىق پەيدا بولۇپ قالغان. سوغۇق شامال غۇرۇلدۇرماقتا ئىدى. پەن ئەپەندى تاشقىرىدىكى ئەھۋالنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ، ئۆزى يالغۇزلا قىزىل بىنانىڭ دەرۋازىسىدىن چىقتى. لالما ئىتلار ئادەتتىكى سەھەر ژاقتىدىكىگە ئوخشاشلا قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭلىتىپ ئۇيان - بۇيان قارىماقتا. كوچىدا ئاندا - ساندا ئۇيقۇسى يېشىلمىگەن بىر - ئىككى ئادەم ئۇچراپ قالاتتى. پەن ئەپەندى يەنە بىر كوچىغا كىردى. ئۇ بەردىمۇ باشقىچىرەك ئۇن - تىن يوق. ئۇ تۇنۇگۈن ئاخشامدىكى ئالدىراشچىلىقلىرىنى ئويلاپ ئىچىدە كۈلدى. لېكىن يەنە بىر ئويلاپ قارىسا، ئۇ ئەھۋالغا كۈلۈشنىڭ ئورنى يوق، بىخەستىلىك قىلغانلىدىن كۆرە، دىققەت قىلغان ياخشى - دە.

يىگىرمە نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇرۇش توختاپ قالدى. ھەممە ئادەم كۆڭلىنى ئارامغا چۈشۈرۈپ: «بۇنىڭغىمۇ شۈكرى! ئەمدى ياخشى بولدى، ئۇرۇش بولمىسلا ھەممە ئارام تاپىدۇ» دېيىشتى. لېكىن پەن ئەپەندىنىڭ كۆڭلى ئارامغا چۈشمىدى: تۆمۈر يول تېخىچە توسۇق، شاكى خەيدە پاناھلاپ تۇرۇۋاتقان بالا - چاقىلىرىنى قايتۇرۇپ كېلىش مۇمكىن ئەمەس. خەتتىنغۇ ئىككى پارچە كەلدى،

لېكىن تولىمۇ قىسقا يېزىلغان، بۇ خەتلەر ئۇنى خەت كەلمىگەن چاغدىكىدىنمۇ بەكرەك ئەنسىرىتىپ قويىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كالتا پەملىكىگە ئېچىندى، كالتا پەم بولمىغان بولسا، قاچ-قاچ قىلىپ يۇرۇپ تارتقان چىقىم ئايلىپ قالاتتى، نەچچە ئون كۇندىن بۇيانقى يالغۇزچىلىق دەردىنمۇ تارتمىخان بولاتتى.

پەن ئەپەندى مائارىپ ئىدارىسىدە مەكتەپلەردە ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇش توغرىسىدا گەپ بولۇۋاتقاندۇر دەپ ئويلاپ، ئۇقۇشۇپ بېقىش ئۈچۈن شۇ يەرگە قاراپ ماڭدى. كۇتۇۋېلىش بۆلۈمىگە كىرىپ قارىسا، ئۇ يەردە مائارىپ ئىدارىسىنىڭ بىر نەچچە خىزمەتچىسى قەغەز كېسىپ، سىياھ ئېزىپ يۇرۇشۇپتۇ، ئەھۋالدىن قارىغاندا توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلىدىغاندەك تۇراتتى.

— ئەجەبمۇ ئوبدان كېلىپ قالدىڭىز، پەن ئەپەندى. كېلىڭ! — دېدى خىزمەتچىنىڭ بىرى ئۇنلۇك ئاۋازدا، — سىزنىڭ قەلىمىڭىز چىرايلىق، بۇ خىزمەتنى سىز ئۇستىگىزگە ئېلىڭ.

— بۇنداق كاتتا سۆزنى پەن ئەپەندىمدىن باشقا ئادەم يازالمايدۇ، — دېدى باشقىلارمۇ ھە - ھۇ دېيىشىپ.

— نېمە يازماقچى؟ ھېچنېمىنى چۈشەنمىدىم.

— دۇ مارشالنىڭ غەلىبە بىلەن قايتىپ كېلىشىنى قارشى ئېلىش تەييارلىقىنى ئىشلەۋاتىمىز. ۋوگزالنىڭ ئىگىكى يېنىغا تۆت زىننەت دەرۋازىسى ياسايمىز. دۇ مارشالنىڭ يېزىلگەن ماشىنىسى شۇ يەردىن ئۆتمەكچى. مانا شۇ زىننەت دەرۋازىسىغا چاپلايدىغان سۆزلەرنى يازماقچى.

— ئۇنداق سۆزلەرنى يېزىشقا يارىماسمەنمىكىن؟

— توغرا كەلگەن ئىشتىن باش تارتماڭ، — دېدى باشقىلار ۋە ئۇنىڭغا قەلەمنى تۇتقۇزۇپ قويدى.

پەن ئەپەندى بۇنى ئەھمىيەتلىك پەيت ئىكەن دەپ بىلىپ قەلەمنى قولىغا ئالدى - دە، دۇۋەتتىكى سىياھىغا تۇگۈردى. بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن مۇم قەغەزگە «ئالەمچە باردۇر كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى» دېگەن سۆزلەرنى چوڭ - چوڭ يازدى. ئىككىنچى قەغەزگە «تىنچىتتى تامام ئەلنىڭ شەرقىي جەنۇبىنى» دېگەن سۆزلەرنى يازدى. ئۈچىنچى قەغەزگە «مېھرى - شەپقەتلىرىنىڭ يۇقتۇر پايانى» دېگەن سۆزلەرنى يېزىۋاتقاندا، كىنولاردىكى ئەسكەرلەككە ئادەم تۇتۇۋاتقان، زەمبىرەك ئېتىۋاتقان، ئۆي - ئىمارەتلەر كۆيۈۋاتقان، خوتۇن - قىزلارغا باسقۇنچىلىق قىلىۋاتقان ئەھۋاللار، رەڭگارەڭ پاسوندىكى ئەر - ئاياللار، چىرىپ كەتكەن جەسەتلەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

— مانا ماۋۇ بىر جۈملە سۆز تولىمۇ جايىدا، — دېدى ئەتراپىدا قاراپ تۇرغانلاردىن بىرى ماختاپ، — خېتىمۇ چىرايلىق يېزىلدى.

— قېنى، بۇنىڭغا قاپىيىداش قىلىپ نېمىنى يازارىكىن، — دېدى يەنە بىرسى.

1924 - يىل 27 - نويابر.

# ئايرىملىق

## بەگشىن

### توختى باقى تەرجىمىسى

بەگشىن (1900 — )، ئەسلى ئىسمى شيې ۋەنيېك، فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ فۇجۇ شەھىرىدىن. بالىلىق دەۋرىنى ئاتا - ئانىسى بىلەن بىللە شەنـ دۇڭ ئۆلكىسىنىڭ دېڭمز بويلىرىدا ئۆتكۈزگەن. «4- ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە بېيجىڭدىكى يەنجىڭ داـ شۆسىدە ئوقۇۋاتىپ، ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىگە قاتناشـ قان ۋە ئىجادىيەتكە كىرىشكەن. 1923 - يىلى ئامېـ رىكىغا ئوقۇشقا بارغـان. 1926 - يىلـى ۋەتەنـگە قايتقاندىن كېيىن يەنجىڭ داشۆسى قاتارلىق مەكـ تەپلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. ئۇنىڭ تەسىر پەيدا قىلـ غان ئەسەرلىرىنىڭ تولىسى 20 - يىللاردا ۋە 30 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يېزىلغان. «يۇلتۇزلار» (1923 - يىلى)، «ئەگىز» (1923 - يىلى) دېـگەن شېـئىرلار توپلاملىرى، «بالا كىتابخانلارغا» سەرلەۋھىلىك نەـ سىرلەر توپلىمى، «ئۆتكـەن ئىشلار»، «ئەۋلـىيا» (1923 - يىلى) قاتارلىق ھېكايىلەر توپلاملىرى بار. ئۇ «ئەدەبىيات تەتقىقاتى جەمئىيىتى» نىڭ ئابروي-

لۇق يازغۇچىلىرىدىن بىرى ئىدى.

ئۇ شېئىرىيەتتە تاكوردىن ئىلھام ئالغان، شېئىرلىرىدا كۆپىنچە ئانا مېھرىنى مەدھىيىلىگەن، تەبىئەت گۈزەللىكىنى تەسۋىرلىگەن. زىيالىيلارنىڭ ۋاقىتلىق تەسىراتلىرىنى بايان قىلغان. ئۇنىڭ تىلى راۋان، تەبىئىي. ئۇ ئۆزىنىڭ ھېكايىلىرىدە ياشلارنىڭ ھاياتلىققا قاراش مەسىلىسى، ئاتا - بالا ئىزادلىقى مەسىلىسى دېگەندەك ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى تۇرلۈك تەرەپلەردىن بايان قىلغاچقا، ئۇنىڭ ھېكايىلىرى «مەسىلە ھېكايىسى» دەپ تەرىپلەنگەن. شۇ مەسىلىلەرنىڭ تولىسى ئويغىنىۋاتقان ياشلار ئوخشاشلا كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ھېكايىلىرى دەققەتكە سازاۋەر بولغان.

بىگىشىن ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى كۆزىتىشتە 30 - يىللاردىن باشلاپ ئالغا يۈكسەلگەن بولسىمۇ، يازغانلىرى كۆپ ئەمەس. ئۇ ئازادلىقتىن كېيىن ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە پائال قاتنىشىپ، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ دوستلۇقىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ھەسسە قوشتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەدەبىي تەرجىمە، بالىلار ئەدەبىياتى ۋە نەسىر يېزىش بىلەن داۋاملىق شۇغۇللانماقتا.

«ھامما» (1932 - يىلى) سەرلەۋھىلىك ھېكايىلەر توپلىمىدىن تالالۇبلىنغان «ئايرىلىق» (1931 - يىلى) دېگەن ھېكايىدە ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى «ئايرىلىق» نىڭ ئادەملەرنىڭ خاھىشى بىلەن ئەمەس، ئىجتىمائىي سەۋەب بىلەن، نەسىل-

نەسەب پەرقى بىلەن پەيدا بولىدىغانلىقى يېڭى تۈغۇلغان ئىككى بوۋاق — زىيالىمىنىڭ ئوغلى «مەن» بىلەن ئەمگەكچىنىڭ ئوغلى «ئاداش» نىڭ ئىدىيىسىدىكى پائالىيەتلىرىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق يورۇتۇپ بېرىلگەن ۋە كەلگۈسى تۈرمۇشتا چېنىقىدىغان «ئاداش» قا هېسسداشلىق قىلىنغان. بۇ هېكايىدىكى تەسەۋۋۇر يېڭى، تەسۋىرلەر ئىنچىكە، تىلى راۋان. (شاۋ بەيجۇ)

خاسىيەتلىك بىر ئۇلۇغ قول دەمىقتا بولۇپ تولغاق يەپ تۇرغان قېلىن تورنى يېرىپ مېنى چىقاردى، «ئىكە ـ ئىكە» قىلىپ تۇنجى ئاۋازىمنى چىقىرىپ يىغلىدىم.

كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام هېلىقى ئۇلۇغ قول بىر پۈتۈمدىن تۇتۇپ ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈۋاپتۇ، قىپقىزىل قىزىرىپ كەتكەن كىچىككىنە قوللىرىم بېشىمدا پىلتىڭلاپ تۇرۇپتۇ.

يەنە بىر ئۇلۇغ قول بېلىمدىن ئالمقانلاپ كۆتۈرۈۋالدى ۋە شۇ هالەتتە تەبەسسۇم **بىلەن** ئارقىسىغا قاراپ، ئاپئاق غالتەك كارىۋاتتا ياتقان **ئايالغا**: «مۇبارەك بولسۇن، چىرايلىق ئوغۇل ئىكەن!» دېدى ـ دە، مېنى ئاق ئەدىيال سېلىنغان تەڭنە سېۋەتكە ئاۋايلاپ ياتقۇزۇپ قويدى.

مەن تىرىشىپ ئەتراپقا قارىدىم: ئاق خالات، ئاق بۆك كىيىۋالغان هەمشىرىلەر پاتپاراق بولۇپ هېلىقى ئايالنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋاپتۇ. ئۇ ئايالنىڭ چىرايى تاتارغان، يۈز ـ كۆزىدە تەر چىپىلداپ تۇرۇپتۇ، ئۇ خۇددى

قارا بهسىپ ئۆندەرەپ ئويغانغان ئادەمدەك ئېسەنگىرىمەگ
تە. قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەن، نۇرسىز كۆزلىرى يېرىم
يۇمۇق. دوختۇرنىڭ سۆزى قۇلىقىغا كىرگەندىن كېيىن،
كۆزلىرىنىڭ مۆلدۈرلۈشى بىلەن تەڭ ياش بۇلدۇقلاپ چىق-
تى. شۇنىڭ بىلەن ھەممىدىن خاتىرجەم بولغاندەك كۇلۇم-
سىرەپ، ئەمدى ھاردۇق يەتكەندەك:

— سىلەرنى تازىمۇ بىسەرەمجان قىپتىمەن! — دەپ
كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى.

— ۋاي، ئانا، — دېدىم قاتتىق ئىڭىكلەپ، —
بىسەرەمجان بولۇپ جاپا تارتقان بىز! بىز ھېلىلا مىڭبىر
جاپادا گۆرنىڭ ئاغزىدىن قايتىپ كەلمىدۇقمۇ!

ئاق خالاتلىق ھەمشىرىلەر پاتپاراقلىشىپ، ئۇن -
تىنسىز ھالدا ئانامنى كارىۋىتى بىلەن ئىتتىرىپ ئېلىپ چى-
قىپ كەتتى. مېنىمۇ بىر دوختۇر كۆتۈرۈپ تاشقىرىغا ئې-
لىپ چىقتى. ئۇ قولى بىلەن ئىشارەت قىلغاندى، كارى-
دورنىڭ نېرىقى بېشىدىن بىر ئەر كىشى يېقىن كەلدى.
ئۇ كىشىمۇ خۇددى جۆيلۈپ ئويغانغاندەك ئاسقىپ كەلدى-
دە، دەرھال خۇشاللىقتا چۆمۈپ، غۇلاچلىرىنى ئېچىپ باغ-
رىغا ئالغۇسى كەلگەندەك ۋە لېكىن شۇنىڭغا جۇرئەت قى-
لالمىغاندەك ھالەتتە ھەسرەتلىك كۆزلىرىنى تىككىنىچە قا-
راپ قالدى.

— قانداق، بالىغا خۇشال بولدىڭىزمۇ؟! — دېدى
دوختۇر كۇلۇپ.

— بۇ بالىنىڭ بېشى ئۇزۇنچاق كۆرۈنەمدۇ، نېمە! —
دېدى ھېلىقى كىشى خىجىل بولغاندەك دۇدۇقلاپ.

شۇ چاغدا بېشىم قاتتىق ئاغرىدى، يەنە يىغلىدىم:

— ۋاي دادا، سىز بىلمەيسىز، بېشىمنىڭ قاتتىق سقىلغانلىقىدىن ئاغرىقىغا چىدىيالماي قالدىم.

— بۇنىڭ ئاۋازى نېمىدېگەن چوڭ! — دېدى دوختۇر كۆلۈپ تۇرۇپ.

يېنىمىزدا تۇرغان بىر ھەمشىرە مېنى تەبەسسۇم بىلەن قولىغا ئېلىپ، ئاپتاپ چۈشۈپ تۇرغان يوپيورۇق چوڭ ئۆيگە ئېلىپ كىردى. بۇ ئۆيگە ئاپئاق ئەدىياللار سېلىنغان، كىچىك ـ كىچىك كارىۋاتلار قاتار تىزىلغانىدى، شۇ كارىۋاتلاردا ئاداشلىرىم ياتاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىسى ئىككى قولىنى باش تەرىپىگە قويۇپ قېنىپ ئۇخلىماقتا، بەزىسى «ھۇمە، ھۇمە!» دەپ يىغلىسا، بەزىسى «مەمە، مەمەق!» دەپ يىغلايتتى، بەزىسى «ئىسسىپ كەتتىم!» دەپ يىغلىسا، بەزىسى «ئاستىم ھۆل بولۇپ كەتتى!» دەپ يىغلايتتى. مېنى كۆتۈرۈۋالغان ھەمشىرە ئۇلارنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىمىغاندەك خىرامان ھالدا ئۇلارنىڭ كارىۋاتلىرىنىڭ يېنىدىن تېز مېڭىپ ئۆتۈپ، ئىچكىرىدىكى يۇيۇندۇرۇش بۆلۈمىگە كىردى ـ دە، بېشىمنى جۇمەككە توغرىلاپ، داسىنىڭ يېنىدىكى تاش ئۈستەلگە ياتقۇزدى.

جۇمەكتىن بېشىمغا چاچراپ چۈشكەن ئىسسىق سۇ ئۈستىبېشىمدىكى قانلارنى تازىلىدى، ئەس ـ ھوشۇمنى دەرھال ئېچىلىپ كەتتى. شۇنداق قارىسام، داسىنىڭ ئۈدۈلىدىكى يەنە بىر تاش ئۈستەلدىمۇ بىر ئاداش يېتىپتۇ، ئۇنىمۇ بىر ھەمشىرە يۇيۇۋېتىپتۇ. قارىسام بېشى چىلگىدەك يوپيۇمىلاق، كۆزلىرى چوڭ، بۇغداي ئۆڭ، ئۆزى تېمەن، ئۇمۇ ئويغاق ئىكەن، دېرىزىدىن تالاغا قاراپ بەھوزۇر يېتىپتۇ. ھەمشىرە مېنى دۇمبەمدىن ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ تۇ-

رۇپ ئاپئاق ئۇزۇن كىيىملەرنى كىيگۈزدى. شۇ چاغدا ئادىشىمۇ كىينىپ بوپتۇ. بىز بىرىمىز داستىڭ بېرىسىدە، بىرىمىز نېرىسىدە بىر - بىرىمىزگە ئۇدۇلمۇ - ئۇدۇل ياتاتتۇق. مېنى يۈيۈپ قويغان ھەمشىرە ئۆزىنىڭ خىزمەتدىشىغا قاراپ تەبەسسۇم بىلەن:

— ئاۋۇ بالا تەمبەل، قاۋۇل ئىكەن، لېكىن ماۋۇ بالىدەك ئاقپۇسماق ئەمەسكەن!— دېدى. مەن ھېيىقىپ تۇرۇپ:

— سالام، ئاداش، — دېدىم.

— سالام، ئاداش، — دېدى ئۇمۇ كەمتەرلىك بىلەن.

— پۇتۇن ئەزايىم شۇندىق ئاغرىدىكى، ئاخىرقى تۆت سائەتتە چىدىيالماي قالدىم، سەنچۇ؟— دەپ سورىدىم.

— ياق، — دېدى ئۇ كۈلۈپ، مۇشتۇمىلىرىنى تۆگۈپلەپ، — مەن پەقەت يېرىم سائەتلا دىمىقتا بولدۇم. قىينالمىدىم، ئانامۇ قىينالمىدى.

مەن جىم بولۇپ قالدىم. ئىزدىلەڭگۈلۈك بىلەن بىر ئۇھ تارتىپ ئەترapقا قارىدىم.

— سىزگە ھاردۇق يېتىپتۇ، — دېدى ئۇ ماڭا تەسەللى بېرىپ، — ئۇخلىۋېلىڭ، مەنمۇ بىردەم ئارام ئالاي.

ئىغىر ئۇيقىدا ياتاتتىم، ھەمشىرە مېنى كۆتۈرگىنىچە چوڭ ئەينەكلىك ئىشىك يېنىغا ئېلىپ كەلدى. ئىشىك ئالدىدىكى كارىدوردا بىر نەچچە ئوغۇل - قىز بۇرنىنى قونلىرىنى ئىشكىنىڭ ئەينىكىگە يېقىپ، خۇددى كىچىك بالىلار بايرام گېزەكلىرى تىزىلغان يەرگە دېرىزە سىرتىدا تۇرۇپ قارىغاندەك، خۇش تەبەسسۇم بىلەن بىر - بىرىگە

ئىشارەت قىلىپ مېنى كۆرسىتىپ قاشلىرى ھاممىسىغا ئوخشايدىكەن، كۆزلىرى تاغىسىغا ئوخشايدىكەن، بۇرنى ئاكىسىغا ئوخشاپتۇ، ئاغزى ئاچىسىغا ئوخشاپتۇ... ۋەھاكازا دەپ زوقلاندى، ئاغزىنى چاكىلداتتى.

مەن كۆزۈمنى يۇمدۇم، بېشىمنى چايقىماقچى بولۇپ كۈچۈنۈۋىدىم، بوينۇمنىڭ ئاغرىقى تېخى بېسىلماپتۇ.

— مەن پەقەت مەن، مەن ھېچكىمگە ئوخشمايمەن!— دېدىم قاتتىق ئىگىلەپ يىغلاپ، — مېنى ئۆز ئارامىمغا قويۇڭلار!

ھەمشىرە كۈلدى، مېنى كۆتۈرگىنىچە قايتۇرۇپ ماڭدى، شۇ چاغدا قارىسام، ھېلىقى ئوغۇل - قىزلار بىر ئالدىغا، بىر ئارقىسىغا قارىپ كۈلۈپ، بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىپ چىقىپ كېتىشتى.

ھېلىقى ئادىشىمۇ ئويغىنىپتۇ. ئۇ خەيرىخاھلىق قىلىپ:

— ئورنىڭىزدىن تۇرۇۋاپتىكەنسىز، كىم يوقلاپ كەپتۇ؟ — دېدى

— بىلمىدىم، — دېدىم ھەمشىرە ئورنۇمغا ياتقۇزۇۋاتقان چاغدا، — ھاممىلىرىم، تاغىلىرىم بولسا كېرەك، بىر قانچە ياش ئادەملەر كەپتۇ، ئۇلار ماڭا ئامراق بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

ئادىشىم گەپ - سۆز قىلمىدى، يەنە پىسكلاپ كۈلدى:

— سىزنىڭ ئامىتىڭىز بار ئىكەن، بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمىزگە بۇگۈن ئىككى كۈن بولدى، مەن تېخى دادامنىمۇ كۆرمىدىم

ئېغىر ئۇيقۇدا قانچە ئۇزۇن ياتقانلىقىمنىمۇ بىلمىدىم، ھازىر پۈتۈن ئەزايىم ئاغرىماقتا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاستىم-

ھۇ ھۆل بولۇپ قاپتۇ، مەنمۇ باشقىلارنى دوراپ: «ئاستىم ھۆل بولۇپ كەتتى! ھۆل بولۇپ كەتتى!» دەپ يىغلاۋەردىم. دېگەندەك، ئۇزۇن ئۆتمەي ھەمشىرە كېلىپ مېنى كۆتۈرۈۋالدى. تولىمۇ خوشال بولدۇم. ھەمشىرە ئاۋۋال ھۆمە بەردى.

قاش قارايغان گۈگۈم ۋاقتى بولسا كېرەك، ئۇچ - تۆت ھەمشىرە ئاق خالاتلىرىنى شىلدىرلىتىپ ئالدىراپ كىرىشتى - دە، بىزنى قوللىرىغا ئېلىپ زاكىلىرىمىزنى يەڭگۈشلىدى. ئادىشىم ناھايىتى خۇشال بولۇپ:

— بىز ھەممىمىز ئانىلىرىمىزنى كۆرىدىغان بولدۇق، خەير - خوش، — دېدى.

ئادىشىم باشقا ئاداشلار بىلەن بىللە چوڭ غالتەك ھارۋىدا چىقىپ كەتتى. مېنى بولسا ھەمشىرە قۇچىقىدا كۆتۈرۈپ ئېلىپ ماڭدى. ئەينەك ئىشىكتىن ئۆتكەندىن كېيىن كارىدورنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى بىرىنچى ئۆيگە كىردۇق. ئانام ئاق كىرلىك سېلىنغان ئېگىز كارىۋاتتا ياتقانىكەن، مېنى تەشنالىق ئىچىدە خۇشاللىق بىلەن كۈتۈۋالدى. ھەمشىرە مېنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا ياتقۇزغاندىن كېيىن، ئۇ قورۇنغان ھالدا قوينىنى ئاچتى. ئانام خېلىلا ياش بولسا كېرەك، قۇندۇزدەك چىرايلىق چاچلىرىنى ئارقىسىغا بوغۇۋاپتۇ، قاشلىرى يېڭى چىققان ئايغا ئوخشايدۇ، چىرايى سۇزۇلۇپ قالغان، كۆزىنىڭ قارىچۇقى ھەم چوڭ، ھەم قاپقارا. كارىۋاتنىڭ يېنىدا غۇۋا يېنىپ تۇرغان چىراغ نۇرىدا خۇددى تاش ھەيكەلگە ئوخشاش كۆرۈنەتتى.

ئاغزىمنى ئېچىپ ئېمىشكە باشلىدىم. ئانام مەڭزىنى

بېشىمغا يېقىپ، بارماقلىرىمنى سىلاپ، باش ـ ئايىغىمغا سىنچىلاپ قارايتتى. ئۇ تولىمۇ خۇشال ۋە ھەيران بولسا كېرەك.

يىگىرمە مىنۇت ئۆتۈپ كەتتى، ئەمچەكتىن ھېچنەرسە چىقمىدى. ئاچلىقىنىڭ ئۈستىگە تىلىمنىڭ ئۇچى ئاغرىپ كەتتى، ئاغزىمنى ئېچىپ ئەمچەكنى چىقىرىۋېتىپ زارلىنىپ يىغلىدىم. ئانام قورقۇپ ھەدەپ: «ئەللەي، يىغلىمايلا، بالام!» دەپ ئەللەي ئەتتى ۋە يەنە بىر تەرەپتىن ئالاقزادىلىك بىلەن قوڭغۇراقنى باستى. بىر ھەمشىرە كىرىپ كەلدى.

— باشقا ئىش يوق، — دېدى ئانام خۇش چىراي بىلەن، — ئەمچىكىمدىن سۈت چىقمىدى، شۇڭا بالام يىغلاپ كەتتى، قانداق قىلاي؟

— ھېچگەپ يوق، — دېدى ھەمشىرىمۇ تەبەسسۇم بىلەن، — ئاستا ـ ئاستا چىقىدۇ. بالا كىچىك، سۈتىنىڭ بار ـ يوقلۇقىغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كەتمەيدۇ.

ھەمشىرە مېنى ئانامنىڭ قوينىدىن ئېلىپ ئۆز كارىۋىتىمغا ياتقۇزغاندا قارىسام ھېلىقى ئادىشىم ئاللىقاچان ئۆز كارىۋىتىغا قايتىپ كېلىپ شېرىن ئۇيقىدا يېتىپتۇ. ئۇ چۈشەكىپ پىسكىلاپ كۈلەتتى، ناھايىتى خىرامان، ناھايىتى خۇشال بولسا كېرەك. ئەتراپىمغا كۆز سالدىم، ئاداشلىرىمنىڭ تولىسى كۆڭۈللۈك ئۇخلاپ يېتىپتۇ. بىر نەچچىسى چالا ئۇيقىدا بىر نېمىلەرنى دەپ ئوينىغاندەك قىلاتتى، يەنە بەزىسى ئىڭىكەلەپ يىغلايتتى. مېنىڭ قورسىقىم قالتىس ئاچتى. ئانامنىڭ سۈتى قاچان كېلىدىكىن دەپ بېشىم قېتىپ تۇرغانلىقىنى كىم بىلسۇن. باش

قىلارنىڭ قورساقنى تويغۇزۇپ ئوخلاپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىچىم ئۆرتەندى، يەنە بىر تۈرۈپ خىجىل بولدۇم-ده، باشقىلارنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى تارتىش ئارزۇسى بىلەن ژار - ژار يىغلىدىم. يېرىم سائەتچە يىغلىغاندىن كېيىن بىر ھەمشىرە يېنىمغا كېلىپ ئاغزىنى ئوماقلىنىپ پۈرۈشتۈرۈپ ئەركىلەتتى، ئەللەي ئەتتى ۋە:

— شۇنداق، ئانىڭىزدىن بىر نەرسە چىقمىدى، ھۈممە بېرەي! — دەپ ئېمىزگىنى ئاغزىمغا سالدى، غۇر-تۇلدىتىپ ئەمگىنىمچە بارا - بارا ئوخلاپ قالدىم.

ئەتىسى يۇيۇنۇش ۋاقتىدا ئادىشىم بىلەن ئىككىمىز داسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ياتقىنىمىزچە پاراڭلىشىپ قالدۇق. ئۇ ناھايىتى شوخ ئىدى. ھەمشىرە يۇيۇۋاتسا، ئۇ بېشىنى تولغاپ كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرۇپ، خۇش چىراي بىلەن سۆزلىدى:

— تۇنۇگۈن تويغىچە ئېمىۋالدىم! ئانام مەكىزى يۇپ-يۇمىلاق، بۇغداي ئۆڭ، چىرايلىق ئايال. مەن بەشىنچى بالىسى. ئانامنىڭ ھەمشىرىلىرگە ئېيتىشىچە، بۇ نۆۋەت بىرىنچى قېتىم دوختۇرخانىدا تۇغۇشى ئىكەن، بالىلارغا خەيرىخاھلىق قىلىش جەمئىيىتى ۋاستىچىلىك قىلىپ ئەكىرگەنىكەن. دادام ناھايىتى كەمبەغەل ئادەم ئىكەن، قاسساپچىلىق قىلىدىكەن، — ئۇ بىر تامچە مارگانسوپ تامچىسى كۆزىگە كىرىپ كەتكەنلىكتىن بىردەم چىرقىراپ تېپىرلىدى، كېيىن يەنە كۆزىنى ئېچىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — قاسساپچىلىق قالتىس پەيزى ئىش، ئاپئاق پارقىراپ تۇرغان پىچاق شارت قىلىپ كېسىدۇ، قېقىزىل

بويسلمپ چىقمىدۇ! مەنمۇ چوڭ بولغاندا دادامنى دوراپ قاسساپلىق قىلمەن، مالنى بوغۇزلاش بىلەنلا قالماستىن ئىشلىمەي چىشلەيدىغان ھارامخورلارنىمۇ بوغۇزلايمەن!

جىم ئاڭلاپ ياتتىم، ئاغىرقى گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆڭۈلۈمنى يۇمۇۋالدىم، ئۇن - تىن چىقارمىدىم.

— سىزچۇ؟ — دەپ سوردى ئاددىشىم، — قورسىقىڭىزنى تويدۇرغانسىز؟ ئانىڭىز قانداقراق؟

— ھېچنەرسە يېمىدىم، — دېدىم مەنمۇ روھلىنىپ، — ئانامدىن سۈت چىقمىدى، ھەمشىرە بىر - ئىككى كۈنگىچە سۈت كېلىپ قالدۇ، دەيدۇ، مېنىڭ ئانام قالتىس ئوبدان ئايال ئىكەن، ئوقۇغان - ساۋاتلىق. كارىۋىتىمنىڭ يېنىدىكى جوزىدا بىر مۇنچە كىتاب بار ئىكەن، ئۆينىڭ تۆت تەرىپى گۈل بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ.

— داددىڭىزچۇ؟

— دادام كېلىدى. ئۆيدە ئانام يالغۇز ئىكەن، باشقا گەپلىشىدىغان ئادەم يوق ئىكەن. دادامنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا ھېچ نەرسىنى بىلمەيمەن.

— ئانىڭىز ياتقان ئۆي بىرىنچى دەرىجىلىك ئۆي،— دېدى ئاددىشىم جەزىملەشتۈرۈپ، — ئۇنداق ئۆي بىر كىشىلىك بولىدۇ. ئانام ياتقان ئۆي قىزىق، ئۇ يەردە ئون نەچچە كارىۋات بار. ئۇرغۇن ئاداشلىرىمىزنىڭ ئانىلىرى شۇ ئۆيدە ياتىدۇ، ئاداشلىرىمىزمۇ قېنىپ - قېنىپ ئېمىدۇ.

ئەتىسى دادامنى كۆردۈم. مەن ئېمىۋاتقان چاغدا دادام ئانامنىڭ ياستۇقىنىڭ يېنىدا سىگايان ئولتۇرۇپ ماگا تازا سىنچىلاپ قارىدى. دادامنىڭ چىرايى ئاق سېـ

رىق، كىرپىكلىرى ئۇزۇن، كۆزى نۇرلۇق ئىكەن. خۇددى خىيالچان ئادەملەردەك، قوشۇمسى دائىم سەل - پەل تۇرۇلۇپ تۇرىدىكەن.

— مانا ئەمدى ئوبدان سەپسېلىپ قارىسام، — دېدى دادام، — بۇ بالا ھەقىقەتەن مېھرى ئىسسىق، ساڭا ئوخشاش چىرايلىق بالا بوپتۇ.

ئانامنۇ خۇش چىراي بىلەن باش - كۆزۈمنى سىلىدى؛

— سىزگىمۇ ئوخشايدۇ، كۆزىنىڭ چوڭلۇقىنى قاراڭ.

دادام ئورنىدىن تۇرۇپ، كارىۋاتنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇققا ئولتۇردى، ئانامنىڭ قولىنى سىلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى:

— مانا ئەمدى بىز زېرىكمەيدىغان بولدۇق. دەرسىتىن چۈشكەندىن كېيىن سىزگە قارىشىپ بۇنى ئويلىتىمەن. تەتىل ۋاقتىدا دەريا بويىغا، باغلارغا ئاپىرىمەن... بۇ بالىنى ئاۋايلىمىساق بولمايدۇ، ماڭا ئوخشاش كېسىلى بولمىسۇن قۇۋۇتى يوق ئادەم بولۇپ قالمىسۇن...

— شۇنداق، — دېدى ئانام بېشىنى لىڭشىتىپ، — كىچىكىدىن تارتىپ مۇزىكا چېلىشنى، رەسىم سىزىشنى ئۆگەنسۇن، مەن شۇنداق ھەۋەسلەرنى قىلمىغاچقا دائىم كۆڭلۈم يېرىم بولاتتى...

— سىز بۇنى ئەتە - ئۆگۈن نېمە بولسۇن دەيسىز؟— دېدى دادام كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەدىب بولسۇن دەمسىز ياكى مۇزىكانتىمۇ؟

— قايسىسى بولسا مەيلى... بۇ ئوغۇل بالا - دە! جۇڭگو ئىلىم - پەنگە موھتاج، ئالىم بولسا تېخىمۇ ياخشى.

— ئەمچەكتىن بىرنېمە چىقمىغاچقا كەيپىم ئۆرلەپ

يىغلىغۇم كەلدى. لېكىن ئۇلارنىڭ چىرايلىق مۇڭلىرىنى ئاڭلاپ ئۇن - تىن چىقارمىدىم.

— بۇنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن پۇل يىغمىساق بولمايدۇ، قانچىكى بالدۇر تەييارلىساق شۇنچە ياخشى، — دېدى دادام.

— سىزگە دەيمەن دەپ ئونتۇپ قاپتىمەن، — دېدى ئانام، — ئىنىم تۇنۇگۈن ماڭا، بالىڭىز ئالتە ياشقا كىرگەندە بىر كىچىك ۋېلىسىپىت ئېلىپ بېرىمەن، دەيدۇ.

— بۇ بالىنىڭ توققۇزى تەل بولۇپ قالدى، — دېدى دادام كۈلۈپ، — بۇنىڭ بۇشۇكىنى سېتىلىم ئەكەلدىغۇ.

ئانام چىڭ قۇچاقلاپ چاچلىرىمنى سۈيدى:

— يۈرەك پارەم، پىشانەڭ ئوڭ ئىكەن، شۇنچە ئادەم ساڭا ئىچىنى كۆيدۈرۈۋاتىدۇ. چوڭ بولغاندا ئوتتۇرا قولدەك ئادەم بول...

خۇشاللىقىم ئىچىمگە پاتمىغان ھالدا كارىۋىتىمغا قايتىپ كەلدىم، قورسىقىمنىڭ ئاچلىقىغۇ پەرۋا قىلماپ تىمەن. كارىۋىتىمدا ياتقۇزۇپ قويغاندىن كېيىن بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام ئادىشىم چوڭقۇر خىيالغا پېتىپ يېتىپتۇ.

— ئاداش، — دېدىم خۇش چىراي بىلەن چاقىرىپ، — مەن دادامنى كۆردۈم. مېنىڭ دادامغۇ ياخشى ئادەم ئىكەن، ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن. دادام مېنى چوڭ بولغاندا ئوقۇتۇش توغرىسىدا ئانام بىلەن مەسلىھەتلەشتى. دادام، بالام ئۈچۈن قولۇمدىن كەلگىنىچە تىرىشىمەن دېدى. ئانام دەيدۇ: بالامغا سۈتۈم چىقمىسا چىقمىسۇن، ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن سۈت پاراشوكى بېرىمەن، ئاپىلە

سن **شەربىتى بېرىمەن، يەنە** نېمە بىر نېمىلەرنى بېرىمەن، دېدى، ــ تىنماي سۆزلەپ كەتتىم.

ئادىشىم پىسكۈكىدە كۈلۈپ **قويدى**، ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر غەمخورلۇق، بىر مەنسىتمەسلىك چىقىپ تۇراتتى:

ــ ۋاي، سىزنىڭ بەختىڭىز بار ئىكەن. مەن ئۆيگە قايتىپ كەتكەندىن كېيىن ئېمىدىغان سۈتۈم يوق. بۈگۈن دادام كەلگەندە ئانامغا دېدى، كىمدۇر بىر كىم ئانامنى ئەمچەك ئانىسى قىلىپ بالا باقتۇرماقچى بوپتۇ. ئانام مۇشۇ بىر ــ ئىككى كۈن ئىچىدە شۇلارنىڭكىگە بارىدىغان **بوپتۇ!** مەن ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ئاتىمىش نەچچە ياشلىق مومام بىلەن قالىدىكەنمەن. ئىچىدىغىنىم گۈرۈچ قايناق، يەيدىغىنىم زاغرا نان... لېكىن بۇلارغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كەتمەيمەن...

مەن جىم بولۇپ قالدىم، ھېلىقى ئىچىمگە پاتمىغان خۇشاللىقلىرىم كۆپۈكتەك توزۇپ كەتتى. خورسىنىپ قالدىم.

ــ سىز گۈلخانىدىكى تەشتەك گۈلى بولۇپ قالىدىكەنسىز، شامالنىمۇ، يامغۇرنىمۇ كۆرمەيدىغان بىر خىل ھاۋادا نازۇك ئۆسىدىكەنسىز، ــ دېدى ئادىشىم چىرايىدىن مەغرۇرلۇق، باتۇرلۇق ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرغان ھالدا، ــ مەن بولسام يول بويىدىكى ئوت، مەيلى ئادەملەر دەسسەپ ئۆتسۇن مەيلى جۇت سوقسۇن، ھەممىسىگە چىدايمەن. ئېھتىمال سىز ئەينەك دېرىزىدىن قاراپ ماڭا ئىچ ئاغرىتارسىز. لېكىن بېشىمدا بىپايان ئاسمان بار، ئەتراپىمدا سۈمۈرۈپ تۇگەتكۈسىز ھاۋا بار، يېنىمدا بولسا ئەركىن كېپىنەكلەر، چېكەتكىلەر پەرۋاز قىلىپ سايراپ تۇرىدۇ. مېنىڭ كۆزگە ئىلىنمايدىغان ۋە لېكىن باتۇر ھەمراھلىر

رىمنى كۆيدۈرۈپ، چېپىپ تۇگىتىش مۇمكىن ئەمەس، ئۇلار ئادەملەرنىڭ ئاياغ ئاستىدا تۇرۇپمۇ پۈتۈن دۇنيانى كۆپكۆك بېزەپ تۇرىدۇ!

خىجالەتتە يىغلىۋەتكۈدەك بولدۇم:

— مەن ئۆزۈممۇ شۇنداق يۇمران، نازۇك بولۇشنى خالىمايتتىم!...

— شۇنداق، — دېدى ئادىشىم ئۆزىنى ئوڭشۇۋالغان-دەك سۆزىنى سىلىقلاشتۇرۇپ، — ھېچقايسىمىز بۆلەكچە بولۇۋېلىشنى خالىمايمىز، بىراق تۇرلۇك ئەھۋاللار بىزنى ئايرىپ قويىۋاتىدۇ. قېنى كېيىن كۆرەرمىز!

تالادا قار توختىماي ياغماقتا، لەپشپ يېغىۋاتقان قار ئۆگزىدىكى يېشىل كاھىشلاردىن ئاپئاق قىر-لارنى ھاسىل قىلماقتا. ئانام بىلەن ئىككىمىز چاغانغا ئۆيگە قايتىپ كەتمەكچى. ئادىشىمىز ئانىسى ئۆز ئىشىغا كېچىكىدىغان بولغاچقا، بايرامدىن بۇرۇن قايتىپ كەتمەكچى. بىزگە بىللە تۇرۇشقا پەقەت يېرىم كۈن ۋاقىت قالدى. يېرىم كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بىز ئادەم دېگىزىغا كىرىپ كېتىمىز، يەنە قاچان بىر ئۆيدە ياندىشىپ ئۇخلايمىز، ئۇنىسى نامەلۇم.

بىز ئايرىلىشقا كۆڭلىمىز ئۇنىمىغان ھالدا بىر-بىرىمىزگە قارىشىپ قالدۇق. قاش قارايغان گۈگۈم ۋاقتىدا ئادىشىمنىڭ يۈز-كۆزى ئەلەڭگۈلۈكتە تۇرغان كۆزۈمگە بارا-بارا يوغىناپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈندى. ئۇنىڭ چىڭ يۇمۇلغان كالپۇكىدىن، چىڭ تۇرۇلگەن قوشۇمىسىدىن، يىراقلارغا تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن،

سوزۇق تۇرغان ئېگىكىدىن، دېمەك ھەممىلا يېرىدىن غەيرەت - جاسارەت چىقىپ تۇراتتى. «ئۇ قاسساپلىق قىلمەن... ئادەم بوغۇزلايمەن دېمىگەنمىدى؟» دېگەن گەپ خىيالىمدىن ئۆتتى، يۆگەكنىڭ ئاستىدىن چىقىپ قالغان ۋېجىك قوللىرىمغا قاراپ ئۆزۈمنىڭ تولىمۇ قەدىرسىز ئىكەنلىكىمنى ھېس قىلدىم.

ئانىلىرىمىزنىڭ يېنىدىن قايتىپ چىققاندىن كېيىن، ئەتە — 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى — ئۆيگە قايتىپ كېتىدىغانلىقىمىزنى بىر - بىرىمىزگە خەۋەر قىلدۇق! دادام ھارپا كۈنى ئىشى كۆپەيىپ كېتىدىغانلىقىدىن قاچسا، ئانام ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن ئارام ئالالماسلىقىدىن ئەندىشە قىلاتتى. ئادىشىمنىڭ دادىسى ھارپا كۈنى قەرز سۈيلەپ كېلىدىغانلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ باشقا بىر يەرگە كېتىپ قالسا، ئانىسىنىڭ قەرزنى قىستاپ كەلگەنلەرگە تۇتۇلۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، دوختۇرخانىدىن چىقارتمايدىكەن. دېمەك، بىزگە بەخۇدۇك بىر كۈن چىقىپ قالدى!

يېرىم كېچە ئۆتكەندىن بۇيان يىراق - يېقىندا پوجاڭزا ئېتىلىشقا باشلىدى. لەپشىپ يېغىۋاتقان قاردا قۇلاقنى كەرىپ تۇرغان ئىتلارنىڭ ھاۋشۇغان ئاۋازلىرى گويا بىزگە ھاياتنىڭ بىر باسقۇچلۇق ھۇزۇر - ھالاۋىتى ياكى دەرد - ئەلەملىرىنىڭ ھازىرچە ئاخىرلاشقانلىقىدىن، ئەتىكى كۈن مۇلايىملىق، شاد - خۇراملىق نىقابىنى يېگىمباشتىن كىيىپ كېلىشتىن ئىلگىرى بۇگۈنكى بۇ كېچىنىڭ بار - يوقنى ئىمكان قەدەر چاينىپ - يالماپ، قەھرىنى چىقىرىپ، يىغا - زارىنى تۆگىتىپ ئالىدىغانلىقىدىن

دېرەك بېرەتتى. قاراڭغۇ ردستىلەردە، خالتا كوچىلاردا پاراسلاپ ئېتىلمۇاتقات پوجاڭزا سادالىرى ئىچىدە يۈز مىڭ تۇرلۇك قايغۇ ـ ھەسرەت يوق دەمسىز؟!...

تېنىم شۇركۈندى، ئادىشىمغا قارىسام، تۆۋەن كالپۇكىنى چىڭ چىشلەپ ئۇن ـ تىنسىز يېتىپتۇ. بۇگۈنكى كېچە ئاستا ئېقىۋاتقان سۈدەك ئۆتىمەكتە. تاڭ سۈزۈلۈشكە ئاز قالغان چاغدا قارىسام، ئادىشىم ھەسرەت بىلەن ئىچىگە تىنىپ يېتىپتۇ.

تاڭ سۈزۈلدى، ئىككى ھەمشىرە يېڭى يىل بايرىمىنىڭ خۇشاللىقىدا خۇش چىراي كىرىپ بىزنىسى يۇيۇندۇردى. ھەمشىرىلەردىن بىرى مېنىڭ كىچىك چامادانىمنى ئېچىپ، ماڭا ئاق بۆمەزە ئىچ كىيىمىنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاق بۆمەزە جىلىتكەمنى، خالتىمنى كىيگۈزدى. ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ماشرەڭ موۋۇت چاپان، ئېسىل باشلىق ۋە پايپاق كىيگۈزدى.

ـــ پاھ، ئەجەبمۇ چىرايلىق يارىشىپتۇ، ـــ دېدى ھەمشىرە كىيىندۈرۈپ بولغاندىن كېيىن قۇچىقىغا ئېلىپ، ـــ ئانىڭىز سىزنى ياساشقا ئۈستا ئىكەن ـ ھە!

پۈتۈن ئەزايىم يىزىلىپ ـ يايراپ قالغاندەك بولدى، لېكىن تولىمۇ ئىسسىپ كەتكەنلىكىمدىن تىنىم تاپالماي يىغلىغۇم كەلدى.

ئادىشىمنىمۇ ھەمشىرىلەردىن بىرى قولىغا ئالدى. ئۇنى كۆرۈپ ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالدىم، تونۇيالمىغىلى تاسلا قالدىم! ئۇ ئۈستىگە ھەم يوغان، ھەم قېلىن پاختىلىق لەمبۇق چاپان كىيىۋاپتۇ، يەڭلىرى كېلەڭسىز ھەم ئۇزۇن. ئۇ چاپاننىڭ بۇزۇپ ئۆزگەرتكەن، ياماق سالغان يەرلىرى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ، ئاستىنىمۇ

تولا يۇيۇپ ئۆكۈپ كەتكەن لەمبۇق داكا بىلەن زاكىلاپ قويۇپتۇ، ئۇنىڭ ئىككى قولى سېلىنىپ تۇرۇپتۇ، باش - كۆزى كۆك لەمبۇقتىن تىكىلگەن پاختىلىق قۇلاقچا ئىچىگە چۆكۈپ كېتىپتۇ، كۆرۈنۈشىدىن خۇددى بوغما قاپاقتا ئوخشايدۇ! بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن سالدۇرۇۋەتكەن، يەردە دۆۋىلىنىپ تۇرغان ئوخشاش ئىككى قۇر ئاق كىيىمگە كۆزۈم چۈشتى - دە، بىز مانا ئەمدى ئايرىلىپتۇق، مەنە ۋى جەھەتتىمۇ، ماددىي جەھەتتىمۇ مەڭگۈلۈك ئايرىلىپتۇق، دەپ شۇركۈنۈپ كەتتىم.

ئادىشىمۇ ماڭا قارىدى، خىجالەت ئارىلاش ئەركىلىدى:

— قالتىس چىرايلىق بولۇپ كېتىپسىز، چىرايلىق، ئېسىل كىيىملىرىڭىز يارىشىپتۇ! مېنىڭ كىيگەنلىرىم ساۋۇت، مەن جەمئىيەت جەڭ مەيدانىغا بېرىپ، جان بېقىش ئۈچۈن باشقىلار بىلەن ئېلىشىمەن!

ھەمشىرىلەر يەردىكى ئاق كىيىملەرنى شارت - شۇرت يىغىشتۇرۇپ كىر سېۋەتكە تاشلىدى، ئاندىن كېيىن بىزنى كۆتۈرگىنىچە ئەينەك ئىشىك ئالدىغا كەلدى. مەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي ۋار - ۋار يىغلىدىم، ئادىشىمۇ ئىختىيارسىز يىغلىدى. بىز: «ئاداش، خوش! خەيرى-خوش!» دەپ قوللىرىمىزنى ئوينىتىپ ماڭدۇق. يىغا ئاۋازلىرىمىز كارىدورنىڭ ئىككى چېتىگە بېرىپ ئۈزۈلدى.

ئانام كىيىنىپ - تارىنىپ بولۇپ ئىشىك ئالدىدا تۇرغانىكەن. دادام كىچىك چامادانىنى كۆتۈرۈپ ئانامنىڭ يېنىدا تۇرۇپتۇ. ئانام مېنى كۆرۈپ دەرھال قۇچىقىغا ئالدى، يۇز - كۆزۈمدىكى ياشنى سۈرتۈپ مەڭزىنى ياقتى:

— كۆزۈمنىڭ نۇرى بالام، يىغلىماڭ، ئۆيگە كېتىمىز،

راھەت ئۆيدە يايرايسىز. ئانىڭىزمۇ سىزگە كۆيىدۇ. دادىڭىزمۇ ئامراق!

بىر قول ھارۇسى كەلگەندى، ئانام مېنى ماش رەڭ موۋۇت ئەدىيال بىلەن ئوراپ قۇچىقىدا تۇتقىنىچە ھارۇ ئىغا ئولتۇردى، دادام ئارقىمىزدا تۇردى، ئۇزىتىپ تۇرغان دوختۇر ـ ھەشىرىلەرگە رەھمەت ئېيتىپ، ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ لىفت بىلەن پەسكە چۈشتۇق.

يېرىم ئەينەكلىك ئىككى قاناتلىق ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە قارىسام ئىشىك ئالدىدا بىر پىكاپ تۇرۇپتۇ. دادام ئىشكىنى ئاچقاندى، قار ئۇچقۇنلىرى غۇيۇلداپ كىردى، ئانام دەرھال يۇزۇمنى يېپىۋالدى. بىز قول ھارۇ ۋىسىدىن چۈشۈپ، ئىشكىتتىن چىقىپ پىكاپقا چۈشتۇق، پىكاپنىڭ ئىشكى «گۈپ» قىلىپ يېپىلدى. ئانام يۇزۇمدىكى ئەدىيالنى قايرۇۋەتتى، قارىسام پىكاپنىڭ ئىچى گۈلدەستىلەر بىلەن لىق تولۇپتۇ. مەن ئانامنىڭ قۇچىقىدا ياتتىم، دادام بىلەن ئانام مەڭزىلىرىنى ماڭا يېقىپ ئولتۇردى.

پىكاپ ئاستا مېڭىپ دەرۋازىدىن چىقتى. دەرۋازا ئالدىدىكى رېكشا تىقما ـ تىقما بولۇپ تۇرۇپتۇ، ئۇلار پىكاپقا يول بوشتىپ بېرىۋاتقان پەيتتە بېشىمنى كۆتۈرۈۋىدىم، ئون نەچچە كۇندىن بۇيان ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئۇل پەت بولۇپ ئۆتكەن ئادىشىمغا غىل ـ پال كۆزۈم چۈشۈپ قالدى! ئۇنى دادىسى كۆتۈرۈۋاپتۇ، ئانىسىنىڭ قولىدا كۆك سەگەز بوقچا. ئۇلار دەرۋازا ئالدىدا بىز تەرەپكە ئارقىسىنى قىلىپ تۇرغانىكەن، قارىسام دادىسىنىڭ بېشىدا كەڭ گىرۋەكلىك قارا كىگىز تەلپەك، ئۇچىسىدا كىلەڭسىز پاختىلىق كۆك چاپان. ھېلىقى ئادىشىم كەڭ گىرۋەكلىك

تەلپەكنىڭ دالدىسىدا دادىسىنىڭ يەلكىسىگە يۆلىنىپ مەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇپتۇ، قاش - كۆزىگە، مەڭزىگە قار ئۇچقۇنلىرى قونۇپ قاپتۇ، كۆزلىرى چىڭ يۇمۇلغان، چىرايى بولسا مەغرۇر تەبەسسۇم قىلىپ تۇرۇپتۇ... ئۇ غەيرەت بىلەن كۈرەش قىلىشنىڭ مەزىسىنى كۆرۈشكە باشلىغان بولسا كېرەك!...

پىكاپ دەرۋازىدىن ئۇزاپ ماڭغاندىن كېيىن قۇيۇنىدەك ئۇچتى. يول بويى قار غۇيۇلدىماقتا. يېڭى يىل بايرىمىنىڭ داپ - دۇمباقلىرى چالا - پۇچۇق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— ئومىقىم، بالام، — دېدى ئانام قۇلىقىمنىڭ تۈۋىدىن، — قارىغىنا، بۇ تەپتەكشى ئاپئاق دۇنيانى! مەن يىغلىدىم.

1931 - يىل، 8 - ماي، خەيدىيەندە يېزىلدى.

# قىلەچ

## ۋاك تۆكجاۋ

### توختى باقى تەرجىمىسى

ۋاك تۆكجاۋ (1897 — 1957) — يەنە بىر ئىسمى زى جيەنسەن، شەندۇك ئۆلكىسىنىڭ جۇچىڭ ناھىيىسىدىن. «4 - ماي» ھەرىكىتى دەۋرىدە جۇڭگو داشۆسىنىڭ ئوقۇغۇچىسى سۈپىتىدە جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا قارشى ھەرىكەتلەرگە پائال قاتناشقان ۋە بىرنەچچە ساۋاقدىشى بىلەن بىللە «تاڭ نۇرى» ئايلىق مەجمۇئەسىنى چىقىرىپ، دېموكراتىيە ۋە پەننى تەرغىب قىلغان. 1927 - يىلى شېن يەنبىڭ، جېن جېڭدو، يې شاۋجۈنلەر بىلەن بىرلىكتە «ئەدەبىيات تەتقىقاتى جەمئىيىتى» نى تەشكىل قىلغان. جۇڭگو داشۆسى، جەنەن داشۆسى، شەندۇك داشۆسىدە پروفېسسور بولغان ھەمدە «مەرىپەت كىتابخانىسى» دا «ئەدەبىيات» ژۇرنىلىنى ئىشلىگەن. مەملىكەت ئازاد بولغاندىن كېيىن، شەندۇك ئۆلكىلىك مەدەنىيەت ئورگانلىرىدا ۋە تەشكىلاتلىرىدا رەھبەرلىك خىزمەتلىرىدە بولغان.

ۋاك تۆكجاۋنىڭ «بالىنىڭ ئىقبالى» (1925 - يىلى)، «بۇ زامانىدا» (1933 - يىلى) قاتارلىق شېئىرلار توپلىمى، «يامغۇرلۇق باھار كېچىسىدە» (1924 - يىلى)، «كاناي

ئاۋازى» (1928 – يىلى)، «قىراۋ دېغى» (1931 – يىلى) قاتارلىق ھېكايىلەر توپلاملىرى بار. ئۇنىڭ خېلى زور تەسىر قوزغىغان «تاغ يامغۇرى» (1933 – يىلى) دېگەن رومانىدا شىمالىي جۇڭگو يېزىلىرىدىكى خارابىيلىقنىڭ سەۋەبلىرى، ھادىسىلەر ۋە دېھقانلارنىڭ ئويغىنىشى تەسۋىرلەنگەن. «4 – ماي» ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، ۋاڭ تۇڭجاۋ «ئەدەبىيات تەتقىقاتى جەمئىيىتى» دىكى كۆپچىلىك يازغۇچىلارغا ئوخشاشلا «ئىنسانىي ھايات ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان سەنئەت» نى تەكىتلەپ، جەمئىيەتنىڭ تۆۋەن قاتلىمىدىكى خەلقنىڭ دەردى – ھالىغا چوڭقۇر ھېسداشلىقىنى ئىپادىلىگەن. 20 – يىللارنىڭ ئاخىرىدا «ئىنسانىيەتنىڭ دەرد – ئەلەملىرىنى ھەقىقىي تېتىغان»، نەزەر دائىرىسى يېڭىدىن يېڭى كېڭىيىپ، جاھانگىرلىك ۋە فېئودالىزم زۇلمى تارتقان شىمالى يېزىلىرىنىڭ ۋەيران بولغانلىقىنى چوڭقۇر تەسۋىرلەپ، كونا جۇڭگودىكى زالىملىقىنى ھەر تەرەپتىن پاش قىلغان ۋە ئەيىبلىگەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى قارىماققا قىزغىن ۋە سىلىق، ئەمما ئاچچىق تەنە بىلەن تولغان بەدىئىي ئۇسلۇبقا ئىگە. لېكىن پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئىنقىلابىي كۈرەشلىرى قاينىمىغا بۇ‌ئاستە كىرمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئەسەرلىرىنىڭ قەھرىمانلىرىغا پارلاق ئىستىقبال كۆرسىتىپ بېرەلمىگەن. شۇڭا بەزى ئەسەرلىرىدىن رەنج چىقىپ تۇرىدۇ.

ۋاڭ تۇڭجاۋنىڭ «قېلىچ» (1928 – يىلى) سەرلەۋھىلىك ئەسىرى خېلى پىشقان ئەسەر بولۇپ، ئۇنىڭدا زۇلۇم چەككەن دېھقانلارنىڭ تەشكىللىنىپ، ئەكسىيەتچى زالىملارغا قارشى قوزغالغانلىقى، قوزغىلاڭدا مەغلۇپ بولۇ-

غاندىن كېيىن، دېھقانلارنىڭ ئۆزىنى قوغداش قورالى بولغان بۇدۇر - بۇدۇر مىس دەستىلىك قىلىچنىڭ ئۆزلىرىنى قىرىپ تاشلايدىغان جاللات قىلىچىغا ئايلىنىپ قالغانلىقى بايان قىلىنىدۇ. ھېكايە چوڭقۇر پاجىئە تۇسىگە ئىگە. ئاپتور ئەسەردىكى قەھرىمانلارنىڭ مۇرەككەپ مەجەز - خاراكتېرىنى ۋە روھىي ھالەتلىرىنى باشقىچە ئۇسۇل بىلەن تەسۋىرلىگەن. ھېكايىدىكى پىكىر يېڭى، ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئۆزگىچە، گەپ - سۆزلىرى پەرقلىق بولۇپ، خېلىلا بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش كۈچىگە ئىگە.

**(شۇي جىيىڭ)**

شامال توختىغان، غۇرقىراپ ئۇچۇپ يۇرۇيدىغان قار ئۇچقۇنلىرى توك قېتىپ كەتكەن يەر يۈزىنى قاپلاپ كەتكەن چاغلار «ھەق يولدا» ناملىق تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدا ئوت راسا ۋاشىلداپ كۆيۈپ، چارسىلداپ ئۇچقۇن چىقىرىدىغان، سەندەلدە ئۆتكۈر قورالالار سوقۇلىدىغان بىر چاغ. كەڭ - تارلىقى ئوخشاشلا ئون گەز كېلىدىغان، تاملىرى قىزغۇچ تاشتىن قوپۇرۇلغان ئىككى ئېغىز ئۆيدىن دۇكان ئوچىقىدىكى كۆمۈرنىڭ چارسىلداپ كۆيۈشى، بىر نەچچە بازغان - بوۋلقىنىڭ سەندەلگە تاڭ - تۇڭ ئۇرۇلۇپ، رېتىملىق چىقارغان ئاۋازلىرى ۋە پولات تاۋلايدىغان تىگىلچىلەرنىڭ ۋاراقشىپ قاينىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئىشلەۋاتقان ئادەملەرنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى ئاسانلىقچە ئاڭلىغىلى بولمايتتى، گويا زىمىستان قىش كۈنلىرى كېچىدە تۆمۈرنىڭ تۆمۈرگە سوقۇلۇشىدىن، تۆمۈرنىڭ ئوتتا ۋاشىلداپ كۆيۈشىدىن چىقىۋاتقان ئاۋازدىن

باشقا ئاۋاز يوق. تاشقىرىدا قار لەپشپ يېغىۋاتسا، دۇكان ئىچىدە نەيزە ـ قىلىچ سوقۇلماقتا.

بۇ ـــ شەھەرنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى ئالدىدىكى مەشھۇر تۆمۈرچىلىك دۇكىنى. دۇكاننىڭ ئالدىغا ئېسىلغان ئوچ تىللىق نەيزىنىڭ شەكلى چۈشۈرۈلگەن تۆمۈر ۋېۋىسىكا قارىداپ كەتكەن لەمپە ئالدىدا كېچە ـ كۈندۈز ھەيۋەت كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئوچ تىللىق نەيزە ئەسلىدە دۇكان ئىگىسىنىڭ بوۋىسى مەخسۇس سوقىدىغان قورالنىڭ بەلگىسى ئىكەن. ئۆز زامانىسىدا بۇ شەھەرنىڭ سەھرالىرىدا بەزى چاغلاردا بۆرە پەيدا بولۇپ قالىدىكەن. ئۇلار كونا لاكىياشەن تاغلىرىدىن ئۆلكە يەرلەرگە كەلگەن چىلبۆرىلەر ئىكەن. مانا ھازىرقى مۇشۇ دۇكاننىڭ ئوچ تىللىق نەيزىگە باشى بوۋىسى سەھرادىكى قىران يىگىتلەرگە قۇيۇچتىن تىللىق نەيزىلەر سوقۇپ بېرىپ، يۇرتنى چىلبۆرە ئاپىتىدىن قوتۇلدۇرغانىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ناھىيىدە «ئوچ تىللىق نەيزە تۆمۈرچىلىك دۇكىنى» دېگەن نامنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق. ھېلىقى «ھەق يولىدا» دېگەن نام ئاللىقاچان يوقىلىپ كەتكەن. مانا ھازىر يەتمىش نەچچە يىل ئۆتتى، دۇكاننىڭ بېشىغا ۋېۋىسكا ئورنىدا ئېسىلغان نەيزە گەرچە ئۇچلۇق تىللىرى توپاقنىڭ يېڭى چىققان مۆڭگۈزىدەك كۆتمەك بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ھېلىھەم ئېسىقلىق تۇرماقتا.

بۇ دۇكاندا ئەل ئامان بولۇپ ياشىغان زامانلاردا گۈرجەك، ساپان، ئارا، ئوتىغۇچ دېگەندەك دېھقانچىلىق سايمانلىرى، ھۈنەرۋەنلەرگە لازىملىق پالتا، ئىسكىنە، ھەرە، رەندە ۋە قەغەز كېسىشكە ئىشلىتىلىدىغان پىچاق، خانىم-

قىزلار كەشتە تىككەندە لازىم قىلىدىغان قايچا دېگەندەك نەرسىلەر سوقۇلاتتى، بۇنداق نەرسىلەرنىڭ خېرىدارى كۆپ بولغاچقا، ئوقتىن خېلى ياخشى ئىدى. يېقىنقى ئون نەچچە يىل ھەقىقەتەن قۇدرەتلىك «تۆمۈر قوراللار دەۋرى» بولۇپ قالدى. ئۇ دۇكاننىڭ مەھسۇلاتلىرىمۇ «مەدەنىيەت» بىلەن تەڭ راۋاجلىنىشقا باشلىدى: ئۇزۇن-لۇقى بىرەر چى كېلىدىغان نەيزە ئۇچى، كەڭلىكى بىر نەچچە سۇڭ كېلىدىغان قىلىچ، ئېھتىياج قوشۇنلىرىغا ۋە بەگ چاپارمەنلىرىگە لازىملىق خەنجەر، ھەتتا يەڭ نەيزىسىمۇ ناھايىتى مودا بولۇپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ كونا دۇكاننىڭ ئوقتىن سۈنۈپ قېلىش بۇياقتا تۇر-سۇن، ئەكسىچە مەھسۇلاتى كۆندىن - كۈنگە كۆپىيىپ ماڭدى. دېھقانلار، ھۈنەرۋەن كاسىپلار ئىلگىرىكىدەك قو-پال، كونا ئەسۋاب - سايمانلارنى ئىشلەتمەيدىغان بولدى، يېزىق ئىشلىرىدا لازىم بولىدىغان نەرسىلەر ۋە خانىم-قىزلارغا لازىملىق قايچا، ئۇيماق دېگەندەك نەرسىلەرنىڭ ئورنىنى پەرەڭ مالليرى ۋە زاۋۇتلاردا ئىشلەنگەن سىلىق، ۋالىلداپ تۇرىدىغان نەرسىلەر ئالدى.

ئاتا كەسپىنى قولدىن بەرمەي يېگانە خوجايىن بو-لۇپ كېلىۋاتقان ۋۇدايۇننىڭ بۇ دۇكانىنى ئاتىسىنىڭ قو-لىدىن قوبۇل قىلىپ ئالغىنىغا يىگىرمە يىل بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ تەجرىبىسىگە سۆيۈنۈپ، زامانىنىڭ تەلىپىگە قاراپ ئوقەت قىلدى. مەھسۇلاتلىرىنى بارغانسېرى ياخشىلاپ، دۇكاننىڭ ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ ئىزچىللاشتۇرۇپ كېلى-ۋاتقان «مەھسۇلاتىمىز جىڭە نەرخى جايىدا» دېگەن ئۇ-دۇمغا رىئايە قىلدى. ئۇ تۆمۇر دۇكانلىرىدىن توپ - توپ

ئېلىپ كەلگەن تۆمۈرنى ھېچقانداق خىمىيىۋى بىلىمگە موھتاج بولماي، ئاتا بوۋىسىدىن تەۋەرۈك بولۇپ قالغان ھۈنەرلىرى بىلەن ساپ پولاتقا ئايلاندۇرۇپ، سەندەلدە بازغانلاپ، بولقا بىلەن سوقۇپ، جانغا جازا ئۆتكۈر قوراللارنى ياسىيالايدۇ. يىراق - يېقىندا بىرەر قىرغىنچىلىق بولىدىغان بولسا، ھەممىدىن ئاۋۋال «ئوچ تىللىق نەيزە دۇكىنى» غا نەيزە، قىلىچ سوقتۇرۇشىدۇ. دۇكانغا ماشىنا - ماشىنا تۆمۈر كىرىۋاتقانلىقىنى، توپ - توپ نەيزە ئوچى، قىلىچ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرىسىز. ۋۇدايۇننىڭ دۇكىنى ھەتتا چەرچىن مال دۇكانلىرىدىنمۇ ئاۋات بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىشچىلىرىمۇ كۆپەيدى، ئۇلارنىڭ ئىش ھەققىمۇ كۆپەيدى. لېكىن ھېلىقى ۋىۋىسكىسى ئۈپراپ تېخىمۇ كۆتىمەك بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ ئۇنى زادىلا يەڭگۈشلىمىدى. بۇنداق سەۋەبى، ئۇ ئاتا كەسپىنىڭ مەنبەسىنى يادلىماقچى. ئۇنداق ئۇستىگە ئۇ ئۇزۇن زامانلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن كىونا ۋىۋىسكىنىڭ قەدىمىي تۈرلۈك ئادەملەرنىڭ روھىي ھالىتىدىن بىلىپ تۇراتتى.

يىل ئاخىرى، قىش كۈنلىرىنىڭ بىرى، كېچە. ئانچە چوڭ شەھەر ھېسابلانمايدىغان C شەھىرىدە، قارا ئۇغۇ چۈشكەندە سودا بولمىغاچقا، سودىگەرلەر دۇكانلىرىنى تاقاپ ئېغىر ئۈيقۇغا چۈشكەنىدى. پەقەت مۇشۇ ئاتمىش ياشلىق تۆمۈرچى خوجايىن ئۆز دۇكىنىدىكى ئىسكالارغا تۆپىدىن قاراپ تۇرۇپ، ئۇلارنى ئىنسانلارنىڭ ھاياتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىشقا سالماقتا.

ئۇلار ئۇن - تىنسىز ئىشلىمەكتە، چاچراپ چىققان

ئوت ئۇچقۇنلىرى يۇز - كۆزلىرىگە تەگسىمۇ، گويا ئۇنىڭ قىزىقلىقىنى سەزمەيتتى. ئۇلارنىڭ تولىسى تونۇردەك قىزىپ تۇرغان دۇكان ئۆيىدە يېرىم يالىڭاچ بولۇپ، ئالدىغا قېلىن چىپتا پەشتاما تارتىۋالغان. ئىككى قولىنى بىر ئۇستۇن كۆتۈرۈپ، بىر پەس چۈشۈرۈپ بازغان سوققاندا، مىقتا بىلەكلىرىدىن كوچ - قۇۋۋەت يېغىپ تۇراتتى. ئىستا قارىداپ كەتكەن بۇرنى، ئاغزىدىن كۆلكە چىراي چىقىپ، ئۇلارنىڭ ئىشى ئېغىر بولسىمۇ جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. بۇ «كوچ - قۇۋۋەت» گويا ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتكەن بىر خىل سىرلىق مەنىۋىيەت ئەكس ئەتكەندەك ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

قار - شۇنداق. شەھەرنىڭ سەھراسىدىكى بۇ يالغۇزغىنە تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدا قىرغىنچىلىق قورالىرى سوقۇلماقتا. قار ئۇچقۇنلىرى مايى قەغەز چاپلانغان روجەكنى شىرىقلاتماقتا. تاشقىرىدىن قارىغاندا، قار بىلەن قاپلانغان ئاپئاق زېمىندا پەقەت ئەنە شۇ ئۆيىدىن چىققان ئوتنىڭ يورۇقىلا نەكس ئېتەتتى.

دۇكان ىسر - بىرىگە ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان چوڭ تۆت ئېغىز ئۆيىدىن تەركىب تاپقان. ئوتتۇرىدىكى پاكار تارشا ئىشىك خوجايىنىنىڭ ئارقا ھويلىسىغا تۇتىشىدۇ. بۇگۈن كېچىدە ئىشلەۋاتقان ئىمكارلار شاگىرت بالىلار بىلەن قوشۇلۇپ جەمئىي سەككىز كىشى. خوجايىن شەرقىي شىمالىي بۇلۇڭدىكى جوزا ئالدىدا مويى قەلەمنى قىستۇرۇۋالغان توم بارماقلىرى بىلەن چوت سوقۇپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، نۇرسىز كۆزلىرى پات - پاتلا ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىككى چوڭ ئوچاققا تىكىلەتتى.

ئىش جىددىي كېتىۋاتقان، بولقا - بازغانلار تىنماي سوقۇلۇۋاتقان چاغدا ھېچكىم گەپ - سۆز قىلمايتتى. ئۇلار ئۇن - تىن چىقارماي ئىشلەشكە ئادەتلىنىپ قالغان. ئۇلار پەقەت ھەر يېرىم سائەتتە بازغان سوقۇشنى توختىتىپ بولقا بىلەن پولات ئەيلەش، قىرىش، ئېگىش، سوقۇش، داغلاش ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولغان چاغدىلا ھىمالال پارائىغا چۈشۈشەتتى.

— ھەي شاكىچىك، ئوچاقنىڭ ئوتىنى چۈخچۇلەۋەت، قارا سېنى، ئىسسىقتىن دەم ئالالمايسەن!... ھازىر كۆچلۈك ئوت كېرەك ئەمەس،— ئەللىك ياشلارغا كىرىپ قالغان، خىرە كۆزەينىكىنىڭ بېغىنى قۇلىقىغا كۆڭ يىپ بىلەن باغلىۋالغان ئاقساقال سۈپەتلىك ئورۇق ئادەم ئوچاقنىڭ يېنىدا بولقا بىلەن پىچاق سوقۇپ تۇرۇپ سۆزلىدى.

ئون تۆت - ئون بەش ياشلاردىكى بالا ئوچاقنىڭ ئوتىنى چۈخچىلاۋېتىپ، بەلۋېغىغا قىستۇرۇقلۇق گۈلۈك لۆڭگىسىنى ئېلىپ دوغلاق يۈزىدىكى تەرلەرنى سۈرتتى ۋە:

— قار يېغىۋاتىدۇ، توڭلىمىدىڭلىمۇ؟... كىم توڭلىغان بولسا مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ ماناۋۇ ئىشنى ئۆگەنسۇن، مەڭگۈ ئۇنتۇمايدىغان ئىسسىقنى كۆرىدۇ! — دېدى چېچەنلىك بىلەن ھەزىلە قىلىپ.

— بۇ يىل خوجايىنغا ئادەم سايە قىلىپ كەلگەنلەرنىڭ كۆپ بولۇشىدا گەپ بار ئىكەن - دە! شاكىچىك توغرا ئېيتىدۇ، ئۇنىڭ شەيتاندەك پەمى بار جۈمۇ! — «شاكىچىك» تىن بەش - ئالتە ياش چوڭ، كۆك لەمبۇق يالاڭ ئىشتان كىيىۋالغان قاۋۇل يىگىت شەرق تەرەپتىكى

ئوچاقنىڭ يېنىدا تاماكىسىنى بەھوزۇر تارتقان ھالدا جاۋاب بەردى.

— سىلەر ھازىرنىڭلا گېپىنى قىلىدىكەنسىلەر، يېز كەلگەندە سېپىق تەر بىلەن پىشىلىدىغانلىقىڭلارنى ئۇنتۇپ قالىدىكەنسىلەر،— بۇرنى بىلەن خىرقىراپراق سۆزلەيدىغان «مەتۇ» پىچاقنىڭ بىسىنى چىقىرىۋېتىپ تۇرۇپ رەددىيە بەردى.

خىرە كۆزەينەكلىك ئاقساقال ئىشتىن بېشىنى كۆتۇرۇپ سۆزلىدى:

— مەتۇ دېگىنىمىز بىلەن مەتۇ ئەمەس جۇمۇ، ئىشەنمىسەڭلار، ئاڭلىمىدىڭلىمۇ قىلغان گېپىنىڭ يوللۇقلۇقىنى؟!

ھەمەيلەن خۇددى «مەتۇ» نىڭ پەيزىلىك سۆزى بىلەن بىر كۈنلۈك ئىشنىڭ ھاردۇقىنى چىقىرىۋالغاندەك پاراققىدە كۈلۈشتى.

شۇ چاغدا خۇجايىن ئوتتۇرانچى بارمىقى بىلەن نامسىز بارمىقى ئارىلىقىغا قىستۇرۇۋالغان موي قەلەمنى چىقىرىپ جوزا ئۈستىگە تاشلاپ قويۇپ، بوغۇق ئاۋازدا سۆزلىدى:

— جۇ ئاكا، ئېيتمىڭا، بۇ يەردە بار ئادەملەر ئىچىدە كىم مەتۇ؟ خاتىرىڭىز جەم بولسۇن، ئۇنىڭمۇ كۆزى بار، قۇلىقى بار. ئىلگىرى ياۋاش - مۆمىن بولغان بولسا، ھازىر... ھىم...! ھازىر ئەمدى ئۇنداق ئىش يوق. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە مەتۇ ئادەم يوق،— بۇ يەردىكىلەرنىڭ ئىچىدە پەقەت مۇشۇ خوجايىنلا ئۈستىگە ياپون فابرىكىلىرىدا توقۇلغان تار يەڭلىك تۇدۇت كۆڭلەك،

ئاستىغا كۆك لەمبۇق پاختىلىق ئىشتان، ئايىغىغا يېكەندىن توقۇلغان يەرلىك ئاياغ كىيىۋالغان. ئۇنىڭ قويۇق شاپ بۇرۇتلىرىنى، شۇنىڭغا ياراشا قىزغۇچ يۇزىنى، قويۇق قاشلىرىنى كۆرگەن ئادەم ھەيبەت - ئايەم كۆنلىرىدە يېزىلاردا قويۇلىدىغان «ئات ئوغرىسى» نامىلىق چاگچىلىدىكى ياك شاكۇۋۇنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيتتى.

كۆزەينەك تاقىۋالغان ئاقساقال جۇ ئاكا تەجرىبىلىك ئادەم بولغاچقا، بۇ كونا دۇكاندا ئۇستازلىق ھۆرمىتىگە ئىگە ئىدى. ئۇ ھەر قانداق ئىشتا لىللا ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ياش بالىلار، يىگىتلەر ئىچىدە تۈرسىمۇ، ئۆزىنىڭ يېشى، بىلىمى مۇناسىۋىتى بىلەن خىلىلا ئىززەت - ئابرويغا ئىگە ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مازاق قىلىدىغانلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئۇ بۇ تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدا ئۆزۈندىن بۇيان ئىشلەپ كەلگەن مۇيىسپىت بولغاچقا، خوجايىن ۋۇدايۇنمۇ گاھىدا ئۇنىڭدىن ئەقىل سورايتتى. جۇ ئاكا خوجايىننىڭ لىللا گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قولىدىكى ئىشنى توختاتماستىن، قورۇق باسقان قوشۇمىسىنى سەل تۈرۈپ جاۋاب بەردى:

— ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ، ئادەم بالىسى ئىكەن، ئاز - تولا مەتبۇ بولماي قالمايدۇ. «كۆزى، بۇرنى بولغان بىلەن پەمى بولمىسا بىكار» دېگەن گەپ بار. پەمىنى ئىشلەتمەي، ئوجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش دەپ ياتسا، ئۇنداق ئادەم كالىكومشا بولماي نېمە بولىدۇ؟! بەزى ئادەملەر ئۆمۈر بويى ئولتۇرسا - قوپسا قۇۋلۇق قىلىدۇ، چوت سوقىدۇ، ئاخىرىدا يىغقانلىرىنى گۆرگە ئېلىپ كەتكەن‌كىم بار؟..— ئۇ دائىم شۇنداق تەرىكىدۇنيا تەلەپپۇ-

زمدا سۆزلەيتتى.

بۇ گەپلەردىن «مەتۇ» ۋە «شاكىچىك» تۇگۈل، تاما-كىسىنى تارتىپ ئولتۇرغان ئادەمىۋ، گەپدان ئادەممۇ بىرنەرسىنى چۈشىنەلمىدى. خوجايىن بولسا گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ قاقاقلاپ كۈلدى:

— جۇ ئاكا، قېرىغانسېرى ئەقىللىك بولۇپ كېتىۋا-تىسىز جۇمۇ، — ئۇ سەرەڭگىنى شارتتىدە ياندۇرۇپ تاماكىسىغا تۇتاشتۇرۇپ بىر شوردىدى. ئۇنىڭ ھالى خۇد-دى يىغىن رەئىسلىرىگە ئوخشاپ كەتتى، — مەتۇ بولۇ-ۋالمىسا ئالتۇن ـ كۈمۈش، مال ـ دۇنيا تاپماق تەس، مال ـ دۇنيانى كىم ئۆزىچە ئەكىلىپ بېرەتتى؟! كىم مەتۇ ئەمەسكەن، شۇ ئادەم مەتۇ بولۇۋېلىشنى ئويدان بىلىدۇ. مەتۇ «بولۇۋېلىش» ئاسان گەپ ئەمەس. قولىدىن كەلمە-سە بەرگەننى يەيدىغان تەييارتاپ بولۇپ قالىدۇ...

— بىزنىڭ خوجايىن مەتۇلۇق قىلمايدۇ، مەتۇمۇ ئەمەس، — دېدى ئوچاقنىڭ يېنىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرغان قاۋۇل يىگىت خوجايىننىڭ گېپىنى تارتۋېلىپ، — شۇنداق بولسىمۇ بۇ دۇكاننىڭ تاپاۋىتىنىڭ ياخشى بولۇ-ۋاتقانلىقى خەق دوللارنى توتام ـ تۇتاملاپ ئەكىلىپ بېرىۋاتقانلىقىدىن بولماي نېمە؟ مېنىڭ ئاغزىم ئىتتىكرەك، مېنىڭ ئويۇمچە...

خوجايىننىڭ بوداقلىرى ئەزەلدىن نىمكارلارغا ياقاتتى، ئۇ شاگىرتلارغىمۇ قاتتىق قوللۇق قىلمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار گەپ ـ سۆزدە تارتىنمايتتى، ئەركىن سۆز-لەيتتى، ئىشىمۇ جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەيتتى.

خوجايىن بېشىنى سىكايان قىلىپ، ئاغزىنى سەل-

پەل ئاچقان هالدا هېلىقى يىگىتنىڭ سۆزىنى ئارىلىدى:

— دۇرۇس! سېنىڭ ئويۇڭچە قانداق؟ قېنى ئويۇڭنى ئېيتىپ باققىنا!...

— مېنىڭ ئويۇمچە، بۇ بەرىكەت خوجايىنىمىزنىڭ پەمىدىن، هەممىمىزنىڭ تەلىيىدىن كېلىۋاتىدۇ...

خوجايىننىڭ تۇرۇلۇپ تۇرغان قويۇق قاشلىق قاپاق لىرى ئېچىلىپ كەتتى، بۇ سۆز هەر هالدا ئۇنىڭغا ياقتى بولغاي.

كۆزەينەكلىك ئاقساقال دەرهال بىر نېمە دېمىدى. ئۇ پەنەرنىڭ يورۇقىدا چاققانغىنا بىر پىچاقنى ئېكەكدەپ پەردازلاۋاتاتتى. ئېكەكنى توختىتىپ قويۇپ ئىككى مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن پەس ئاۋازدا تىنىۋېلىپ سۆزلىدى:

— پەم، تەقدىر دېدىڭما؟... يەنە بىر نەرسىنى ئۇنتۇپ قاپسەن!...

— نېمىنى؟— قاۋۇل يىگىت خۇددى گەپ تالىشىدىغان كاتىۋال ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاش گەپنى ئۆزىگە ئالدى.

ئاقساقال بېشىنى كۆتۈردى، تېخى بىر نەرسە دەپ جاۋاب بەرگۈچە تاشقىرىدىن بىراۋنىڭ ئۈستىبېشىدىكى قارنى پاق - پاق قىلىپ قېقىۋاتقانلىقى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا دېگۈدەك قاتتالتىر دەرۋازىنى تاقىلدىتىپ قاققانلىقى ئاڭلاندى.

دۇكاندىكىلەر تۇن كېچىدىكى بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەتتى.

خوجايىن جوزىنىڭ يېنىدىن بىر تۆمۈر كالتەكنى شارتتىدە قولىغا ئالدى ۋە ئۆزىنى سەل توختىتىۋالغاندىن

كېيىن «كىم؟» دەپ ئۇنلۇك توۋلىدى. باشقىلار چۆچۈگەن هالدا بىر - بىرىگە قارىشىپ قالدى.

— تېخىرەك!... ۋۇ جاڭگۇيدە بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىدىم...— هەم ئۇنلۇك، هەم ئالدىراش چىققان بۇ ئاۋاز تونۇش ئادەمدىن بىلگە بېرەتتى.

خوجايىن بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ، قولىدىكى تۆمۈر كالـ تەكنى يەرگە تاشلاپ قويىدى، چىرايىدىكى جىددىيلىك دەرهال يوقالدى، ئۇ دەرۋازا ئالدىغا بېرىپ، لوكىنى تارـ تىپ تۇرۇپ سۆزلىدى:

— مۇشۇ چاغدا كوچىدا لاغايلاپ يۈرگەنگە قاراپ، «هوپ قووۇز» دىن باشقا ئادەم ئەمەسقۇ دەيمەن...

ئىششىپ كەتكەندەك هۇپپىدە تۇرغان قىزغۇچ مەڭـ زىنى دانىخورەك بېسىپ كەتكەن دارازا بىر ئادەم دەرۋاـ زىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن تەڭ كىرىپ كەلدى. ئۇچىسىدا ئاددىي يامغۇر چاپىنى بولسىمۇ بېشىغا يامغۇرلۇق يېكەن قالپاق، ئايىغىغا چۆپ خەي كىيىۋالغانىدى. ئۇ دۇكانغا كىرىپلا ئاياغلىرىنى يەرگە قېقىپ يەرنى هۆل قىلىۋەتتى.

— سوغۇق قالتىس بوپتۇ... سىلەرنىڭ بۇ يەر خوپ ئىسسىق ئىكەنغۇ!... راهەت سىلەرنىڭ ئىكەن. دۇكچىزـ نىڭ راسا قۇرتلىغان هارىقىدىن ئىككى بوتۇلكا ئالغاچ كەلسەم بوپتىكەن، پەيزى قىلىپ ئىچىدىكەنمىز...— ئۇ سۆزلەۋېتىپ يامغۇر چاپىنىنى بەندىگە تاشلاپ قويىدى، بىلىگە ئېسىۋالغان كەڭ غىلاپلىق قىلىچىنىمۇ ئېلىپ يامـ غۇر چاپىنىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى.

شۇ چاغدا بىردىنلا كۈلكە - پاراڭ باشلىنىپ كەتتى. خوجايىن پاكار ئورۇندۇقتىن بىرنى ئالدىغا تارتىپ، دا-

رازىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، «شاكىمچىك» نى تاماكىغا بۇيرۇدى. ئۆزى يېكەن قاپچۇق ئىچىدىكى چۆگۈندىن بىر چىنە قىزغۇچ چاي قۇيۇپ، پاكار ئورۇندۇقنىڭ ئايىغىغا قويۇپ قويدى. باشقىلار يەنە ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ كەتتى. ھېلىقى كۆزەينەك ئاقساقال بىر كېرىلىۋالغاندىن كېيىن، مېھمانغا كۇلۇمسىرىگەن ھالدا بېشىنى لىڭشىتتى. قولىدىكى ئىش - كۇشىنى تاشلاپ قويۇپ، بىر چىنە چاي قۇيۇپ، بىر يانداپ ئىچىپ ئولتۇرۇپ، بۇ قار يېغىپ تۇرغان تۈن كېچىدە كەلگەن دارازىغا باشتىن - بوي سەپسالدى.

دارازا كۆك لەيلۇق تۇجۇركىسىنىڭ يېڭىلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈۋەتكەچكە، جەينىكىدىن قاپىرىپ چىققان كۆك تومۇرلىرى، قىزغۇچ تۇكلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ ھازىر تاشقىرىدىكى سوغۇقنىڭ تەسىرىنى ئاللىقاچان ئۇنتۇغانىدى.

— ھۆكۈمەتتە ئىشلەيدىغان ئادەم ئەركىن بولالمايدىكەن، — دېدى دارازا چاينى قولىغا ئېلىپ، — مۇشۇنداق قاتتىق قاردىمۇ يېزىغا بېرىپ ئىككى كۈن سوقۇش قىلدۇق. بۇ ئويۇن - تاماشىمۇ؟... قانداق دەيسىز؟

— شۇنداق، شۇنداق. ئىدارە شۇيگە ئادەم ماڭدۇرۇپتۇ دەپ ئاڭلىغانىدىك قىلمۇيدىم، سىزنىمۇ ئەۋەتكەنىكەن - دە. بىر نەچچە كۈندىن بۇيان سىزنى كۆرمىگەنلىكىمىزدە سەۋەب بار ئىكەن - دە، — كۆتەكتە سىگايان ئولتۇرغان خوجايىن جاۋاب بەردى:

— ئالدىنقى كۈنى يېرىم كېچىدە «شۇم بۇيرۇق» كېلىپ قالدى، ۋۇ جاڭگۈيدە، نېمە گەپكى، كىم بىلسۇن؟!

كاتتىباشلار چۆچۈپ ـ هودۇقۇپ، ئىدارىنىڭ شەھەر ئىچىدىكى ئەسكەرلىرىنىڭ توپتوغرا يېرىمىنى ماڭدۇردى. شۇ كۈننىڭ ئەتىسى، يەنى تۇنۇگۈن زاۋال ۋاقتى بوپتىكەن، ياپىرا! نېمە ئىش دېمەمسىز؟!... يائاللا!... ئون نەچچە كەنتنىڭ نەيزىۋازلىرى نەيزىۋازلىق مەشقىگە چۈشۈپتۇ... تازا بىلەلمىدىم، بىزنىڭ دۇيجاڭمىز، ھېلىقى يەكچەشمە قېرى ئادەملىرىمىزنى چىقىرىپ كېلىمىز دەپ بەش ـ ئالتە ئەسكەرنى باشلاپ بېرىپتۇ...

— چىقىرىپ كېلىدىغان نېمە ئادەملەر ئىكەن؟

— ۋاھ... تازىمۇ قىزىق گەپ ئىكەن. ...ئىچى ئارـ مىينىڭ ھەققىنى سۈيلەپ بارغان فۇگۇەن ① ئىكەن...

— نەدىن كەلگەن فۇگۇەن ئىكەن ئۇ؟... سۆزىڭىزنى ئېنىقراق قىلىڭا، — خوجايىن شەھەر كوچىلىرىدىمۇ يېڭى ـ يېڭى خەۋەرلەرنى سۆزلەپ يۈرىدىغان سۆزمەن ئادەم ئىدى، لېكىن بۇ يېڭى ۋەقەدىن زادىلا خەۋىرى يوق ئىدى.

ھويقۇۋۇز ئىسسىق چايىنى بىر ئوتلاپلا ئىچىۋېتىپ تېز ـ تېز سۆزلىدى:

— نېمە فۇگۇەن بولاتتى! بىزنىڭ بۇ يەرلەر لاۋـ گۇ ئاقساقالغا تەۋە يەر ئەمەسمۇ؟! چوڭ قوشۇن كەلمەي تۇرۇپ، ئالدىنقى چاپارمەن قىسىملىرى كەلگەنىكەن. گەپـ نىڭ نېرى ـ بېرىسىنى قويۇپ، ئېلىڭلار، يىغىڭلار دېگەن جىددىي بۇيرۇقنى چىقىرىۋېرىپتۇ. ئالدىغان ئوتۇن، گۈـ رۈچ، قوناق، بۇغداي، ئات ـ ئۇلاغ، تەڭگە ـ يامبۇ كۆپ

① فۇگۇەن — كونا زامانىدا مەمۇرىي ئىشلارنى بېجىرىدىغان ھەربىي ئەمەلدار.

بولغاچقا، ناهىيه دەرهال تەييارلاپ بېرەلمەپتۇ. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ ئۆزى بىر نەچچە مۇھاپىزەتچى ئەسكەر ۋە دورغىلارنى باشلاپ، يېزىمۇ يېزا سۈيلەپ بېرىپتۇ، سۈيلەپ يۈرەيۈرە بۇرنىغا يەپتۇ. شۇڭا تەۋسىيەسىدىكى **كەنتلەردىكى** نەيزىۋازلار بوزەك بولىدىغان ئادەملەر ئەمەس، ئۇلار ئەزەلدىن مەخسۇس ھەربىي غوجاملار بىلەنلا تۇتىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ قايسى فۇگۇەن غوجامكىن، ئۇ يەرگە بارغاندا ئۇلار بىلەن سەن - پەن دېيىشىپ، ئۆرە - تۆپە بولۇشۇپ قاپتۇ، ھە دېگەندىلا ئىككى سەھرالىقنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپقويۇپتۇ، يەنە بىر قىز بالىنى يارىدار قىپتۇ. ئاخىر ئۇلار ھېلىقى فۇگۇەن غوجام باشلاپ بارغان ئەسكەر، دورغىلارنىڭ تەڭدىن تولىسىنى تۇتۇۋاپتۇ. ھېلىقى فۇگۇەن غوجام تىز چۆكۈپ يېلىنىپتۇ. ئاخىر ئۇچ ئاقساقال ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، نەيزىۋازلارغا ئۆزرە ئېيتىپ، فۇگۇەننى چىرايلىقچە قويۇپ بەرگۈزۈپتۇ... توختاملار، ئويلاپ باقاي، بۇ ۋەقە ئالدىنقى كۈنى كېچىدە بوپتۇ.

— سىلەرنىڭ شۇنىڭ بىلەن يەنە نۇرغۇن مال - دۇنيالىق بولۇپ قالغانلىقىڭلاردا شەك يوق - تە، — دېدى كۆزەينەكلىك ئاقساقال قۇرۇق پىيالىنى تۇتقان ھالدا.

— جۇ ئاكا ھەر نېمە دەيدىكەنسىز. مۇشۇ كۈنلەردە كىمنىڭ مال - دۇنيالىق بولۇش ئارزۇسى يوق؟! ئۇنىڭ ئۈستىگە جاپا تارتماي تاپىدىغان مال - دۇنيا دەگە! بىراق ئانچە ئاسان ئەمەس. دەرۋەقە، ھېلىقى ئېيۇنكەش فۇگۇەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە بېرىپ كايىپ، ھاكىمنىڭ ئۈستىلىنى ئاچچىقىدا پاقىلداپ ئۇرۇپ چېقىۋەتكىلى تاس - تاماس قاپتۇ، بۇيرۇقنى چۈشۈرۈپتۇ. كېيىن ھاكىم

شۇنچە يېلىنسىمۇ، باشقىلار شۇنچە هاي بەرسىمۇ ئۇنىماپ-
تۇ. ئەۋەتكەن ئادەملىرىمىزنى بوشتىپ ئېلىپ كېلىمىز
دەپ، تۇنۇگۈن ئەتىگەندىلا بىزنى زورمۇ زور باشلاپ
باردى. ئۇ تازىمۇ ئۆتۈپ كەتكەن خۇمپەر ئىكەن! ئۇ
يەرگە بارغاندىن كېيىن، ئالدىدا ئۆتۈشتىن قورقتى، شۇڭا
بىزنىڭ دۇيجاڭىمىز بېرىپ سۆزلەشتى. ئۇلار سۆزلىشۈاتـ
قان پەيتتە هېلىقى خۇمپەر شۇ مەھەللىدە پەقەت ئىككى
يۈزچىلا نەيزىۋاز بارلىقىنى كۆرۈپ، يۈرىكىنى توم قىلىپ،
ئون نەچچە پاي تاپانچا ئاتتى. شۇنىڭ بىلەن نېمە بۈلـ
دى دېمەمسىلەر؟! قان تولغان كۆزلىرى چەكچەيگەن،
قىزىل بەلباغ باغلىشىۋالغان يىگىتلەر نەيزە - قىلىچلىرـ
نى تەڭلەپ خۇددى قۇيۇندەك باستۇرۇپ كەلدى. بۇنىڭـ
دا كىم ئەيىبلىك؟...— ئۇ سۆزىنى قەستەن توختىتىپ،
پاختىلىق چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن پېشانىسىدىكى تەرلەرنى
سۈرتتى.

ئۇ سۆزلەۋاتقان سۆزلىرىنى تازا چىڭ يېرىگە كەلـ
گەندە خۇددى مەددىاھ ئۆز هېكايىسىنى قىزىق يېرىگە كەلـ
تۇرۇپ توختىتىۋالغاندەك، سوئال بىلەن توختىتىپ قويـ
دى. شۇنىڭ بىلەن ئۆيدىكى ئىشچىلارنىڭ هەممىسى قولـ
لىرىدىكى ئىشلىرىنى توختىتىپ، بۇ قانلىق جەڭگە قاتنـ
شىپ كەلگەن باتۇرنىڭ ئاغزىغا قارىغىنىچە هاڭقېيتىپ تۇـ
رۇپ قالدى.

— زور غەلىبە بىلەن قايتىپ كەلگىنىڭلاردا شەك
يوقتۇر؟ — دېدى خوجايىن.

—قىل ئۈستىدە قالدۇق!... قېچىشقىمۇ ئامال بولمىدى.
هېلىقى فۇگۇەن، ئەسكەر باشلىقى ئىارقىمىزدا تۇرۇپ

«ئېتىڭلار!»، «ئوققا تۇتۇڭلار!» دەپ بۇيرۇق بېرىۋەردى، بىر نەچچە يۈز ملتىق ئېگىز دۆڭدىن، جىلغىدىكى دەرەخلىكنىڭ سول يېنىدىن تەڭلا ئوق ياغدۇردى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۆپلۈكىگە ئىشەنگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ قېتىم ئىشى «ئوڭغا تارتمىدى»، ئۇلارنىڭ نەيزە ـ قىلىچلىرى ئېسىقاتمىدى... تۇيۇقسىزى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار بىزنىڭ ئەللىك نەچچە ئادىمىمىزنى يارىلاندۇرۇۋەتتى. ئۇلارمۇ بوش كەلمىدى!

ــ سىز قانداق قىلدىڭىز؟ــ خوجايىن غەمخورلۇق قىلغاندەك سورىدى.

ــ ھا... ھا... سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا گەپ يوشۇرۇمايمەن، مەن جېنىمنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدىغان نەخمەقمىدىم؟ يوغان بىر قۇرام تاشنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋېلىپ ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىۋەردىم... شۇ ئارىلىقتا نەيزىۋازلاردىن ئون بەشنى تىرىك تۇتۇۋالدۇق. چۈش ۋاقتى بولا ـ بولمايلا شەھەرنىڭ ئون چاقىرىم بېرىدىكى كەنتكە قېچىپ كېلىپ ھاردۇق ئالدۇق. ئاڭلىساق ئۇلار بىرنەچچە مىڭ كىشى يېغىن ئېچىپتۇ، شۇڭا يېغىۋاتقان قارىغا قارىماي، بىر قىسىم گۇناھكارنى ئېلىدىمىزغا سېلىپ قايتىپ كەلدۇق...

ــ ئۇلار شەھەرگە تېگەرمىكىن؟ــ دېدى ئاقساقال.

ــ شەھەرگە؟ تۇرمىگىمۇ تېگىشى مۇمكىن! ئىش يوغىنايدىغاندەك تۇرىدۇ. چۈشتىن كېيىن قىيىسىبىر خۇمپەر ئۆزىنىڭ باشلىقى جۇنجاڭغا تېلېگرام بېرىپ جاۋابىنىمۇ ئاپتۇ، ئاۋۇال ھېلىقى تىرىك قولغا چۈشكەن گۇناھكارلارغا ئۆز جايىدىلا ئۆلۈم جازاسى بېرىڭلار، دەپتۇ...

— ئاشۇ ئون بەش ئادەمنى؟!— ھېلىقى سىلىق ھۇنەر قىلىدىغان «مەتۇ» كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ سورىدى. لېكىن خوجايىنىنىڭ: «ساڭا مەمەدانىلىقنى كىم قويدى!» دەپ كايىشى بىلەن جىم بولۇپ قالدى.

— ئۇ تېخى‌ھېچقانچە چوڭ ئىش ئەمەس...—«ھويپقووۇز» چاپىنىنىڭ تۇگمىلىرىنى يېشۋېتىپ، ۋىسال - ۋىل يېنىپ تۇرغان ئوتقا قاراپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — قېرىشقاندەك بىز بەش ئادەمنى ئەتە كاللا كېسىدىغان جاللاتلىق قىلىشقا بۇيرۇپ قويدى!... بۇ پىشكەللىكنى كۆرمەمدىغان؟!...

—... ئەتە؟...— ئۆيدە ئولتۇرغان ئىشچىلارنىڭ ھەممىسى تەڭلا چۆچۈدى.

«ھويپقووۇز» ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، بەندىگىدىكى كۆك لاتىغا ئوراقلىق يوغان قىلىچنى قولىغا ئېلىپ لاتىنى يەشتى ۋە پارقىراپ تۇرغان قىلىچنى چىراغقا تۇتۇپ تېخىمۇ ۋالىلدىتىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— قەرزدار بولۇپ بەرمىگىنىڭنى كۆرەي دېگەندەك، قىساس ھەر قاچان ياقىدىن ئالماي قويمايدۇ. سېنى ئىشقا سېلىۋاتقان ئادەم شۇنداق بىرەر ئىشقا بۇيرۇسا ئۇنىڭغا قانداق قىلىسەن؟ ۋۇدايۇك ئاكا، مەن مانا مۇشۇ ۋەجىدىن ئاتايىن ئالدىگىزغا كەلدىم. بۇ قىلىچنى ئۇ يەردە ئېتىشۋازلىقتىن كېيىن تېپىۋالغانىدىم، ئەتە لازىم بولىدىغاندەك تۇرىدۇ. ئىلگىرى ماڭا بىر قاراقچىنى ئېتىش تۇغرا كېلىپ جايىغا ئاتالمىغانىدىم. ئەمدى بۇ قېتىم ياق دەپمۇ قۇتۇلالمىغۇدەكمەن. ئۇ مېنى، ئەلپازىدىن جاللاتلىق قىلالايدىغان كۆرۈنىدۇ، دەپ ئويلايدىكەن.

ياق دەۋەرسەم جازالىنىپ قالىمەن. ياق دېيەلمىگەنىكەنـ
مەن، بوپتۇ، چاققان ئاراق ئىش قىلاي! مەن چاپمىسامۇ
باشقا ئادەم چاپىدۇ، قىينىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە مالال
كۆرمەي، بۇ قىلىچنىڭ بىسىنى شەمشەردەك ئۆتكۈر قىلىپ
چىقىرىپ بەرسىڭىز. بۇ قىلىچىمۇ ئەسلىدە شۇلارنىڭ ئۆزدـ
نىڭ. ئەمدى ئۇلارنىڭ جېنىنى قىينىماي ئالسۇن، بۇمۇ
مېنىڭ رەھمدىللىكىمنىڭ ئىپادىسى بولۇپ قالسۇن!...

ئۇ ھاياجان بىلەن سۆزلىدى، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن
قارا قورساق، قارام ئادەم بولسىمۇ، ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىدىن
بىرئاز دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قالغانلىقى مەلۇم بولۇپ
تۇراتتى.

بۇ ئەھۋاللارنى ئاڭلىغانىدىن كېيىن، كۆپ ئىشلارنى
بېشىدىن كەچۈرگەن خوجايىن بىردىنلا ئەنسىزلىككە چۈشـ
تى. يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان شەھەر سىرتىدىكى
سايىدا «ئۆلۈم جازاسى بەرگەن» ئەھۋاللارنى كۆپ ئاڭلىـ
غان بولسىمۇ، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەنىدى. ھازىرقى
بۇ مېھماننىڭ مۇرەككەپ روھىي ھالىتىگىمۇ ئانچە زەن
قويۇپ كەتمىدى. ئۇ: نەيزىدۇازلار ئىنتىقام ئالمىسز دەپ
توپ بولۇپ، بىر ـ ئىككى كۈن ئىچىدە شەھەرگە دەۋـ
رەپ كەلمىگىدى، دۈكىنىم ۋاقىتلىق تاقىلىپ قالمىغىدى،
ئاخىر ـ ئاقىۋەت نېمە بولار دېگەن ئەندىشە بىلەن غەمـ
قايغۇغا پېتىپ قالدى. چېكىپ بولغان تاماكىسىنىڭ كۆـ
تىكىدىكى ئوت يېنىپ تۈرغان بولسىمۇ، كۆيدۈرۈۋاتقىنىنى
تۈيماي ئىككى بارمىقى بىلەن قىسىپ تۇتقىنىچە ھېلىقى
مېھماننىڭ قولىدىكى قىلىچقا تىكىلىپ، گەپ ـ سۆزسز
ئولتۇرۇپ قالدى.

شۇ پەيتتە كۆزەينەكلىك ئاقساقالنىڭ قاتاڭغۇر چىراـ يىدا بىرەر ھەيرانلىق ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپىدىكى ھاڭتېتىپ قالغان ئۇلپەتلىرىگە بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن، كۆزىنى خىيالغا چۆمۈپ ئولتۇرغان خوجايىننىڭ چىرايىغا تىكتى ۋە ۋەزنى ئېغىر قىلىچنى مېھماننىڭ قولىدىن ئېلىپ، ئالدى ـ كەينىنى ئۆرۈپ قاردى:

ـــ شۇنداق، ئەجىر قىلمىسا بولمايدىكەن. ئۆزىڭ كونا قىلىچ ئەمەسكەن، بىراق قان يۇقى بىلەن داتلىشىپ قاپتۇ. خاتىرجەم بولۇڭ، ياخشى نىيەت ـ ئىقبالىڭىزغا مەن يەتكۈزەي. ھېلىمۇ ياخشى بۇگۈن ئىشىمىز كۆپ ئەمەس. ۋۇدايۇڭ قانداق دەيسىز؟...

ـــ شۇنداق ... شۇنداق، جۇ ئاكا، مەندەكلا ئويـ لاپسىز،ـــ خوجايىنىمۇ ئاقساقالنىڭ يېنىغا كېلىپ قىلىچنى قولىغا ئالدى. ئەسلىدە ئۇنىڭ زەن قويۇپ قارىغۇسى يوق ئىدى. لېكىن چىراغ يورۇتۇپ تۇرغاچقا، قىلىچنىڭ بىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇچۇپ كەتكەن بىر يەرگە ناھايـ تى ئىنچىكە قىلىپ پولات ياماق چۈشۈرۈلگەنلىكىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى، ياماق قارىداپ كەتكەن قان داغلىرى ئاستىدا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. باشقا ئادەم بۇنىڭغا دىققەت قىلماس ئىدى، لېكىن خوجايىن بۇنى كۆردى ـ دە، چىراـ يىدا ھەيرانلىق ۋە قورقۇنچ ئالامىتى پەيدا بولدى. قىلىچنى تۆتۈپ تۇرغان قولى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىتـ رەپ كەتتى. خودىدى ئۆزىنى قاچۇرغاندەك دەرھال ئۇنى تامدىكى تاختا بېشىغا ئېلىپ قويۇپ دۇدۇقلىدى:

ـــ قولىمىزدا ئىشىمىز بېسىق تۇرۇپتۇ، شۇنداق

بولسىمۇ... بۇ كىمنىڭ بىرنېمىسكەن؟!

— بۇ نەرسىمۇ، بۇ نەرسە مېنىڭ ئۆزۈمنىڭ ئەمەس...— «هوپقوۋۇز» هەجمىيىپ كۈلدى، — كىم بىلىدۇ، ئاشۇ ئون بەش ئادەمنىڭ بىرسىنىڭ تۇتىياسى بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئۇلار مۇشۇنداق قىلىچنى ياخشى ئىشلىتەلەيدىغانلارنى قىلىچۇازلار دەپ ئاتىشىدىكەن، ئۇنداق قىلىچۇازلار كۆپ ئەمەس ئىكەن. يېقىنراق ئارىلىقتا ئوققا تىزىتۇش توغرا كەلسە، شۇنداق قىلىچۇازلارغا كۆپرەك ئوق تېگىدىكەن. هەي ...ي... ي! ۋۇ جاڭگۈيدە، ئادەم ئۆلتۈرىدىغان ئىشتىن جاق تويدۇم جۇمۇ! كىم باشلىق بولۇپ كەلسە، شۇنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلمىسا بولمايدىكەن، ۋاقتى كەلگەندە قېچىپ كەتسىڭىز، ئەسكەرلىككە كىرىدىغان چاغدا كېپىل بولغان ئادەمنى جاۋابكارلىققا تارتىدۇ. قارا قىش سوغۇقتىمۇ، تومۇز ئىسسىقتىمۇ جاننى تىكىپ قويۇپ ئىشلەيدىكەنمىز، ئاتىدىكەنمىز، چاپىدىكەنمىز، كۆزلەيدىغىنىمىز شۇ بىرنەچچە تەڭگە پۇلمۇ؟ ئەگەر يېزىغا بارغىنىمىزدا دۇشمەنلىك قىلىپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالساق، جادۇغا باسمىغان تەقدىردىمۇ، قارنىمىزنى يېرىپ، يۈرىكىمىزنى سۇغۇرۇۋالماي قويمايدۇ. بۇ چاقچاق گەپمۇ؟! بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە بىرەر ئادەمنىڭ كالىسىنى ئالغانغا قارىغاندا، بىرەر توخۇنى بوغۇزلىساڭ شۇنىڭدىن نەپ تېگىدۇ... ياشىنىپ قالغان ئانامنى باقمەن دېيىسەم باشتىلا تىكىۋېتەتتىم، مانا ئەمدى بۇگۈنكى كۈندە نېمە بولدى؟ ئالىقاندەك يېرىمىمۇ بولمىسا، ئىش - پىش قىلاي دېسەم نەدە ئىش بولسۇن؟ بىرەر يەرنى تېپىپ توپىسىنى توشۇپ، ئېتىزىنى ئوتاپ بېرەي دېسەم، مېنى

ئالىدىغان ئادەممۇ يوق... بۇ يىل ئاناممۇ ئۇ دۇنياغا كەتتى! ئەمدى باشقىچىرەك بىر يول تۇتاي دېگەن خىيالىمۇ كېلىۋىدىم، يالغۇزچىلىقتا زادىلا بىر قارارغا كېلەلمىدىم. ھوكىدىن توك چىقاندەك، مانا ئەمدى بۇ جاتاق چىقىپ تۇرۇپتۇ... ئۇنىڭ توك مىجەزى، سەت، قوپال قامىتى ئاستىدىكى قەدىرلىك چىن دىيانىتى بېشىدىن ئۆتكەن ئۇرۇش - سوقۇش خاتىرىلىرى ۋە ئىكىكى كۈندىن بۇيانقى قانلىق جەڭ كەچۈرمىشلىرى بىلەن ئايان بولدى. سۆزلەۋاتقاندا ئۇنىڭ جاھەدەك كۆزلىرىدە ئېچىنىشلىق ياشمۇ پەيدا بولغاندەك بولدى.

دۇكاندا بولغا، بازغان ئاۋازى تولىمۇ ئاستا، توختاپ - توختاپ چىقىپ تۇراتتى. گويا بۇ يېڭى گەپ، غەلىتە ھېكايە ھەممە ئادەمنىڭ يۈرىكىنىڭ سوقۇشىنى ئاستىلاتقىچە قويغان، ئۇلارنىڭ پىكىر - خىياللىرىنى باشقا بىر دۇنياغا جەلپ قىلىپ قويغان. كۆزەينەكلىك ئاقساقال قاراڭغۇدا ۋال - ۋۇل قىلىپ ئويناپ تۇرغان قىلىچىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندەك خىيالغا چۆمۈپ، گەپ - سۆز قىلماي ئولتۇراتتى.

گەپدان خوجايىننىڭ يۈرىكى ھازىرنىڭ غېمى ۋە كەلگۈسى ۋەھىمە بىلەن ئورنىدىن قوزغىلىپ، دۇپۇلدەپ سوقۇشقا باشلىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ھوپقۇۋۇز دا.ازىنىڭ گەپ - سۆزلىرى بىردەم جاۋابسىز قالدى.

ئاخىر، يەنە ھېلىقى كۆزەينەكلىك ئاقساقال سۆزلىدى:

— غوجام، ئەقلىڭىزنى تېپىپسىز، كېتىڭ! ئۇلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماڭ ... قاچانكى دانىش بولۇپ قالسام

سىزنى چوقۇم قارا قۇيۇن شاگىرت قىلىۋالىمەن.

شاكىچىك شاگىرت بالىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ دۇكاندىكى نىمكارلارنىڭ ھەممىسى ئىلگىرى شەھەر كوچىلىرىدا، يېزا ـ كەنت بازارلىرىدا، خامانلاردا ئايدىڭدا «سۇ بويىدا» ھېكايىلىرىنى ئاڭلىغان، شۇ ھېكايىدە ئاڭلىغانلىرى يادىدا ئېنىق بار ئىدى. شۇڭا ئاقساقالنىڭ ھەزىلە گېپىنى ئاڭلاپ، كۆزلىرىنى تەڭلا ئوروق ئاقساقال بىلەن يۈزىنى دانىخورەك بېسىپ كەتكەن «ھويپقوۋۇز»غا تىكتى. ئەمما مەددادا تەسۋىرلەپ سۆزلەپ بەرگەن جاھانگەزدى ۋۇيۇڭ، ئىككى تال سېكىلەك قويۇۋالغان لى كوي ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بايا-تىنقى غەمكىن چىرايلىرى بىردىنلا ئېچىلىپ كەتتى.

ـــ باركاللا ئۇستام، سادىغاڭ بولاي ...ـــ «ھويپقوۋۇز» يامغۇرلۇقنى سول قولتۇقىغا قىستۇردى، ـــ نېسىپ قىلسا چوقۇم شۇنداق قىلىمەن ... قالتىس ئۇيقۇم كەلدى ... قىلىچنى ئەتەكىلىپ ئالاي ... كۆڭلۈم بەكمۇ پەردىشان تۇردۇ، ئۇيقۇم قېچىپ كەتسە ئىدارىگە قۇرتلىغىنىدىن ئىچكىلى كېتىمەن ... ـــ ئۇ غەمكىن ھالدا يامغۇرلۇقنى يېپىندى ـ دە، خەير ـ خوشمۇ دېمەي، خۇددى بۆرىگە ئوخشاش ھاللاسلاپ چىقىپ كەتتى.

ـــ ۋاي كەتتىڭمۇ؟ ـــ خوجايىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىشكنى ياپتى. دارازىنىڭ قارىسى ئاپئاق قار ئىچىدە كۆزدىن غايىب بولدى.

ئەتىگەندە قاتتىق سوغۇق بولدى، قار يېغىشتىن توختاپ، كوچا يوللىرىدا ئىككى ئىلىك مۇزقاتقاندى.

دۇكاندا قىش كۈنلىرى ئەتىگەندە چوڭ ئىشلار قولغا ئېلىنمايتتى، ئېكەكدەيدىغان، رېمونت قىلىدىغان ئۇششاق ئىشلار قىلىناتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاقساقال جۇ ئاكا ئەتىگەندە دۇكانغا كەلمەيتتىي، دۇكاننى نىمكار يىگىتلەر سورايتتى. خوجايىن ۋۇدايۇڭ كېچىچە خاتىرجەم كۆز يۇممىدى. «ھۆپقوۋۇز» غەرق بەست ھالدا تاڭ سۈزۈلگەندە دەلدەڭلەپ كىرىپ، جۇئاكا يېڭىباشتىن ئوتقا سېلىپ ئوبدان رېمونت قىلىپ بەرگەن قىلىچنى ئېلىپ كەتكەندىن كېيىن، ۋۇدايۇڭ تېرە جۇۋىسىنى يېپىنچاقلاپ دۇكانغا قايتىپ كېلىپ، ئارقا تەرەپتىكى ئۆينىڭ كېڭىدا يانپاشلاپ يېتىپ، چىلىمنى ياندۇرۇپ، ئۆزىنىڭ كونا قىلىقىنى باشلىدى.

ۋۇدايۇڭ ياش ۋاقتىدا تاماكىنىمۇ ئاغزىغا يېقىن يولاتمىغانىدى. ئىش - ئوقىتى رونىق تاپقاندىن كېيىن، ئەپيۇن چېكىدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇ خۇمارىنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئىش - ئوقىتىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان لەقۋالاردىن ئەمەس. ئۇ چىلىمنىڭ پىل - پىل يېنىپ تۇرغان يورۇقىدىمۇ ئىش - ئوقىتىنىڭ غېمىنى يەيدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر باشقىچە ئادىتى بارىكى، كەچقۇرۇنلۇق تاماقنى يەۋالغاندىن كېيىن ئەپيۇن چەكمەي ھېساب - كىتابنى قىلىدۇ. ئۇ كېچىدە ئەپيۇن چېكىپ، ئەتىگەندە كېچىكىپ تۇرسا قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا قاق سەھەردە بەھوزۇر چېكىۋېلىپ بىر كۈنگە بەرداشلىق بېرەتتى. ئىش - ئوقىتىگە دەخلى يەتكۈزمەيتتى.

مانا ھازىر روجەكلىرىگە گۈللۈك قەغەز چاپلانغان ئۆينىڭ كۆك خىش ياتقۇزۇلغان پەگاھىدا چوغدانىدا

ئوت ۋىللىداپ تۇراتتى. ۋۇدايۇك مومغا ئوخشايدىغان هېلىقى قارا بىر نەرسىنى هىممىرىپ، بۇلغۇن تېرىسى كۆرپىسىدە يانپاشلاپ ياتماقتا. بۇ ئۆي ئۇنىڭ ئېسىل مېهمانلارنى كۈتىدىغان مېهمانخانىسى، ئارام گاهى. بۇ ئۆيگە خوتۇنىدىن، ئاقساقال جۇ ئاكىدىن باشقا ئادەم ئاساسلىقچە كىرەلمەيتتى. ئەسكەر دۇيجاڭلىرى، يېزا - كەنتلەردىكى خۇيجاڭلار، مەھەللە ياساۋۇل بەگلىرى بىرەر سودا ئىشى بىلەن كېلىپ قالسا بۇ ئۆي قاينايتتى.

ۋۇدايۇك كېچىدىكى ئۇيقۇسىزلىقىنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىش ئۈچۈن تازا قاتتىق بىر شوراپ چەكتى. لېكىن ئىككىنچى قېتىملىقى قولىغا هىممىلىگەن پېتى چاپلىشىۋېلىپ زادىلا ئەپلەشمىدى. چۈنكى پەرىشانلىقتا هېلىقى هوپقۇۋۇز دارازا، هېلىقى قارنى كەڭ يوغان قىلىچ ۋە شۇ قىلىچنىڭ ئەسلى ئىگىسى ئۇنىڭ خىيالىغا كىرىۋالغاندى.

«هوپقۇۋۇز»نىڭ بۇگۈن تاڭ سەھەردە قىلىچنى قولىغا ئېلىپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ: «راستا قىزىيدىغان بولدى ... مەيداندا مېنىڭ پەيزىمنى كۆرىسىز ... جاڭگۇيدە ... ئېسىڭىزدىن چىقىرىپ قويماڭ: سائەت ئوندىن ئىككى چارەك ئۆتكەندە! ...» دېگەن ئالىتاغىل گەپلىرى ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى. هوپقۇۋۇز دارازا شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقان چېغىدا ئۆزىنى يوقاتقاندەك، قولىدىكى قىلىچنى ساراڭلارچە ئويناتقاندەك قىلغانىدى. ۋۇدايۇك تاكى ئۇ دوقمۇشتىن بۇرۇلۇپ كەتكۈچە ئارقىسىدىن قاراپ قالغانىدى. مانا ئەمدى ئۇ بېشىنى چەت ياستۇقتا قويۇپ يانپاشلاپ يېتىپ، هوپقۇۋۇز دارازىنىڭ ئاۋازىنى يەنە بىر قېتىم ئاڭلىغاندەك بولدى.

«توغرا ... شۇ قىلمچىنىڭ ئۆزى! ئاخشام بىر كۆرۈپلا تونۇغاندەك قىلدىم. تۆتىنچى ئايىنىڭ بەشىنچى كۈنى سوقۇپ تەييارلاپ ئۆتكۈزۈپ بەرگەن، ھازىر بىرىيەردىم يىل بولۇپ قالدى، شۇيۇي شەھىرىدىكى جاجازەي كەنتلىك بوۋاي بەردەم ئوغلى بىلەن كېلىپ ئېلىپ كەتكەن. شۇ سەكسەن داننىڭ ئىچىدە مۇشۇ بىرسىلا بۆلەكچە ئىدى ... دۆكان-دىكى ياش سويمىلار ئۇنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كەتتى بولغاي، نىسكار يىگىتلەرمۇ زەن قويماپتۇ. شۇ قىلمچىنىڭ دۇمبىسىگە «شى» خېتى بىلەن تامغا بېسىلغان ... قارنى ياشقىچىلا كەڭ، بىسىغا ئىككى قېتىم قۇيۇچ ياغلىغان. ھېلىقى ناھايىتى نەپىس، يالتىراپ تۇرىدىغان مىس دەسـتىسىچۇ تېخى ... دەستىسى مىستىن بۇدۇر چىقىرىپ ياسالغان. جاجازەيلىك بوۋاي ئىلگىرى مەنسەپدار بولغان بوۋىسىدىن تەۋەررۈك قالغان مىس داسىنىڭ بىر بۇرجىكىنى سۇندۇرۇپ، ئوغلۇمغا يېگۈدەستە قۇيۇپ بېرىڭ دەپ ئېلىپ كەلگەنىدى. شۇ بۇيرۇتمىنى مەن قوبۇل قىلغان. مىسنى جۇ ئاكا ئېرىتكەن ... جۇ ئاكىمۇ ئۇنتۇپ قالغانمىدۇ؟ ھېلىمۇ ياخشى زېھنى جايىدا، ئاشۇ ئېسىل مىسنى رەڭگىدىن تونۇيالايدۇ ...»

بۇنىڭدىن بىر يېرىم يىل ئىلگىرىكى ئەھۋال ئۇنىڭ ئېسىگە چۈشتى، ئاق چاچ بوۋاي، ئۇنىڭ كىچىكىدىن تارتىپ چامباشچىلىقىنى ئۆگەنگەن يىگىرمە نەچچە ياشلىق ئوغلىمۇ كۆز ئالدىغا كەلدى. «پۈرۈر!» چىراغنىڭ ئوتىغا ئېرىپ چۈشكەن قارا تامچە چىراغنى ئۆچۈرۈپ قويدى. ئۇ چىراغنى دەرھال يەنە يانداۋرۇپ، پولات چوكىنى يەنە مۇڭگۈز قۇتىغا تولدۇردى.

«ئەسلىسەم، شەك يوق توغرا، دەستە مامپۇ گۇل شەكلىدە ياسالغان، ئۇ نۇسخىنى جۇ ئاكا دەپ بەرگەن ... ھەي...ي، شۇغىنىسى ئۆز ۋاقتىدا شۇ نۇسخىلىق دەستىنى سوققان ئادەم باشقا يەرگە كېتىپ قالدى ـ دە. ئۇ بولغان بولسا چوقۇم تونۇيتتى ... شۇنداق نەپس دەستە بۇيرۇ- تىدىغان ئادەمدىن يەنە بىرسى چىقمىشى ناتايىن ... شۇنـ داق ئادەم چىقارمۇ؟ بۇگۈن جازاغا تارتىلىدىغان ئون بەش ئادەمنىڭ ئىچىدە شۇ بوۋاينىڭ ئوغلى بار بولمـ غىدى؟ ...» ۋۇدايۇكنىڭ خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە پۈتۈن ئەزايى بىردىنلا جۇغۇلداپ كەتتى، ئۇ تېرە جۇۋۇسىنىڭ پەشلىرىنى تېرە كۆرپىگە ھىملاپ قىستۇردى.

ئۇ ھەممە خىياللىرى ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنـ دەك چوڭقۇر بىر تىندى ـ دە، تېخى ئوبدان داغلانمىغان ئەپيۇننى قاتتىق بىر شوراپ چەكتى، شۇنىڭ بىلەن بىردەم يۆتەلدى. كېيىن غاڭزىنى بىر چەتكە ئېلىپ قويۇپ، بىر قولىدا پولات چوكىنى دەرمانسىز تۇتقىنىچە كۆزلىرىنى يۇمۇپ يەنە خىيالغا چۆمدى.

«ئۇ قىلمىچىنى شۇنىڭدىن باشقا ئادەم ئىشلىتەلمەيدۇ، بەك ئېغىر، تولىمۇ چىرايلىق. ئۇ باشقا ئادەمگە بەرگەنـ مىدۇيا؟ ئاڭلىشىمچە، ئۇنى سوقتۇرغاندىن بۇيان ئۆز يېنىدىن ئاجراتماپتىكەن ... قاراقچىلار بىلەن تالاي قېتىم ئېلىشقاندۇر ... بوۋايمۇ كارامەت ئادەم ئىكەن، يەر ـ سۇنى خەققە بېرىۋېتىپ، ئېگىكىگە تۇك چىقمىغان نادان سويمىلارغا قاراقچىلار بىلەن ئېلىشمىز دەپ چامـ باشچىلىقىنى ئۆگىتىش بىلەنلا مەشغۇل بولىدىكەن ... بىرـ نەچچە يىلدىن بۇيان ئۇلارنىڭ يۇرتىدا ئوغرى ـ يالغان

چىقماپتۇ. ئۇ بەزىدە شەھەرگە كىرىپ قالسا «ئۇچ تىللىق نەيزە، دۇكىنى» سوققان نەيزە، قىلىچ قالتىس يارايدۇ، دەپ ماختايدىكەن ... بۇ قېتىم قىلىچنى باشقا ئادەمگە بېرىپ تۇرغانمىدۇ؟ ياق، بەرمىدى! ئۇنداق ئىش يوق! ھەي مېنىڭ شۇ كالۋالىقمنى! تۇنۇگۈن ئاخشام نېمىشقا ھېلىقى تۇتۇلغان ئادەملەرنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى ئويلىدىراق سوراپ باقمىدىم؟ ... قارا قورساق دارازىنىڭ بىلىشىمۇ ناتايىن ... ھەم يوغان، ھەم ئېغىر، بۇدۇر - بۇدۇر مىس دەستە ... شۇ قىلىچ ئىكەنلىكىدە شەك يوق. قولغا چۈشكەنلەرنىڭ قاتاردا بۇۋاينىڭ ئوغلى بولۇپ قالمىغىدى؟ ...» ۋۇدايۇڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، كاڭدىن دۇملاپ چۈشكىلى تاس قالدى. «ئۇنداق بولماس. قىلىچىدىن ئايرىلىپ قالغان ئادەمنىڭ قولغاچۈشۈشى ناتايىن. ئۇ بالىسىغۇ بوش كەلمەيدۇ، بوشاڭ ئەمەس ...» شۇ خىياللار بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكى بىرئاز جايىغا چۈشتى. يېغى تۆگەپ قالاي دېگەن چىراغنىڭ غۇۋا ئوتىمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە شولىسى جۇلا قىلىپ تۇرغاندەك كۆرۈندى.

«ئۇنىڭ قىلىچى ... مۇشۇ «ئۇچ تىللىق نەيزە دۇكىنى» دا سوقۇلغان ... بىسمىۇ شۇنداق شەمشەردەك ئۆتكۈر چىقىرىلدى. ھوپقوۋۇز دارازىنىڭ قاۋانىدەك قوالمدا ... چېپىلغان باشلار يەردە تاۋۇزدەك دومىلاپ، قانلار بۇلاقتەك بۇلدۇقلاپ ئاقىدىكەن - دە! ... مۇبادا ...» دەل شۇ چاغدا جوزا ئۇستىدىكى ياغاچ رامغا ئىلىپ قويغان يوغان ئىككى كۆزى بار قوڭغۇراقلىق سائەت «جاڭ - جاڭ - جاڭ» قىلىپ سوقۇشقا باشلىدى.

ۋۇدايۇك «مۇبادا» نەك ئاخىرىنى ئويلاشتىن كەچتى، خۇددى غايىبتىن كۈچ - قۇۋۋەت تاپقاندەك كاڭشىن سەكرەپ چۈشتى، قۇلىقىغا ئىشىنەلمەي يېقىن بېرىپ قارىدى: ئىككى كۆزلۈك مەخلۇقنىڭ كالتەيگىنىسى دەل ئون ئىككىنى، ئۈزۈن يېگىنىسى تۆۋەندىكى ئالتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ ئىچ كىيىملىرىنىڭ بەدىنىگە مۇزدەك تېگىپ تۇرغانلىقىنى بىلدى.

— تاماق يەيلى، كېيىن قايتاشمىزدا ئادەم ئۆلتۈرگەننى كۆرگەچ كېتەيلى ...

بۇ دۆكان ئۆيىدىكى شاكىچىكنىڭ شوخلۇق بىلەن توۋلىغان ئاۋازى ئىدى. ۋۇدايۇك ئورنىدا تۇرۇپ قالدى- دە، ئەپيۇن چىرىغىنى پۈدەپ ئۆچۈرۈۋېتىپ، ئارقا روجەكتىن بىرنەمىدەپ توۋلىدى، تاماق تەييارلاۋاتقان خوتۇنىنى چاقىردى بولغاي، خوتۇنىنىڭ جاۋابىغىمۇ قۇلاق سالماي قارا تاۋار بەلبېغىنى چىڭ باغلىغىنىچە دۆكان ئۆيىدىن چۈراپ چىقتى، دۆكان ئۆيىدە يەنە كىملەر بارلىقىنمۇ كۆرمىدى.

ئادەتتە سارغۇچ تۇرىدىغان قۇملۇق سايى بىر كېچىدىلا تەپتەكشى ئاق ئەدىيال بىلەن ئورالغان. ئاسماندا قۇياش پارقىراپ تۇرماقتا، تاغ شامىلى دەريا بويىدىكى قارلارنى ئۆچۈرماقتا، قۇرۇپ قالغان قومۇشلار تەبىئىي قىش سازىنى چالماقتا. كۆزنى چاقنىتىدىغان بۇ يورۇقلۇق، يورۇقلۇقتا تۇرىدىغان بۇ كائىنات كەلگۈسى باھارنى تەبەسسۇم بىلەن كۈتمەكتە. بۇ ھالەتلەر گويا ئىنسانلارنىڭ راھەت - پاراغەت مەركىسى ئۆتكۈزۈشىگە مۇشۇنداق ياخشى كۈننى تەييارلاپ بەرگەنىدەك

مەنۇنلۇق ئىدى. لېكىن، ئەپسۇسكى، بۇگۈنكى مۇشۇنداق چىرايلىق قار بەرگىلىرىنىڭ ئات تاقىلىرىنىڭ ۋە ئادەم ناھاللىرىنىڭ ئېغىز - پەس ئىزلىرى بىلەن بۇلغىنىشى مۇمكىن.

ئاتلىق ۋە پىيادە ئەسكەرلەر قاتار - قاتار ھالقا بولۇپ كەڭ بىر دائىرە ھاسىل قىلىپ تۇراتتى، دائىرىنىڭ سىرتىدا بولسا قىمىر - قىمىر ئادەم. يۈمشاق بويۇن ئۇستىدە قىمىرلاپ تۇرغان باشلار چېچەنلىكتىن ۋە كۆچ - قۇۋۋەتتىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ قارىمۇتۇق، سارغۇچ، قاراقىزىل چىرايلىرى، ئۈپۈلانغان، ئەڭلىك سۇرتۇلگەن مەڭزىلىرى تۇرلۇك قىياپەتتە ئۇيان - بۇيان بولۇپ، ئالاق - جالاق كۆزلىرى بىلەن نىشانلىغان نەرسىلىرىنى ئىزدەيتتى. شۇ ئەسنادا ھىر - ھىر كۈلكىدىن پەيدا بولغان جېدەل - ماجىرا دەريا بويىدىكى قۇرۇق قومۇشتىن چىقىپ تۇرغان ئاھۇ ھەسرەتىنى بېسىپ كەتتى.

ئۈزۈن ئۆتمەيلا ھىلىقى دائىرە پەيدا قىلىپ تۇرغان ئادەم چەمبىرىكى ئىچىگە بىر توپ ئادەم كىرىپ كەلدى. ئۇلار كاتتا ۋە پەسلىكى بىلەن، غالىب ۋە مەغلۇبلۇقى بىلەن «خان قانۇنى» ۋە «مەھبۇس» لۇقى بىلەن پەرقلىنىپ تۇراتتى. بىرمۇنچە توپاقتەك قارام ئەسكەر ئون نەچچە سالپى - ساياق مەھبۇسنى ئالدىغا سېلىپ دۆشكەلەپ ھەيدەپ كەلدى. ئۇ مەھبۇسلارنىڭ بىر - ئىككىسى كۆكرىكىنى كېرىپ، ئوتلۇق كۆزلىرىنى مەغرۇر ھالدا ئەتراپىدىكى ئاممىغا تىكىپ تۇردى، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى خۇددى خەنجەردەك ئۆتكۈر ئىدى ئەتراپتىكى ئادەملەر ھەتتا ئاياغلىرىنى ئوڭشاپ

دەسسىيەلمەيۋاتقان مەھبۇسلارغا قاراپ تۇردى. خەنجەردەك ئۆتكۈر كۆزدىن ھەممە ئادەم ئۆزىنى قاچۇردى.

يەنە ۋاراڭ - چۇرۇك كۆتۈرۈلدى، چۈنكى ھەممە ئادەم ئالدىغا ئۆتۈپ قاراشقا تىرىشاتتى. ئەتراپتىكى ئادەملەرنىڭ ئاياغلىرى نەمخۇش يەرگە چوڭقۇر پېتىپ كىرىپ كەتتى. غەربىي تەرەپتىكى سېپىل تېمىدا ئېگىز يەرگە چىقىۋالغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ تۇرغان ئادەملەر تۆۋەندە قىستا - قىستاڭ قىلىشىپ جېدەلىشىۋاتقانلارنى كۆرۈپ، بالدۇرراق ئوبدان جايىنى تۇتۇۋېلىشىڭ بولماسمىدى، دەپ مازاق قىلىشماقتا.

«ئوچ تىللىق نەيزە دۇكىنى» نىڭ خوجايىنى ۋۇ جاڭگۈيدىنمۇ جۈۋىسىنى دولىسىغا قىيسايتىپ ئارتىۋالغان، يالاڭباش ھالدا ھېلىقى ئادەملەر توپى ئىچىدە بار ئىدى. ئۇنىڭدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىراقتا جۇ ئاكىمۇ تۇراتتى. بۇلار بىر - بىرىگە كۆز يەتكۈزەلمىسىمۇ قەدەملىرىنى يۆتكىيەلمەيتتى، گەپلىرىنمۇ ئاڭلىيالمايتتى.

ۋۇ جاڭگۈيدە نۇرسىز كۆزلىرىنى قىلىچ تۇتۇپ تۇرغان توپاقتەك ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىدىكى مەھبۇسلارغا تىكىپ سىنچىلاپ قارىدى، ئۇلاردىن بىرىنمۇ توغرا كەلمەيدىغاندەك بىلەن كۆڭلى تىنىپ خۇشال بولۇپ تۇراتتى، ئاخىرىدا بىرسىنىڭ قىلىچى ۋال - ۋۇل قىلىپ قالدى، قارىسا بۇدۇر - بۇدۇر مانېۋ گۈل دەستىلىك قىلىچىنى تۇتقان يالاڭتۆش جاللاتنىڭ يۈز - كۆزى مۇنچاق - مۇنچاق تەرگە چۆمۈپتۇ. ئەنسە شۇ ... تۇنۈگۈن ئاخشام كۆزلىرىگە ياش ئالغان، بۇگۈن تاڭ سەھەردە ئاغزى - بۇرنىدىن ھاراق پۇراپ تۇرغان «ھوپقوۋۇزنىڭ»

ئۆزى شۇ. سۇبھاناللا! ... قىلچقا توغرىلىنىپ تۇرغان ئادەم ھېلىقى بوۋاينىڭ ئوغلى! ئەنە، قارىمۇتۇقلۇقى دەل ئۆزى شۇ. ئۇنىڭ بېشىمۇ ماداردىن كەتكەن مەھبۇسلارغا ئوخشاش تۆۋەن سېلىنغان، كۆزلىرىنىڭ نۇرى ئۆچكەن.

ۋۇ جاڭگۇيدە ئادەملەر توپى ئىچىدە قىستىلىپ تۇرسىمۇ، ئاياغ بېسىپ تۇرغۇدەك دەرمانى قالمىدى، مۇزدەك بىر يەل مېڭىسىدىن يىلاندەك سىرغىپ كىندىكىگە ئۆتۈپ كەتكەندەك بولدى. سۇبھاناللا! ئۇ يەنە ھېلىقى قىلىچ كۆتۈرۈپ تۇرغان «ھوپقوۋۇز»غا قارىدى، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ قولىدىكى ۋال - ۋۇل قىلىپ پارقىراپ تۇرغان قىلىچقا كۆزىنى ئۇزمەي تىكىلدى، مەھبۇسقىمۇ، ئەتراپتىكى چىرايلارغىمۇ قارىمىدى.

— بىرە ئىككى، ئۈچ ... ئون بەش ... ئون بەش بىرنېمىكەن! — ئەتراپتا تۇرغانلار ئىچىدىن كالپۇكلىرىنى قىزىل بويۇغلان بىر سەتەكنىڭ سانىغان ئاۋازى چىقتى.

ۋۇ جاڭگۇيدىدە قاراپ تۇرغۇدەك دەرمان قالمىغانىدى، قىستاپ تۇرغان توپنىڭ ئىچىدىن چىقىپ كېتىشكىمۇ مۇمكىن بولمىدى. ئۇ يۇرتنىڭ ئاقساقىلى بولغان بوۋاينىڭ ئوغلىنىڭ بېشىغا تەڭلىنىپ تۇرغان قىلىچقا، شۇ ئوغۇلنىڭ قىلىچىغا قاراپ دېمىنى ئىچىگە تارتىپ تۇرۇپلا قالدى.

ئون نەچچە قەدەم نېرىراقتا تۇرغان جۇ ئاكىغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا بولسىمۇ قاراش ئېسىگە كەلمىدى.

قانغا بويالغان باشلار كەينىدىن قارغا دومىلاپ چۈشتى. ۋۇدايۇڭنىڭ ئەس - ھوشى كەتتى، ھەتتا نەپەسلىرىمۇ قىسىلدى، گېلى قۇرىدى، كۆز ئالدى

قاراڭغۇلىشىپ، بىرمۇنچە كاللەك - كاللەك قارا - قۇرا گۆش قاردا بىر - بىرىگە سوقۇلۇپ تۇرغاندەك كۆرۈندى، كۆزى ئىسسىق - چىسىق بولدى، يۈرىكى سوقۇشتىن توختىغاندەك، پۈتۈن ئەزايى مۇزلاۋاتقاندەك بولدى.

— پاھ! شەمشەر ئىكەنغۇ! ... قالتىس ئۆتكۈر ئىكەن! ... — ئەتراپتىكىلەردىن بىرسى سۆزلىدى. شۇ- نىڭ بىلەن ئادەملەر توپى يەنە بىر قېتىم ئۆرە - تۆپە بولدى. ۋۇدايۇڭنىڭ كۆزى ئون بەش ئادەمنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ قالدى، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ قىلىچى بىلەن چېپىلغان كاللىسى ئىككى خۇلاچ يىراقتا قاڭقىپ چۈشتى ... قىلىچنى تۇتقان ئادەمۇ قانتىق كۈچىگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قىلىچنىڭ تولىمۇ ئۆتكۈر بولغانلىقى ئۈچۈن كاللا بىلەن تەڭ دۈم يىقىلىپ ئورنىدىن تۇرالمىدى.

ۋۇدايۇڭ ئادەملەر توپى ئۆرە - تۆپە بولۇپ تۇرغان- دا ئەسلى تۇرغان جايىدىن يۆتكەلدى - دە، قىستاڭچى- لىق بوشىغاندا دەسسەپ تۇرالماي دەلدۇڭغۇنۇپ قالدى. دەل شۇ چاغدا سول تەرىپىدىن بىر قول چىقىپ ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزۇۋالدى. ئۇ كۆزلىرىدىن ئوت يېمىنىپ تۇر- غان ئاقساقال جۇ ئاكا ئىدى.

بۇلار زۇۋان سۇرۇشمىدى. جۇ ئاكىنىڭ كۆزى ۋۇدايۇڭنىڭ ئېچىپ قاراشقا كۆڭلى يار بەرمەيۋاتقان كۆزى بىلەن ئۇچراشتى، بۇلار زۇۋان سۇرمىسمۇ ئەھۋالنى ئوبدان بىلىشەتتى.

1928 - يىلى يازە

# چۇنتاۋ

## شۇي دىشەن

### ياسىن سېيىت تەرجىمىسى

شۇي دىشەن (1893 — 1941) يەنە بىر ئىسمى شۇي زەنكۇن، تەخەللۇسى لۇخۇاشىك، تەيۋەندە تۇغۇلغان، دادىسى ژەتەنپەرۋەر ئادەم. ئۇ 1917 - يىلى بېيجىڭ يەنجىڭ داشۆسىگە ئوقۇشقا كىرگەن، 1919 - يىلى «4 - ماي» ھەرىكىتىگە ئاكتىپ قاتناشقان، 1921 - يىلى شىك‌يەنبىڭ جىنداۋ ژە يې شاۋجۇنلەر بىلەن بىرلىكتە ئەدەبىيات تەتقىقاتى جەمئىيىتىنى قۇرغان، 1922 - يىلى دەسلەپ ئامېرىكىغا، كېيىن ئەنگلىيىگە بېرىپ ئوقۇغان، 1927 - يىلى بېيجىڭغا قايتىپ كېلىپ يەنجىڭ داشۆسىدە ئوقۇتقۇچى بولغان، 1935 - يىلى شىياڭگاڭ داشۆسىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە جۇڭخۇا ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر دۇشمەنگە قارشى بىرلەشمىسىنىڭ شىياڭگاڭ شۆبىسىنى ياشقۇرغان، جۇڭگو كومپارتىيىسى سېپىغا ياپونغا قارشى ئۇرۇپ، ژەتەنىي قوتقۇزۇش ھەرىكىتىگە پائال ئازاز قوشقان.

شۇي دىشەن «4 - ماي» ھەرىكىتىنىڭ تەسىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت يولىغا قەدەم قويغان. ئۇ ئەينى يىللاردا ئايالار مەسىلىسىنى جەمئىيەتتىكى گەۋدىلىك مەسىلە سۈپىتىدە تۇتۇپ، ئىلغار پىكىرلىك ئادەملەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغاپ، ئايالـلارنىڭ مۇھەببەت - نىكاھ، ئائىلە ھـوقۇقى، ئىجـتىمائىي ئورنى قاتارلىق مەسىلىلەرنى چـۆرىدىگەن ئاساستا مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان، شۇ ئارقىلىق ئەـمۇداللىق ئـەخلاق قارىشىنى پىپەن قىلغان. ئۇنىڭ بۇ ئىدىيىسى «ۋاپادار قۇش»، «سودىگەرنىڭ ئايالـلى»، «پىداكارلىق» قـاتارلىق تـەسىرى بىر قەدەر چوڭراق ھېكايىلىرىدە ناھايىتى روشەن ئىپادىلەنگەن.

شۇي دىشەن بۇ‌دا دىنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھەم دىنىنى تەتقىق قىلغان يازغۇچى. ئۇ ئەسەرلـىرىگە دىنىنىڭ تەسىرىنى سىڭدۈرگەن. شۇڭا يارأتـقان قەھرىمانلىرى ئېزىلمۇاتقان تـۇرۇقلۇق يـەنىلا ئىتائەتمەن، قانائەتچان...

شـۇي دىـشـەن «چۈنتاۋ» ھېكـايىسىنى 1934 - يىلى ئىلان قىلغان. ھېكايە ئېچىنىشلىق باشلىنىپ، خۇشاللىق بىلەن تۈگەيدۇ. ئاق كۆڭۈل، قەيسەر ۋە خۇش خۇي مىجەزلىك، تۆۋەن قاتلامدىكى ئەمگەكچى ئايال چۈنتاۋنىڭ ئوبرازى ئادەمنى تەسىرلەندۈرىدۇ. يـازغۇچى سەرگـۈزەشتە خاراكتېرى كـۈچلۈك ھېكايىلەرنى يېزىشقا، ئەگرى - تـوقاي ۋەقەلىك تەرەققىياتى ئـارقىلىق پېرسـوناژلارنىڭ ئىندىۋىدىـئاللىقىنى يارىتىشقا ماھىر. **(شۇي جىمىڭ)**

بۇ يىل يـاز ھاۋا بـۆلەكچىلا ئىسسىپ كەتكەنىدى. كوچا چىراغلىرى يانغان بـولسىمۇ، كـوچىنىڭ بېشىدىكى قـارىئـۆرۈك سـۈيـى سېتىۋاتقان ئـادەم ئىشىنى يېغماي خۇددى نەغمە دېپىنى چېلىپ نـاخشا ئېيتىۋاتقان قىزدەك مىس قاچىسىنى ئـوينىتىپ تـۇراتتى. ئـۇنىڭ ئـالدىدىن كېرەكسىز قەغەز قاچىلانغان سېۋەت يۈدىگەن بىر ئـايال ئـۆتتى. چىرايـىنى ئـەسكـى چىغ قالپىقى تـوسۇۋالغان بولسىمۇ، لېكىن قـارىئـۆرۈك سـۈيى سېتىۋاتقان ئـادەمگە سالام قىلغانـدا سـەدەپتەك ئـاپئاق چىشلىرى كـۆرۈنۈپ قالدى. ئۇ ئۆشىنسىدىكى سېۋەتنىڭ ئېغىرلىقىدىن يايدەك ئېگىلىپ، قەدەملىرىنى ئاران - ئاران يۆتكەپ ھويلىسىنىڭ ئالدىغا باردى.

ئايال دەرۋازىدىن چاقىرغىنىغا ھـويلىغا كىردى. ئـۇ مۇشۇ ھويلىدىكى سـاق قالغان ئىكـكى ئېغىزلىق ئـۆيدە تۇراتتى. ھويلا كاھىش پارچىلىرىغا تولغانىدى. ئۇ ئىشىك ئالدىغا تەرخەمەك، كۆممىقوناق، دېرىزە تۈۋىگە بىرنەچچە تۇپ تۇن لەيلىسى تېرىغانىدى. بىر نەچچە تال چىرىگەن ياغاچ باراڭ ئاستىدا توغرىسىغا ياتاتتى. ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەندە ئۇنىڭ دەم ئالىدىغان ئېسىل جايىنى مۇشۇ بولسا كېرەك. ئايال ئىشىك ئالدىغا كېلىشىگە ئۆيىدىن بىر ئەر ئالدىراش چىقىپ، ئايالنىڭ ئـۆشىنسىدىن ئېغىر سېۋەتنى ئـالدى.

— خوتۇن، بۇگۈن بەك كەچ قالدىڭىز.

ئايال بۇ گەپتىن ئـەجەبلەنگەندەك قىياپەتتە ئەرگە قارىدى.

— نېمە دەۋاتىسىز؟ خوتـۇننى ئـويلاۋېرىپ سـاراڭ

بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟ سىزگە دەپ قويساي، مېنى خوتۇن دېگۈچى بولماڭ.

ئايال ئۆيگە كىرىپ كېتىۋېتىپ ئەسكى چىغ قالپىقىنى بېشىدىن ئالدى ـ دە، ئىشكىنىڭ كەينىگە ئېسىپ قويدى. ئىدىشتىن نەچچە چۆمۈچ سۇ ئېلىپ ئىچىپ، دېمىنى ئالالماي ھاسىراپ كەتتى. ئايال باراڭنىڭ ئاستىدىكى سېۋەتنى بىر چەتكە ئىتتىرىۋېتىپ، چىرىشكە باشلىغان لىملارنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردى.

ھېلىقى ئەرنىڭ ئىسمى لىيۇشاڭگاۋ ئىدى. ئايال ياش جەھەتتە ئەردىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيتتى. قارىماققا ئوتتۇز ياشلارغا كىرگەندەك كۆرۈنەتتى. يەنە كېلىپ فامىلىسىمۇ لىيۇ ئىدى. ئايالنىڭ ئىسمىنىڭ چۈنتاۋ ئىكەنلىكىنى شاڭگاۋدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى. قولۇم ـ قوشنىلىرىنىڭ ھەممىسى بۇ ئايالنى، كېرەكسىز قەغەز تېرىدىغان لىيۇ ھەدە، دەپ ئاتايتتى. چۈنكى بۇ ئايال كۈن دۇزى ئەخلەتخانىسىۋ ئەخلەتخانا يۇرەتتى، بەزىدە كېتىۋېتىپ، كېرەكسىز قەغەزگە سەرەڭگە تېگىشمەن، دەپ توۋلاپ قويياتتى، پىژغىرىم ئىسسىق ياكى قەھرىتان سوغۇق بولسۇن، ئەتىدىن كەچكىچە تىپا ـ چاڭغا مىلىنىپ يۇرەتتى، لېكىن، پاكىزلىقنى ياخشى كۆرەتتى، قىش ـ ياز ئۆيگە كېلىپلا يۇيۇناتتى. سۇنى شاڭگاۋ تەييار قىلاتتى.

شاڭگاۋ يېزىدا يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەنىدى. تۆت يىل ئىلگىرى يۇرتىدا يېغىلىق يۇز بېرىپ، پۈتۈن ئائىلىسى قاچ ـ قاچتا تىرىپسىرەن بولۇپ كەتكەنىدى. شاڭگاۋ يولدا ئۆزىگە ئوخشاش مۇساپىر چۈنتاۋ بىلەن تونۇشۇپ قېلىپ، نەچچە يۈز چاقىرىم يولنى بىللە بېسىپ،

كېيىن يەنە ئايرىلىپ كەتكەن.

چۈنتاۋ باشقىلارغا ئەگىشىپ بېيجىڭغا كېلىدۇ. زۇڭبۇ كوچىسىدىكى بىر ئەجنەبىي ئايال بىرەر ساددا سەھرا قىزنى «بالا باققۇچى» قىلىۋالماقچى بولىدۇ، بىرسى ئۇنىڭغا چۈنتاۋنى تونۇشتۇرىدۇ. ئايال خوجايىن چۈنتاۋنىڭ سۈرەتتەك چىرايلىقلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى ياقتۇرۇپ قالىدۇ. چۈنتاۋ خوجايىن ئايال ۋە ئۇنىڭ ئۆيىدىكىلىرىنىڭ ھەممىسە كالا گۆشى، سارماي سۈركەپ مومما يەيدىغانلىقىنى، سۈتلۈك چاي ئىچىدىغانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۇ بۇ غەيرىي پۇراقتا كۆنەلمەيدۇ. بىر كۈنى خوجايىن بالىلىرىنى سەنبىزى باغچىسىغا ئاپىرىپ ئويناتىپ كېلىشكە بۇيرۇيدۇ. چۈنتاۋ باغچىدىكى يولۇاس - بۆرىلەرنىڭ قەپەسلىرىدىن چىقىۋاتقان پۇراقنىڭ خوجايىن ئايالىنىڭ ئۆيىدىكى پۇراقتا ئوخشاپراق كېتىدىغانلىقىنى سېزىپ، كۆڭلى بەك بىئارام بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىشلىگىنىگە ئىككى ئاي بولا - بولمايلا بوشنىپ كېتىدۇ. ئۇ ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئۆيىدىمۇ ئىشلەپ باقىدۇ، لېكىن چاكارلىققا كۆنەلمەيدۇ، تىل - ھاقارەت ئاڭلاشنى خالىمايدۇ، ئۇ يەردىنمۇ تېزلا چىقىپ كېتىدۇ. چۈنتاۋ تۇرمۇشنىڭ قاتتىقچىلىقىدا كېرەكسىز قەغەزگە سەرەڭگە تېگىشىدىغان كەسپىنى تاللىۋالىدۇ. شۇنىڭدىن كىرگەن بىلەن يالغۇز جېنىنى ئاران قامدايدۇ.

شاڭگاۋنىڭ چۈنتاۋدىن ئايرىلىپ كۆرگەن كۈنلىرى ناھايىتى ئاددى. ئۇ جۇجۇغا بېرىپ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى تاپالمای، بىر - ئىككى ئاغىنىسى بىلەن ئۇچرىشىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ يۇرتىدىن قېچىپ چىققانلىقىنى ئاڭلاپ

ئاغىنىلىرىنىڭ ھېچقايسىسىنىڭ ئۇنى ئەپقالغۇسى كەلمەيدۇ. شاڭگاۋ نائىلاج ئېقىپ بېيجىڭغا كېلىدۇ. باشقىلار ئۇنى كوچىنىڭ بېشىدا قارىئۆرۈك سۈيى ساتىدىغان لاۋۇزۇغا تونۇشتۇرۇپ قويىدۇ. لاۋۇزۇ ئىجارىگە ئالىدىغان بىرەرسى كەلسە، باشقا يەردىن ئۆي تاپىدىغانلىقىنى ئېيتىپ دەپ ھازىر تۇرۇزۇاتقان مۇشۇ ۋەيرانە ھويلىنى ئۇنىڭغا بېرىپ تۇرىدۇ. شاڭگاۋ لاۋۇزۇنىڭ ھېسابات، سودا - سېتىق ئىشلىرىغا ياردەملىشىدۇ، باشقا ئىش قىلمايدۇ. ئۆيگە پۇل تۆلىمەيدۇ، يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرىغا قاراشقىنىغا ھەق ئالمايدۇ. ئىككى ۋاق تاماقنى بىكارغا يەيدۇ. چۈنتاۋ ئىشلىرى يۇرۇشۇپ ھاللىنىپ قالىدۇ. بۇرۇن ئولتۇرغان يەردىكى قولۇم - قوشنىلىرى ئۇنىڭ ھويلا - ئارامغا قەغەز دۆۋىلىشىگە يول قويمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆي ئىزدەپ دېشىڭمېننى ياقلاپ ماڭىدۇ. بىر ھويلىنىڭ دەرۋازىسىنى قاقسا، ھويلىدىن لېيۇ شاڭگاۋ چىقىدۇ. چۈنتاۋ كۆپ رەسمىيەت ئۆتمەستىنلا لاۋۇزۇنىڭ ئۆيىنى ئىجارىگە ئالىدۇ. لېيۇ شاڭگاۋنى ئۆزىگە ياردەمچى قىلىۋالىدۇ. بۇ ئۇچ يىلنىڭ ئالدىدىكى ئىش. شاڭگاۋنىڭ ئاز - تولا خەت - ساۋاتى بار ئىدى. چۈنتاۋ تېرىپ ياكى سەرەڭگە تېگىشىپ ئەكەلگەن قەغەزلەرنىڭ ئىچىدىن رەسىم ياكى پالانى گېنېرال، پالانى مىنىستىرنىڭ يازغان دۇيىلىيەنلىرى، مەكتۇپلىرىگە ئوخشاش پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەر چىقىپ قالاتتى. ئىككىسى ھەمكارلىشىۋېدى، ئىشلىرى تېخىمۇ يۇرۇشۇپ كېتتى. شاڭگاۋ بەزىدە چۈنتاۋغا خەت ئۆگىتەتتى. لېكىن بۇنىڭ ھېچقانداق ئۇنۇمى بولمىدى. چۈنكى شاڭگاۋنىڭ ئۆزىمۇ كۆپ خەتلەرنى بىلمەيتتى. خەتنىڭ مەنىـ

سىنى يېشىشتە تېخىمۇ بەك قىينىلاتتى.

ئۇلارنىڭ بىرگە تۇرۇپ كېلىۋاتقىنىغا بىر نەچچە يىل بولدى. تۇرمۇش ھالىتىدىن ئۇلارنى بىر - بىرىگە ئامراق ئەر - خوتۇن دېگەندىن كۆرە، ئادەتتىكى ئەر - خوتۇنلار دېگەن تۇزۇك ئىدى.

ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى، چۇنتاۋ ئۆيگە كىردى، شائگاۋمۇ بىر چېلەك سۇنى كۆتۈرۈپ چۇنتاۋنىڭ كەينىدىن ماڭدى. شائگاۋ خۇشال ھالدا:

— خوتۇن، تېزرەك يۇيۇنۇڭ، قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى. بۈگۈن كەچ ئوبدانراق بىر نەرسە قىلىپ يەيلى، سۈڭپىياز قوتۇرمىچى قىلىپ يەيلىمۇ؟ بوپتۇ دېسىڭىز، مەن چىقىپ سۈڭپىياز، زىماجىياڭ ئەكىرەي.

— خوتۇن، خوتۇن دەۋېرىدىكەنسىز، بۇنداق دېمەسىڭىزچۇ؟!— دېدى چۇنتاۋ تېرىكىپ.

— ماقۇل دەڭ، ئەتە تېخىچاۋغا بېرىپ سىزگە چىغ قالپاق ئەكېلىپ بېرىمەن. چىغ قالپاق ئالمىسام بولمىدى دېمىگەنمىدىڭىز؟— دېدى شائگاۋ ئۆتۈنۈش ئاھاڭىدا.

— ئاڭلىغۇم يوق.

شائگاۋ چۇنتاۋنىڭ سەل خاپا بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ شۇئان:

— نېمە قىلىپ يەيمىز، دەڭە؟— دېدى.

— نېمە يېگۈڭىز كەلسە، شۇنى قىلىپ بېرىمەن، ئەكىرمەمسىز؟

شائگاۋ كوچىدىن نەچچە باش سۈڭپىياز، بىر قاچا زىماجىياڭ ئەكىرىپ تاشقىرىقى ئۆيدىكى جوزىغا قويدى. تاشقىرىقى ئۆي يورۇقراق ئىدى. چۇنتاۋ يۇيۇنۇپ تۇي

خېتىنى كۆتۈرۈپ، ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقتى.

— بۇ قايسى بەگ ـ غوجامنىڭ توي خېتىدۇ! بۇنى ھېلىقى ئېلىپساتار لاۋلىغا بەرمەيلى، بىرەرسىگە، بېيجىڭ مېھمانخانىسىغا ئاپىرىپ سېتىپ كەل دېسەك، جىقراق پۇلغا سېتىپ كېلىدۇ، — دېدى چۈنتاۋ.

— بۇ توي خېتى ئۆزىمىزنىڭ. بولمىسا سىز قانداقسىگە ماڭا خوتۇن بولالايسىز؟ بىر ـ ئىككى يىل خەت ئۆگەتسەم، ئىمىڭىزنىمۇ ئوقۇيالمايسىزغۇ؟

— بۇنداق خەتلەرنى كىم تونۇيدۇ؟ مېنى تولا خوتۇن، خوتۇن دەۋرمەڭ. ئاڭلىمايمەن. بۇ خەتنى كىم يازدى؟

— مەن يازدىم، ئەتىگەن ساقچىلار نوپۇس تەكشۈرۈپ كەلدى. ئۇلار مۇشۇ بىر ـ ئىككى كۈن ئىچىدە ھەربىي ھالەت كۈچەيتىلىدۇ. كىم قانچە جان بولسا، شۇنچە جان دەپ مەلۇم قىلىدۇ، دېدى. لاۋۇ، باش ئاغرىقىدىن قۇتۇلۇپ مەن دېسەڭ، بىز ئەر ـ خوتۇن دەپ ياز دېدى. ساقچىلارمۇ بىر ئەر، بىر ئايال، دەپ يازسا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئەر ـ خوتۇن دەپ يازغۇزدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۆتكەندە ساتمىغان مۇشۇ قۇرۇق توي خېتىگە، بىز ئەر ـ خوتۇن، قوي يىلى توي قىلغان، دەپ يازدىم.

— نېمە؟ قوي يىلى مەن سىزنى نەدە تونۇيمەن؟ مېنى تولا جىلى قىلماڭ. بىز تەڭرىگە باش ئۇرمىساق، يا تۇتۇشۇپ ھاراق ئىچمىسەك، بىز ئەر ـ خوتۇن ئەمەس ـ. چۈنتاۋ سەل نارازى بولغاندەك قىلسىمۇ، ئەمما ئاھاڭى سىلىق ئىدى. ئۇ بايىقى كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، كۆڭىكىشتان، ئاق كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى. گىرىم قىلمىغان چىرايىدىن تەبىئىي گۈزەللىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ئاۋادا

ياتلىق بولۇشنى خالىسا، ئوتتۇرىدا ساقلىغان ئادەم ئۇنى، يىگىرمە ئۇچ - يىگىرمە تۆت ياشلىق تۇل چوكان، دەپ تونۇشتۇرۇپ خېلى كۆپ بىر نەمە ئۇندۇرۇۋالغان بولاتتى.

چۇنتاۋ كۈلۈپ تۇرۇپ قولىدىكى توي خېتىنى ھەمراھىغا چوكىدەك قىلىۋەتتى.

— مېنى بۇنداق جىلى قىلماڭ، نەمە ئۈچۈن خېتى دېگەن؟ تامىقىمنى ئېتەيلا، — دەپ توي خېتىنى ئوچاققا تاشلاپ خېمىر يۇغۇرۇشقا كىرىشتى.

— كۆيدۇرۇۋەتسىڭىز مەيلى. ساقچىلار بىزنى ئەر - خوتۇن، دەپ يېزىۋالدى. ھۆكۈمەت ئادىمى تەكشۈرۈپ كەلسە، توي خېتىمىزنى يېغىلىقتا قېچىپ يۈرۈپ يوقىتىپ قويدۇم دېمەمدىمەن؟ بۇگۈندىن تارتىپ سىزنى خوتۇنۇم دەيمەن، بۇنىڭغا لاۋۇ گۇۋاھ، ساقچىلارمۇ گۇۋاھ، خالىمىسىڭىز بوپتۇ. خوتۇنۇم دەۋېرىمەن ھوي خوتۇن! ھوي خوتۇن! سىزگە ئەتە چىغ قالپاق ئېلىپ بېرىمەن. ئۇزۇككە كۈچۈم يەتمىگۈدەك

— يەنە خوتۇن دېسىڭىز، ئۆڭىمەن جۇمۇ.

— قارىغاندا يەنە شۇ لى ماڑنى ئويلاۋېتىپسىز، — دېدى شاڭگاڑ. ئۇنىڭ كەيپىياتى بايىقىدەك خۇشال ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ بۇ گەپىنى چۇنتاۋغا ئاڭلىتىش خىيالى يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ چۇنتاۋ ئاڭلاپ قالدى.

— ئۇنى ئويلاۋاتىدۇ دەمسىز؟ بىر كېچە ئەر - خوتۇن بولدۇق. ئايرىلىپ كەتكەن مۇشۇ تۆت - بەش يىلنىڭ بۇياقى خەت - خەۋىرى بولمىسا، ئۇنى ئويلاپ نەمە قىلاي؟! — چۇنتاۋ شۇنداق دېدى. ئۇ شاڭگاۋغا تۇيۇپ بولغان كۇندىكى ۋەقەنى سۆزلەپ بەرگەنىدى. چۇنتاۋنى

مەپە بىلەن كۆچۈرۈپ ئەكىرىپ، مېھمانلار ئەمدىلا ئولتۇرۇشىغا ئالدى تەرەپتىكى ئىككى كىنتنىڭ ئادەمنىرى ئەسكەرلەرنىڭ كەلگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئاكوپ كولاشقا ئادەم تۇتۇپ يۈرگەنلىكىنى دەپ كېلىدۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ مېھمانلار قورقۇپ قاچىدۇ. تويى بولۇۋاتقان يېڭى ئەر - خوتۇن — چۈنتاۋ بىلەن لى ماۋمۇ دەرھال نەرسە-كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قاچقانلارغا قوشۇلۇپ غەربكە قاچىدۇ. ئۇلار بىر كېچە - كۈندۈز بىللە يۈرىدۇ. ئەتىسى كەچتە ئالدى تەرەپتىكىلەر: «قاراقچىلار كەلدى! يوشۇرۇنۇڭلار!» دەپ ۋارقىرىشىدۇ. ئادەملەر ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالىدۇ، ھېچكىم بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق. تاڭ ئاتقاندا ئون نەچچە ئادەمنىڭ ئىز - دېرىكى تېپىلىمايدۇ. چۈنتاۋنىڭ ئېرىمۇ شۇلارنىڭ ئىچىدە ئىدى.

— مېنىڭچە ئۇ قاراقچىلارغا قوشۇلۇپ كەتتى. يا بولمىسا ئۇنى ئاللىقاچان بىرسى ئولتۇرۇۋەتتى. بولدىلا، ئۇنىڭ گېپىنى قىلمىشايلى، — دېدى ئۇ يەنە.

چۈنتاۋ قوتۇرماچنى پىشۇرۇپ جوزىغا ئەكەلدى. شاڭگاۋ قازاندىكى تەرخەمەك شورپىسىدىن ئۆزىگە بىر قاچا ئوستى. ئۇلار گەپ - سۆز قىلىشماي تامىقىنى يېيىشتى. تاماقتىن كېيىن باراڭنىڭ ئاستىدا ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى. سالقىن شامالدا پارقىراق قوڭغۇزلار خۇددى ئاققان يۇلتۇزلاردەك ئۇدۇل باراڭنىڭ ئوستىگە چۈشەتتى. تۇن لەيلىسىنىڭ پۈرىقى ئاستا - ئاستا تارىلىپ ئەتراپتىكى سېسىقچىلىقنى بېسىپ كەتتى.

— تۇن لەيلىسىنىڭ پۈرىقى نېمىدېگەن پەيزى!— شاڭگاۋ شۇنداق دەپ تۇن لەيلىسىدىن بىر تال ئۇزۇپ

چۈنتاۋنىڭ چېچىغا قىستۇرۇپ قويدى.

— گۈلۈمنى ئۇزمەڭ. كەچتە چېچىغا گۈل قىستۇرۇڭ، ئالىدىغان مەن بۇزۇق ئايال ئەمەس، — دېدى چۈنتاۋ. ئۇ چېچىدىن گۈلنى ئېلىپ پۇراپ لىمنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويدى.

— بۇگۈن ئەجەب كەچ قالدىڭىزغۇ؟ — سورىدى شائگاۋ چۈنتاۋدىن.

— ھەي! بۈگۈن ياخشى سودا قىلدىم. چۈشتىن كېيىن ئۆيگە كېتىۋاتاتتىم. كەينى دەرۋازىدىن چىقىۋاتقان بىر ئەخلەتچى كېرەكسىز قەغەز قاچىلانغان بىر ھارۋىنى سۆرەپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ كېرەكسىز قەغەزلەرنى نەدىن ئەكەلدىڭ؟ دەپ سورىسام، ئۇ شېنۇۋۇمىن قورۇقىدىكىلەر سۈپۈرۈپ يولغا چىقىرىپ قويۇپتۇ، دېدى. قارىسام ھارۋىدا قىزىل، سېرىق قەغەزلەر تۇرىدۇ. ساتامسەن دېسەم، ئالغۇدەك بولسا، ئازراق پۇل بېرىپ قاچىلىۋال دېدى. قاراڭ، — دېدى چۈنتاۋ دېرىزە تۈۋىدىكى سېۋەتنى كۆرسىتىپ، — بىر كوي بېرىپ بىر سېۋەت قاچىلىدىم. دەسمايە چىقامدۇ - يوق، بىلمەيمەن. ئەتە قاراپ باقساق بىر گەپ بولىدۇ. خان ساريىيىدىن چىققان نەرسىلەر پۇلغا يارايدۇ. مەكتەپ بىلەن چەت ئەل فېرمىلىرىدىن چىققان نەرسىلەردىن قورقمەن. ئېغىر ھەم سېسىق قەغەزلەر چىقىدۇ. پۇلغا يارىمايدۇ، ئادەمنىڭ جاپا تارتقىنى قالىدۇ... يېقىنقى يىللاردىن بۇيان كىشىلەر نەرسىلەرنى ئەجنەبىيلەرنىڭ گېزىتى بىلەن ئوراىدىغان بولۇپ قالدى. ئەجنەبىيچە گېزىت ئوقۇيدىغان ئاشۇ ئادەملەرنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلمىدىم. ئۇ گېزىتلەرنى كۆتۈرسە، بەك ئېغىر، ساتسا

هېچقانچه پۇلغا ئالمىغان.

— ئەجنەبىيچە ئوقۇيدىغانلار كۆپەيگەنسېرى، كېينچە ئەجنەبىيلەرنىڭ ئىشىنى قىلمىز دەپ ھەممە ئادەم ئەجنەبىيلەرنىڭ گېزىتىنى ئوقۇيدىغان بولۇپ كېتىدۇ.

— ئۇلار ئەجنەبىيلەرنىڭ ئىشىنى قىلسا، بىز ئەجنەبىيلەرنىڭ كېرەكسىز قەغەزلىرىنى يېغىمىز.

— كېيىن ھەممە ئادەم ئەجنەبىيلىشىپ كېتىدۇ. ئەجنەبىيلەرنىڭ رەكشىسىنى سۆرىسە، ئەجنەبىيلەرنىڭ ئېشىكىنى ھەيدىسە، كېيىن تۆگىسىنى يېتىلىسە، — دېدى شاگىراۋ چۈنتاۋنى كۈلدۈرۈپ.

— باشقىلارنى دېمەي ئۆزىڭىزنى دەڭ. سىز باي بولسىڭىز، ئەجنەبىيلەرنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇغۇڭىز، ئەجنەبي خوتۇن ئالغۇڭىز كېلىدۇ.

— ياراتقان ئىگىسى بىلىدۇ. مەن ھەرگىز باي بولالمايمەن. باي بولغان ھالەتتىمۇ ئەجنەبي خوتۇن ئالمايمەن. باي بولسام، يۇرتۇمغا كېتىپ نەچچە مو يەر ئېلىپ سىز بىلەن دېھقانچىلىق قىلىمەن.

چۈنتاۋ يۇرتىدىن قېچىپ ئېرىدىن ئايرىلغاندىن بېرى يېزىنىڭ گېپىنى ئاڭلىسا، بەدىنى تىكەنلىشىپ كېتەتتى.

— يېزىغا كېتىمەن دەمسىز؟ يەرنى ئالا ـ ئالمايلا پۇل بىلەن ئۆزىڭىزمۇ ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كېتەرسىز، يېزىدا ئادەم ئاچ قالىدۇ، مەن ھەرگىز بارمايمەن.

— بىزنىڭ جىڭشىيەنگە كېتەيلى.

— مۇشۇ ئاي ـ مۇشۇ كۈنلەردە ھەممە يەردە قازانـنىڭ قۇلىقى تۆت. يېغىلىق بولمىسا، ئوغرى ـ يالغانىنىڭ دەستى؛ ئوغرى ـ يالغان بولمىسا، ياپونلارنىڭ دەستى.

يېزىغا بېرىشقا كىم پېتىنالايدۇ؟ يەنىلا شەھەردە كېرەكسىز قەغەر تەرگىنىمىز ئەۋزەل. بىزگە ھازىر بىر يارەمچى كەم. سىزنىڭ ئورنىڭىزدا ئەكەلگەن نەرسىلەرنى رەتلەيدىغان بىرەرسى بولسا، سىز كۈندۈزى يايمىچىلىق قىلىسىڭىز، مېلىمىزنى باشقىلارغا ئەرزان بەرمەي ئۆزىمىز ساتقان بولاتتۇق.

— يەنە ئۇچ يىل شاگىرت بولسام بولىدۇ. ئەرزان ساتسام، خەقتىن كۆرمەي، ئۆزۈمنىڭ خاملىقىمدىن كۆرىمەن. مۇشۇ نەچچە ئايدا جىق نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالدىم. مارىكىلارنىڭ قايسى پۇلغا يارايدۇ، قايسى پۇلغا يارىمايدۇ، ھەر ھالدا بىلىۋالدىم. كاتتا ئەربابلارنىڭ مەكتۇپ، قول يازمىلىرىنىڭ قانداقلىقىنى خەق ئالدۇ، قانداقلىقىنى ئالمايدۇ، كۆزۈم يامان ئەمەس پىشىپ قالدى. ئىككى — ئۇچ كۈنىڭ ئالدىدا ئاۋۇ قەغەز دۆۋىسىدىن كىمنىڭ يۈزىنى بىر پارچە خېتىنى تېپىۋالدىم. نەچچىگە ساتتىم بىلەمسىز؟ — دېدى شاگىگاۋ خۇشال ھالدا باشمالتىقى بىلەن بىگىز قولىنى كۆرسىتىپ، — سەككىزموغا ساتتىم!

— مۇنداق دەڭ! ئاۋۇادا كېرەكسىز قەغەزلەرنىڭ ئىچىدىن ھەر كۈنى سەككىز مولۇق نەرسە چىقسا بولمىدىمۇ، يېزىغا بېرىپ دېھقانچىلىق قىلىپ ئۆزىنى ئۆزى قىينىماپ نېمە كەپتۇ؟ چۈنتاۋنىڭ ئاۋازى كەچكۈزدە سايرىغان سوپىسوپىياڭنىڭ ئاۋازىدەك يېقىملىق ئىدى، — بۇ بىر دۆۋە قەغەزنى ئاختۇرسىڭىز جىق نەرسىلەرنى تاپسىز. ئاڭلىسام ئەتە يەنە بىرمۇنچە كېرەكسىز قەغەزلەرنى ئاچقىپ تاشلايدىكەن. ھېلىقى ئادەم ماڭا، ئەتىگەندە كېلىپ ئارقا دەرۋازىدا ساقلاپ تۇر، دېدى. ئوردىدىكى نەرسىلەر-

نى ساندۇقلارغا قاچىلاپ جەنۇبقا يۆتكەۋاتقىلى ئىككى كۈن بوپتۇ. ئىسكىلاتتا تاشلۇبتىلگەن كىرەكسىز قەغەزلەر تولا ئىكەن. قارىسام دوكخۇامبىننىڭ سىرتىدىمۇ جىق تۈرەدۇ. خالتىلارغا قاچىلاپ سىرتقا تاشلاۋاتىدۇ، ئەتە سىزمۇ بىرىپ ئۇقۇشۇڭ،ــ دېدى ئۇ يەنە.

ئۇلار پاراڭ بىلەن سائەتنىڭ ئوندىن ئېشىپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى. چۈنتاۋ ئەسنىگەن پېتى ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ بۈگۈن بەك ھېرىپ كەتتىم، ياتايلى! ــ دېدى.

شاڭگاۋ چۈنتاۋنىڭ كەينىدىن ئۆيگە كىردى. دېرىزىنىڭ تۈۋىدە ئىككى ـ ئۈچ ئادەم پاتقۇدەك كاڭ بار ئىدى. خىرە چىراغ يورۇقىدا تامنىڭ بىر تەرىپىدىكى «سەككىز ئەۋلىيانىڭ قۇچاق قوغلىشى» دېگەن رەسىمنى، يەنە بىر تەرىپىدىكى تاماكا شىركىتىنىڭ «يەنىلا ئۇ ياخشى» دېگەن سۈرەتلىك ئېلانىنى غۇۋا كۆرگىلى بولاتتى. چۈنتاۋ مۈشۈ چىرايى بىلەن ئەسكى چىغ قالپىقىنى ئېلىۋېتىپ، كىيىم-كېچەك دۇكانلىرىدىكى ئېسىل كىيىملەرنى ئەمەس، تېنى چاۋغا بىرىپ مودىدىن قالغان چىپاۋدىن بىرنى ئېلىپ كىيىپ ھەر قانداق چىملىقتا ئولتۇرسا «يەنىلا ئۇ ياخشى» دېگەن ئېلاندىكى مودېل قىزدىن قېلىشمايتتى. شاڭگاۋ ھەمىشە چېقىشىپ چۈنتاۋغا ئېلانىدىكى ئاشۇ قىز سىز شۇ، دەيتتى.

چۈنتاۋ كاڭغا چىقتى. كىيىملىرىنى سېلىپ، كىرلىكىنى تارتىپ يېپىنىپ، بىر چەتتە ياتتى. شاڭگاۋ ئادەتى بويىچە چۈنتاۋنىڭ بەل ـ پۇتلىرىنى ئۇۋۇلاشقا باشلىدى. چۈنتاۋ ھەر كۈنى ئۆلگۈدەك ھېرىپ كېلىپ كەچتە قارا چىراغنىڭ

يورۇقىدا پۈت ـ قولىنى مۇشۇنداق سوزغىنىچە راھەتلىنىپ يېتىپ ھاردۇق ئالاتتى. ئۇ ئۈيقۇلۇق ھالدا پىچىرلاپ:

ـــ شاڭگاۋ، سىزمۇ يېتىڭ، بولدى قىلىڭ، ئەتىگەنلىككە يەنە سەھەر تۇرىدىغان گەپ،ـــ دېدى.

چۇنتاۋ يېنىك پۈشۈلداپ ئۇخلاپ كەتتى، شاڭگاۋ چىراغنى ئۆچۈردى.

ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەن ھەر ئىككىسى دالىلىغىلى ئالدىراپ كاتىكىدىن چىققان تۇخۇلاردەك ئۆز ئىشىغا كېتىشتى.

چۇشكە ئېتىلغان توپ ئاۋازى بېسىقىپ، شىشاخەي تەرەپتە داقا ـ دۇمباق ساداسى ياڭراپ كەتتى. چۇنتاۋ بىر سېۋەت قەغەزنى يۇدۇپ ئارقا ئىشىكتىن چىقىپ كۆۋرۈك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ۋاقىتلىق بازار قىلغان كوچىنىڭ بېشىغا كەلگەندە يول بويىدا بىرسىنىڭ: «چۇنتاۋ، چۇنتاۋ!» دەپ ئۆزىنى چاقىرىۋاتقانلىقىنى بىردىنلا ئاڭلاپ قالدى.

چۇنتاۋنىڭ كىچىك ئىسمىنى ھەتتا شاڭگاۋمۇ يىل بويى كەمدىن ـ كەم تىلغا ئالاتتى. يېزىدىن قېچىپ چىققان تۆت ـ بەش يىلدىن بېرى ئۇنى ھېچكىم بۇنداق چاقىرىپ باقمىغانىدى.

ـــ چۇنتاۋ، چۇنتاۋ، مېنى تونۇمىدىڭمۇ؟

چۇنتاۋ ئىختىيارسىز كەينىگە ئۆرۈلۈپ يول بويىدا ئولتۇرغان بىر تىلەمچىنى كۆردى. بۇ زەئىپ ئاۋاز تىلەمچىنىڭ ساقال ـ بۇرۇت قاپلاپ كەتكەن ئاغزىدىن چىقىۋاتاتتى. پۈتى تىزىدىن بولمىغاچقا، ئۇ ئورنىدىن تۇرالمايتتى. ئۇچىسىدا يىرتىق كۆل رەڭ ھەربىي چاپان بار

ئىدى. چاپاننىڭ ئاق تۈگمىلىرىمۇ داتلىشىپ كەتكەن، پاگوننىڭ ئاستىدىن مۇرىلىرى چىقىپ قالغان، ئىسكەتىنى يوقاتقان ھەربىي شەپكىسىنى قىڭغىر كىيىۋالغانىدى. شەپكىسىدە كاكارمۇ يوق ئىدى.

چۈنتاۋ ئۇنىدىمەستىن ئۈنىڭغا قارىدى.

— چۈنتاۋ، مەن لى ماۋ!

چۈنتاۋ ئىككى قەدەم ئالدىغا ماڭدى. تىلەمچىنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش يۈزىدىكى توپا ـ چاڭغا قوشۇلۇپ دىردىيىپ كەتكەن ساقال ـ بۇرۇتلىرىغا سىڭىپ كېتىۋاتاتتى. چۈنتاۋنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ، تىلى گەپكە كەلمەي قالدى.

— لى ماۋ، بۇ يەردە تىلەمچىلىك قىلىۋاتامسەن؟ پۈتۈك نېمە بولدى؟— دېدى ئۇ ئاخىر.

— ھەي، سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا. سەن بۇ يەرگە قاچان كەلدىڭ؟ نېمە سېتىۋاتسەن؟

— نېمە سېتىۋاتسەن؟! كېرەكسىز قەغەز تېرىۋاتىمەن... ئۆيگە بېرىپ سۆزلىشەيلى.

چۈنتاۋ بىر رىكشا يالالاپ لى ماۋنى يۆلەپ رىكشىغا چىقاردى. سېۋىتىنى ئىۋىتىگە قويدى. ئۆزى كەينىدىن ئىتتەردى. دېشىنىڭغا كەلگەندە رىكشىچى لى ماۋنى ھارۋىدىن چۈشۈرۈپ قويدى. ئىۋلار كوچىغا كىردى. لاۋۇۋ مىس قاچىسىنى ئۈرۈپ تۇرۇپ، چۈنتاۋغا:

— لىۋ ھەدە، بۇگۈن بالدۇر قايتىپ كەپسىز، سودىگىز ياخشىكەندە!— دېدى.

— بىر يۇرتلۇققۇم كەپتۇ،— دېدى چۈنتاۋ جاۋابەن. لى ماۋ ئېيىقتەك ئىككى قولى بىلەن يەرنى تىرەپ

ئالدىغا سىلجىپ ماڭاتتى. چۇنتاۋ يانچۇقىدىن ئاچقۇچىنى چىقىرىپ دەرۋازىنى ئاچتى ۋە لى ماۋنى ئۆيگە باشلىدى. ئۇ شائگاۋنىڭ بىر قۇر كىيىمىنى ئاچىقىپ، شائگاۋغا ئوخشاش، قۇدۇقتىن ئىككى چېلەك سۇ تارتىپ داسقا قۇيۇپ لى ماۋنى يۇيۇنۇشقا بۇيرۇدى. لى ماۋ يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىر داس سۇدا يۇزىنى يۇغۇزدى. ئاندىن لى ماۋنى يۆلەپ كاڭغا چىقىرىپ قويۇپ ئۆزى يۇيۇنغىلى تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ كەتتى.

— چۇنتاۋ، ئۆيۈڭنى ئوبدان جۇندۇاپسەن، يالغۇز تۇرامسەن؟

— يەنە بىر شېرىكىم بار، — دەپ جاۋاب بەردى چۇنتاۋ ئىككىلەنمەستىن.

— نېمە ئۇقمەت قىلىۋاتىسەن؟

— كېرەكسىز قەغەز تېرىمەن دېدىڭغۇ؟

— كېرەكسىز قەغەز تېرىمەن؟ بىر كۇندە تەرگەن قەغىزىڭ نەچچىگە يارايدۇ؟

— ئاۋۋال مەندىن گەپ سورىماي، ئۆزۈڭنىڭ كەچۈرمىشلىرىڭنى دە.

چۇنتاۋ سۇنى تۆكۈۋېتىپ چېچىنى تارىغىنىچە ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ لى ماۋنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇردى. لى ماۋ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەشكە باشلىدى.

— چۇنتاۋ، ھەي، سۆزلىگەنگە تۇگىمەيدۇ! ئازراق سۆزلەپ بېرەي، مېنى شۇكۇنى ئاخشىمى قاراقچىلار باغلاپ ئېلىپ ماڭدى. سەندىن ئايرىدۇەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا ئۆچ بولۇپ كەتتىم. بىرسىنىڭ قولىدىن قورالنى تارتىۋېلىپ ئىككىسىنى ئۆلتۈردۇم — دە، جېنىمنىڭ بارىچە

قاچتىم. شېنياڭغا بارسام تەلىيىمگە چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىغا ئەسكەر ئېلىۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەسكەر بولالمدۇم. ئەسكەرلىكتە تۇرغان ئۇچ يىل جەريانىدا كۆرگەنبىلگەنلەردىن يۇرتىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ تۇردۇم. بىرىپ كەلگەنلەر ماڭا يېزىمىزنىڭ ۋەيران بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئېيتتى. يەر خېتىمىزنىڭ كىملەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيمەن. قاچ ـ قاچتا يەر خېتىنى ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. شۇڭا نەچچە يىلدىن بېرى رۇخسەت سوراپ يۇرتىمىزغىمۇ بارمىدىم. ئەسكەرلىكتە رۇخسەت سورىسا، ئايدا بېرىدىغان ئۇچ ـ تۆت تەڭگىدىنمۇ قېرۇق قالمىدىغان گەپ.

مەن ئايلىق مائاشقا قاراپ، كۆرگەن كۈنۈمگە شۈكرى قىلىپ يۈرىۋەردىم. ئەمەلدارلىق بىزدەكىلەرگە نېسىپ بولمايدىكەن. مۇشۇنداق تارتقۇلۇقلارنى تارتىش پېشانەمگە پۈتۈلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ. ئۆتكەن يىلنىڭ باشلىرى ئىدى. ئۇەنجاڭ تۇيۇقسىز بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۇەندىكى ئەسكەرلەردىن كىمدە كىم توققۇز پاي ئوقنى ئارقىدىن ئېتىپ ھەممىنى نىشانغا تەككۈزسە، شۇنىڭغا ھەر ئايدا ئىككى ئايلىق مائاش ھەم ئەمەل بېرىمەن، دېدى. ئەسكەرلەرنىڭ بىرەرسىمۇ توققۇز پاي ئوق ئېتىپ تۆتنىمۇ نىشانغا تەگكۈزەلمىدى، تەگكۈزگەنلىرىمۇ بولىدى. ئەمما ئاتقان ئوقلىرى دەل جايىغا تەگمىدى. مەن توققۇز پاي ئوقنىڭ ھەممىسىنى دەل جايىغا تەگكۈزدۈم. ئاخىرقى بىر تال ئوقنىمۇ ئېتىۋەتتىم. مەرگەنلىكىمنى كۆز ـ كۆز قىلىپ، قارىماي تۇرۇپ، ئېگىلىپ، يەرگە قاراپ، مىلتىقنى ئاچارامدىن چىقىرىپ ئاتتىم. ئاتقان ئوقلىرىم قايىماستىن دەل جايىغا

تەگدى. شۇ چاغدا خۇشاللىقىمدىن بېشىم كۆككە يەتكەندى. تۇەنجاڭ مېنى ئالدىغا چاقىردى. مەن ئىچىمدە، تۇەنجاڭ مېنى راسا ماختايدىغان بولدى، دەپ ئويلاپتىمەن. ئۇ ھايۋاننىڭ يۇزسىزلىك قىلغىنىنى كىم بىلسۇن، ئۇ، سەن قاراقچىكەنسەن، سېنى ئېتىۋېتىش كېرەك! قاراقچى بولمىساڭ، ھەرگىز بۇنداق مەرگەن بولالمايسەن، دەپ تۇرۇۋالدى. پەيجاڭ بىلەن دۇيجاڭ ئارىغا چۈشۈپ، ئەسكى ئادەم ئەمەسلىكىمگە كېپىل بولۇپ، مېنى ئاران تەستە ئۆلۈمدىن قوتۇلدۇرۇۋالدى. تۇەنجاڭ مېنى رەسمىي ئەسكەرلىكتىن ئېلىپ تاشلاپ، تۇۋەن دەرىجىلىك ئەسكەر بولۇشۇمغىمۇ يول قويمىدى. ئۇ، مەن قول ئاستىمدىكى ئەسكەرلەرنى رەنجىتىمەيمەن دېيەلمەيمەن. ناۋادا ئالدىنقى سەپتە جەڭگە قوماندانلىق قىلمۇاتقاندا، ساڭا ئوخشاش مەرگەن بىرەرسى كەينىمدىن كېلىپ ئېتىۋەتسە، بىكاردىن-بىكار ئۆلۈپ كېتىمەن، دېدى. كۆپچىلىك ئارتۇق گەپ قىلماي، ئەسكەرلىكتىن كېتىپ باشقا يول بىلەن تىرىكچىلىك قىل، دەپ ماڭا نەسىھەت قىلدى.

مەن ئەسكەرلىكتىن كېتىپ ئۆزۈن ئۆتمەي ياپونلار شېنيائىنى بېسىۋالدى. ئاڭلىسام، ھېلىقى جۇۋاينىمەك تۇەنجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ھەممىنىڭ ئالدىدا ياپونلارغا تەسلىم بوپتۇ. بۇ ئىشنى ئاڭلاپ جان - ئىمانىم چىقىپ كەتتى. ئاشۇ مۇناپىقنى تېپىش نىيىتىگە كەلدىم. كېيىن پىدائىيلار قوشۇنىغا قاتناشتىم. خەيچېك ئەترايىدا بىر نەچچە ئاي جەڭ قىلدۇق. جەڭ قىلغاچ شەنخەيگۇەنگە چېكىندۇق. ئالدىنقى ئايدا پىكگۇەنىڭ شەرقىي شىمالىدا جەڭ بولغانىدى. مەن پوستتا تۇراتتىم. تۇيۇقسىز دۇشمەن كېلىپ

قېلىپ پۈتۈم يارىلاندى. ئۇ چاغدا ھەر ھالدا ماڭالايتتىم. قورام تاشنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنۇپ ئۇلارنىڭ بىر نەچچە سىنى يەر چىشلەتتىم. كېيىن زادىلا چىداشلىق بېرەلمەي، قورالنى تاشلاپ ئېتىز يېقىسىدىكى چىغىر يولغا قاراپ ئۆڭىلىدىم. بىر كۈن ساقلىدىم، ئىككى كۈن ساقلىدىم، قىزىل كرېست جەمئىيىتىنىڭ ئىادەملىرى كۆرۈنمىدى. يارام ئىششىپ يامانلاپ كەتكىلى تۇردى. ماڭالمىغاچقا، سۈسىز - تاماقسىز ئۆڭلۇمنى كۆتۈپ ياتتىم. تەلىيىمگە يولدىن بىر ھارۋا ئۆتۈپ قالدى، ھارۋىكەش مېنى ھارۋىسىغا كۆتۈرۈپ سېلىپ ھەربىي دوختۇرخانىسىنىڭ چېدىرىغا ئەكەلدى. ئۇلار يارامغا قاراپمۇ قويماستىن ماشىنىغا چىقىرىپ ئىارقا سەپ دوختۇرخانىسىغا ئەۋەتتى. ئاربىدىن ئۈچ كۈن ئۆتۈپ كەتتى. دوختۇر يارامنى كۆرۈپ، پۈتۈك سېپىسىپ كېتىپتۇ، كېسىۋەتمىسەك بولمايدۇ، دېدى. دوختۇرخانىدا بىر ئاي ياتتىم. يارام ساقايدى. لېكىن پۈتۈمدىن ئايرىلدىم. بۇ يەردە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم يوق، يا يۇرتۇمغا كېتەلمىسەم، ـەتكەن تەقدىردىمۇ پۈتۈم بولمىسا قانداق دېھقانچىلىق قىلىمەن؟ دېگەنلەرنى خىيالىمدىن كەچۈرۈپ، مېنى ئېلىپ قالساڭلار، ئىش - كۈشۈڭلەرنى قىلىپ بەرسەم، دەپ دوختۇرغا يېلىندىم. دوختۇر، بىز سېنىڭ كېسىلىڭنى داۋالايمىز، سېنى ئېپقېلىش، ساڭا ئىش تېپىپ بېرىش بىلەن كارىمىز يوق. بۇ دوختۇرخانا، مېيىپ ھەربىيلەر سانا توربىسى ئەمەس، دېدى. نائىلاج تىلەمچىلىك قىلدىم، مانا بۇگۈن ئۈچ كۈن بولدى. ئىككى كۈننىڭياقى، بۇنداق ئىتنىڭ كۈنىنى كۆرگۈچە، ئۆلۈپلاۋالايلا، دېگەن يەرگە كېلىپ قالدىم.

لى ماۋنىڭ گېپىنى پۈتۈن ئەس - يادى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلاۋاتقان چۈنتاۋ كۆزلىرىنىڭ قاچان ياشلانغانلىقىنى تۇيمىدى. ئۇ شۇك ئولتۇراتتى. لى ماۋ پېشانىسىدىكى تەرىنى ئالمانلىرى بىلەن سۈرتۈپ سەل دېمىنى ئالدى.

— چۈنتاۋ، نەچچە يىلدىن بېرى نەلەردە يۈردۈڭ؟ بۇ كىچىك هويلا سەھرادىكى هويلىمىزدەك چوڭ ئەمەس بولسىمۇ، هەر هالدا بولىدىكەن. قارىغاندا جىق جاپا تارتمىغاندەك قىلىسەن.

— كىم جاپا تارتماپتۇ؟ جاپا تارتساممۇ، تۈمۈشۇق تىرەپ تىرىكچىلىك قىلماي ئامال يوقكەن. كېرەكسىز قەغەزگە سەرەڭگە تېگىشىپ جاھانسازلىق قىلىپ كېلىۋاتقىنىمغا نەچچە يىل بولدى. لېكىن قانىلىك بىر شېرىكىم بار. ئىككىمىز سېنىڭ - مېنىڭ دېيىشمەي ئاران - ئاران كۈن ئېلىپ كېلىۋاتىمىز.

— ئۇمۇ سېنىڭ بىلەن بىللە مۇشۇ ئۆيدە تۇرامدۇ؟

— هەئە، ئىككىمىز بىللە مۇشۇ كاڭدا ياتىمىز، — دېدى چۈنتاۋ بۈرۈنلا بىر قارارغا كېلىپ بولغاندەك چورتلا قىلىپ.

— ئۇنىڭ بىلەن توي قىلدىڭمۇ؟

— ياق، بىللە تۇرىمىز.

— ئەمىسە، سەن هېسابتا ئۇنىڭ خوتۇنمۇ؟

— مەن هېچكىمنىڭ خوتۇنى ئەمەس.

بۇ گەپ لى ماۋنىڭ ئەرلىك غۇرۇرىغا تەگدى. ئۇ قىلىدىغان گېپىنى تاپالماي، خوتۇنىنىڭ چىرايىغا قاراشقا پېتىنالمىغاندەك يەردىن ئۈستۈن قارىماي ئولتۇراتتى.

— بۇنداق بولسا، خەقلەر مېنى، يۈمشاقباش، دەپ مازاق قىلىدۇ،— دېدى ئۇ ئاخىر.

— يۈمشاقباش؟ — چۈنتاۋ ئۇنىڭ گېپىدىن سەل رەنجىدى، لېكىن تەلەپپۇزى ئىلگىرىكىدەكلا سىلىق ئىدى.

— يۈمشاقباش بولۇپ قېلىشتىن پۇلى ھەم كۈچى بارلارلا قورقىدۇ، ساڭا ئوخشاشلارنى كىم تونۇيدۇ؟ ئېغىك بىلەن بېغىڭنىڭ تايىنى بولمىسا، يۈمشاقباش بولۇپ قېلىش-قالماسلىق بىلەن نېمە چاتىقىڭ؟ ھازىر مەن ئۆز بەگ-ئۆز خان. سېنىڭ شەنىڭگە داغ كەلتۈرىدىغان ئىشلارنى قىلمپ يۈرگىنىم يوق.

— مەيلى نېمىلا دېگەنبىلەن بىز يەنىلا ئەر - خوتۇن. كۈنلىرى، بىر كېچە ئەر - خوتۇن بولسا يۈز كۈنگىچە مېھرى ئۈزۈلمەيدۇ، دەيدۇ...

— يۈز كۈنگىچە مېھرى ئۈزۈلەمدۇ - ئۈزۈلمەمدۇ، بىلمەيمەن، — دېدى چۈنتاۋ لى ماۋنىڭ گېپىنى ئاربلىتىپ،— يۈز كۈنگىچە مېھرى ئۈزۈلمەيدىمۇ دەيلى، لېكىن شۇنداق كۈنلەردىن نەچچە ئونى ئۆتۈپ كەتتى. تۆت - بەش يىلغىچىلىك بىر - بىرىمىزنىڭ ئىز - دېرىكىنى بىلمەي يۈردۇق. سەنمۇ مېنى مۇشۇ شەھەردە ئۇچرىتىپ قالمەن دەپ ئويلىمىغان بولغىيتتىڭ. بۇ شەھەردە ئۆزۈم يالغۇز تىرىكچىلىك قىلمىسام، بىراۋنىڭ ياردىمىگە تايانمىسام بولمايدىكەن. نەچچە يىل بولدى، بىللە تۇرۇۋاتىمىز. ئۇنىڭغا قارىغاندا ساڭا بولغان مۇھەببىتىم خېلىلا سۇس. دادامنىڭ ۋە سېنىڭ داداڭنىڭ يۈز - خاتىرىسىنى قىلىپ بۇگۈن سېنى ئۆيۈمگە باشلاپ كەلدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز بىر يۇرتلۇق. ناۋادا سەن مېنى خوتۇنۇم

دېسەك مەن بۇنى تەن ئالمايمەن. دەۋا قىلساك ئۇتۇپ چىقىشىك ناتايىن.

لى ماۋ بىر نەرسە ئالماقچى بولغاندەك يانچۇقىغا ئاپارغان قولىنى بىردىنلا تارتىۋېلىپ، كۆزلىرىنى چۇنتاۋغا تىككىنىچە بوربغا تايىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

لى ماۋ ئوندىمەيتتى، چۇنتاۋ بولسا يىغلاۋاتاتتى. بۇ كۈن ئېگىلگەن چاغ ئىدى.

— خەير بوپتۇ، چۇنتاۋ، ئۆزۈك بىر نېمە دە، مەن بىر مېيىپ ئادەم، ماڭا خوتۇن بۇاسمەن دېسەڭمۇ، مەن سېنى باقالمايمەن، — لى ماۋ ئاخىر بىر ئېغىز دانا گەپ قىلدى.

— مېيىپكەن دەپ سېنى تاشلىۋەتمەيمەن. ئەمما شېرىكىمدىن ئايرىلىپ قېلىشقىمۇ چىدىمايمەن. ھەممىمىز بىللە تۇرايلى، بېقىۋاتىمەن دەپ بىر - بىرىمىزگە پەش قىلىدىغان ئىش بولمايدۇ، بولامدۇ؟— چۇنتاۋمۇ كۆڭلىدىكى گەپنى دېدى.

لى ماۋنىڭ قورسىقى كورۇلداپ كەتتى.

— توۋا، گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ، قورسىقىڭ بىلەنمۇ چاتىقىم بولماپتۇ! قورسىقىڭ ئېچىپ كەتكەندۇر تايىن.

— ئەكېلىۋەر، نېمە بولسا شۇنى يەيمەن. ئاخشامدىن تارتىپ مۇشۇ كەمگىچە ئاغزىمغا سۇدىن باشقا گىياھ چاغلىق نەرسە سالمىدىم.

— مەن چىقىپ يەيدىغان نەرسە ئەكىرەي،— دەپ چۇنتاۋ ئىشىكتىن چىقىشىغا شاڭگاۋ خۇشال ھالدا ھويلىغا كىردى. ئۇلار باراڭ ئاستىدا دۇقۇرۇشۇپ قالدى.

— نېمىگە شۇنچە خۇشال بوپكەتتىڭىز؟ بۇگۈن

ئەجەب بالدۇر كەپسىزغۇ؟

— بۇگۈن ئوبدان سودا قىلدىم! تۇنۇگۈن سىز ئەكەلگەن بىر سېۋەت قەغەزنى ئەتىگەن ئاختۇرسام، ئىچىدىن چاۋشيەن پادىشاھىنىڭ مىڭ سۇلالىسى پادىشاھىغا يازغان بىر بولاق مەكتۇپى چىقىپ قالدى. بىر پارچىسىنى ئاز دېگەندە ئەللىك كويچەنگە ساتقىلى بولىدىكەن. ھازىر قولىمىزدا ئون پارچە بار. قانچىلىك باھا قويىدۇ، قاراپ بېقىپ، ئاندىن ماۋۇ بىر نەچچە پارچىنى ساتاي، دەپ بايا بىر نەچچە پارچىنى ئېلىپساتارلارغا كۆرسەتتىم. بۇنىڭ ئىچىدە دۇەن رۇي قەسىرىدىكىلەرنىڭ مۆھرى بېسىلغان قەغەزدىن يەنە ئىككى پارچىسى بار ئىكەن. ئېلىپساتارلار، بۇ سۇڭ جەمەتىنىڭ ئىكەن، دېدى ۋە شۇئان ئاتىمىش كوي باھا قويدى. ئەرزان سېتىپ قويۇشتىن قورقۇپ، سىزگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ياندۇرۇپ كەلدىم، قاراڭ...— ئۇ شۇنداق دەپ قولىدىكى كۆك بوپىنى يېشىپ مەكتۇپ بىلەن ئەسكى قەغەزلەرنى ئالدى، — ماۋۇ دۇەنمىڭ قەسىرىدىكىلەرنىڭ مۆھرى، — دەپ قەغەزدىكى مۆھۈر ئىزىنى كۆرسەتتى،— مۇشۇ مۆھۈر بولمىسا بۇنىڭ بۇنچىلىك پۇلغا يارايدىغانلىقىنى ھەقىقەتەن بىلمەسكەنمەن، ئەجنەبىلەرنىڭ قەغىزى، بولمىسا بۇنىڭدىن ئاق.

— سارايدىكى غوجىدار بەگلەرمۇ ماڭا ئوخشاش مال تونۇمايدىغان ئوخشامدۇ؟ — چۈنتاۋ شۇنداق دەپ قەغەزنى كۆردىيۇ، پۇلغا يارايدىغان يېرىنى بىلمىدى.

—مال تونۇمايدىغان؟ ناۋادا ئۇلار مال تونۇسا، بىزگە بۇ سودا چىقامتى؟— شاڭگاۋ چۈنتاۋنىڭ قولىدىن قەغەزنى ئېلىپ مەكتۇپلەر بىلەن قوشۇپ بوپىغا سالدى،— قاراڭ،خوتون...—

دېدى چۈنتاۋغا كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇ يەنە.
چۈنتاۋ شاگگاۋغا ەپپىدە بىر قاردۋېتىپ دېدى:
— سىزگە دەپ قويماي، مېنى خوتۇن دېگۈچى بولماڭ.
شاگگاۋ چۈنتاۋنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلماي تۇزلا:
— سىزمۇ بالدۇر قايتىپ كەپسىز، ئوقتىڭىز جايىدا بولسا كېرەك، — دېدى.
— ئەتىگەن بېرىپ يەنە تۇنۇگۈنكىدەك بىر سېۋەت قەغەز ئالدىم.
— بەك جىق دەۋاتاتىڭىزغۇ؟
— ئۇلار قەغەزلەرنىڭ ھەممىسىنى ئەتىگەنلىك بازارغا ئاپىرىپ دېھقانلارغا سېتىۋېتىپتۇ! دېھقانلار خاسىڭ ئورايدىكەن.
— بوپتۇ، كېرەك يوق، ئىشقىلىپ بۈگۈن ئىشىمىز دەسلىپىدىلا خەيرلىك بولدى. بىرىنچى قېتىم ئوتتۇز نەچچە كويلۇق سودا قىپتۇق. قاراڭ، بىزنىڭ ئادەتتە چۈشتىن كېيىن ئۆيدە بولمىغىز تەس. شىشاخەيگە بېرىپ ئايلىنىپ، ھاۋا يەپ كەلسەك، قانداق؟
شاگگاۋ تاشقىرىقى ئۆيگە كىرىپ بوپتۇ جۇزىغا قويدى، كەينىدىن چۈنتاۋمۇ ئۆيگە كىردى. ئۇ:
— بولمايدۇ، ئۆيگە ئادەم كەلدى،— دېگىنىچە ئىچكىرىكى ئۆينىڭ مىلەڭزىسىنى قايرىپ قېنى كىرىڭ، دېگەندەك شاگگاۋغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى.
ئىچكىرىكى ئۆيگە شاگگاۋ ئالدىدا، چۈنتاۋ كەينىدە كىردى.
— بۇ مېنىڭ ئېرىم، — دەپ چۈنتاۋ شاگگاۋغا لى ماۋنى،— بۇ مېنىڭ شېرىكىم، — دەپ لى ماۋغا شاگ-

گاۋنى تونۇشتۇردى.

ئىككى ئەرنىڭ كۆزلىرى بىر - بىرىگە ئۇچراشتى. ھەر ئىككىلىسى گەپ قىلمىدى. دېرىزىگە قونغان ئىككى تال چۈشىندىنمۇ سادا چىقمايتتى. ئارىنى بىر پەس جىمجىتلىق باستى. ئىسمىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، قائىدە بويىچە:

— ئىسمىڭىز نېمە؟— دەپ سورىدى شاڭگاۋ لى ماۋدىن.

ئارىدا پاراڭ باشلاندى.

— مەن چىقىپ ئازراق يەيدىغان نەرسە ئەكىرەي،— دېدى چۈنتاۋ شاڭگاۋغا قاراپ،— سىزمۇ بىر نەرسە يېمەكچىنسىز؟ قوتۇرماچ ئەكىرەيمۇ؟

— مەن تاماق يېدىم، سىز ئۆيدە قېلىڭ، مەن چىقاي.

چۈنتاۋ شاڭگاۋنى ئىتتىرىپ كاڭغا ئولتۇرغۇزۇپ:

— سىز مېھمان بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇڭ،— دېدى-دە، شاڭگاۋغا قاراپ كۈلۈپ، ئۆزى چىقىپ كەتتى.

ئۆيدە ئىككى ئەر يالغۇز قالدى. بۇنداق ئەھۋالدا ئادەم بىر كۆرۈشۈپلا يا بىر - بىرى بىلەن كونا تونۇشلاردەك بولۇپ كېتىدۇ ياكى ھايات - ماماتلىق ئېلىشىش يۈز بېرىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇلار كونا تونۇشلاردەك پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. لى ماۋنىڭ پۈتى يوق، ئۇرۇشالمايدۇ، دەپ كەتمەيلى، شاڭگاۋنىڭ تۆت - بەش يىل قەلەم تۇتقان ئادەم ئىككەنلىكىنمۇ ئېسىمزدىن چىقىرىپ قويمايلى، لى ماۋ مۇشۇ بەستى بىلەن شاڭگاۋنى ئاستىغا باستۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتەلەيدۇ. قورال بولسا، تېخىمۇ ئاسان. بارمىقىنى مىدىرلىتىپ تەپكىنى بىلسىلا، شاڭگاۋ ئۆزىنى ئۇ ئالەمدە كۆرىدۇ. لى ماۋ شاڭگاۋغا چۈنتاۋنىڭ دادىسى

نىڭ يۈز مو يېرى بار پومپىشچىك ئىكەنلىكىنى دەپ بەردى. لى ماۋنىڭ دادىسى ئەسلىدە شۇلارنىڭ ئۆيىدە چاكارلىق ۋە ئېشەكچىلىك قىلىدىكەن. لى ماۋ ئاتقان ئوقى زايە كەتمەيدىغان مەرگەن بولغاچقا، چۈنتاۋنىڭ دادىسى ئۇنىڭ ئەسكەر بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، قىزىنى بېرىپ، جاكزىدىكىلەرنى ھمايە قىلىش ئىشىنى لى ماۋغا تاپشۇرىدىكەن. چۈنتاۋ بۇ گەپلەرنى شاڭگاۋغا دەپ بەرمىگەنىدى. شاڭگاۋ بايا چۈنتاۋغا دېگەن گەپلىرىنى يەنە بىرەر قېتىم سۆزلەپ كېلىپ، ئاستا ـ ئاستا ھەر ئىككىلىسىنىڭ جانجان مەنپەئىتىگە تاقىلىدىغان مەسىلىگە كۆچتى.

ـــ ئەر ـ خوتۇن ئىككىلار جەم بولدۇڭلار، مەن ئەلۋەتتە كېتىشىم كېرەك، ـــ شاڭگاۋ بۇ گەپنى نازازى كەيپىياتتا دېدى.

ـــ ياق، مەن ئۇنى ئۇزۇن يىل تاشلىۋەتتىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە مېيىپ بولۇپ قالدىم. ئۆزۈمنىڭ ھاجىتىدىن چىقالمىسام، ئۇنى قانداق باقىمەن؟ نەچچە يىل بىرگە تۇرۇپ ئايرىلىپ كەتسەڭلار قانداق بولىدۇ؟ مەن مېيىپلار ساناتورىيىسىگە كېتىمەن. مۇشۇ يەردە ساناتورىيە بار، دەپ ئاڭلىدىم. بىرەرى كېپىل بولسا ئالىدىكەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شاڭگاۋ ھەيران بولدى. ئەسكەرلىكتە تۇرغان لى ماۋنىڭ بۇنچىلىك ھەرىكىتىنى ئۇ ئويلاپ باقمىغانىدى. شاڭگاۋ كۆڭلىدە خوش بولسىمۇ، ئەمما ئاغزىدا «ياق» دەيتتى. بۇسىپايىگەرچىلىك، بۇنى ئوقۇغانلارنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

ـــ بۇنداق داۋلى ھېچ يەردە يوق، ـــ دېدى شاڭگاۋ، ـــ مەن خەقنىڭ خوتۇنىنى تارتىۋاپتۇ، دېگەن ئاتاقنى ئېلىش

نى خالىمايمەن. خوتۇنىڭىزنىڭ باشقا بىرسى بىلەن بىلله تۇرۇشىغا سىزمۇ رازى بولمايسىز.

— مەن ئۇنى تالاق قىلمۇپتىمەن ياكى سىزگە تېگىۋەردىن تىلخەت بېرىمەن. قايسىنى توغرا تاپسىڭىز، شۇنى قىلىڭ مەن،— دېدى لى ماۋ سەممىيەت بىلەن كۈلۈمسىرەپ.

— تالاق؟ ئۇ ھېچقانداق گۇناھ قىلمىدى، تالاق قىلىشقا بولمايدۇ. ئۇنىڭ يۈزىنى تۆكمەكچۇ. ساتمەن؟ مېنىڭكىدە پۇل نېمە قىلسۇن؟ پۇللىرىمنىڭ ھەممىسى شۇنىڭ تۇرسا.

— پۇل ئالمايمەن.

— ئەمسە نېمە ئالسىز؟

— ھېچنېمە ئالمايمەن.

— تىلخەت يېزىشىڭىزنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟

— ئېغىزدىكى گەپ ئاساس بولالمايدۇ، كېيىن پۇشايمان قىلغان بىلەن ئورنىغا كەلمەيدۇ. گەپ يۈزدە ياخشى، ئۇسسۇل تۈزدە.

گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە چۈنتاۋ ئۆيگە قوتۇرماچ كۆتۈرۈپ كىردى. ئىككىسىنىڭ ناھايىتى قىزىق پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ چۈنتاۋنىڭ دىلى سۆيۈنۈپ كەتتى.

— يېقىندىن بۇيان يەنە بىرەر يارەمچى بولغان بولسا، دەپ پاتلا ـ پاتلا ئويلايتتىم، بىلگەندەك لى ماۋ كەلدى. ئۇ ماڭالمايدۇ. لېكىن ئۆي ئىشلىرىنى قىلىشقا، قەغەزلەرنى رەتلەشكە يارايدۇ. سىز سىرتقا چىقىپ سودا قىلىڭ. مەن يەنىلا قەغەز تىرىمەن. ئۇچىمىز بىرلىشىپ شىركەت قۇرىمىز،— چۈنتاۋنىڭ باشقىچە پىلانى بار ئىدى.

لی ماۋ، ئېلىمىزلار، بېقىنلار دېمەستىن خۇددى ئېچىر-قاپ كەتكەن ئادەمدەك قوتۇرماچنى ئاغزىغا تىقىشقا باش-لىدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتا گەپ قىلىشقا ھەپسىلىسى يوق ئىدى.

— ئىككى ئەر، بىر ئايال، شىركەت قۇرامدۇق؟ دەسمايىنى سىز چىقىرىسىز؟ — دېدى شاڭگاۋ ئىورۇنسىز گۇمانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ.

— قوشۇلمامسىز؟— چۈنتاۋ ئۇنىڭدىن سورىدى.

— ياق، ياق، ياق، ھېنىڭ ھېچقانداق پىكرىم يوق،— شاڭگاۋ كۆڭلىدە باشقا گېپى بولسىمۇ، لېكىن ئاغزىدىن چىقىرالمىدى.

— مەن نېمە قىلالايمەن؟ ئەتىدىن كەچكىچە ئۆيدە ئولتۇرۇپ سىلەرگە نېمە قىلىپ بېرىمەن؟— دېدى لى ماۋمۇ ئىككى خىيال بولۇپ، لى ماۋ شاڭگاۋنىڭ كۆڭ-لىدىكىنى چۈشەنگەنىدى.

— ئالدىراپ كەتمەڭلار. ھېنىڭ كۆڭلۈمدە سان بار. شاڭگاۋ بۇ گەپنى ئاڭلاپ تىلىنى چىقىرىپ لېۋىنى يالاپ قويدى، كەينىدىن تۈكۈرۈكىنى يۇتۇۋەتتى. لى ماۋ تېخىچە قورساق تويغۇزۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. ئۇ چۈن-تاۋنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۈزمەي ئولتۇراتتى.

كېرەكسىز قەغەزلەرنى تىرىش ئاياللارغا خاس ئىش بولسا كېرەك. چۈنتاۋ كۆڭلىدە لى ماۋنى ئۆيدە قالدۇرۇپ ئەسكى ماركا ۋە تاماكا قېپىدىكى كىچىك رەسىملەرنى پارلاشقا سالماقچى بولدى. قول بىلەن كۆز ساقلا بولسا، بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولاتتى. چۈنتاۋ ھېسابـ-لاپ باقتى. ناۋادا كېرەكسىز قەغەزلەرنىڭ ئىچىدىن ھەر كۈنى بىر يۈز ئون نەچچە پارچە كىچىك رەسىم پارلىسا،

لى ماۋنىڭ بىر ئايلىق تاماق پۇلى چىقاتتى. ياخشى ھەم تاز ئۇچرايدىغان ماركىلاردىن ھەر كۈنى ئىككى - ئۈچىنى پارلىسىمۇ مەيلى. بۇ شەھەردە بىر كۈندە بىر تۈمەن قاپ چەت ئەل ماركىسى سېتىلىدۇ. شۇنىڭ يۈزىدىن بىر قىسمىنى تىرىپ كېلىش چۈنتاۋ ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس. شاڭگاۋ مەشھۇر زاتلارنىڭ مەكتۇپلىرىنى ياكى جىقراق پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەرنى پارلىيالايدۇ. ئۇنىڭ ھازىر كۆزى پىشىپ قالدى، ئەمدى ئۆگەتمىسىمۇ بولىدۇ. چۈنتاۋ ئۆزىنىڭ ئاشۇ جاپالىق ئىشىنى قىلىۋېرىدۇ. يامغۇر ياغسا ئامال يوق، بولمىسا، مەيلى بوران چىقسۇن ياكى ھاۋا تونۇردەك قىزىپ كەتسۇن، ئوخشاشلا قەغەز تەرگىلى چىقىدۇ. ھاۋا ئوسال كۈنلىرى تېخىمۇ شۇنداق. چۈنكى ئۇنداق كۈنلەردە قەغەز تېرىدىغانلارنىڭ بەزىلىرى چىقمايدۇ.

چۈنتاۋ دېرىزىدىن كۈنگە قاراپ سائەت تېخى ئىككى بولمىغانلىقىنى پەملەپ، تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ ئەسكى چىغ قالپىقىنى كىيدى ۋە ئىچكىرىكى ئۆيگە بېشىنى تىقىپ، شاڭگاۋغا:

— ئوردىدىن كېرەكسىز قەغەزلەرنى ئاچقىتمۇ، يوق، بېرىپ قاراپ باقاي، سىز ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇڭ، كەچتە كەلگەندە مەسلىھەتلىشەرمىز، — دېدى.

كۈنلەر جىمجىت ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. ئىككى ئەر بىلەن بىر ئايال كاڭدا ياتسا بەكمۇ بىئەپ بولىدىكەن. كۆپ ئەرلىك تۇزۇمنى يەنىلا كەڭ يولغا قويۇش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. چۈنكى ئادەتتىكى كىشىلەر ئىپتىدائىي ھالەتتىكى ئەرلىك ھوقۇق بىلەن ئاتىلىق ھوقۇقنىڭ ئاساسىدىن قۇتۇلالمايدىكەن. قائىدە - يوسۇن ۋە ئەخلاق

قارىشى مۇشۇنىڭدىن پەيدا بولىدىكەن. توغرىسىنى ئېيتقاندا، باشقىلارغا تايىنىدىغان، باشقىلارنى تالان - تاراج قىلىدىغانلارلا «ئاتالمىش» قائىدە - يوسۇنلارغا ئەمەل قىلىدىكەن، چۈنتاۋغا ئوخشاش ئۆز ئىقتىدارىغا تايىنىپ ياشايدىغانلار بۇنداق قائىدە - يوسۇنلارغا ئانچە ئېتىبار قىلىپ كەتمەيدىكەن. ئۇ بىرسىنىڭ خوتۇنى ياكى خېنىمى ئەمەس. ئۇ تانسا ئويىنغىلى تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ بىناسىغا بارمايدۇ. تەنتەنىلىك مۇراسىملاردا رىياسەتچى بولىدىغان پۇرسەت ئۇنىڭغا نېسىپ بولمايدۇ. ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىنى تەنقىدلەيدىغان، سۆرۈشتە قىلىدىغان ئادەم يوق. بولغان تەقدىردىمۇ چۈنتاۋ بۇنىڭ دەردىنى تارتمىدى. چۈنتاۋنى ساقچىلارلا نازارەت قىلىدۇ. ساقچىلارغا تاقابىل تۇرماق ئاسان. ئىككى ئەرگىچۇ؟ شاڭگاۋ ئاز - تولا ئوقۇغان، ئۆلىمالارنىڭ تەلىماتىدىن ھەر ھالدا خەۋەردار. نام ۋە ئاتاق قارىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئۇمۇ چۈنتاۋغا ئوخشاش. بىللە تۇرغانلىقىدىن تارتىپ ئۇ چۈنتاۋغا يۆلىنىپ تىرىكچىلىك قىلىپ كەلدى ھەم چۈنتاۋنىڭ سىرىغان سىرىنى چىقىدىن چىقمىدى. چۈنتاۋ ئۇنىڭغا تارلىق قىلماسلىقنى تەۋسىيە قىلىۋېدى، ئۇ تارلىق قىلىشنى كۆڭلىدىن پۈتۈنلەي چىقىرىۋەتتى. لى ماۋچۇ؟ ئۇ چۈنتاۋ بىلەن شاڭگاۋنىڭ ئۈنى ئۆيىدە تۇرغۇزغىنىغا، تۇغقان قاتارىدا مۇئامىلە قىلغىنىغا خۇش بولسا بولىدۇ. ئەسكەرلىكتە تۇرۇپ خوتۇنىدىن ئايرىلىپ كېتىدىغان ئىشلار سامانداك. شۇنداقتىمۇ لى ماۋ يۈزى تۆكۈلۈپ كېتىشتىن قورقىدۇ.

شاڭگاۋ تارلىق قىلمىسىمۇ، لى ماۋ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا باشقا پاراكەندىچىلىكلەر پات - پات يۈز

بەرىپ تۇراتتى.

يازنىڭ ئىسسىقى تېخى يانمىدى. چۈنتاۋ بىلەن شاگاۋ تاشقەنگە ياكى بېيدەيخېگە بارىدىغان ئىمكانىيەتتىن مەھرۇم ئىدى. ئۇلار ھەر كۈنى سىرتقا چىقىپ قورساقنىڭ غېمىنى قىلمىسا بولمايتتى. لى ماۋ ئۆيدە قالاتتى. ئۇ ئىشقا يېڭى كىرىشكەچكە، لېيۇتاك ياكى تېيەنىڭ ئىبادەتخانىسىغا ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان قەغەزلەر قايسى، ئېپقالىدىغانلىرى قايسى، بۇلارنى يەنىلا شاگاۋ كېلىپ ئايرىپ بېرەتتى

چۈنتاۋ قايتىپ كەلگەندە يۇيۇنىدىغان سۇنى شاگاۋ تەييارلايتتى. چۈنتاۋ بىر كۈنى ناھايىتى كەچ كەلدى. تاشقىرىقى ئۆيدىلا بۇرۇنغا ئىسرىقدانىڭ ھىدى پۇرىدى. ئۇ باراڭنىڭ ئاستىدا ئولتۇرغان شاگاۋغا:

— ئىسرىقدانىنى بولۇشىغا يېقىپ، ئۆيگە ئوت قويۇپ بېرىسىلەر جۇمۇ!— دەپ ۋارقىرىدى.

شاگاۋ جاۋاب بەرگۈچە، لى ماۋ:

— بۇ پاشىلارنى ئۆلتۈرىدىغان ئەمەس، بەدبوي پۇراقلارنى يوقىتىدىغان ئىسرىق، شاگاۋغا دەپ، مەن ياقتۇردۇم. بۇگۈن كېچە تالادا ياتايمىكىن، ئۇيغا بەك ئىسسىق، بىر كاڭدا ئۇچ ئادەم ياتسا، ئوبدان ئۇخلىغىلى بولمايدىكەن،— دەپ جاۋاب بەردى.

— ۋوي، جوزىدىكى ماۋۇ يەنە كىمنىڭ توي خېتى؟— دەپ چۈنتاۋ توي خېتىنى قولىغا ئالدى.

— بۇگۈن ئىككىمىز شۇ مەسلىھەتكە كەلدۇق. سىز شاگاۋنىڭ ئەمرىگە ئۆتتىڭىز. ئۇ مېنىڭ شاگاۋغا يېزىپ بەرگەن تىلخېتىم،— دېگەن ئاۋاز ئىچكىرىكى ئۆيدىكى

كاڭ تەرەپتىن چىقتى.

— ھـە، سىلەر تېخـى ئـۆزۈڭلارچە مېنىڭ غېمىمنى يەپ كېتىپسىلەر - دە! مەن ھەرگىز سىلەرنىڭ رايىڭلارغا باقمايمەن، — چۇنتاۋ توي خېتىنى كـۆتۈرۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرگەن پېتى،— بۇ مەسىلىھەتنى سەن كۆرسەتتىڭ مۇ ياكى ئۇ،— دەپ لى ماۋدىن سورىدى.

— ئىككىمىزنىڭ مەسلىھىتى. بولمىسا ماڭمۇ ئۇنىڭ غېمى تەس.

— يەنىلا شۇ گـەپكەندە، ئىككىڭلاردىن قـايسىڭلار بولسۇن، مەن بىلەن ئـەر - خوتـۇن بـولىدىغان ئىشنى ئويلىماڭلار بولامدۇ؟

چۇنتاۋ زەردى بىلەن توي خېتىنى يىرتىپ ئۇششاق قىلىۋەتتى.

— مېنى نەچچىگە ساتتىڭ؟

— سىزگە بەخت تىلەپ ئون نەچچە كـوي يېزىپ قويدۇم، خوتـۇنىنى خەقتە بىكـارغا بېرىـۋەتسە، ئـۇيات بولىدىكەن.

— خوتۇنـۇڭنى سـاتساڭ ئـۇيات بـولىمدىكەن؟— چۇنتاۋ شاڭگاۋنىڭ ئالدىغا بېرىپ دېدى،— سىز پىتلىنىپ قالدىڭىز، ھازىر خوتۇن ئالالايسىز. يەنە ئازراق پىتلىنىپ قالسىڭىز...

— بۇنداق دېمەڭ، بۇنداق دېمەڭ،— دېدى شاڭگاۋ چۇنتاۋنىڭ گېپىنى تارتىۋېلىپ،— چۇنتاۋ، سىز ئۇقمايسىز. ئىككى كۈندىن بۇيان كەسىپداشلىرىم مېنى مازاق قىلىپ...

— نېمىدەپ مازاق قىلدى؟

— مېنى مازاق قىلىپ...— شـاڭگاۋ دېيىشكە پېتـ

نالمىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ مۇستەقىل قارىشى يوق ئىدى. چۈنتاۋ نېمە قىل دېسە، شۇنى قىلاتتى. بۇنىڭ قانداق كۆچ ئىكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى، چۈنتاۋ يوق يەردە ئۇ، مۇنداق قىلسا، مەن دېگەن بويىچە بولسا، دەپ ئويلىغىنى بىلەن، چۈنتاۋنى كۆرگەن ھامان خۇددى خانىش سىشىنى كۆرگەندەك، ھەممە ئىشتا چۈنتاۋنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايتتى.

— ھىم، خەت - ساۋاتىڭىز بار تۇرۇپ، خەقلەرنىڭ تىللىشىدىن، مازاق قىلىشىدىن قورققىنىڭىز قىزىق.

قەدىمدىن تارتىپ خەلقنى ھەقمقىي ئىدارە قىلىپ كېلىۋاتقان نەرسە - ئەۋلىيالارنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرى ئەمەس، بەلكى قامچا بىلەن تىل - ھاقارەت ئىدى. قائىدە - يوسۇن ئۇرۇش - تىللاش ئارقىلىق ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئىشتا چۈنتاۋ «ئۇرسا سەنمۇ ئۇر، تىللىسا سەنمۇ تىللا» دېگەندەك پوزىتسىيىدە ئىدى. ئۇ ئاجىز ئەمەس، خەقنى بوزەك قىلمايدۇ، خەققەۋ بوزەك بولمايدۇ. ئۇنىڭ شاڭگاۋغا تەنىپ بېرىپ دېگەن گەپلىرىدىن بۇنى بىلىۋالغىلى بولاتتى.

— خەق سىزنى مازاق قىلسا، نېمىشقا ئەدەبلەپ قويمايسىز؟ نېمىدىن قورقىسىز؟ بىزنىڭ ئىشىمىزغا ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ.

شاڭگاۋ گەپ قىلالمىدى.

— بۇ گەپلەرنى ئىككىنچى تىلغا ئالماڭ. ئۇچىمىز مۇشۇنداق ئۆتسەك، ياخشى ئەمەسمۇ؟

ئۆيدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. تاماقتىن كېيىن شاڭگاۋ بىلەن چۈنتاۋ ئىككىسى بۇرۇنقىدەك باراڭ ئاستىدا

ئولتۇردى. بـۇگۈن ئـۇلارنىڭ پـاراڭلىرىمۇ قـولاشمايتتى، تىجارەت توغرۇلۇق گەپ - سۆزمۇ بولۇنمىدى.

لى ماۋ چۈنتاۋنى ئۆيگە چاقىرىپ، شاڭگاۋغا تېگىش توغرۇلۇق نەسىھەت قىلىپ، ئەرلەرنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىشى كېرەكلىكىنى، ھېچكىمنىڭ يۈمشاقباش بـولغۇسى كەلـمەيدىغانلىقىنى، بـاشقىلارنىڭ خوتـۇنىنى تـارتىۋېلىشنىڭ شەرمەندە ئىش ئىكەنلىكىنى دېدى. ئۇ يانچۇقىدىن ئۆڭۈپ كەتكەن توي خېتىنى ئېلىپ چۈنتاۋغا بەردى ۋە:

— بۇ بىزنىڭ توي خېتىمىز. ھېلىقى ئاخشىمى قاچقان چاغدا بۇت تەكچىسىدىن ئېلىپ قوينۇمغا سېلىۋالغانىدىم. ساڭا بېرىۋېتەي. بىز ئەمدى ئـەر - خوتۇن ئـەمەس،— دېدى.

چۈنتاۋ توي خېتىنى قولىغا ئېلىپ گەپ قىلماستىن ئەسكى بورىغا قاراپ تۇرۇپ كەتتى. ئـۇ ئىختىيارسىز بۇ مېيىپ ئادەمنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ:

— لى ماۋ، مەن بۇنى ئـالمايمەن، سېنىڭ يېنىڭدا تۇرسۇن. مەن يـەنىلا سېنىڭ خوتـۇنۇڭ. بىر كېچە ئەر-خوتۇن بولساڭ، يۈز كـۈنگىچە مېھرى ئـۆزۈلمەيدۇ. مـەن بۇنداق ئىپلاس ئىشنى قىلمايمەن. سېنىڭ ماڭالمايدىغانلىقىڭنى، ئىش قىلالمايدىغان بولۇپ قالغانلىقىڭنى كۆرۈپ تۇرۇپ ۋاپاسىزلىق قىلسام، قارا يۈز بولۇپ كەتمەمدىمەن؟— دەپ توي خېتىنى كاڭغا تاشلاپ قويدى.

لى ماۋ چۈنتاۋنىڭ گېپىدىن قاتتىق تەسىرلەندى ۋە پەس ئاۋازدا:

— قارىسام، سەن ئۇنى قەۋەتلا يـاقتۇرۇپ قاپسەن. يەنىلا شۇنىڭ بىلەن ئۆتكىنىڭ ياخشى. قولۇڭلارغا ئاز -

تولا پۇل كىرسە، مېنى يۇرتقا ئەۋەتىۋېتەرسىلەر ياكى مېيىپلار ساناتورىيىسىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويارسىلەر.

ــ ساڭا ئوچۇقىنى دەي،ــ دېدى چۇنتاۋ ئاۋازىنى تېخىمۇ پەسەيتىپ،ــ بىزنىڭ ئەر ـ خوتۇنىدەك ئۆتۈپ كېلىۋاتقىنىمىزغا بىر نەچچە يىل بولدى. ئىشلىرىمىز كۆڭۈلدىكىدەك يۇرۇشۇپ رونىاق تېپىۋاتىمىز. ئۇ كېتىپ قالسا، مەن چىدىمايمەن. شاڭگاۋنىڭ قانداق پىلانلىرى بار، چاقىرىپ بىللە مەسلىھەتلىشەيلى.

ــ شاڭگاۋ، شاڭگاۋ،ــ دەپ توۋلىدى لى ماۋ دېرىزىدىن. لېكىن جاۋاب چىقمىدى. چۇنتاۋ ھويلىغا چىقىپ قارىسا، شاڭگاۋ كۆرۈنمەيتتى. بۇ شاڭگاۋنىڭ كەچتە تۇنجى قېتىم سىرتقا چىقىشى ئىدى. چۇنتاۋ بىردەم تېڭىرقاپ تۇرۇپ:

ــ ئۇنى تېپىپ كېلەي،ــ دەپ توۋلىغان پېتى چىقىپ كەتتى.

چۇنتاۋ شاڭگاۋنىڭ باشقا يەرگە بارالمايدىغانلىقىنى پەملىدى. ئۇ كوچىنىڭ ئاغزىدىكى لاۋۇۋدىن سۇرۇشتە قىلدى. لاۋۇۋ ئۇنىڭغا شاڭگاۋنىڭ كوچىنىڭ ئۇ تەرىپىگە قاراپ ماڭغانلىقىنى دېدى. چۇنتاۋ شاڭگاۋ ھەر كۇنى بىر-ىپ سودا قىلىدىغان يەرگە باردى. ئۇ يەردىمۇ يوق ئىدى. ھازىر ئادەملەر ناھايىتى ئاسان يوقاپ كېتىدىغان بولۇپ قالغانىدى. كۆزىدىن سەل نېرى بولۇپ كەتكەن ئادەمنى چەكسىز قاراڭغۇلۇق يۇتۇپ كېتەتتى. چۇنتاۋ كېچە سائەت بىر بولاي دېگەندە سولاشقان پېتى يېنىپ كەلدى. چىراغ ئۆچۈك ئىدى.

ــ ئوخلاپ قالدىڭىزمۇ؟ شاڭگاۋ تېخىچە كەلمىدىمۇ؟ــ

چۈنتاۋ شۇنداق دېگىنىچە، ئۆيگە كىرىپ چىراغنى ياقتى-دە، كاڭگا قاراپ، لى ماۋنىڭ ئۆزىنى ئېسىۋالغانلىقىنى كۆردى. بويىنىدىكىسى ئۆزىنىڭ تاسمىسى ئىدى. چۈنتاۋنى شۇئان سوۇر بېسىپ كەتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ دەرھال كاڭگا چىقىپ لى ماۋنى ئېسىلىۋالغان يىرىدىن ئېلىپ ياتقۇزدى. ھېلىمۇ چۈنتاۋ ۋاقتىدا كەلگەنىدى. ئۇ قولۇم - قوشنىلىرىنى چاقىرماي، ئاستا ئۇۋۇلاپ يۈرۈپ لى ماۋنى ھوشىغا كەلتۈردى.

باشقىلارنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىۋېتىش مەردلەرگىلا خاس روھ. ناۋادا لى ماۋنىڭ ئىككى پۇتى ساق بولسا، ھەرگىز بۇ يولنى تاللىمىغان بولاتتى. ئۇ ئىككى-ئۈچ كۈندىن بېرى ئولتۇرسا - قوپسا ئۆزىدە ھېچقانداق ئۇمىد يوقلۇقىنى ھېس قىلىدىغان، چۈنتاۋنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ياخشىسى ئۆلۈۋېلىش كېرەكلىكىنى ئويلايدىغان بولۇپ قالغانىدى. چۈنتاۋنىڭ ئۇنىڭغا مۇھەببىتى بولمىغان بىلەن، لېكىن مېھرى بار ئىدى. چۈنتاۋ لى ماۋغا جىق سۆزلەپ تاڭ ئاتقۇچە تەسەللى بەردى. لى ماۋ ئۈخلاپ قالدى. چۈنتاۋ كاڭدىن چۈشۈپ پۈتۈنلەي كۆيۈپ بولالمىغان قىزىل قەغەزنى كۆردى. بۇ لى ماۋ بەرگەن ھېلىقى توي خېتى ئىدى. چۈنتاۋ توي خېتىگە قارىغىنىچە خىياللىغا كەتتى.

چۈنتاۋ شۇ كۈنى سەرتقا چىقمىدى. كەچتە لى ماۋغا ھەمراھ بولۇپ كاڭدا ئولتۇردى.

— نېمىگە يىغلايسەن؟— دەپسورىدى چۈنتاۋ لى ماۋنىڭ كۆزلىرىدىن تارىلاپ تۆكۈلۈۋاتقان ئىسسىق ياشىنى كۆرۈپ.

— مەن ساڭا يۇز كېلىەلمەيمەن. نېمە قىلغىلىمۇ كەلگەندىمەن؟

— سېنىڭ كەلگىنىڭدىن ھېچكىم رەنجىمەيدۇ.

— شاڭگاڭ كەتتى، مېنىڭ بولسا ئىككى پۇتۇم يوق...

— سەن بۇنداق ئويلاردا بولما، مېنىڭچە ئۇ كېلىدۇ. چوقۇم كېلىدۇ.

چۇنتاۋ ئەتىسىمۇ سىرتقا چىقمىدى. چۇنتاۋ سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ، باراڭدىكى تەرخەمەكتىن ئىككى تال ئۇزۇپ كىرىپ سەي قىلدى، ئالدىراپ - تېنەپ، يوغان قوتۇرماچتىن بىرنى پىشۇرۇپ ئەكىردى. ئىككىسى ئولتۇرۇپ ناشتا قىلىشتى.

چۇنتاۋ ئاۋۇالقىدەك، ئەسكى چىغ قالپىقىنى كىيىپ، سېۋىتىنى ئۆشنىسىگە ئارتتى.

— بۇگۈن كەيپىڭ تازا جايىدا ئەمەس، بولدى چىقما! — دەپ تۇۋلىدى لى ماۋ چۇنتاۋغا ئىچكىرىكى ئۆيدە ئولتۇرۇپ.

— ئۆيدە ئولتۇرسام، ئىچىم تىتىلداپ كېتىدىكەن.

ئۇ ئاستا مېڭىپ ھويلىدىن چىقتى. ئۇ ئىشلەپ ئۆگىنىپ قالغان، كۆڭلى غەش بولسىمۇ، يەنىلا ئىشلەيدۇ. جۇڭگو ئايالىرى تۇرمۇشقىلا ئېتىبار بېرىپ، مۇھەببەتكە ئېتىبار بەرمەيدىغان ئوخشايدۇ. تۇرمۇشنىڭ تەرەققىياتىغا دىققەت قىلغىنى بىلەن مۇھەببەتنىڭ تەرەققىياتى ئۇلارنىڭ بۇرۇختۇم كۆڭۈللىرىنى داۋالغۇتۇۋېتىدىكەن. تەبىئىيكى مۇھەببەت — تۇيغۇ، تۇرمۇش بولسا ماھىيەتلىك نەرسە. ئەتىدىن كەچكىچە كىمخاب چېدىردا يېتىپ ياكى خىلۋەت ئورمانلىقتا سۆزلىنىدىغان مۇھەببەت داۋالىرىمۇ

بىلىم سۆيىتىدە «خانىش» يىاكى «پىرىزدېنت» ئىاملىق پاراخوتتا توشۇپ كېلىنگەن. چۈنتاۋ ئىشقى ـ مۇھەببەت ئېقىمىغا ئۆزىنى تاشلىۋەتكەنلەرگىمۇ، ئاللىقانداق ئەجنەبىي سۈپەتلەرگىمۇ مەنسۇپ ئىمەس، مۇھەببەت ـ پۇھەببەت دېگەنلەر ئۇنىڭغا يات، ھازىر ئۇنىڭ كۆڭلى چۈشىنىكسىز ئويلار بىلەن غەش.

بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن ئۇزۇن كوچىلار. بۇ دەردەمن ئايال توپا ـ چاڭغا تولغان، كۆز يەتمەيدىغان ئۇزۇن كوچىلارنى ئارىلاپ يۈرمەكتە. بەزىدە، كىرەكسىز قەغەزگە سەرەڭگە تېگىشىمەن، دەپ ۋاقىراپ قويىدۇ. بەزىدە يول بويىدا دۆۋىلىنىپ تۇرغان ئىگىسىز كونا گىزىتلەرنى تەرمەيدۇ، بەزىدە ئىككى تال سەرەڭگە بىرىشىنىڭ ئورنىغا، بەش تال سەرەڭگە بىرىۋېتىدۇ. ئۇ بىر كۈننى گاراڭ ھالدا ئۆتكۈزۈپ، ئاسماندا تىنىمسىز قاقلىشىپ ئۇچۇپ، بۇلاپ يەپ جان ساقلاپ كېلىۋاتقان قارغىلارغا ئەگىشىپ ئاستا ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. قارىسا دەرۋازىدا يېڭى چاپلانغان نوپۇس تىزىملىكى تۇراتتى. تىزىملىككە، ئائىلە باشلىقى لىيۇشاڭگاۋنىڭ ئايالى ــ ليۇ چۈنتاۋ، دەپ يېزىلغانىدى. بۇنى كۆرۈپ چۈنتاۋنىڭ تېخىمۇ سەپرالسى ئۆرلىدى.

چۈنتاۋ ھويلىغا كىرىشىگە ئالدىغا شاڭگاۋ چىقتى. چۈنتاۋ چەكچەيگىنىچە:

ــ قايتىپ كەلدىڭىز...ــ دەپلا يىغلىۋەتتى.

ــ مەن سىزدىن ئايرىلالمىغۇدەكمەن. مەن ياشاش يولىنى سىزنىڭ ياردىمىڭىز ئارقىلىق تاپقان. مېنىڭ يارىدىمىگە موھتاج ئىكەنلىكىڭىزنى بىلىمەن. سىزگە ۋاپاسىز-

لىق قىلسام بولمايدۇ.

شاگگاۋ ئىككى كۈندىن بۇيان نەگە بېرىشنى بىلمەي كوچىدا يۈردى. يول ماڭسا پۈتمىغا ئېغىر تۆمۈر زەنجىر چېتىلغاندەك، زەنجىرنىڭ بىر ئۇچىنى چۈنتاۋ تۆتۈپ تۇرغاندەك ھېس قىلاتتى. نەگىلا بارسا «يەنىلا ئۇ ياخشى» دېگەن ئىلانلار كۆزىگە چېلىقىپ كۆڭلىنى تولمۇ پاراكەندە قىلىۋەتكەنىدى. ھەتتا ئۇ قورسىقىنىڭ ئاچقىنىنمۇ بىلمەيدىغان ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى.

— شاگگاۋ ئىككىمىز كېلىشتۇق، ئۇ ئائىلە باشلىقى، مەن سىلەر بىلەن بىرگە تۇرىمەن.

شاگگاۋ ئادەتتى بويىچە چۈنتاۋنىڭ ئۆڭشىنىسىدىن سېۋەتنى ئالدى. چۈنتاۋنىڭ يۈزىدىكى ياشلارنى ئېرتتى.

— ناۋادا سەھرالغا كەتسەك، ئۇ ئائىلە باشلىقى بولىدۇ. مەن سىلەر بىلەن بىللە تۇرىمەن. سىز بىزنىڭ خوتۇنىمىز،— دېدى ئۇ.

چۈنتاۋ گەپ قىلماستىن ئۆيگە كىرىپ كىيىملىرىنى سالدى ـ دە، كۈندىكىدەك يۇيۇندى.

باراڭنىڭ ئاستىدا تىجارەت پارىڭى يەنە باشلاندى. ئۇلار ئوردىدىن چىققان ھېلىقى قەغەزلەرنى سېتىۋەتكەندىن كېيىن، شاگگاۋنىڭ بازاردا يايمىچىلىق قىلىشى ياكى چوڭراق بىر ئېغىز ئۆي تاپسا بۇ يەردىن كۆچۈپ كېتىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشتى.

ئۆينى قارا چىراغ غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. باراڭدىن ئۇچۇپ كىرگەن قارا چېكەتكە چىراغنى ئۆچۈرۈۋەتتى. لى ماۋ ئاللىقاچان ئۇخلاپ كەتكەنىدى.

— بىزمۇ ياتايلى، — دېدى چۈنتاۋ.

— سىز يېتىۋېرىڭ، مەن سەل تۇرۇپ پۈتلىرىڭىزنى ئۇۋۇلاپ قويىمەن.

— كېرىكى يوق. بۇگۈن جىق يول ماڭمىدىم. ئەتىگەنرەك تۇرۇڭ. ئەتىكى سودىنى ئۈنتۈپ قالماڭ. بىر نەچچە كۈن بولدى، سودا قىلمىدۇق.

— بايا سىزگە كۆرسىتىمەن دەپ ئۈنتۈپ قاپتىمەن. ئۆيگە كەلسەم، سىز يوق. ئالايىتەن تېيەنچاۋغا بېرىپ، سىزگە يېڭى چىغ قالپاق ئەكەلدىم، قارىڭا!— شاڭگاۋ قاراڭغۇدا چىغ قالپاقنى ئېلىپ چۈنتاۋغا بەرمەكچى بولدى.

— قاراڭغۇدا قانداق كۆرىمەن، ئەتە كەيسەملا بولمىدىمۇ؟

هويلا جىمجىت ئىدى. هاۋادىن گۈپۈلدەپ تۇن لەيلىسىنىڭ پۇرىقىلا كېلەتتى. ئۆيدىن ئەرنىڭ: «خوتۇن» دېگەن گېپىگە ئايالنىڭ: «ئاڭلىغۇم يوق، مەن سىزنىڭ خوتۇنىڭىز ئەمەس» دېگەن جاۋابىنى غۇۋا ئاڭلىغىلى بولاتتى.

# تۇيۇق يول

## گومورو

### ياسىن سەيىت تەرجىمىسى

گومورو (1892 – 1978) ئىلىمىزنىڭ ئاتاقلىق مەدەنىيەت جەڭچىسى، ئۇ سىچۇەن ئۆلكىسىنىڭ يۆشيەن ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. 1914 – يىلى ياپونىيىگە ئۇقۇشقا بارغان، دوختۇرلۇق كەسپىدە ئوقۇۋاتقىنىدا ئەدەبىياتقا قىزغىن ئىشتىياق باغلىغان، «4 – ماي» ھەرىكىتىنىڭ ئىلھامى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشكەن. گومورونىڭ تۇنجى ئەسىرى «ئايال ئىسلاھ» (1921 – يىل) جاھانگىرلىككە ھەم فېئودالىزىمغا قارشى كۈچلۈك ئىنقىلابىي روھقاۋە روشەن رومانتىزملىق ئالاھىدىلىككە ئىگە، ئېلىممىز ھازىرقى زامان ئەدەبىيات تارىخىدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن. شۇنداقلا غايەت زور تەسىر قوزغىغان شېئىرلار توپلىمى. گومورونىڭ بۇشېئىرلار توپلىمى مەزمۇنىنىڭ ھەم شەكلىنىڭ يېڭىلىقى بىلەن جۇڭگوھازىرقى زامان شېئىرىيىتىدە يېڭى سەھىپە ئاچتى. گومورو 1921 – يىلى يۇي دافۇ، چېنگ فاڭيۇ قاتارلىقلار بىلەن بىللە ياپونىيىدە

ئىجادىيەت جەمئىيىتى قۇرۇپ، ئەدەبىياتتا ئۆزىنىڭ «روھىي دۇنياسى» نى ئىپادىلەشكە سادىق بولۇش كېرەكلىكىنى تەكتلىگەن. ئۇ «30 - ماي» ھەرىكىتىنىڭ ئالدى - كەينىدە ماركسزمنى بىر قەدەر سىستېمىلىق ئىگىلەپ، سىياسىي جەھەتتە ئىنقىلابىنىڭ ئەمەلىي پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. 1926 - يىلى گۇاگدۇڭ داشۆسىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، ئۇزۇن ئۆتمەي شىمالغا يۈرۈش قىلىش سېپىگە ئاتلانغان. 1927 - يىلى «12 - ئاپرېل» نىڭ ئالدى - كەينىدە جياڭ جېيشىنىڭ ئاسىيلىق قىلمىشىنى ماقالە يېزىپ ئەيىبلىگەن. ھەمدە «1 - ئاۋغۇست» نەنچاڭ قوزغىلىڭىغا قاتناشقان. 1928 - يىلدىن تارتىپ ياپونىيىدە ئون يىل سەرگەردان تۇرمۇش كەچۈرگەن، ياپونىيىگە ئوقۇشقا بارغان ياشلارنىڭ ۋە ۋەتەندىكىلەرنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات - سەنئەت پائالىيەتلىرىنى پائال قوللىغان. گومورو ياپونىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، ياپونىيىگا قارشى ئۇرۇشنىڭ ھەم دېموكراتىيىنىڭ غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش خىزمىتىگە ئىشتىراك قىلغان، «چۈيىۋەن»، «خۇفۇ» قاتارلىق نۇرغۇن تارىخىي دراما‌لارنى ھەم شېئىرلارنى يېزىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ۋەتەن ساتقۇچ تەسلىمچىلىك سىياسىتىنى چوڭقۇر پاش قىلغان. ئۇنىڭ يەنە «مۇنار» (ھېكايە-دراما‌لار توپلىمى، 1926 - يىل) «غازاڭ» (1926 - يىل) «ئۇيغۇق سىزىقى ئاستىدا»، «زەيتۇن دەرىخى»

(هېكايه – نەسىرلەر توپلىمى، 1928 – يىل) قاتارلىق ئەسەرلىرىمۇ بار. ئۇ ئازادلىقتىن كېيىن «يېڭى جۇڭگوغا مەدھىيە»، «بارچە‌گۈللەرتەكشى ئېچىلسۇن»، «چاڭچۇن توپلاملىرى» قاتارلىق يالقۇنلۇق شېئىرلار بىلەن مەشھۇر تارىخىي دراما «سەي ۋېنجېي» غا ئوخشاش دراملارنى يازغان. ئۇ دەسلەپكى چاغلاردا يازغان هېكايىلىرىدە باشقا يازغۇچىلارغا ئوخشاش ئاساسەن ئۆزىنى باش قەھرىمان قىلىپ تەسۋىرلىگەن. تارىخىي نەرسىلەرنى هەم ئۆزىنى ۋەقەلىككە كىرگۈزۈپ يېزىش — گومورو هېكايىسىلىرىدىكى سۈبژېكتنىڭ مۇهىم ئالاهىدىلىكى. مۇهەببەت، نامراتلىق ۋە سەرگەردانلىق مەزمۇن قىلىنغان دەسلەپكى هېكايىلىرىدە ئۇ ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى يېزىش ئارقىلىق كوناجەمئىيەتنى شىددەت بىلەن سۆككەن.

«تۈيۈق يول» يازغۇچىنىڭ 1924 – يىلى يازغان «سەرگەردانلىق تراگېدىيىسى» نىڭ بىرىنچى قىسمى. (بۇهېكايە «زەيتۇن دەرىخى»گە كىرگۈزۈلگەن) يازغۇچى ئەسەردە جەمئىيەت بىلەن كېلىشەلمەيدىغان بىرئىلغار زىيالىينىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسىنى تەسۋىرلەپ، ئاساسەن كونا تۈزۈمنى سۆككەن. «غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايدىغان، ئەمەلگە ئاشقان غايىنى غايە دېگىلى بولمايدىغان» ئەھۋال ئۈستىدىن شىكايەت قىلغان. باش قەھرىمانىنىڭ بەختسىزلىكى — كونا جۇڭگودىكى غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان ساپ ۋىجدانلىق زىيالىيلار

تەقدىرىنىڭ ئىخچام تەسۋىرى. ئەسەر بەلگىلىك دەرىجىدە تىپىكلىككە ئىگە. (شۇي جىيىڭ)

ئۇنىڭ كۆڭلىنى قانداقتۇر بىرخىل پەرىشانلىق چىرمىۋالغاندى. ئۇمېھمانخانىغا سولىشىپ قايتىپ كەلدى. ئادەتتە تەتىكلىك چامداپ كېلىدىغان بۇ ئادەم بۇگۈن ئەتىگەن نېمە ئۈچۈندۇر ياتاق ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە يېقىنلىشىپ قالغان چاغدا قەدەملىرىنى يۆتكىيەلمەي قالدى. ئۇ ئىشىكنىڭ ھالقىسىنى تۇتقان پېتى بىردەم ئىككىلىنىپ تۇردى - دە، كەينىگە ئۆرۈلۈپ تار كوچىدىن يۇگۇرگەن پېتى چىقىپ كەتتى.

جىگئەنسى يولىدىكى دەل - دەرەخلەر يوپۇرماق تاشلاپ يالىڭاچلىنىپ قالغانىدى. كېسەل تەگكەندەك سارغايغان قۇياش نۇرلىرىنى تۆپتۈز كەتكەن يوللارغا، ھەشەمەتلىك ئېگىز - پەس بىنالارغا سېپەتتى. ئۇ قالىپىقنى قولىغا ئېلىپ يالىڭاچ دەل - دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدا كېتىۋاتاتتى. ئارىلاپ - ئارىلاپ چىقىۋاتقان سوغۇق شامىلى ئۇنىڭ سول تەرىپىدىكى چاچلىرىنى ئۇچۇرۇپ ئوڭ تەرىپىگە ياتقۇزۇۋەتكەنىدى. ئۇ قانغا تولغان كۆزلىرىنى ئالدى تەرەپكە تىكتى. ئاۋات بازارلار، قىزىل خىشتىن سېلىنىپ چەكلىرى گەجلەنگەن كۆركەم بىنالار ئۇنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەيتتى. بۇ مەنزىرىلەر ئادەتتىمۇ ئۇنىڭغا قاندىن ھاسىل بولغان ئېقىمدەك تۇيۇلۇپ يۇرىكىنى ئۆرتەيتتى. بۇگۈنمۇ خۇددى شۇنداق بولدى. ئۇ ئۇدۇلىغا قاراپ تۇتاش كەتكەن غۇۋا بوشلۇقنى كۆردى. بۇ بوشلۇقنىڭ ئۇ تەرىپىدە يالغۇز بىر پاراخوت قان دولقۇنلاۋاتقان خۇاڭخەي دېڭىزىدا لەيلەپ يۈرەتتى.

ـــ ئاھ، ئۇلار شۇتاپتا پاراخوتنىڭ يۇمىلاق دېرىزىسىدىن ماڭا قاراۋاتىدۇ.

ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە شۇنداق دەپ، كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالدى ـ دە، ئۇن سېلىپ يىغلىۋېتەيلا دەپ قالدى.

ئاشۇ پاراخوتتا ئۇنىڭ تېخى ئوتتۇز ياشقا كىرمىگەن ئايالى بىلەن گۆدەك ئۈچ بالىسى بار ئىدى. ئۇلار بۇگۈن ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن ئەللىك مىنۇت ئۆتكەندە شاڭخەيدىن يۇرۇپ كەتكەنىدى.

ئۇنىڭ ئايالى ياپونىيىلىك بىر پوپنىڭ قىزى ئىدى، ئۇلار يەتتە يىلنىڭ ئالدىدا توي قىلغانىدى. شۇ سەۋەبتىن مەكتەپ ئۇنىڭغا چارىسىز كۆرگەنىدى. ئۇ شۇ چاغدا ياپونىيىدە مېدىتسىنا شۆبۈسىنى ئوقۇيتتى. ئايالى يەتتە يىل ئۇنىڭ بىلەن تەڭ جاپاتارتتى، ئۈچ بالىلىق بولدى. ئۇنىڭغىچە ئۇنىڭ مەكتەپ پۈتتۈردى. ئۇلار بۇلتۇر تۆتىنچى ئايدا شاڭخەيگە كەلگەنىدى. ئايالى خىيالىدا يولدىشى جەمئىيەتكە چېقىپ ئىشلىسە، موھتاجلىقتىن قۇتۇلارمىز، دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن ئىش ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك چىقمىدى، يولدىشى ئون يىل ئۆگەنگەن دوختۇرلۇق كەسپىنى تىنچ ئوكيانىنىڭ ئۇ قېتىمقا چۆرۈپ تاشلىدى. پات ـ پات ئىشلەتسە تۇرمىغاچقا، تىكشىغۇچنىڭ رېزىنكىسىمۇ ئېتىلىپ قېلىپ ھاۋا ئۆتۈشمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. شاڭخەيدىكى ئەل ـ ئاغىنىلىرى بىرلىشىپ ئامبولاتورىيە ئاچايلى، دېسە، ئىشەنچىم يوق، دەپ ئۇنىمىدى. سېچۇەننىڭ S شەھرىدىكى قىزىل كرېست جەمئىيىتىگە قاراشلىق بىر دوختۇرخانا ئۇنى دوختۇرخانا باشلىقلىقىغا تەكلىپ قىلىۋىدى، جاۋاب بەرمەي تۇرۇۋېلىپ رەت قىلىۋەتتى. ئۇ ئوقۇغۇچىـ

لىق دەۋرىدە ئەدەبىياتقا قاتتىق ئىشتىياق باغلىغان ئادەم ئىدى. شائىرىغا كەلگەندىن كېيىن ئۆزىگە ئوخشاش مەسلەكتىكى بىرنەچچە بۇرادەرلىرى بىلەن بىرلىكتە ئەدەبىياتقا ئائىت ئىدىيىۋى خىل ژۇرنال چىقاردى. ئۇ مۇشۇنىڭ بىلەن ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىپ، بىلىپ - بىلمەي جەمئىيەتكە يۈزلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىيات بىر پۈتۈن يارىمايدىغان جۈملىگودا ئۇنىڭ ماددىي ھاياتى خۇددى تاشلىققا چۈشكەن ئۇرۇقتەك چېچەكلەپ مېۋە بەرمىدى. ئۇ ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدە ھۆكۈمەت بەرگەن ئون نەچچە كوي راسخوت بىلەن ئائىلىسىنى ئاران قامداپ كەلگەنىدى. جەمئىيەتكە چىققاندىن كېيىن مۇشۇ ئازغىنا يارىدەم پۈتۈنلەيمۇ قۇرۇق قالدى. ئەل - ئاغىنىلىرىنىڭ يارىدەمى ئارقىسىدا ئەنەن يولىدىكى تارکوچىغا ئورۇنلاشتى. ئۇ بۇ كۈلپەتلەرگە پىسەنت قىلمىغىنى بىلەن، ئايالى چوغقا دەسسەۋالغاندەك قاتتىق بىئارام بولۇپ كېتەۋاتاتتى. ئوغۇللىرى كۈندىن - كۈنگە چوڭ بولۇۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك ۋە ئوقۇش راسخوتىنىڭ غېمىنى يەپ، ھەتتا كېچىلىرىمۇ تۈزۈك ئۇخلىمايتتى. شۇڭا ئايالى پات - پاتلا، نېمىشقا دوختۇرلۇقىڭىزنى قىلمايسىز، دەپ ئۇنىڭ بىلەن گەپ تەگىشىپ قالاتتى.

— دوختۇرلۇق قىلمايسىز؟ دوختۇرلۇق قىلىپ نېمە قىلىدۇ؟ ناۋادا ئىككى يىل كەم ئوقۇغان بولسام ئادەم ئالدايدىغان ماھارەتنى ئۆگىنىۋالغان بولاتتىم. سەپلىس كېسىلگە ئالتە يۈز ئالتىنى، بەزگەككە سىنخونا كىسىلاتاسىنى، بوغما كېسىلگە قان زەردابى ئوكۇلنى، پارازىت قۇرت خاراكتېرلىك قان تولغاقنا ئىنومىتسىنى، جىددىي

خاراكتېرلىك رېماتىزىمغا سۇلفات كىسلاتاسىنى بويرۇيدۇ ... كېسەلگە تېز ئۇنۇم بېرىدىغان بۇنداق دورىلارنى خاتالاشماستىن ساناپ بېرەلەيمەن. بۇ دورىلارنى ئىشلىتىشنى شاڭخەيدىكى ئىتتىنىڭ قۇرتىدەك جىق خوشامەتچى تىرىكتاپلارنىڭ قايسىبىرى بىلمەيدۇ! مەن دوختۇرلۇق قىلسامۇ ـ قىلمىسامۇ بەربىر ئەمەسمۇ؟ ... دوختۇرلۇق قىلىپ نېمە قىلىدۇ! بايلارنى داۋالاپ قويسام، ئۇلار يوقسۇللارنى بىرنەچچە كۈن ئارتۇق ئېزىدۇ. يوقسۇللارنى داۋالاپ قويسام، ئۇلار بايلارغا بىرنەچچە كۈن ئارتۇق ئېزىلىدۇ. مۇشۇنداق تۇرسا، دوختۇرلۇق قىلىپ نېمە قىلىمەن! ئۆلۈشكە رازىمەنكى، پۇلنى دەپ، پۇقرالارنى بۇنداق قاقتى ـ سوقتى قىلمايمەن!

دوختۇرلۇق قىلىپ نېمە قىلىمەن! پارازىت قۇرتلارنى، مىكروبلارنى ئۆلتۈرگىلى بولسىمۇ، لېكىن مۇشۇنداق نەرسىلەرنى يېتىشتۇرۇۋاتقان ئىجتىمائىي تۈزۈمنى يوقاتقىلى بولامدۇ؟ ئىككى قاچا ئارتۇق تاماق يەۋالغان بايلارغا ئاشقازان تالقىنى تەڭشەپ بېرىش، ماشىنىڭ ئاستىدا قالغان يوقسۇلنىڭ پۇتىنى كېسۈۋېتىش، مىڭلىغان ـ مىليونلىغان قېرىنداشلىرىمىزنى قىرغىن ئالۋاستىلارنىڭ يارىلىرىغا مەلھەم سۈرۈپ، داكا تېڭىش ... ھەرقانچە ھۈنەرى بولسىمۇ ھازىر دوختورلارنىڭ قىلىدىغان ئىشى مۇشۇ! مۇشۇنى مېھرىبانلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك دېگىلى بولامدۇ؟ پۇلغا بېرىلىپ كەتمەسلىك كېرەك. مېنىڭ بۇنداق ئىشلارنى قىلغۇم يوق!...

ئۇ ھەر قېتىم تېرىككەن چاغدا ئايالىغا مۇشۇنداق جاۋاب بېرەتتى.

ـــ هازىر زامان شۇنداق تۇرسا، زامانغا باقماي ئامال يوق، ـــ دەيتتى ئايالى ئۇنىڭغا.

ـــ ئۇنىڭدىن كۆرە بۇلاڭچى بولغان ياخشى. بۇلاڭچىلارنىڭ ھەرھالدا ۋىجدانى بار، ئۇلار بايلارنىلا بۇلايدۇ، ـــ دەيتتى ئۇ.

ئايالى باللىرىنىڭ ئوقۇشى ئۈستىدە توختالسا ئۇ ھازىرقى مائارىپ تۈزۈمىنى، كاپىتال تۈزۈمى ئاستىدىكى مائارىپنى تىللاپ بىر پەس قايناپ سۆزلەپ كېتەتتى.

ئايالى نائىلاج شاڭخەيدە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بىر يىلغا يېقىن تۇرۇپ، موھتاجلىقتىن قۇتۇلالمىدى. ئاخىر بولماي ئۈچ بالىسىنى ئېلىپ ياپونىيىگە كەتمەكچى بولدى. ئايالى ئۇنىڭغا، ياپونىيىگە بېرىپ بىرنەچچە ئاي ئاكۇشىرىكىلىقنى ئۆگىنىپ، شاڭخەيگە يېنىپ كېلىپ ئانچە ـ مۇنچە ئىش قىلسا، تۇرمۇشىنى قامداپ كەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى. باللىرىنى شاڭخەيگە قويۇپ قويۇشقا كۆڭلى ئۇنىمايۋ، مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، ئېلىپ كېتىمەن، دەپ تۇرۇۋالدى. ئۇ گېپىنى ئۆتكۈزەلمەي، ئاخىر ئايالىنى ئۆزىنىڭ ياپونىيىگە ماڭىدىغان بىر دوستىنى ساقلاشقا ئاران كۆندۈردى. بالا ـ چاقلىرى ئۇنىڭ ئاشۇ دوستى بىلەن بۇگۈن يولغا چىقماقچى بولغانىدى.

ئۇ پاراخوت بېلىتى ئېلىش، يول تەييارلىقى قىلىش بىلەن تۈنۈگۈن بىرگۈن ئاۋارە بولدى. ئاخشام يۇك ـ تاقلارنى تېڭىپ كېچىچە كىرپىك قاقمىدى. بۇگۈن ئەتىگەن بەش يېرىمدا ئىككى ئات ھارۋىسىنى يالاپ بالا ـ چاقلىرىنى يۇك ـ تاقلىرى بىلەن خۇيشەن پىرىستانىغا ئەكەلدى، ئۆيدىن چىققان چاغدا كوچا چىراغلىرى

تېخى ئۆچمىگەنىدى. ئۇيقۇغا چۆمگەن شاڭخەي شەھىرى غۇۋا چۇش كۆرۈپ ياتاتتى. ھارۋا خۇاڭپۇجىياڭ بويىغا كەلگەندە شەرقتىن ئاستا ـ ئاستا سۈبھى كۆتۈرۈلدى. رەھىمسىز قۇياش كىشىلەرنىڭ جۇدالىق كۆز ياشلىرىغا قارىماي ئۆزىنىڭ مۇساپىسىنى يەنە باشلىۋەتتى. بالىلار دەريا-دىكى پاراخوتنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدا ۋارقىرىشىپ كېتىشتى. ئارال دۆلىتىدە تۇغۇلغان بۇ بالىلار سۇ بىلەن پاراخوتنى كۆرسە خۇشاللىقىنى باسالماي قېلىشاتتى.

— ئاۋۇ پاراخوتلار نەگە بارىدۇ؟

— بەزىلىرى ياڭزىجياڭ دەرياسىغا، بەزىلىرى چەت ئەللەگە بارىدۇ.

— ئۇ، بىز ئاۋۇ باغچىغا بارغان. ياپونىيىگە بارىدىغان پاراخوت نەدە؟

— يىراقتا، خۇيشەن پرىستانىغا بېرىپ يەنە ئازراق ماڭىمىز.

ئۇ شۇتاپتا چوڭ ئوغلىنىڭ گېپىگە جاۋاب بېرىۋاتاتتى. تىزىدا ئۆرە تۇرغان ئىككىنچى ئوغلى:

— مەن ياپونىيىگە بارمايمەن، دادام بىلەن شاڭخەيدە قالىمەن، — دېدى.

— ئوغلۇم، ياپونىيىگە بارساڭ قۇلۇلە قېپىنى جىق تېرىسەن، ئۇ تەرەپتىكى دېڭىز بويىدا قۇلۇلە قېپى تولا. مەن ئۇزۇن ئۆتمەي سىلەرنى ئالغىلى بارىمەن.

— ئوھھوي، قۇلۇلە قېپى تېرەمدىمەن، قۇلۇلە قاپلىرى جىق يىغىلىپ كەتكەندۇر ھەقچان.

ئۇ يول بويى ئوغۇللىرى بىلەن پاراكلىشىپ كېتىۋاتقىنى بىلەن كۆڭلى بەك پاراكەندە ئىدى. ياش بىر ئايال

نى ئۇچ بالا، ئۇنىڭدىن باشقا بىرمۇنچە يۇك - تاق بىلەن يولغا سېلىپ قويسا، يولدا كۆتۈلمىگەن ئىشلار چىقمايدۇ، دەپ كىم كېسىپ ئېيتالايدۇ؟ تۇنۇگۈن بېلەتكە بارغاندا بېلەت ئېلىۋاتقانلارمۇ ھەيران قېلىشقانىدى. ئۇ ئىچىدە، باشقىلار ھەيران قالغان يەردە، مەن ئەر ھەم دادا تۇرۇق لۇق قانداقمۇ ئەنسىرىمەي تۇرالايمەن؟ ئۇلارنى ئۆزۈم ئاپىرىپ قويۇشۇم كېرەك. ئاپىرىپ قويمىسام زادى بولمايدۇ. شاڭخەيدىن جاڭيىغا بارىدىغان پاراخوتنىڭ ئۇچىنچى دەرىجىلىك كايوتىسىغا ئون نەچچە كويلۇق بېلەت ئالىمەن، يولغا بىر نەچچە كۈن كەتسە، بېرىپ - كېلىش ئۈچۈن ناھايىتى ئوتتۇز - قىرىق كوي خەجلىگۈدەكمەن. ئۇلارنى ئۆزۈم ئاپىرىپ قويۇشۇم كېرەك. پاراخوتقا چىقىپ بېلەت ئالاي. شۇنداق قىلاي ... دەيتتىيۇ، بۇرادەرلىرى بىلەن بىرلىكتە چىقىرىۋاتقان ژۇرنالالرنى ئويلاپ تۇرۇپ قالاتتى. ھەر سانلىق ژۇرنالغا ئەسەر يازمىسام بولمايدۇ. مەن كېتىپ قالسام بۇرادەرلىرىم قېينىلىپ قالمامدۇ؟ ماڭا كەتكەن ئاشۇ ئوتتۇز - قىرىق كوينى بالا - چاقىلىرىم ياپونىيىدە ھەپتە - ئون كۈن خىراجەت قىلىدۇ. ياپونىيىدە ئادەم جۈڭگودىكىدەك يول جاپاسى تارتىپ كەتمەيدۇ، كۆتۈلمىگەن ئىشمۇ يۈز بەرمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە پاراخوتتا T ئەپەندى بار. ئېغىر - يېنىك ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىدۇ. مەن بارماي. ھەي، بارمىسامۇ بولىدىكەن ... ئۇ بۇ ئىشلارنى كۆڭلىدىن قايتا-قايتا ئۆتكۈزدى، تۇرۇپ بارىدىغان، تۇرۇپ يول جاپاسىنى ئويلاپ بارمايدىغان بولۇپ قالاتتى، ئەنەن يولىدىن خۇيشەن پرىستانىغا يېتىپ كەلگۈچە كۆڭۈل توختىتالمىدى. ئايالى يېنىدا يېشىغا توشمىغان

بالىسىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭدىمەي ئولتۇراتتى. بالىسى ئات هارۋىسىنىڭ چايقىلىشىدىن دەسلەپ چۆچۈدى، لېكىن كۆپ ئۆتمەي ئاپىسىنىڭ قۇچىقىدا خۇددى بۆشۈكتە ياتقاندەك تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى.

ئارىدىن بىر سائەتتىن ئارتۇقراق ۋاقىت ئۆتتى، هارۋا خۇيشەن پىرىستانىغا كەلدى. هەيۋەتلىك چوڭ پاراخوت تۇمان قاپلىغان خۇاڭپۇجيانىڭ دەرياسىنىڭ بويىدا تۇراتتى، پاراخوتنىڭ قۇيرۇقىدىكى «جاڭيىۋەن» دېگەن خەت كۆزگە چېلىقاتتى. پىرىستاندا ئېغىر جىمجىتلىق هۆكۈم سۈرەتتى. قول قوشتۇرۇپ بىر چەتتە تۇرغان كىراكەشلەردىن باشقا يولۇچىلارنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. هېلىقى دوستىمۇ كەلمىگەنىدى. ئۇ پاراخوتقا چىقىپ كايوتىنى كۆرگەندىن كېيىن بېرىش - بارماسلىق توغرۇلۇق يەنە ئىككى خىيال بولۇپ قالدى. خۇشاللىقىدا قېنى - قېنىغا پاتماي قىلىشقان بالىلار كايوتىنىڭ تېمىغا ئېسىلىپ دېرىزىدىن سۇغاقارىشاتتى. ئايالى ئۆز قولى بىلەن بالىلىرىغا توقۇپ بەرگەن تۇنۇكلۇق كىيىم - كېچەكلەرنى تامدىكى قوزۇقتا ئېسىپ قويۇپ ئالالمايۋاتاتتى. بالىلىرىنىڭ ئەڭ كىچىكى گويا ئۆزى بىلەن خوشلىشۋاتقاندەك قوللىرىنى ئالدىغا سۇنۇپ، ئالقانلىرىنى يۇمۇپ - ئېچىپ، مېنى كۆتۈر دېگەندەك گۆڭراپ ئۇنىڭغا تەلپۈنەتتى. ئۇ بالىسىنى قولىغا ئېلىۋېدى. بالىسى ئۇنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ تېپىرلاپ كەتتى.

— ياپونىيىدە ئۆي بەك سوغۇق بولىدۇ، كۆمۈرنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرماي، جىقراق قالاڭ، — ئۇ ئايالىغا شۇنداق دېدى.

ئايالى خۇددى ئۆز - ئۆزىگە، بۇ قېتىمۇ ياپونىيە

گه بارسام، کىر يۇيۇپ، تاماق ئېتىپ قوللىرىم يەنە يېرىلىپ كېتىدىغان بولدى، دەۋاتقاندەك قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇراتتى.

— بۇ قېتىم بېرىپ، قانداقلا بولسۇن بىر خىزمەتكار بىلەك، ئېيىغا ئون كوي بېرىپ بىرەرسى يالغىلى بولار؟

— يالغىلى بولىدۇ، — ئايالىنىڭ كۆز چاناقلىرى سەل قىزاردى،— ئاڭلىسام، يەر تەۋرەشتىن كېيىن، توكيو- دىكى ئايال ئىشچىلارھەق ئالمايدىكەن، تامىقى بىلەن ياتـ- دىغان يەربولسىلا ئۆزى ئىزدەپ كېلىدىكەن. لېكىن فۇ- گاڭدا ئۇنداق ئەمەسكەن. ئىش ھەققىدىن باشقا تامىقىنى بېرىپ، ئۆيدە تۇرغۇزىدىغان گەپكەن. بۇنىڭغا يىگىرمە كوي يەتمەس.

— مەن شاڭخەيدە ئامال بار ئازراق پۇل تېپىپ...— ئۇ گېپىنىڭ ئايىغىنى چىقارماستىن، قىلغان گېپىدىن گۇمانـ لىنىپ قالدى. پۇل تېپىپ؟ ئۇ پۇلنى قانداق تاپىـدۇ؟ يازغان ئەسىرىنى سېتىپمۇ ياكى ۋىۋىسكا ئېسىپ دوختۇرلۇق قىلىپمۇ ياكى شاڭخەيدىكى zigoma① تەشكىلاتىغا كىرىپ بۇلاڭچىلىق قىلىپمۇ؟...

— فۇگاڭدا بىرمۇنچە دوستلىرىم بار، شۇلاردىن قەرزئېلىپ ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتۈپ تۇرارمەن. مەنمۇ سەيلى - سايامەتكە كېتىۋاتقىنىم يوق. ھەرھالدا ئىش تېپىپ ئىشلەيمەن.

— نۇچ بالىنى تاشلاپ قويۇپ قانداق ئىشلەيسىز؟

— كىچىكىنى ھاپاش قىلىمەن، چوڭلىرى دېگىز بو- يىدا ئويناۋېرىدۇ. ئۇيەر شاڭخەيدىن كۆپ ياخشى...

① ئامېرىكا شەھەرلىرىدىكى ئوكچەكلەر دەشكىلاتى.

ئۇزىتىپ چىققانلارنى پاراخوتتىن چۈشۈپ كېتىشكە ئۇندەپ بىرىنچى گۇدۇك چېلىندى. ئايالى بويىنىنى سوزدى. ئۇ كۆز يېشىنى يوتۇپ ئايالىنى ئۇزاق سۆيدى. بالىلىرى نىمۇ بىر - بىرلەپ سۆيۈپ قويدى. قولىدىكى بالىسىنى ئايالىغا بەردى. لېكىن ھېلىقى T ئەپەندى ھېلىغىچە يوق ئىدى. ئۇ سەل دەرگۇمان بولۇپ قالدى. ئۇخلاپ قالغانمىدۇ؟ ئۇ ياكى باشقا بىركۈنى ماڭىدىغان بولۇپ قالغانمىدۇ؟ ئۇنىڭ بىلەن ماڭىدىغان ۋاقتىنى ئېنىق كېلىشىپ قويمىغىنىغا پۇشايمان قىلدى. ئۇ كايوتىدىن چىقىپ سىرتقا قارىدى.

ئۇ T ئەپەندىنىڭ بېلىتىنى تۇنۇگۈن ئېلىپ قويغانىدى. بىلەت ئۇنىڭ قولىدا ئىدى. ئۇ بىر تۇرۇپ T ئەپەندى تېزرەك كەلسىكەن، دەپ يولغا قارايتتى. يەنە بىر تۇرۇپ ئۇ كەلمىسە، مۇشۇ بىلەت بىلەن بالا- چاقىلىرىنى ئاپىرىپ قويماي، دەپ ئويلايتتى. قىرغاقتا ئۇزىتىپ چىققانلار سانجاق - سانجاق تۇرۇپ كەتكەنىدى. بۇلارنىڭ بەزىلىرى باش كىيىملىرىنى ۋە بەزىلىرى ئاپئاق قولياغلىقلىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتاتتى. ئۇ يىراق - يىراقلارغا قارىدى. بىر پەيتۇن كېلىپ پرىستان دەرۋازىسى ئالدىدا توختىدى. بەللى، ياخشى بولدى! ياخشى بولدى! T ئەپەندى كەلدى! پەيتۇندىن دەرۋەقە T ئەپەندى چۈشتى. ئۇ T ئەپەندىنى باشلاپ بىرىپ بالا - چاقىلىرىغا تونۇشتۇرۇپ قويدى. پاراخوت ئىككىنچى قېتىم گۇدۇك چالىدى. مەن قانداق قىلىمەن؟ بىرىپ بىلەت ئالايمۇ ياكى پاراخوتتىن چۈشۈپ كېتەيمۇ؟ ئۇيەنىلا ئىككىلىنىپ تۇراتتى. ئايالى ئۇنىڭغا ئاخىرقى قېتىم:

— بىزكەتتۇق. سىزنىڭمۇ يۈكىڭىز يېنىكلەپ قالدى. ئەمدى كۆڭۈل قويۇپ كۆپرەك ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىڭ. ياخشىسى رومان يېزىڭ. بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدىن ھەرگىز ئەنسىرىمەڭ. نەچچە ئايدىن كېيىن قايتىپ كېلىمىز. نۇرۇزگۈلى ئېچىلغان چاغدا، نۇرۇز گۈلى كۆرگىلى ياپونىيىگە كېلىپ دەم ئېلىپ كېتىڭ، — دېدى.

ئايالىنىڭ بۇ گەپلىرىدىن ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يورۇپ كەتتى. ئۇلار يەتتە يىلنىڭ ئالدىدا مۇھەببەتلىشىپ يۈرۈۋاتقان دەسلەپكى چاغلاردىكى يېقىملىق ئاۋاز، مۇزىكا ئاۋازى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىدا يەنە ياڭرىدى. ئۇ كۆڭلىدىكى ھاياجانىنى باسالماي ئىچىدە، ئاھ، رەھمەت سىزگە! رەھمەت سىزگە! سىز مېنىڭ ئايالىم، سىزمېنىڭ Beatrice! سىزمېنىڭ Beatrice! سىزمېنىڭ! رومان؟ شۇنداق، ياخشىسى رومان يازىمەن. دانتې ئايالىغا ئاتاپ «ئىلاھ كومېدىيىسى»نى يازغان. مەنمۇ چوقۇم رومان يېزىپ سىزنى خاتىرىلەيمەن. مەڭگۈ ئۆلمەس قىلىۋېتىمەن. ئاھ، Ava Maria!، Maria! ① ئۆلمەس ئايال! ... ئۇ شۇنداق دەپ، شاڭخەيدە قالماقچى بولدى. ۋە T ئەپەندى بىلەن قول ئېلىشىپ خوشلىشىپ، بالا — چاقلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ كايوتىدىن چىقىپ كەتتى. ئايالى ئۇزىتىپ چىقىشقا تەمشىلىۋىدى، بالىلار يىغلاپ كەتمىسۇن، دەپ ئۇنىمىدى.

پاراخوت بىرنەچچە قېتىم گۈدەك چالغاندىن كېيىن خۇاڭپۇجيانڭ دەرياسىنىڭ سۈيىنى داۋالغۇتۇپ ئاستا — ئاستا

① دۇسرەت ئاتا قىلغايسەن، بۇۋى مەريەم ئانا» دېگەن مەنىدە. بۇ كاتولىكلارنىڭ بۇۋى مەريەمگە سېغىنغاندا قىلىدىغان دۇئاسى. بۇيەردە ئۇ ئايالىنى بۇۋى مەريەم سۈپىتىدە كۆرۈۋاتىدۇ.

تا قايرىلىپ قىرغاقتىن ئايرىلدى. ئۇ T ئەپەندىگە قارىسى بارا - بارا كۆزدىن يىتكۈچە قاراپ تۇرۇپ كۆتۈرەڭگۇ كەيپىياتتا پرىستاندىن چىقىپ كەتتى، ئاھ، رومان يازمەن، رومان! مۇشۇ بىر - ئىككى ئاي ئىچىدە يېزىپ پۈتتۈرىمەن، رومانىنىڭ ئىسمىنى تېپىپ قويدۇم. «مۇقەددەس نۇر» دېسەم بولمدۇ. يەتتە يىلنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ بىلەن تۇنچى قېتىم كۆرۈشكەندە قاشلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر «خىل مۇقەددەس» نۇر چاقنىغان ئەمەسمىدى؟ ئاھ، ئاشۇ نۇرلار، ئاشۇ نۇرلار! بايا قاشلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاشۇنداق نۇر يەنە «لىپ» قىلىپ چاقناپ ئۆتۈپ كەتمىدىمۇ؟ Ava Maria، Ava Maria... ئۈلىمەس ئايال! ... Beatrice... «مۇقەددەس نۇر» ... ئۇ ئىچىدە شۇنداق دېگەن پېتى ئۇدۇل بېرىپ تراموۋايغا چىقتى، ئالقىنىغا ئارانچە سوۋۇپ قويۇپ قولىنى خۇاڭپۇجياڭ دەرياسىغا قاراپ پۈلاڭلاتتى.

تراموۋايدا ئۇزۇن ئولتۇرغاچقا ئۇنىڭ هاياجىنى ئاستا - ئاستا بېسىلىپ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئويلىشىغا پۈرسەت چىقتى. ئۇ بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى سەرگەردانلىق تۇرمۇشىنى، ئۆگىنىش نەتىجىسىنى ئويلىدى. ئاھ، مېنىڭ تۇرمۇشۇم ئېكىم بەك سادىدىكەن. غايە ئەمەلگە ئاشمايدىغان، ئەمەلگە ئاشقان غايىنى غايە دېگىلى بولمايدىغان بۇاپا زاماندا تۇرمۇش غېمىدىن قۇتۇلالماي، ئېسىل چاغلارنى قولدىن بېرىپ قويۇپتىمەن. مەن مۇشۇ ئون يىل ئىچىدە كۆزگە كۆرۈنگۈدەك نېمە قىلدىم؟ دوختۇرلۇقتىن گەپ ئاچماي، بىردەملىك ئىلهام بىلەن ئاز - تولا شېئىر يېزىپ تىمەن. ئۇنى قانداقمۇ شېئىر دېگىلى بولسۇن؟ ئۆز ماهارىتىمەن. ئۇنى قانداقمۇ شېئىر دېگىلى بولسۇن؟ ئۆز ماهارى-

تىمنى قايسى جەھەتتىن كۆڭۈل سۆيۈنگۈدەك جارى قىلـ
دۇرالمدىم؟ يازغان ئەسەرلىرىمنىڭ قايسـى بىرسىدىـن
رازى بولغۇدەك قانائەتلىنىپ باقتىم؟ ئـاھ، نېمىدېگەن
خىجالەتچىلىك بۇ، نېمىدېگەن خىجالەتچىلىك بۇ! دېمىسـ
مۇ راست ئەمەسمۇ! ئۆزۈمنى دانتې بىلەن تەڭ ئورۇنـغـا
قويىدۇم! دانتې بىلەن تەڭ ئورۇنغا! پوچىلىق قىـپتىمەن!
سەتلىشىپتىمەن! ئاھ، مەن ... ئۇ مۇشۇلارنى ئويلاپ يۇلـ
تۇزلۇق ئاسماندىن قاراڭغۇ ھـاڭـغا چـۈشـۈپ كەتكەندەك
بولدى. ئايالىنىڭ ئۈمىدى ئۇنىڭغا ئېغىر يۈكتەك تۇيۇلۇپ
كېتىۋاتاتتى. ئايالىنىڭ موقەددەس ئارزۇسى ئالدىدا ئۇ ئۆزـ
نى جىنكۆپىنىڭ ئاغزىدىكى شېغىل تاش قاتارىـدا كۆر-
مەكتە ئىدى.①

بېشى ئېغىرلاشقانسېرى ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرى ئۆر-
تىلەتتى، تراموايدا باشقا ئادەم بولمىسا ئۇ بېشىنى چـاڭـ
گاللاپ ئون سېلىپ يىغلاپ تاشلىغان بولار ئىدى. نـەچـ
چە يىلدىن بۇيان ھاسىل قىلغان تەجرىبىلىرىنى ئەسلەپ
قاتتىق پۇشايمان قىلىۋاتاتتى. ئۇ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇلـ
لانغـاندىن بېرى چەت ئەللىك مەشھۇر يازغۇچىلارنىـڭ

① «دېڭىز ـ ئىزھلار قورئى» نىڭ «شىمالى تاغ قورئى» سىدا، فاجىئە دېگەن جايدىكى بىر تاغدا جىنكۆپې دەپ ئاتىلىدىغان بىر قۇش بارئىكەن. ئـۇ ھەمىشە گىياھ ۋە شېغىل تاشلارنى چىشلەپ ئەكېلىپ دۆڭخەي دېڭىزنى تەدرىجىدىكەن، دەپ يېزىلغان. «ئاجايىپ ئەتلار» دېگەن كىتابتا مۇنداق دېيىلىدۇ. يەن پادىشاـ ھنىڭ قەزى دۆڭخەي دېڭىزىغا غەرق بولۇپ، جىنكۆپې قۇشقا ئايلىنىپتۇ. ئۇ ئىشەن تېغىدىن گىياھ تاشلارنى ئەكېلىپ، دۆڭخەي دېڭىزنى تەدرىجىدىكەن. «مەۋجـۇداتـلار تەزكىرىسى» دە مۇنداق دېيىلگەن. يەن پادىشاھنىڭ قەزى دۆڭخەي دېڭىزىغا غەرق بولۇپ، جىنكۆپې قۇشىغا ئايلىنىپ، دېڭىز قارلىغىچى بىلەن جۇپلەشكەن، ئىككى بالاـ پان چىقارغان. چىشـى جىنكۆپې، ئەركىگى دېڭىز قارلىغىچى، دەپ ئاتالغان.

ئەسەرلىرىنى قانچە كۆپ كۆرگەنسېرى ئۆزىنىڭ يەنىلا خام ئىكەنلىكىنى شۇنچىلىك روشەن ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ تۇرمۇشى تولىمۇ ئاددىيدەك، ئىپادىلەش كۈچى بەكمۇ ئاجىزدەك تۇيۇلاتتى. خاملىقىنى ھېس قىلغانسېرى بىئارام بولاتتى، بىئارام بولغانسېرى ئۆزىنى چاكىنا سېزەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىجادىيەتتىن كۆڭلى سوۋۇپ كېتەۋاتاتتى، يازغان نەرسىلىرىنىڭ زادى قانچىلىك قىممىتى بار؟ يۈزە يېزىلغان ئوبزورلار، تەرجىمە قىلغان ئەسەرلەر، بۇ قانچىلىك ئىش! بۇ زادى قانچىلىك ئىش! ماڭا ھېسداشلىق قىلىدىغانلارمۇ، سەندە تالانت بار دەيدۇ، تىللايدىغانلارمۇ مېنى، سەندە تالانت بار، دەپ تۇرۇپ تىللايدۇ، مەندىكى ئاشۇ تالانت قېنى؟ مەن بەك خىجىل! راست، مەن بەك خىجىل! مەن تېخى ئۇيالماستىن مەنمەنلىكنى قىلىمەن. ئاھ، مەن ھەتتا ئامراق ئايالىمنى، ئالتۇندەك بالىلىرىمنى باقالماي، جېنىڭلارنى جان ئېتىكىلار، دەپ يولغا سېلىپ قويدۇم. مەن قايسى يۈزۈم بىلەن ئۆزۈمنى ۋە باشقىلارنى ئالداپ يۈرىمەن، ئۆزۈمنى قانداق مۇئادەم دەپ سانايمەن! نومۇس! نومۇس! چاكىنىلارغا خاس نومۇس، چاكىنىلارغا خاس دەرد - ئەلەم! ... ئۇ شۇلارنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپ John Davidson ① نىڭ بىر كۇپلېت شېئىرىنى ئەسلىدى. بۇ بىر كۇپلېت شېئىرنى نامرات بىر مۇزىكانت ئاچلىقتا ئۆلگەن سۆيۈملۈك ئايالىنىڭ بىر تېرە - بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان موردىسىنى كۆتۈرۈپ ھەسرەت بىلەن ئوقۇغان. مەزمۇنى مۇنداق:

① XXI ئەسىردە شوتلاندىيىدە ئۆتكەن شائىر ھەم دراماتورگە.

تەپچىرەپ چۈشتۈق بىز ئۇنتۇش ئىچىگە،
پەرۋىشكە چىللىدى ئۆزگە بىر دىيار.
تۇغىدى ئەسەر ۋە خوتۇن بۇ ئوغلۇم،
كىم دەيدۇ مەۋجۇت دەپ بىر پەرۋەردىگار.

ئۇ بۇشىئىرنى تراموۋاينىڭ رېتىمىغا تەڭكەش قىلىپ ئېچىدە ئوقۇدى. ئۇنىڭغا بۇ بىر كۈپلېت شېئىر خۇددى ئېچىدىن تەبىئىي چىقىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. لېكىن ئۇ مۇشۇ مۇزىكانتنىڭ ۋۇجۇدىدىكى سەمىمىيلىكنىڭ ئۆزىدە يوق ئىكەنلىكىنى ئويلىدى. مۇزىكانت ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى خاتىرىلەپ كۆرۈش ئۈچۈن ئەسىرىنى قالدۇرۇپ ئالەمدىن كەتتى. ئۇنىڭ ئادەملەردىن، تەڭرىدىن ئاغرىنىشىغا ھەققى بار. لېكىن بىزنىڭ بۇ قەھرىمانسىزنىڭ ئادەملەردىن، ھەممە نەرسىدىن ئاغرىنىشىغا نېمە ھەققى بار؟ ئۇ ئايالىنى ئۆزى يولغا سېلىپ قويغان تۇرۇقلۇق، نېمىسىگە تەڭرىدىن، ئادەملەردىن ئاغرىنىدۇ! مۇزىكانتنىڭ ئايالىنىڭ موردىسىنى كۆتۈرۈپ يىغلىغىنى چىنلىق. جۇدالىق ئەلىمىگە چىدىمای ئايالى بىلەن بىللە ئالەمدىن كېتىپ قالغىنىمۇ چىنلىق. لېكىن ئۇنىڭ ئۆزى ۋە ئايالى باشقا ـ باشقا تەرەپكە ـ ئايالى شەرققە، ئۆزى غەربكە كەتتى. ئايالى ئازاب دېگىزىدا سەرسان بولۇپ يۈرسە، ئۇ چامىسى يەتمەيدىغان ئىشقا بىھۇدە ئۇرۇنۇپ شاڭخەيدە قالدىغۇ؟ ئۇ شۇ تاپتا بالا ـ چاقىلىرىنى ئاپىرىپ قويمىغىنىغا يەنە پۇشايمان قىلدى، نېمىشقا پاراخوتتا بىللەت ئالمىغاندىمەن؟ نېمىشقا ئۇلار بىلەن بىللە بېرىپ جاپانى تەڭ تارتمايمەن. ئاھ، مەن شەخسىيەتچى چاكىنا ئادەمكەنمەن! مەسئۇلىيەتـ

چانلىق قاردىشى ئاجىز سولتەككەنمەن! ...

ئۇنىڭ كۆڭلىنى قانداقتۇر بىرخىل پەردىشانلىق چىرمىۋالغاندى. تىرامۋاي ئۈنى قاياناق ئەجنەبىيلەر مەيدانىدىن ئېلىپ ئۆتتى. ئۇ ئۆزىنى مۇزدەك قەبرىدە ياتقاندەك ھېس قىلاتتى، مېھمانخانىغىمۇ سالپىيىپ قايتىپ كەلدى. مېھمانخانا ئۈنىڭغا ئادەم يوق شەھەردەك، ئۆلۈمدىنمۇ دەھشەتلىك بىر نەرسە يوشۇرۇنۇپ ياتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ كەينىگە ئۆرۈلۈپ تار كوچىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ، جىگىنسى يولىدىكى يالىڭاچ دەل - دەرەخلەر ئارىسىدا كېتىۋاتاتتى. قانغا تولغان كۆزلىرى ھېلىمۇ ئالدىدىكى تەرەپكە تىكىلگەنىدى. كوچىلاردىكى ماشىنىلارنىڭ سىگنال ئاۋازلىرىمۇ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى خىيالىي كۆلەڭگىلەرنى يوقىتالمىدى. ئۇ ساڭجۇ داچىسىنىڭ دوقمۇشىدا ئۆرە تۇرۇپ يولنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بەلگە چىراغقا قاردى. سەيلىگە چىققان چاغلاردا بالىلىرى مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئاشۇ چىراغقا زەن سېلىپ قاراپ تۇرۇشقا ئامراق ئىدى. ئۇ بىردەم تۇرۇپ «شىمۇ» كوچىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ، جەنۇبقا بۇرۇلۇپ يەنە «فۇشى» كوچىسىغا كەلدى. «شىنجى» داشۆسىنىڭ يېنىغا كەلگەندە يەنە تۇرۇپ قالدى. بۇلتۇر ياز چىقىپ كۆز كىرگەن چاغ ئىدى. بىركۈنى زاۋال مەھەلدە ئۇ ئىككى بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ ھاۋا يېگەچ مۇشۇ يەرگە كېلىشىگە چىنار دەرىخىدىن بىر قۇشقاچ تۇيۇقسىز چۈشۈپ كېتىدۇ، ئىككى بالىسى يۈگۈرۈپ بېرىپ قۇشقاچنى تۇتۇۋالىدۇ. شۇ چاغدا يازغان شېئىرى ھازىر ئۇنىڭ كالىلىسىغا كەلدى.

ئىلمەكتەك ئەگىلگەن ئالتۇن ھىلال ئاي،
سامانىڭ قەھرىدە نۇر چاچار تەنھا.
يېتىلىگەن پېتىمچە ئىككى بالامنى،
خىيابان تېگىدە كېزىمەن ئاستا.

سەگىتىپ تۇرسىمۇ كۇزنىڭ سەلكىنى،
سېلىكىپ قالماقتا زوق - شوقۇم پۇتۇن.
يېلىنجاپ تۇرىدۇ يىراق تاملاردا
ئاخشامقى ھال شەپەق گويا كى تۇتۇن.

ئۇۋۇسىز بىر قۇشقاچ دەرەخ شېخىدىن
پۇرىدە ئۇچتى - دە يىقىلدى يەرگە.
قولىنى كەرگەنچە قوغلايدۇ ئۇنى
جۇپ ئوغۇل يۇگرىشىپ قىلىپ تەنتەنە.

ناله - زار قىلماقتا بالاپان شۇتاپ،
پالاقلاپ قاچىدۇ يەرئۇزرە ھەريان.
چەكتى ئۇ دىلىمنىڭ نازۇك تارىنى
ئاھ ئۇردۇم ئىچىمدە ۋە چەكتىم پىغان.

ئارزۇلۇق ۋە يۇمران ئەي ئوغۇللىرىم،
بىزمۇ ھەم ئاشۇنداق، بۇبىزگە تەمسال.
بىزمۇ ھەم مەھرۇم بىز ئاشيانىمىزدىن،
يات يۇرتتا سەرسان بىز غېرىب ۋە قاقشال.

بۇ مۇدھىش، رەھىمسىز، دەھشەتلىك ئاجۇن،
ھەرگىزمۇ بولالماس بىزلەرگە ماكان.

خەقلەرنىڭ ئوقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن
ئېپ كەتسەك بولاركىن بۇ باشنى قايان؟

هاياتنىڭ تەمىنى بىلمەيدۇ تېخى،
بۇ نادان بالىلار بۇ بىر جۈپ ئوغلان.
شادلىنىپ بىر خىلدا كۈلمەكتە ئۇلار
پەرۋايى پەلەكتە قوغلاپ بالاپان.

ئۆگىنىپ مەنمۇ هەم ئوغۇللىرىمدىن
بىردەمگە مەيلىلا هەمىنى ئۇنتاي.
چىرىلداپ هارمايسەن، ئەي، سەن تومۇزغا،
نېمىشقا ناللەر قىلىسەن تىنماي؟

ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ شېئىرىنى دەرەخكە يۆلىنىپ ئوقۇدى. هازىرقى ئېچىنىشلىق يالغۇزلۇقتىن بالىلىرى بىلەن جەم بولۇپ نامراتلىقتا ئۆتكەن ئاشۇ كۈنلەرنىڭ كۆپ ياخشى ئىكەنلىكىنى بىلدى. ياش ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن خۇددى ژولقاندەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى. دۇنيادا ئۇ يەككە - يېگانە يالغۇز قالغاندەك، ئەتراپىتىكىلەرنىڭ هەممىسى ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك قىلىۋاتقاندەك قاتتىق غەرىبسىنىپ كەتتى. بېيجىڭ ۋە شاڭخەينىڭ گېزىتلىرىدىكى ئۇنىڭغا هۇجۇم قىلىنغان نۇرغۇن ماقالىلەر، ئوبزورچىلارنىڭ زەھەرخەندە گەپلىرى شۇ زامات ئۇنىڭ كالىسىدا پەيدا بولدى. ئالدىدىن ئۇچقاندەك ئۆتۈپ كەتكەن ماشىنىنىڭ چاقلىرىدا يېقىملىق تەبەسسۇم ئەكس ئەتتى. ئۇ ئۆزىنى شاڭخەي كوچىسىدا ماشىنىنىڭ ئاستىدا قېلىپ

قانلىرى ھەريانغا ئاققان، ئۇچەي - باغرى چۈۋۈلغان، كۆزلىرى ئورنىدىن چاچراپ چىقىپ كەتكەن، مېڭىسىنىڭ قېتىقى كۆرۈنۈپ قالغان ھالەتتە كۆردى. مۇشۇمۇ ياخشى كەن. ئۇچاغدا ئىچى تارئادەملەرنىڭ ھەممىسى كېلىپ تاماشا كۆرىدۇ. مەن تۇرمۇشنىڭ تەشۋىشىدىن قۇتۇلۇپ ئەبەدىي ئۇيقۇغا كېتىمەن ... بالا - چاقىلىرىم دەرد - ئەلەم تارتىپ نېمە بولۇپ كېتەر؟ دوستلىرىمچۇ تېخى، ئۇلار ئۇمىدسىزلىنىپ نېمە بولۇپ كېتەر؟ ئايالىم يۈك بولۇپ قالماي دەپ، باللىرىمنى ئېلىپ كەتتى. ئۇ مېنىڭ رومان يېزىشىمنى ئۇمىد قىلىدۇ. ئەسەرلىرىمنى ھەرھەپتىلىك ژۇرنالدىن كۆرۈشكە ئوزۇقتا تەشنا بولغان قۇش بالىسىدەك تەشنا بولىدۇ. بۇ مەن ئۆلۈپ كېتىدىغان چاغمۇ؟ ئاھ! نېمىدېگەن پاجىئەبۇ! نېمىدېگەن پاجىئە بۇ! ئون يىلنىڭ ئالدىدا مەن تىرىك موردامنى ئېلىپ ياپونىيىگە بارغانىدىم. ئايالىم مېنىڭ تىرىك موردامغا يېگىباشتىن ھاياتلىق بېرگەنىدى. مەن مۇشۇ بىرنەچچە يىلنى مەنىسىز ئۆتكۈزۈۋەتمىدىم. مېنىڭ ھاياتىمنىڭ پارتلاتقۇچ بومبىسىنىڭ مەنىسىز پارتلايدىغان چېغى بۇ ئەمەس. ئاھ، بالا - چاقىلىرىم خۇاڭخەي دېگىزىدىن ئۆتۈپ كەتكەندۇر. قايتاي، قايتىپ كېتىپ مۇشۇ بىر - ئىككى ئايغىچىلىك «مۇقەددەس نۇر» نى يېزىپ چىقاي ... ئۇ مۇشۇلارنىلا ئويلايتتى.

ئۇ قەدەملىرىنى ئاستا يۆتكىدى. ئۆزىنىڭ كونىچە توي ئازابىدىن قېچىپ ياپونىيىگە قانداق بېرىپ قالغانلىقى، ئۆزىنى قانداق تاشلىۋەتكەنلىكى، ئايالى بىلەن قانداق مۇھەببەتلەشكەنلىكى، ئايالىنىڭ ئۇنىڭغا قانداق مەدەت بەرگەنلىكى ... ئاشۇ ئون يىللىق ئەسلىمىلەر ئۇنى

مېهمانخانىغا ئېلىپ كەلدى. زالدىكى تام سائەتنىڭ ستربىلـ كىسى بىردىن ئۆتكەنىدى. بىر قېرى موماي ئۇنـــڭدىن تاماق يەيدىغان - يېمەيدىغانلىقىنى سوردى، ئۇ، يـاق، دېگىنىچە ئۇستۇنكى قەۋەتكە ئالدىراش چىقىپ كەتتى. ئىشىكـ نـى ئـېچىپ ئۆيگە كىردى. قۇرۇقدىلىپ قالـغان ئـۆي ئۇنىڭ كۆزىگە ناھايىتى سوغۇق كۆرۈندى. ئۇ ئەندىكىپ كېتىپ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ تۇردى. ئۆيدىكى نەرسىلەرنـى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلدى. قوڭۇر سىرلانغان ئىككى كارىۋاتـ نىڭ بىرسى بوش تۇراتتى، يەنە بىرسىدە ئۆزىنىڭ يوتـ قان - كۆرپىلىرى بارئىدى. ئۇ بىر دەم ئـۆرە تـۇردى، خۇددى بىرسى ئىتتىرىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويغاندەك يېزىـق ئۈستىلىنىڭ يېنىدىكى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا بـېرىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئادەمنى بۇرۇختۇم قىلىۋېتىدىغان ئېغىـر ئىچ پۇشۇقىنى يەنىلا يېزىقچىلىق بىلەن يېڭىش كـېرەك. ئۇ ئۈستەلنىڭ تارتمىسىنى ئاچتى، قولىغا بالىلىرى كۆرىدىـ غان رەسىملىك ژۇرنالنىڭ بىر نەچچە بېتى چىقتى. يەنـە پۈتى سۇنۇپ كەتكەن بىـرئىككى ئويۇنچۇق چىقتى. بۇ نەرسىلەرئۇنىڭغا تۇتىيادەك تۇيۇلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ تال چىۋىقتىن توقۇلغان سانىدۇقنى ئېچىپ، ئايالى ئادەتتە كېيىپ يۈرىدىغان ئىزمىلىق پاختىلىق چاپانـنـى كـۆرۈپ قالدى، چاپاننى قۇچاقلاپ ئۇزاق - ئۇزاق سۆيدى. چاپانـ دىـن كـېلىۋاتقان بىلىنەر - بىلىنمەس خۇش پۇراقتىن ئۇ يوشۇرۇن ئازابنى سەزدى. ئۇ ئويۇنچۇق بىلەن رەسـمـ لىك ژۇرنالنى سانىدۇققا سالدى - دە، جايىغا بېرىپ ئولـ تۇردى. ئالدىغا ماقالە قەغەزلىرىنى يېيىپ، قەغەزگە«مۇقەدـ دەس نـۇر» دېگەن خەتنى يېزىپ، قەلەمنى توختاپ قالدى.

قانداق باشلىسام بولار؟ تارىخچىلارنىڭ ئۇسلۇبى بويىچە يىل - ئايدىن باشلايمۇ ياكى دراماتورگلارنىڭ ئۇسلۇبى، بويىچە ئاۋۋال دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشىدىن باشلايمۇ؟ باشتىن تەرتىپ بىلەن بايان قىلايمۇ ياكى تۈز بايان قىلايمۇ؟ بىر نۇقتىدىن تەسۋىرلەيمۇ ياكى كۆپ نۇقتىدىن تەسۋىرلەيمۇ؟ بىرىنچى شەخسنىڭ تىلىدىن يازايمۇ ياكى ئۈچىنچى شەخسنىڭ تىلىدىن يازايمۇ؟ ئون يىللىق تۇرمۇشنىڭ قەيسىدىن باشلاي؟...ئۇنىڭ كاللىسى تۇرۇپلا قالايمىقانلىشىپ كەتتى. ئۇ تۇنۇگۈن بىركىچە ئۇخلىمىغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئارىسالدىلىقتا ئېلىشىپ كەتكەن كاللىسى خۇددى بۇتخانىدىكى تاش چىراغدەك ئازراقمۇ نۇر بېرەلمىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ سەزگۈ ئەزالىرى ناھايىتى تۈيغۇن ئىدى. قولۇم - قوشنىلىرىنىڭ ئىياغ تىۋىشى ئۇنىڭغا ئىيالىنىڭ ئىياغ تىۋىشىدەك، باشقا بالىلارنىڭ يىغىسى بالىلىرىنىڭ يىغىسىدەك تۇيۇلۇپ كېتەتتى. ئايالى قېنى؟ بالىلىرىچۇ؟ ئۇلار خۇاڭخەي دېڭىزىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئاھ، ئۇلار خۇاڭخەي دېڭىزىدىن ئۆتۈپ كەتتى، ئەتە تىنچ - ئامان فۇگاڭغا بارسىكەن، يولدا بىرەر خېيىم - خەتەر چىقمىسىكەن، ئۇ ئىچىدە شۇنداق تىلەپ قەلەمنى ئۇستەلگە قويدى، ھەي، بۇگۈن كاللام ئەجەب ئىشلىمەي كەتتا! دەپ پەلتۇسىنى سېلىپ كارىۋاتقا بېرىپ ياتتى ... ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى، گۇدۇك ئاۋازى، پاراخوتنىڭ قوزغالغان چاغدىكى ئاۋازى ... ھېلىھەم ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ياڭرايتتى. ئېسانى كۆتۈرگەن بۇۋى مەريەم، سۇنۇق لوكۇمنى كۆتۈرگەن ئانا - بالا، خۇاڭخەي دېڭىزى، قۇلۇله قېپى، ئۇۋۇسىدىن ئايرىلغان قۇشقاچ،

Beatrice، پاختىلىق چاپان، مۇقەددەس نۇر، مـۇقـەددەس نۇر، مۇقەددەس نۇر...

سوغۇق چىراغ نۇرى چۆلدەرەپ قالغان ئۆيىنى يورۇ-تـۇپ تۇراتتى. ئىككى كۈندىن بۇيان چارچاپ كەتكەن روھ ئۆزىنىڭ رولىنى ئاستا - ئاستا يوقاتماقتا ئىدى.

# كېچىكىپ ئېچىلغان گۈيخۇا گۈلى

## يۈي دافۇ

### ياسىن سېيىت تەرجىمىسى

يۈي دافۇ (1896 – 1945) جېجياڭ ئۆيالىق. ئۇ 1911 – يىلى ياپونىيىگە بېرىپ ئوقۇغان، ئەدەبىي ئىجادىيەتنى 1921 – يىلى تۇكىيودا باشلىغان.

يۈي دافۇ ئەدەبىيات جەھەتتە بىلىمى بىر قەدەر يۇقىرى، ھېكايە، نەسىر ۋە كونىچە شەكىلدىكى شېئىر ئىجادىيىتىدە چوڭراق مۇۋەپپەقىيەت قازانغان يازغۇچى. لېكىن ئىدىيىسى بىلەن ئىجادىيىتى ناھايىتى زىددىيەتلىك، مۇرەككەپ ھالەتلەر تولا. ئۇ كونا دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ، يورۇقلۇققا، ئىنقىلابقا ئىنتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئىچكى دۇنياسىدا ئىزدىنىش باسقۇچىدا كۆپرەك تۇرۇپ قېلىپ ھەقسىقىي كەلگۈسىنى كۆرەلمەي، يالغۇزسىراپ، ئۇمىدسىزلىنىپ، بوشىشىپ كەتكەن. بۇ خىل زىددىيەت «4 – ماي» مەزگىلىدىكى كونا جەمئىيەتتىن نارازى بولغان، لېكىن چىقىش يولى تاپالمىغان زىيالىيلارنىڭ ئاجىزلىقىنى، تۇراقسىزلىقىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىدۇ.

يۇي دافۇ كۆپ ئەسەرلىرىدە روھىي دۇنياسى كېسەللىك هالىتىدە تۇرغان ياشلاردىكى مەيۇسلۇك ۋە غۇۋالىقىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

يۇي دافۇ 1922 - يىلى ياپونىيەدىن ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ «ئىجادىيەت ھەپتىلىك گېزىتى»، «ئىجادىيەت پەسىللىك ژۇرنىلى» نىڭ تەھرىرى، ئىجادىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئاساسلىق ئەزاسى بولغان.

ئۇ 1926 - يىلى بارلىقىنى ئىنقىلابقا بېغىشلاش قىزغىنلىقى بىلەن گۈلخۇغا بېرىپ، گۈلخۇدۇك داشۆسىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، ئەپسۇسكى ناھايىتى تېزلا ئۇمىدسىزلىنىپ، شاڭخەيگە يېنىپ كەلگەن، 1927 - يىلى ئىجادىيەت جەمئىيىتىدىن چېكىنگەن، 1928 - يىلى لۇشۇن ئەپەندى بىلەن بىرلىشىپ «ئېقىم» ئايلىق ژۇرنىلى چىقارغان، 1930 - يىلى ئەركىنلىك ھەرىكىتى بۇيۇك ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسلىق قۇرغۇچىلىرىدىن بىرى بولغان، شۇيىسىلى «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى»غا كىرگەن، 1933 - يىلى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئاق تېررورلۇقى ئاستىدا خاڭجۇدا تەرىكىدۇنيا بولۇپ ياشىغان. رېئاللىقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشتەك بۇ خىل خاھىشى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. «كېچىكىپ ئېچىلغان گۈيخۇا گۈلى» دەل شۇ چاغدا يېزىلغان. بۇ ئەسەردە تەرىكىدۇنيالىق گۈزەللەشتۈرۈلگەن، مەدھىيىلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن بەدىئىي جەھەتتە ناھايىتى تاۋلانغان. تەبىئەت مەنزىرىسى بىلەن

پەرسوناژنىڭ ئىچكى ھېسسىياتى يۇغۇرۇلۇپ، مۇكەممەل بەرىكىپ كەتكەن، ئەسەرنىڭ تىلى ئېقىن سۈدەك راۋان ھەم چۈشىنىشلىك.

ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ پارتلىشى يۇي دافۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى يەنە بىر قېتىم ئويغاتقان. ئۇ گومورونىڭ تەكلىپ قىلىشى ئارقىلىق شۇ چاغدىكى سىياسىي - تەشۋىقات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان، 1938 - يىلى سىنگاپورغا بېرىپ، شۇيەردىكى مۇھاجىرلار ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ ياپونغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەن قوتقۇزۇش خىزمىتىگە قاتناشقان، 1942 - يىلى سوماترا ئارىلىغا سۈرگۈن قىلىنىپ، 1945 - يىلى 9 - ئايدا ياپون جاسوسلىرى تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن. (ياڭ شۇبي)

بۇرادەر × ×

خېتىم تۇيۇقسىز قولىڭىزغا تەگكەندە، تاڭ قالارسىز ياكى خەت يازغان ئادەمنىڭ قايسى ۋېزىن ئىكەنلىكىنى شۇزامات ئېسىڭىزگە ئالالمايدىغانسىز. لېكىن ئۇ بىر دانىراق ئويلىنىڭ، سىز ئەمەل تۇتۇۋاتقان ئادەممۇ ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھال - كۈنىڭىزنىڭ مېنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ياخشى بولۇشىمۇ ناتايىن. شۇڭا ئۇنتۇلۇپ كەتكەن بۇئىشلارنى تىلغا ئالمىسام بولاتتى. چۈنكى بۇنداق ئىشلار سىز بىلەن بىزدىن باشقا ئېسىلزادە ياكى ھال - كۈنى گۈللەدەك ئۆتۈۋاتقان ئادەملەرنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. ئىككى ھەپتە ئىلگىرى تويلۇق كىيىم - كېچەك ۋە ئۆي جاھازلىرى ئالغىلى تاغدىن چۈشتۈم. شەھەرگە كىرمىگىنىمگە ئۇزۇن يىل-

لار بويېتىكەن. شەھەردىكى يېڭىلىقلارنى كۆرۈپ خۇددى دۇنياغا قايتا كەلگەندەك بولدۇم. بىر كىتابخانىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، سىزنىڭ تەرجىمھالىڭىز توغرۇلۇق يېزىلغان ئوبزور خاراكتېرلىك بىر نەچچە كىتابچىنى كۆرۈپ قالدىم، كىتابخانىغا كىرىپ سوراپ، ئەسەرلىرىڭىزنىڭ توققۇز - ئون پارچىگە يەتكەنلىكىنى بىلدىم. سىزنىڭ ۋە سىزگە ئائىت كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى سېتىۋېلىپ، ئۆيگە كېلىپ ئوقۇدۇم، كۆرمىگىلى ئون نەچچە يىل بولغان، كۆل كە كەتمەيدىغان چىرايىڭىزنى يېڭىباشتىن كۆرگەندەك، يېقىملىق ئاۋازىڭىزنى قايتا ئاڭلىغاندەك بولدۇم. مەن ئۆزۈمنى باسالماي ئەسەرلىرىڭىزنى ئىككىنچى قېتىم يەنە بىر ئوقۇپ چىقتىم. ئوقۇغانسېرى سىز بىلەن بىرقېتىم بولسىمۇ خەت - ئالاقە قىلىش، شۇ ئارقىلىق يۈز كۆرۈشۈش ئويىغا كەلدىم. نۇرغۇن يىل گېزىت كۆرمەي، دۇنيادىن بىخەۋەر ئۆتۈپ، قولۇمغا زادىلا قەلەم ئېلىپ باقمىغاچقا، نەچچە نۆۋەت خەت يېزىش نىيىتىگە كەلگەن بولسامۇ، ئېكىن بۇ ئارزۇيۇمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا پېتىنالمىغانىدىم. ماڭا ئەمدى پۇرسەت كەلدى. تويۇمنىڭ پۇتۇن تەييارلىقى پۈتتى. ياشىنىپ قالغان ئاپام ئەتە ئەتىگەندە يەنە شەھەرگە كىرمەكچى بولۇپ بالدۇرلا يېتىۋالدى، تۇل قالغان بىچارە سىڭلىم كۈندۈزى بەك ھېرىپ كەتكەچكە، شۇتاپتا ئۇلۇكتەك ئۇخلاپ كەتتى. كۆڭلۈمدە پەيدا بولغىنىغا يېرىم ئايدىن ئاشقان بۇ ئارزۇيۇمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۈزۈن يىل ئىشلەتمەي توپا بېسىپ كەتكەن قەلەمنى قولۇمغا ئېلىپ، جىم ئولتۇرۇپ خەت يېزىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتىم.

مەن يېزىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە گەپنى نەدىن

باشلاشنى بىلمەي قېلىۋاتىمەن. سىز بىلەن ئايرىلىپ، خەت ـ ئالاقە قىلىشماي، ئاردىدىن شۇنچە يىللار ئۆتۈپ كەتتى. ئەسىرىكىزنى ئوقۇغاندىن كېيىن كۆڭلۈمدە شۇ قەدەر مۇرەككەپ ھېس ـ تۇيغۇلار قوزغالدى. سىز بىلەن خەت يۈزى ئارقىلىق دېيىشمىدىغان گەپ ـ سۆزلەر كاللامغا كىرىۋېلىپ ھېچ ئارامسىنى قويمىدى. بۇگەپ ـ سۆزلەر يىگىرمە تۆت تارىختەك ئۇنداق كۆپ، قالايمىقان بولمىسمۇ، لېكىن پارتلاش ئالدىدا تۇرغان يانارتاغنىڭ ھارارىتىدەك قىزىق ھەم كۈچلۈك ئىدى. شۇڭا گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي ئولتۇرۇپ قالدىم.

خاڭجۇ دېڭىز قىرغىقىدا ئايرىلغىنىمىزدىن بۇيان، ئاردىدىن ئالاھەزەل ئون يىل ئۆتۈپ كەتتى. قىش كۈنلىرىنىڭ ھاۋائوچۇق بىر ئەتىگەنلىكى، سوغۇق شامالدا ئۆزىڭىز يالغۇز مېنى تۇكيوغا ماڭىدىغان ماشىنىغا سېلىپ قويغان چاغدىكى ھالىتىڭىز ھېلىمۇ ئېسىمدە. ھېلىقى «جەنۇبقا ئۇچۇش» ئەسىرىكىزدىكى باش قەھرىمان مەن شۇمۇ؟ شۇ يىلدىن تارتىپ كۆكرەك بوشلۇقى كېسىلىنىڭ دەردىدە سىز بىلەن بىرەر قېتىم يۈز كۆرۈشەلمەي ياكى خەت ـ ئالاقە قىلىشالمايلا ۋەتەنگە قايتتىم. يەردىم يولدا ئوقۇشتىن چېكىندىم. ھاياتتىن ئۈمىد قالمىغان چاغدا، جاھانسازلىق قىلىدىغانغا، ئۆزلۈكسىدىن ئۆگىنىپ ئىختىساسلىق بولىدىغانغا نەدە چولا؟ شۇ چاغلاردىكى ياشلارغا خاس جاسارەتسىنى، بۇيۇك ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمنى سىز بىلەتتىڭىز. پارالليل سىنىپتا ئوقۇيدىغان بىر يۇرتلۇق ساۋاقداشلاردىن ئىككىسىزنىڭلا بارىدى ـ كەلمىسىز قويۇق ئىدى، بىر مېھمانخانىدا ياتقان ۋاقتىمىزمۇ ئۇزۇن ئىدى. كەلگۈسىدە

ئىنسانىيەتكە ۋە دۆلەتكە كۆپرەك تۆھپە قوشۇش ئۈچۈن ئۆگىنىشكە ئۆزىڭىزنى بەك ئۇرۇپ كەتمەي، سالامەتلىكىڭىزنى كۆپرەك ئاسراڭ، دەپ نەسىھەت قىلىدىغان ئادەمۇ سىز ئىدىڭىز. مەيىن شامالىلىق، ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى سىزدىن باشقا ھېچكىم مېنى دوموچۇەنشاڭجىنىڭ بېشىدىكى باغچىغا ۋە ۋۇساڭيېغا ئوخشاش يېقىن ئەتراپتىكى يەرلەرگە ھاۋا يېگىلى باشلاپ بارمايتتى. ئالىي مەكتەپتە كۆڭۈلدىكى ئۆتكەن ئاشۇ نەچچە يىللىق تۇرمۇش‌شۇتاپتا كۆزۈمنى يۇمىلا كۆڭۈل ئېكرانىمدا رۇشەن ئايان بولىدۇ. سىزنىڭ دەسلەپكى چاغلاردا يازغان نۇرغۇن ئەسەرلىرىڭىزنى ئوقۇپ ئەسلىمىلىرىم تېخىمۇ يېڭىلانىدى. ئەسەرلىرىڭىزنى ئوقۇغانسېرى مەندە سىز بىلەن بىرقېتىم بولسىمۇ خەت - ئالاقە قىلىش ئارزۇسى باشقىچىلا كۈچەيدى. بۇنىڭغا دەل ئۆتكەن ئاشۇ ئىشلارنى ئەسلەش سەۋەب بولدى. مەن ئىككىمىز بىللە باشتىن كەچۈرگەن ئۇ ئىشلارنى يازغان ھالەتتىمۇ، سىزدەك ياخشى يازالمايمەن، يازمىسامۇ، سىزمۇ ئۇنداق ئاسان ئۇنتۇپ كەتمەيسىز. شۇڭا بۇ تۇغرۇلۇق كۆپ سۆزلىمەيمەن. مەن‌شۇ يىلى قىشتا قايتىپ‌كېلىپ تاغلىق كەنتىمىزدە داۋالىنىش بىلەن ئۆتكەن ئون نەچچە يىللىق تۇرمۇش ئەھۋالىنى سىزگە تەپسىلىي دوكلات قىلماقچىمەن.

شۇيىلى‌قىشتا قان‌تۈكۈرۈپ، سوغۇقتىن‌قېچىپ‌سىز بىلەن خاڭجۇغا بارىدىم. ئويلىمىغاندا ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ھېلىقى قىز بىلەن تېپىشىپ قالدىم — ئىسمى جىن سازىغۇ دەيمەن؟ ئىسمىنىمۇ ئۇنتۇپ قالغىنىمنى قاراڭ — ئۆزگىنىمۇ ھەم ئۆزىنىمۇ نابۇت قىلىدىغان بۇ مۇھەببەت بىلەن قاراپ تۇرۇپ ئۆزۈمگە ئىش تېپىۋالدىم. سىزمېنى

توكيوغا يولغا سېلىپ قويغاندىن كېيىن مەن تۇكيودا ھەپتە - ئون كۈن تۇرۇپ ۋەتەنگە قايتتىم. بىز شەھەر-دىن يىگىرمە نەچچە چاقىرىم يىراقلىقتىكى ۋېنجيا كەنتىدە تۇراتتۇق. بۇنى سىز بىلمىسىز، مەن ئۆيگە كەلدىم. ئۆزۈمنىڭ كېسىلىدىن ئۇنچىۋالا قورقۇپ كەتمەيتتىم. لېكىن ئون نەچچە يىل تۇل ئولتۇرغان ئاپام قان ئازىلاش تۇكۇر-كۈمنى، زەپىرەكدەك چىرايىمنى، ئورۇقلاپ يىگىلەپ قال-غان قامىتىمنى كۆرۈپ ئولتۇرالماي قالدى. چۈنكى دادام-مۇ مۇشۇ كېسەل بىلەن ناھايىتى ياش ئالەمدىن ئۆتە-كەنىدى. ئاپام بۇتقا باش ئۇرۇپ، ئۆسۈملۈك دورىلارنى تېرىپ، دوختۇر چاقىرىپ، تەرەپ - تەرەپكە چاپتى. ھەتە-تا كېيىنكى كۈنلەردە گېلىدىن ئادەتتىكى تاماقلارمۇ ئۆتە-مەيدىغان بولۇپ قالدى. بېشىدىكى ئاق چاچلىرى ماڭا كۈنسايىن كۆپمىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. مەنچۇ! مەن مۇھەببەتتە ئوكۇشسىزلىققا ئۇچرىدىم. ئوقۇشتىن يېرىم يولدا توختاپ قالدىم. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆمرۈم-دىن چوڭ ئۈمىد كۈتۈپ كەتمەيتتىم. شۇڭا ئۆزۈمنى ئاپام-نىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردۇم. بالىلىق قەرزىمنى ئادا قى-لالمىسامۇ، ئەمما ئاپامنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقمە-دىم. ئۆيگە قايتىپ كەلگەن دەسلەپكى يىلدا بوسۇغا ئاتلاپ تالا - تۈزگە چىقمىدىم. رەڭگى ھەرخىل، شەكلى غەلىتە، پۇرىقى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان يەرلىك دورىلارنى جىق ئىچىپ كەتتىم. شۇنىسى قىزىق، ساقىيىش-دىن ئۈمىدسىزنى ئۈزگەن بۇ ئەجەللىك كېسەل ۋەتەنگە قايتىپ ئىككىنچى يىلى باھاردا تەڭرىنىڭ قودرىتى بى-لەن بارا - بارا ياخشىلىنىشقا قاراپ يۈزلەندى. ئاخشىمى

قىزىمايدىغان، مۇزدەك تەرلىمەيدىغان، قان ئارىلاش تۆكۈرمەيدىغان بولدۇم. ئاپامنىڭ خۇشاللىقىنى بىر دەمگە، دورامنى قاينىتىپ، يامىقىمنى ياماپ، ھالىمدىن خەۋەر ئېلىۋاتقان ھېلىقى سىگىلىمنىكىمۇ باھاردەك ئېچىلىپ كەتكەن چىرايىدا غەم بۇلۇتلىرى تارقاپ، كىشىنىڭ زوقىنى قوزغايدىغان كۈلكە ئەكس ئەتتى، ياز كىرگەندە دورا ئىچىشتىن قۇتۇلدۇم. كەيپىياتىم ياخشى بولۇپ قالغان چاغلاردا ئاپام، سىگىلىم ئۈچىمىز تاغنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى چايزارلىقتىن چاي، ئېتىزلىقتىن ئوتياش ئۈزەتتۇق. مەن ئۇلارغا ئاز ـ تولائىشلىشىپ بېرەتتىم. شۇيىلى ـ مەن قايتىپ كەلگەنگە ئۇچ يىل بولغان يىلى ـ كۈزدە ئائىلىمىزدە خۇشاللىق ھەم قايغۇلۇق ـ گەرچە قايغۇلۇق دەپ يىلسىمۇ ئەمەلىيەتتە خۇشال بولىدىغان تراگكومېدىيە ئىدى ـ ئىككى ئىش تەڭلا يۈز بەردى. بۇنىڭ بىرىنچىسى، سىگىلىم ياتلىق بولدى؛ ئىككىنچىسى، شەھەردىكى بىر ئائىلە بىلەن پۇتۇشكەن توي ئىشى بىكار قىلىندى، سىگىلىم شۇيىلى ئون تۆققۇز ياشقا كىرگەنىدى. بىزگە كۆيئوغۇل بولغۇچى تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى باي ئائىلىنىڭ ئوغلى ئىدى. ئۇلارئەلچى ئەۋەتكەندە، بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىمىز ئوقۇمۇشلۇق ئۆتكەن بولغاچقا، ئۆزلىرىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق ئائىلە بىلەن قۇدا بولماقچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەنىدى. چاي ئىچۈرۈلۈپ ئارىدىن تۆت ـ بەش يىل ئۆتۈپ كەتتى. دەسلەپتە ئاپام سىگىلىمنى كىچىك دەپ ئونىمىغان، كېيىن مەن كېسەل بولۇپ قايتىپ كەلدىم، بۇ ئىشمۇ ئىككى ـ ئۈچ يىل كەينىگە سۈرۈلدى. مەنمۇ ھەر ھالدا ساقايدىم، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىگىلىمنىكىمۇ ياتلىق

بولىدىغان مەزگىلى بولۇپ قالغانىدى. قۇدا بولغۇچىلار كېلىپ گەپ قىلىشىدى، ئاپامۇ ماقۇل بولىدى، شۇنداق قىلىپ سىگىلىنىك ئۆمۈرلۈك ئىشى بىر ھېسابتا ھەل بولىدى. مېنىك توي ئىشىغا كەلسەك، دادام تۇغەپ كېتىشتىن بىر يىل ئاۋۋال شەھەردىكى مەرتىۋىلىك يەرلىك بىر ئائىلە بىلەن قۇدا بولۇشقانىدى. شۇچاغلاردا مەن ناھايىتى كىچىك ئىدىم. ھەرھالدا قولىمىز خېلى ئۇزۇن ئىدى. يەنە كېلىپ مەن ئۆيىنىڭ چوڭى ئىدىم، ئۆيدىكىلەرنىڭ مېنى ئوقۇتۇپ، ياراملىق ئادەم قىلىپ چىقىشى ئىچىنىڭ، شۇڭا ماڭا دېيىشكەن قىزنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بۇئىشقا ماقۇل بولۇشقانىدى. ھازىرقى قاراش بىلەن قارىغاندا، بۇتوي ئىشىنى جان چىقىپ كەتسىمۇ چوقۇم قىلىشىمىز كېرەك ئىدى. خاڭجۇلۇقلارنىڭ قائىدە - يوسۇنىدا، نامراتلارنىڭ قىزلىرى نامراتلارنىڭ بالىلىرىغىلا لايىق بولاتتى. يېزىلىق قىزلارنىڭ شەھەرلىكلەرگە ياتلىق بولۇشى نورمال ئىش. شەھەرلىك نازىنىن خېنىملار بولسا ياتلىق بولۇپ يېزىغا بارغىلى ئۇنىمايتتى. شۇ چاغدىكى بۇ تويلىشىش باشتىلا سەل توغرا قىلىنمىغانىدى. كۆپ ئۆتمەي دادام ئالەمدىن ئۆتتى، دادامنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىپ كۆپ چەمدار بولدۇق. يىللارکەينى - كەينىدىن ئۆتۈۋەردى، ئانا - بالا ئۇچىمىز ئۆيدە بىكار يەپ ياتتۇق، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىز بىزنى تۇل خوتۇن - يېتىم ئوغۇل دېمەي، ئاردىلاپ - ئاردىلاپ، ئانچە - مۇنچە ئېزەتتى. ئاپام ساددا ئايال ئىدى، چايزارلىق بىلەن ئېتىزنى ساتىدىغان چاغدا، بازار باھاسىنى بىلمەي، جەمەتىمىزدىكىلەرنىڭ قاقتى - سوقتى قىلىشىغا ئۇچراپ كەتتى. مانا مۇشۇنداق

تۇراۋك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن مەن ھۆكۈمەت راسخوتى بىلەن ياپونىيىگە ئوقۇشقا بارىدىغان ئاشۇ يىلى، ۋېنجيا كەنتىدە ئەۋلادتىن ئەۋلاد ئوقۇمۇشلۇق، دەپ ئاتىلىپ كەلگەن بۇ ئائىلە ئازغىنا چايزارلىق ۋە بىرنەچچە پارچە قاقاس يەرگە قاراپ قالغانىدى. مەن چەتكە ئوقۇشقا چىقىدىغان چاغدا، بىزگە قۇدابولغۇچىلار بىر چەتتە قاراپ تۇرماي ماڭا ئازراق يول راسخوتى بەردى. كېيىن قىشلىق ھەم يازلىق تەتىلىلەردە قايتىپ كەلگەن مەزگىللەردە ئۇلار تويىنى قىلىۋەتسەك، دەپ ئارىغا كىشى قويدى. ئەمما مەن ھېلىقى ئەجەللىك كېسەلگە گىرىپتار بولدۇم، ئوقۇشۇمۇ يېرىم يولدا ئۈزۈلۈپ قالدى. ئارىدىن ئىككى - ئۈچ يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى مۇناسىۋەت تەبىئىي ھالدا ئۈزۈلدى. شۇيىل كەچكۈزدە، سىڭلىم ياتلىق بولۇپ ئۈزۈن ئۆتمەي، كېلىن تەرەپتىن بۇرۇن ئوتتۇرىدا ماڭغان ئەلچى كېلىپ ئاپامغا، سىلەرنىڭ چوڭ بەگزادەڭلەر ئاغرىقكەن، بۇ چاغدا توي قىلىش تازا مۇۋاپىق ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە كېلىن بوىدىغان بالا ئۆمۈرۋايەت توي قىلماسلىق نىيىتىگە كەپتۇ. شۇڭا بۇ توي توختىمىنى بىكارقىلىۋەتسەك، دېگىنىچە بوپىددىن چاي ئىچۈرگەندە ئاپارغان ياقۇت - زۇننارنى، قىزىل - يېشىل باغاقلارنى چىقىرىپ، ئاپامغا بەردى. ساددا ھەم ياۋاش ئاپام قولىدىن چوڭ ئىش كەلمىسىمۇ ناھايىتى نومۇسچان ئايال ئىدى. ئەلچىنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلدى. ھېلىمۇ ياخشى ئاپامنىڭ يېنىدا مەن بارئىكەنمەن. ئاپامغا كۆپ تەسەللى بەردىم. ئاپام كۆز ياشلىرىنى يۇتۇپ،

كېلىن تەرەپنىڭ سوۋغا ـ سالاملىرىنى ۋە سەككىز خەتنىڭ باغاقلىرىنى ئەلچىگە قايتۇرۇپ بەردى. ئەلچى كەتكەندىن كېيىن تاغنىڭ كەينىگە قويۇلغان دادامنىڭ قەبرىسىگە بېرىپ، تا گۈگۈم چۈشكۈچە يىغلىدى. مەن قوالۇم ـ قوشنىلاربىلەن بېرىپ ئاپامنى يانداۇرۇپ ئەكەلدىم. ئاپام يول بويى ئۇن سېلىپ يىغلاپ هەممىمىزنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئېزىۋەتتى. توي ئىشىنىڭ بۇزۇلغىنىغا مەنلا خۇش ئەدىم. ئەسلىدىمۇ بۇ هېچقانچە ئىش ئەمەس ئىدى. لېكىن كاللىسى كونىلىققا تولغان ئاپام، ئۇلار ۋېن جەمەتىنىڭ ئەۋلادىدىن ئەۋلاد ساقلاپ كېلىۋاتقان يۈز ـ ئابرويىنى تۆكۈۋەتتى، دەپ بىلەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاز كەم ئون يىلغىچە ئاپام ئىككىمىز غېرىب ـ غۇرۇالاردەك مىسكىنلىكتە ياشىدۇق. بۇهال ئالدىنقى قىش، يولدىشى ئۆلۈپ كېتىپ سىڭلىم ئۆيگە قايتىپ كەلگۈچە داۋاملاشتى. شۇنىڭغىچە بىزنىڭ كۈنلىرىمىز تۇرمىدىكىلەرنىڭ كۈنلىرىدەك غەشلىكتە ئۆتتى.

تۇل قالغان سىڭلىمغا كەلسەك، ئۇنىڭدا خوراپسي قاراش هەقىقەتەن ئېغىرئىدى. بوي تارتىپ قاۋۇل چوك بولغان بولسىمۇ، ساددا، شوخ مىجەزى بىلەن كىچىك بالىلارغىلا ئوخشايتتى. ياتلىق بولغان يىلى كۆچۈرۈپ ماكانىدا ئۇ خۇددى بازارغا بېرىپ كېلىدىغاندەك بەك خۇشال ئىدى. ئاردىدىن ساق ئىككى ئاي ئۆتۈپ، چاغانغا ئاز قالغاندا، يىغىنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان سىڭلىم ئاپامنى كۆرۈپ يىغلاپ كەتتى. ئاڭلىساق، سىڭلىمنىڭ قېيىن ئاتىسى ئوڭلۇق ئادەم ئىكەن. قېيىن ئاپىسى ئۇششاق گېپى تولا، كۆزى كىچىك ئايال ئىكەن. قېيىن سىڭىللىرىنىڭ تىلى زەھەر، ئەر-

لىرى شاللاق، تاش يۇرەك بىرنېمىلەركەن. شۇڭا سىڭلىمغا ئەتىدىن كەچكىچە بىرەر مىنۇت خاتىرجەملىك يوق ئىكەن. سىڭلىم ئۆيدىكى چاغدىلا ئىشقا پىشىپ كەتكەن، ئىشتىن زارلىمايدۇ. بىرەرتال سەرەڭگىنى ئارتۇق ئىشلىتىپ قويسا، قېيىن ئاپىسى تاپا - تەنە قىلىپ كېتىدىكەن، قېيىن ئاپىسىنىڭ بۇنداق پېتىر پىششىقلىقىغا ئۇ پەقەت چىدىماپتۇ. ئىككى قېيىن سىڭلىسى خوددى ئاپام سىڭلىمنى ئاكىسىغا بالدۇرراق بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن ئاكىسى ئاشنا ئويناپيدىغان ئەسكى ئادەتنى يوقتۇرۇۋالغاندەك بۇنى پۈتۈنلەي سىڭلىدىن كۆرۈپ، ئىككىسى ئىككى ياقتىن زەھىرىنى سانجىيدىكەن. تويدىن كېيىن يىگىت ئەسكى ئادىتىنى يەنىلا تاشلىماپتۇ. كۆپىنچە شەھەردىكى ئاشنىسىنىڭ يېنىدا بولىدىكەن. ئۆيىگە ئانچە كەلمەيدىكەن، بۇمۇ سىڭلىم ئۈچۈن بىر گۇناھ بوپتۇ. قېيىن ئاپىسى سىڭلىمنى ئېرىنى كۈتۈشنى بىلمەيدۇ، دېسە، قېيىن سىڭلىلىرى، ھەتتا ياخشى گەپ قىلمىشنى، ئالداشنىمۇ بىلمەيدىكەن، دەپ سىڭلىمغا قىرىچە - يېنىچە تېگىدىكەن. بەزىدە قېيىن ئاتىسى چىداپ تۇرالماي سىڭلىمغا بولۇشسا، قېيىن ئاپىسى ئۇزىچىلا ئېرىنى، ھەي قېرى! نومۇس قىل، نومۇس، قېرىغىنىنى تۇيمىغان جۇۋاينىمەك، دەپ تىللاپ كېتىدىكەن. ناشايان ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەچكە، سىڭلىمنىڭ يولدىشى ئالدىنقى يىلى يازدا جىددىي كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتتى. سىڭلىمغا، ئايىغى ياراشمىدى، دەپ يەنە بىر گۇناھ ئارتىلدى. سىڭلىم ياپيالاشلا تۇل قالدى. قېيىن ئاتىسى سىڭلىمغا خەيرىغاھلىق قىلسا، قېيىن ئاپىسى، بۇنى يېقىنچىلىق قىلىۋاتىدۇ دەپ بىلىپ، ئېرى بىلەن پات - پاتلا سوقۇشۇپ قالىدى.

كەن. بىر قېتىملىق جېدەلدە سىڭلىم تىل - ھاقارەت ئىشتىپ، ئۆيدىن قوغلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالدى - كەينىگە قارىماي يەنە بىزنىڭكىگە قايتىپ كەلدى. سىڭلىم قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاپامنىڭ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولدى، ئۆيدىكى بۇرۇقتۇرمىچىلىقىنى خىللا پەسەيدى.

سىز بىلەن ئايرىلىپ ئون يىلدىن بۇيان بىزنىڭ ئۆيدىكى تۇرمۇش ئاساسەن مانا مۇشۇنداق ئۆتتى. ئادەتتە شەھەرگىنۇ كىرمەيمەن، شۇڭىرغان يوللارنى قار بىلەن كۆمۈپ تاشلىغان پەسىللەردە ئاپام ئىككىمىز نەچچە ئاي تالا - تۇزگىمۇ چىقمايمىز. سىڭلىم قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تۇرمۇشىمىزدا سەل ئۆزگىرىش بولدى. ئۇزۇن يىل تاش لىۋەتكەن چاي تېرىش ئىشىنى قايتا قولىمىزغا ئېلىپ، بولتۇر بىر - ئىككى يۇزجىڭ ھوسۇل ئالدۇق. ئون نەچچە يىل ئۆيدە كۈتۈنۈپ سالامەتلىكىمىنى خىللا نوبدان بولۇپ قالدى. بۇ يىلدىن باشلاپ تاغدىكى ئەنگۈك ئىبادەتخانىسىدا ئاچقان باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىم بولدۇم. لېكىن تۇرمۇشقا بىرنېمە دېگىلى بولمايدىكەن. ئادەم ئاز - تولا مىدىرلىسا، تۇرمۇش خۇددى تاغدىن پەسكە قاراپ دۇملىغان تاشتەك توختىماي ئۆزگىرىش ياسايدىكەن. مەن مۇئەللىملىك قىلىپ، ئۆيدىكىلەر چىشىنى چىشلەپ ئىشلەپ ئۆزىمىزنى يامان ئەمەس ئوكۇشۇالغانىدۇق. بۇ يىل ياز بىرى كېلىپ ماڭا بىر قىزنى تونۇشتۇردى. ئۇ قوشنا كەنتتىكى يىگىرمە يەتتە ياشقا كىرگەن قېرى قىز ئىدى، باي ئائىلىلەردىن بولمىسىمۇ، ئەمما ھال - كۈنى ئوبدان، ئۆزى كىچىكىدىن تارتىپ ئانچە - مۇنچە كىتاب ئوقۇغان،

شەھەرگە كىرىپ مەكتەپ يۇزىكۆرگەن،چىرايىمۇ ھەر ھالـ
دا بولىدىغان قىز ئىدى. مەن ئۇنى نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا
شەھەردە غىل ـ پال كۆرگەنىدىم. ئۇ ئوبدانراق يەر چىقماي،
مۇنداقراق يەرنى ياراتماي ياشلىق باھارىنى بىھۇدە ئۆتـ
كۈزۈۋەتكەنىدى. مەن مۇئەللىمچىلىك قىلىۋاتقان مەكتەپـ
نىڭ پەخرى مۇدىرى ـــ ئۇ بىز بىلەن بىر جەمەت ـــ ئۇ
قىزنىڭ تۇغقىنى ئىدى. شۇڭا بۇ مۇدىر ئوتتۇرىدا ماڭماقچى
بولدى. مەن يالغۇزلۇقتا كۆڭۈپ قاپتىمەن. يەنە كېلىپ
سالامەتلىكىمنى بەك ياخشى دەپ ئېيتالمايتتىم. توي قىلـ
سام، كونا كېسىلىمنى قوزغالمايدۇ، دېگىلىدۇ بولمايتتى.
بو ئىشنى باشتا قەتئىي رەت قىلدىم. لېكىن ياشىنىپ قالغان
ئاپام مېنى ئۆيلەش نىيىتىدىن تېخىچە ۋاز كەچمىگەنىدى.
ئۇ مېنى ئۆيلەپ، بالا ـ چاقىلىق قىلىپ، ئائىلىمىزنىڭ
ئابرويىنى قايتا تىكلەشنى ئارزۇ قىلاتتى. بۇتـوي ئىشى
كېسەل بولغان ئەينى يىللاردا جۇڭيى دورىسى ئىچكەنگە
ئوخشاش مەجبۇرىي رەۋىشتە ئۇستۇمگە چۈشتى. ئون نەچچە
يىل ۋاقتىم ئۆيەر ـ بۇيەردە يۈرۈپ بىكار ئۆتۈپ كەتتى.
ئەمدى قولۇمدىن ھېچقانداق چوڭ ئىش كەلمەيدۇ، ئـۆمـ
رۇمنىڭ غۇلىچى تۇگەپ، غېرىچى قالدى، كۆرگەن كۈنۈمگە
شۈكرى ـ قانائەت قىلىپ ئۆتۈپ كېتەي، دېگەن يەرگە
كەلگەنىدىم. لېكىن ئاپامنى خۇش قىلىش ئۈچۈنلا بۇ پىكـ
كىرىمدىن يانىدىم. شۇنىڭ بىلەن بۇ توي ئىشى ناھايىتى
قىسقا ۋاقىت ئىچىدە كۆڭۈلدىكىدەك پۈتتى. قىزنى كۆچۈرـ
دىغان كۈن دېھقانلارنىڭ كالېندارى بويىچە 9 ـ ئاينىڭ
20 ـ كۈنىگە بېكىتىلدى.

مەن مۇشۇ توي تەييارلىقى بىلەن شەھەرگە كىرىپ.

ئۇزۇن يىل كۆرۈشمىگەن سىزدەك بىر قەدىناس دوستۇمنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلدىم. ئۆتكەن ئىشلار تۇغرۇلۇق پاراڭلىشىش ئۈچۈن سىزنى تويۇمغا چاقىردىم. خاتىرىڭىز ۋە ئەسەرلىرىڭىزدىن قارىغاندا سىزنىڭ تۇرمۇشىڭىز جاھان كېزىپ دەرۋىشلەرنىڭ تۇرمۇشىغا ئوخشايدىكەن. ئازراق ۋاقتىڭىزنى چىقىرىپ چەت - ياقىغا جايلاشقان كەنتىمىزگە كېلىپ بىرنەچچە كۈن تۇرۇشنى، بەلكىم ئۆزىڭىزمۇ ياخشى كۆرەرسىز. كېلىڭ، چوقۇم كېلىڭ، كەلسىڭىز، كەلمەسكە كەتكەن ئاشۇ ياشلىق دەۋرىمىزنى بىللە ئەسلەيمىز.

ئاپام ياتقان ئۆيدىن تاراقلىغان ئاۋاز كەلدى. ئۇيۇق ئاقىرىپ، تاڭ سۈزۈلگەن ئوخشايدۇ. بۇخەتنى تۇيۇقسىزلا بىركېچە ئەجىر قىلىپ يازدىم. كىرپىك قاقمىدىم. مۇشۇ قىزغىنلىقىمنى ئاز - تولا ھېس قىلالىسىڭىز، مېنىڭچە سىز كەلمەي قويمايسىز.

مانا، توخۇ چىللىدى، مۇشۇ يەرگىچە يازاي، قالغان گەپلەرنى يۈز كۆرۈشكەندە قىلىشارمىز!

1932 - يىل 9 - ئاي، ۋېن زېشىڭدىن.

مەن بېيجىڭدا بىرەر ئاي تۇرۇپ شائېخەيگە قايتىپ كەلگەن كۈنى مەن بىلەن مۇئامىلىسى بار بىر كىتابخانىدىن ماڭا پوچتىدىن ئەۋەتىلگەن بىر پارچە زاكاز خەتنى تاپشۇرۇۋالدىم. مەن خەتنىڭ قېلىنلىقىغا قاراپ، بىرەر تونۇش يازغۇچى ئەۋەتكەن ئەسەر ئوخشايدۇ، دەپتىمەن. لېكىن كەينىگە قارىسام، خاتىجۇ ۋېنجياشەندىن ئەۋەتىلگەن خەت ئىكەن. ۋېن دېگەن فامىلىنى كۆرۈپلا كۆز ئالدىمغا ئۇزۇن يىل باردى - كەلدى قىلىشمىغان، چىرايى ئاق، سۈزۈك

كەلگەن، تىرىشچان، كونا ساۋاقدىشىم لاۋژېن كەلدى. ئۇنىڭ ئىسمى ژېن جۇي، كىچىك ئىسمى زېشىڭ ئىدى. ئۇ بويى پاكار، ئۆڭى ئاق، چىرايلىق يىگىت ئىدى، قارىماققا ئۆزىنىڭ يېشىدىن بەش - ئالتە ياش كىچىك كۆرۈنەتتى. سىنىپىمىزدا ئۇنىڭ يېشى ئەڭ كىچىك ئىدى. گەمناستىكا ۋاقتىدا ئۇ ھەممىنىڭ كەينىدە تۇراتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇمۇنىڭدىن ئىككى ياشلا كىچىك ئىدى. بىر يىلى قىشلىق تەتىلدە سوغۇقتىن قېچىپ ئىككىمىز خاڭجۇغا باردۇق. لاۋژېننىڭ ئۆيىكىسىنىڭ ئوڭ قانىتىنى سىل تاياقچە باكتېرىيەلىرى يەپ توگەتكەنىدى. بىرىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۆيىكە كېسىلى بىلەن شۈيەردە داۋالىنىۋاتقان بىر ياپون قىزى ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالىدۇ، نەتىجىدە ھاياجانلىنىش تۈپەيلى ھېلىقى ياپون قىزىنىڭ كېسىلى ئېغىرلاپ كېتىدۇ، لاۋژېنمۇ خۇددى رولچىدىن ئايرىلغان كېمىدەك جۇڭگوغا قايتىدۇ. ئارىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى، مەن داشۇنى يۇتتۇردۇم. بۇجەرياندا ئۇ توغرۇلۇق ھېچقانداق خەۋەر ئاڭلىمىغانىدىم. مەن كۈتۈپخانامدا ئولتۇرۇپ، ئۇزۇن يېزىلغان بۇخەتنى كۆڭۈل قويۇپ باشتىن - ئاياغ ئوقۇپ چىقىپ، خۇددى ئېسىنى يوقتىپ قويغان ئادەمدەك، يىراقلارغا قاراپ ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ كەتتىم. كاللامدا نۇرغۇن تەسىراتلار بىلەن ئەسلىمەلەر پەيدا بولدى. مەن شۇتاپنا مۇشۇ يەردە تۇرۇپ ئۇنىڭ كۈلكە ئوينىاپ تۇرىدىغان مۇلايىم چىرايىنى كۆرگەندەك، سالماق ۋە ياڭراق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدۇم. تاكى قاراڭغۇ چۈشكۈچە تۇرغان جايىمدا مىدىر - مىدىر قىلماي تۇردۇم. خىيال كەپتىرىم پەرۋاز قىلماقتا ئىدى. ئاستىنقى قەۋەتتىن ئايالىم چىقىپ مېنى

تاماقا چاقىردى. تاماق ۋاقتىدا مەن ئايالىمغا بۇ كونا ساۋاقداشىمنى، يازغان خېتىنى بىرقۇر دەپ بەردىم. ئايالىم مېنى ئىس - تۈتەككە تولغان شاگىخەيدە بۇرۇقتۇم بولۇپ تۇرىۋەرمەي، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، خاگجۇغا بېرىپ توي ھارىقىنى ئىچىپ كېلىشكە دەۋەت قىلدى.

ئەتىسى ھاۋا ئوچۇق، سالقىن، ئوبدان كۈن بولدى. چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككىدە خاگجۇ ۋوگزالىغا يېتىپ كەلدىم. رىكشا كىرا قىلىپ ۋېنجيا كەنتىگە بارماقچى بولدۇم. لېكىن شۇكۈنى شاگخەيدىكى ھەر قايسى بانكا ۋە ئورگاندىكىلەر بىراقلا دەم ئالغاندەك، خاگجۇغا سايراھەتكە كەلگەن شاگخەيلىكلەر ئالامەت جىق ئىدى. ۋوگزال ئالدىدا تۇرۇپ كەتكەن رىكشىلارنى پويىزدىن چۈشكەن يولۇچىلار ئىگىلەپ كەتكەنىدى. مەن نائىلاج يېقىن ئەتراپتىكى بىر ئاشخانىغا كىرىپ تاماق يېدىم. تاماق ئارىلىقىدا ئاشپەزدىن ۋېنجيا كەنتىگە بارىدىغان يولنى سورىدىم. ئاشپەز ماڭا يولنى تەپسىلىي دەپ بېرىپ:

— تۇغلۇقلار كوچىسىغىچە رىكشىغا، تۆت قۇدۇققىچە ئاپتوبوستا چۈشۈڭ، ئۇنىڭ نېرىسىغا پىيادە بارسىڭىزمۇ بولىدۇ، يۈك - تاقىڭىز يوقكەن، ھاۋامۇ شۇنداق ئوبدان تۇرسا، رىكشا ياللاشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ — دېدى.

مەن يولنى بىلىۋالغاندىن كېيىن بەھوزۇر ئولتۇرۇپ، يېرىم جىڭ ھاراق ئىچتىم، گەردىن چىنىدە ئىككى چىنە تاماق يېدىم. ئاشخانىدىن چىقىپ، رىكشا يالىلاپ تۇغلۇقلار كوچىسىغا باردىم. بۇ دەل چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچ بولغان چاغ ئىدى، خۇلىيۇدۇنده ئاپتوبوس يولۇچىلارنى قاچىلاپ قوزغىلىش ئالدىدا تۇرغانىكەن. مەن تۆت قۇدۇق

تا ئاپتوبوستىن چۈشۈپ، تاغ باغرىدىكى شال ئېتىز-لىرىنىڭ ئارىسىدىكى تاش يېيىتىلغان يول بىلەن مەنجۇ-لۇگغا بارغان چاغدا نامازشام ۋاقتى بولدى. قوي - كالا-لار پادىدىن يانغانىدى، ئادەملەر ئۆيلىرىگە قاراپ كېتە-ۋاتاتتى. مەن مەنجۇلۇگنىڭ تاريولىدا نۇرغۇن قىز - ئوغۇل ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى كۆرۈپ قالدىم. شۇيلې غارىنىڭ ئېغىزىدا بىر پىيالە چاي ئىچكەچ ئارام ئېلىپ، بىردېھقاندىن ۋېن زېشىڭنى سورىدىم. ئۇدېھقان ۋېن زېشىڭنى ئوبدان تونۇيدىكەن.

— تاغنىڭ ئۈستىدىكى، جەنۇبقا قارىغان ئىككىنچى قاتاردىكى ئۆي شۇ ئۇلارنىڭ ئۆيى باشقا ھەممە ئۆيلەر-دىن ئېگىز. تاغقا چىقسىڭلا كۆرۈنىدۇ. زېشىڭ ئۆيلەنـ-مەكچى بولۇۋاتىدۇ. ئۇلار نەچچە كۈن بولدى توي تەييار-لىقى بىلەن ئالدىراش. زېشىڭ شۇ تاپتا ئەنگۈك ئىبادەتـ-خانىسىدىكى مەكتەپتە بولۇشى مۇمكىن، — ئۇ ماڭا ناھايىتى تەپسىلىي دەپ بەردى.

مەن بۇ دېھقانغا رەھمەت ئېيتتىم. چاي پۇلىنى بېرىـ-ۋېتىپ، يەنىشىيا غارىنى بويلاپ، تاش پەلەمپەينى سانـاپ دېگۈدەك بېسىپ يۇقىرى ئۆرلىدىم. يۇقىرىلىغانسېرى ئادەمـ-لەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلدى. گۈگۈم ئالدىدىكى ئوچۇق ئاسـ-مان ئاستىدا نۇرغۇن دەل - دەرەخلەرنىڭ سايىسىدىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى. تاغنىڭ قاپ بېلىدىكى راۋاقتا ئازراق ھاردۇق ئالدىم. كەينىمگە ئۆرۈلۈپ شەرقـي جەنۇب تەرەپكە قاراپ، ياپيېشىل تاغلار بىلەن بـۇلۇتتەك قويۇق دەل - دەرەخلەرنـى كـۆردۈم. يـاپيېشىل دەل - دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدا كاھىش ئۆگزىلەر، ئاپئاق تـامـلار

ئاندا ـ ساندا كۆزگە چېلىقىپ قالاتتى.

ـــ ئاھ، ۋېنجيا كەنتى نېمىدېگەن بەلەن، ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ياخشى بولۇپ كېتىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس كەن ـ دە.

مەن يەنىشيا غاريغا كىچىك چاغلىرىمدا كەلگەن. لېكىن بۇنداق سالقىن كۈز پەسلىدە، غەربتە كۈن ئولتۇرۇپ، شەرقتىن ئاي كۆتۈرۈلگەن بىر پەيتتە، تاغنىڭ قاپ بېلىدىكى راۋاقتا يالغۇز تۇرۇپ ئەتراپتىكى مەنزىرىلەرنى قانغۇدەك تاماشا قىلىش پۇرسىتىگە نائىل بولۇپ باقمىغانىدىم.

مەن ئاسمانىنىڭ شەرقىي تەرىپىدە ئېسىلىپ تۇرغان قىيغاچ قاشتەك ھىلال ئايىنى كۆرۈپ، تېپتېنچ تاغ ئىچىگە جايلاشقان ۋېن زېشىڭنىڭ ئۆيىگە زوقۇم كەلدى. كەينىمىدىن سالقىن شامال سوقتى، گۈيخۇاگۈلنىڭ تېل بىلەن ئىپادىلىگۈسىز خۇش بۇي پۇرىقى دىماغىمغا ئۇرۇلدى.

«ئاھ ...» مەن يەنە ھەيران بولدۇم.

مۇشۇ چاغدىمۇ بۇيەردە گۈيخۇا گۈلى بار ئوخشىمامدۇ؟ گۈيخۇا گۈلى بىلەن مەشھۇر بولغان مەنجۇلۇڭدا گۈيخۇا گۈلىنى كۆرمىدىم، بۇ خىلۋەت تاغدا نەدىن كەلگەن خۇش‌بۇي پۇراق بۇ. دېمىسىمۇ غەلىتە ئىشتە بۇ، ئىچىمدە شۇنداق ئويلىدىم.

مەن ئۆزۈم يالغۇز، ھەيران بولغان ھالدا گۈيخۇا گۈلىنىڭ خۇش پۇرىقىنى پۇراپ، ئەتراپتىكى مەنزىرىلەرنى تاماشا قىلىپ، مۇشۇ راۋاقتا قانچىلىك تۇرغىنىمنى بىلمەيمەن. بىردىنلا تاغ باغرىدىكى دەرەخلىكنىڭ ئارىسىدىن كىچىكى قوڭغۇراق ئاۋازى كەلدى، قوڭغۇراق ئاۋازى ئاستا، ئەمما مۇڭلۇق ئىدى.

مەن قوڭغۇراق ئاۋازىنى ئاڭلاپ سەۋىرسىزلىنىپ، تاغنىڭ ئۈستىگە دەم ئالماي چىقىپ كەتتىم. ھېلىقى دېھقاننىڭ دېگىنى بويىچە يەنشيا غارنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان ۋېن زېشىڭنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىغا باردىم ۋە يېقىن قالغاندا ھاسىراپ تۇرۇپ، ئاۋازىمنىڭ بارىچە:

— ھوي، لاۋۋېن! لاۋۋېن! زېشىڭ! ۋېن زېشىڭ! — دەپ توۋلىدىم.

ئاۋازىمنى ئاڭلاپ قوش قاناتلىق دەرۋازىدىن زېشىڭ ئەمەس، بەلكى مەن زادى كۆرۈپ باقمىغان، زېشىڭدىن سەل - پەل ئېگىز كەلگەن، قاۋۇل، مەكىرلىرى قىزىل، يېگىرمە تۆت - يېگىرمەبەش ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان بىر ئايال چىقتى.

ئۇ دەرۋازىدىن چىقىپلا مېنى كۆرۈپ ھاڭۋېقىپ بىردەم تۇرۇپ قالدى. يۈزىگە «ۋىللىدە» قىزىللىق يۇگۇرۇپ، بۇلاقتەك كۆزلىرىنى چەچىقلاتتى. ئۇ چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىپ، ئۆزىنى سەل بېسىۋېلىپ ماڭا قاراپ تارتىنغاندەك كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ كۈلكە ئوينىغان مۇلايىم چىرايى ماڭا شۇئان ۋېن زېشىڭنىڭ چىرايىنى ۋە جەددىي قىياپىتىنى ئەسلەتتى. ئۇ شەك - شۇبھىسىز زېشىڭنىڭ سىڭلىسى ئىدى. مەن ئالدىمغا بىرقەدەم مېڭىپ:

— زېشىڭ ئۆيدە يوقمۇ؟ سىز زېشىڭنىڭ سىڭلىسى بولامسىز؟ — دەپ كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدىم.

ئۇ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ يەنە قىزىرىپ كەتتى، يېقىملىق كۈلكەن پېتى بېشىنى سەل ئېگىپ، بايقىمەك سىلىق ئاۋازدا:

— ھەئە، ئاكام تېخى قايتىپ كەلمىدى. سىز شاڭ-

خەيدىن كەلگەن مېھمانغۇ دەيمەن؟ چۈشلۈك تاماقتا ئاكام سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلغانىدى! — دېدى. ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ ئاكسىنىڭكىگە ئوخشاش سۈزۈك ئىدى.

— شۇنداق، شاڭخەيدىن كەلدىم، — دېدىم گېپىمنى داۋاملاشتۇرۇپ، — زېشىڭنى بىر چۆچۈتمۇېتەي دەپ، تېلېگرامما بەرمەيلا يولغا چىقتىم. خېتىنىڭ تاپشۇرۇۋېلىپلا بۇياققا ماڭدىم. ئاكىڭىزنىڭ توي كۈنى يېقىنلىشىپ قاپتۇ. شۇڭا خەت يازسام ئۈلگۈرمىگۈدەك.

— ئۆيگەكىرىپ ئوسۇزلۇق ئىچكىچ، ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن ئاكامنى چاقىرىپ كىلەي. ئۇكىلگىنىڭىزنى ئاڭلىسا، خۇشاللىقىدىن ئېسىنى يوقتىپ قويىدۇ.

مەن پەلەمپەيدىن چىقىپ هويلىغاكىرە ـ كىرمەستىنلا مېھمانخانىنىڭ كەينىدىكى يان ئىشىكتىن چاچلىرى ئۇچىتەك ئاقارغان، چىرايى يادىڭغۇ، ئاتمىش ياشلاردىن هالقىغان بىر موماي چىقتى. مومانىڭ چىرايىمۇ قىزى بىلەن ئوغلىنىڭكىگە ئوخشاش خۇش خۇي ئىدى. ئۇ گويا بىزنىڭ دەرۋازا ئالدىدا قىلىشقان پاراڭلىرىمىزنى ئاڭلىغاندەك ماڭا قاراپ سۆزلەپ كەتتى.

— يۈي ئەپەندىمۇسىز؟ نېمىشقا بىر پارچە زاكاز خەت يېزىپ خەۋەر بېرىۋەتمەيسىز؟ زېشىڭ چۈشتە تېخى، سىزنى كەلسە، ۋوگزالغا چىقىپ كۈتىۋالىمەن، دېگەنىدى، قېنى ئولتۇرۇڭ، قېنى، ئەنگۈك ئىبادەتخانىسى بۇيەردىن ئون نەچچە قەدەم نېرىسىدا، مەن ئۇنى چاقىرىپ كېلەي. ئۇكىلگىنىڭىزنى ئاڭلىسا قالتىس خۇش بولۇپ كېتىدۇ، — ئۇشۇنداق دەپ قىزىنى چاي دەملەشكە بۇيرۇدى. ئۆزى زېشىڭنى چاقىرغىلى دەرۋازىدىن چىقىپ پەلەمپەيي بىلەن

چۈشۈپ كەتتى، موماي ناھايىتى سىلىق ماڭاتتى.

— ئاپاڭلار بەك تېتىككەن.

— ھەئە، ئاپام بەك تېتىك. قېنى ئولتۇرۇڭ، مەن چاي دەملەپ چىقاي.

ئۇچاي دەملىگىلى ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. مەن مېھمانخانىدا يالغۇز قالدىم، مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئەترابىنى زەن قويۇپ كۆزەتتىم. زېشكىلارنىڭ ئۆيى ئۇچ ئېغىزلىق ئىكەن، يان تەرەپتىكى دەھلىز كەينىدىكى ئىككى قەۋەتلىك ئۆيگە تۇتىشىدىكەن. ئۆينىڭ ئالدىدىن دەرۋازىنىڭ ئالدىدىكى پەلەمپەيگىچە بولغان ئارىلىقتىكى چوڭ بىر پارچە بوش يەرگە مېھمانخانا ياكى ئىككى قەۋەتلىك ئۆي چۈشىدىكەن. مۇشۇ بوش يەردىن ئۆتۈپ، دەرۋازا ئالدىدىكى پەلەمپەيدىن يەنە ئىككى باسقۇچ پەسكە چۈشكەندە، ئاندىن كەنت يولىغا چىققىلى بولىدىكەن. كەنت يولىنىڭ ئۇ تەرىپىدە — پەستە باشقىلارنىڭ بىر قاتار ئۆيلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لېكىن بۇ ئۆيلەر بىر قەۋەت بولغاچقا، ۋېن زېشكىلارنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىنى توسۇيالمايتتى. ۋېن زېشكىلارنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى ئاشۇ بوش يەردە تۇرۇپ تاغنىڭ ئالدى - كەينىدىكى مەنزىرىلەرنى ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى. ئۆينىڭ ئالدى - كەينىدە، تاغنىڭ يان باغرىلىرىدا ئىسمى نامەلۇم ھەرخىل دەل - دەرەخلەر ئۆسكەنىدى. ئارىسىدا شېخى بىلەن يوپۇرمىقىنىڭ ئارىسى كېپەككە ئوخشاش سېرىق چېكىتلىك، يوپۇرماقلىرى قىسقا ھەم تار كەلگەن ئىككى - ئۈچ تۈپ كەرىكىدان گۈلى دەرىخىمۇ بارئىدى. تاغنىڭ قاپ بېلىدىكى راۋاقتا تۇرغان چاغدا بۇرنۇمغا ئۇرۇلغان خۇش پۇراق

ئەسلى مۇشۇ يەردىن تارقالغانىكەن. كۈن پۈتۈنلەي ئول-تۇرۇپ كەتتى. ھال رەڭ كۈن نۇرلىرىنىڭ ئورنىنى سۇزۇك نۇرلار ئالدى. تاغ باغرىدىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ ئۇچ-لىرى كەچكى تۇتەككە پۈركەنگەنىدى. تاغ جىمجىتلىقتا غەمكىن ياتاتتى. تاغنىڭ ئېتىكىدىكى بالىلارنىڭ ۋارقىرغان ئاۋازلىرى ئېنىق ئاڭلىناتتى. مەن ئىشىك ئالدىدىكى بوش يەردە بىرەدەم تۇرۇپ، قولۇمنى كەينىمگە قىلغىنىمچە يەنە ۋېن جەمەتىنىڭ مېھمانخانىسىغا كىردىم. تۆت تامدىكى ھۆ-سن خەت بىلەن رەسىملەرنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز زېھىنىڭ خېتىدە دېگەن گەپلىرىنى ئەسلىدىم. تامدىكى بىر - بىرسىدىن نەپىس بۇنەرسىلەر كۆزنىڭ يېغىنى يەيتتى. زېھىنىڭ مېھمانخانىسى سەھرالىقلارنىڭ مېھمانخانىلىرى-دەك چاكىنا ئەمەس ئىدى. بولۇپمۇ چېن خاۋنىڭ يازغان «ئەمەلدارلىقتىن قول ئۈزۈپ يۇرتىغا قايتىش» دېگەن بىر يۇرۇش ھۆسن خەتلىرى رېڭىنىڭ ئوچۇقلۇقى، خەتلىرىنىڭ كۆركەملىكى بىلەن دۇڭ شياڭگۇاڭنىڭ ھۆسن خەتلىرىگە سەل ئوخشىشىپ، ماڭا تولىمۇ نەپىس تۇيۇلۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن قىزىقىپ كۆرۈپ كەتتىم. ۋېن جەمەتىنىڭ ئەۋلادتىن ئەۋلاد ئوقۇمۇشلۇق ئۆتكەنلىكىنى مۇشۇنىڭدىن كۆرۈۋالغان-لى بولاتتى. مەن ھۆسن خەت، رەسىملەرنى تېخى تولۇق كۆرۈپ بولا - بولمايلا، بىرسىنىڭ خىلى يېراقتىن كې-لىۋاتقىنىنى ئاڭلىدىم:

— لاۋيۇي! لاۋيۇي! ئەجەب تېزكەپسىز! — دەپ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ۋېن زېھىنىڭ مەكتەپتىن يۇگۇرگەن پېتى كەلگەنىدى. ئادەتتە تەمكىن يۇرىدىغان زېھىنىڭ شۇتاپتا ئاز - تولا

هایاجانلانغاندەك قىلاتتى. ئۇ مېھمانخانىغا كىرىپلا قولۇمغا ئېسىلىدى، ھاسىراپ كەتكەچكە، نەچچە مىنۇتقىچە ئاغزى گەپكە كەلمىدى. كەينىدىن زېشكنىڭ ئاپىسى كىرىدۇدى، ئۇچمىزتەڭلا كۇلۇشۇپ كەتتۇق. بۇچاغدا سىڭلىسى چاي دەملەپ، قىزىل پەتنۇستا ئۇچ پىيالە چاي ئاچىقىپ جوزىغا قويدى.

— قاراڭ، بۇ بالىنىڭ قىلغان ئىشىغا، سىزنىڭ كەلگىنىڭىزنى دېۋىدىم، ئۇ خۇددى مايمۇندەك سەكرەپ، يۇگۇرگەن پېتى يېتىپ كەلدى، — دېدى ئاپىسى ماڭا كۇلۈگىنىچە.

— لاۋۇېن! سىزنى كېسەل دېسەم، قىلچە ئۆزگەرمەي يەنىلا شۇ پېتى تۇرۇپسىز، ئىككىمىزنى سېلىشتۇرۇپ باقساڭ، سىزدىن مەن قېرىپ كەتكەندەك قىلامدىمەن، نېمە؟ — مەن كۇلۇپ تۇرۇپ شۇنداق دەپ، گېپىمنى تەستىقلاتماقچى بولغاندەك سىڭلىسىغا قارىدىم. سىڭلىسى بىزنىڭ كۇلكە - چاقچاقلىرىمىزنى ئاڭلاپ، گەپ قىلماي، كۇلۇپ تۇراتتى. زېشىڭ ئاپىسىنى كۆرسىتىپ گېپىنى داۋام قىلدى:

— چۇنكى ئاپىمىز يېنىمىزدا، شۇڭا مەن قېرىشقا پېتىنالمىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە كېلىننى ئۆيگە ئەكەلمەي تۇرۇپ قېرىپ كەتسەم، بويتاق ئۆتۈپ كېتىدىغان گەپ. بۇنىڭدا قانداق بولىدۇ!

زېشىڭنىڭ بۇ گېپىدىن يەنە قاقاقلاپ كۇلۇشۇپ كەتتۇق، مومايىنىڭ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كېتىۋاتقىنىنى دېدى. زېشىڭ سىڭلىسىنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ قويۇش كېرەكلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ:

— بۇمېنىڭ سىڭلىم بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى سىز

بەلكىم بىلمىدىغانسىز؟ مەن خەتتە تەپسىلىي يازغان، — دېدى.

— بىزنى تونۇشتۇرۇپ قويمەن، دەپ ئاۋارە بولماڭ، مەن بۇيەرگە كېلىپ ئەڭ ئاۋۋال سىڭلىڭىز بىلەن كۆرۈشتۇم.

— ئو، مۇنداق دەڭ! لېكىن، يۇي ئەپەندى مەندىن چوڭمۇ، كىچىكمۇ؟

سىڭلىسى بۇگەپنى ئاڭلاپ قىزىرىپ كەتتى. قىزىنىڭ تەڭلىكتە ئالغانلىقىنى كۆرگەن موماي كۇلكىسىنى توختىتىپ، مەندىن:

— يۇي ئەپەندى، زېبىنىڭ ئىككىلار تەڭغۇ دەيمەن؟ — دەپ سورىدى.

— نەدىكىنى، مەن ئۇنىڭدىن جىق چوڭ.

— ئاپا، سىزنىڭچە مەن قېرىمۇ، ئۇمۇ؟ — دەپ زېبىنىڭ گەپنى ئەپقاچتى. موماي ماڭا تازا بىر سىنچىلاپ قارىۋېتىپ:

— يۇي ئەپەندىنىڭ چىرايىدىن ئېغىر - بېسىق ۋەتەمكىنلىكى، ساڭا ئوخشاش يەڭگىلتەك ئەمەسلىكى چىقىپ تۇرىدۇ! — دېدى زېبىنىڭغا كايىپ.

موماي شۇنداق دەپ جوزىغا بېرىپ ماڭا بىر پىيالە چاي تۇتتى. مەن چاينى قولۇمغا ئېلىپ ئوتلىدىم. چاي ىدىن ئادەمنى مەست قىلىدىغان گۈيخۇا گۈلىنىڭ پۇرىقى دىماغىمغا ئۇرۇلدى. چىننىڭ ياپقۇچىنى كۆتۈرۈپ، ئېگىشكەن پېتى چايغا قارىدىم. ياپيېشىل چاينىڭ ئۈستىدە دەرۋەقە گۈيخۇا گۈلىنىڭ ساپسېرىق بەرگىلىرى تۇراتتى. زېبىنىڭ مېنىڭ چايغا قاراۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ، چايىدىن ئۆزىمۇ بىر يۇتۇم ئوتلاپ:

— بۇ چاينى ئۆزىمىز ياسىغان، تەمى قانداقراقكەن؟ — دەپ سورىدى مەندىن.

— چايغا قاراۋاتقىنىم يوق، دىمىغىمغا ئۇرۇلغان گۈيخوا گۈلىنىڭ پۇرىقىدىن ھەقىقەتەن مەست بولۇپ كەتتىم.

— گۈيخوا گۈلىنىڭ پۇرىقىدىن؟ بۇ چايىدىكسى دەسلەپ ئېچىلغان گۈيخوا گۈلى. كېچىكسپ ئېچىلغان ھازىرقى گۈيخوا گۈلىنىڭ پۇرىقى تېخىمۇ پەيزى! كېچىكسپ ئېچىلغان بولغاچقا ئۇزۇنغىچە پۇرىقىدىن كەتمەيدۇ.

— راست، راست، يولدا كېلىۋاتىپ، گۈيخوا گۈلى بىلەن مەشھۇر بولغان مەنجۇلۇگىدا بۇرنۇمغا گۈيخوا گۈلىنىڭ خۇش پۇرىقى پۇرىمىدى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى دەرەخلەردە گۈيخوا گۈللىرىنىڭ سۇس يېشىل پايىسىنى كۆردۇم. بۇ-يەرگە كېلىۋىدىم، خۇددى چۈشۈمدىكىدەك بۇرنۇمغا ساپلا گۈيخوا گۈلىنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى پۇراۋاتىدۇ. لاۋۇبن، سىز بەلكىم بۇ خۇش پۇراقنا كۆنۈپ قالدىڭىز، شۇڭا سىزگە تەسىر قىلماس؟ مەن ... مەن ...

مەن شۇنداق دەۋىتىپ ئىختىيارسىز كۈلۈپ كەتتىم. زېشىك:

— نېمە بولدىڭىز؟ نېمە بولدىڭىز؟ — دەپ سوراپ تۇرۇۋالدى.

— مەن، مەن پۇرىغانىدىن كېيىن ھېسسىياتلىنىپ كەتكەندەك بولدۇم، — دېدىم ئاخىر ئىلاج.

زېشىك بۇ گەپنى ئاڭلاپ شۇھامان قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئاپىسى بىلەن سىڭلىسى گېپىمىزنىڭ مەنىسىنى ئېنىق ئۇقالمىغان بولسىمۇ، بىزنىڭ چاقچاقلىشىۋاتقانلىقىمىزنى بىلىپ، كۈلۈمسىرەشكەن پېتى كەچلىك تاماق قىلغىلى

ئاشخانىغا ماڭدى.

ئىككىمىز مېھمانخانىدا ئېچىلىپ - يېيىلىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ چىراغ يېقىشنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇق. قىلىچ بىسىدەك كۆموش نۇر ئىشىكتىن ئۆيگە چۈشتى. زېرىك ئاينى كۆرۈپ پانارنى ئەكىرگىلى ئورنىمدىن تۇردى. مەن ئۇنىمىدىم.

— ئاينىك نۇرىدا پاراڭلاشساق ياخشى ئەمەسمۇ؟ ھېلىقى يىلى كېچىچە جىنزىتۇ باغچىسىنى ئايلاپ يۈرگىنىمىز ھېلىمۇ يادىڭىزدىمۇ؟

بۇ شۇ يىلى زېرىك ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولغان كۈز مەزگىلىدىكى ئىش ئىدى. ئۇ ئۆزىنى دەرىسكە بەك ئۇرۇۋەتكەچكە نېرۋىسى ئاجىزلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ بىر كۈنى دەرىسكە بارمىدى. ئۇنىك مېھمانخانىدا ئۆزى يالغۇز بىر كۈن ساراڭدەك يۈرۈپ، كەچلىك تاماقنىمۇ يېمىگەنلىكىنى مېھمانخانا خوجايىنى ماڭا بىرى ئارقىلىق يەتكۈزدى. مەن دەرستىن چۈشۈپ ئۇنى يىراقتىن كۆزىتىپ تۇردۇم. مېھمانخانا ھويلىسىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كەينىگە چۈشتۈم، كۆزىگە كۆرۈنمەي بىللە دېگۈدەك جىنزىتۇ باغچىسىغا كەلدىم. شۇ چاغلاردا توكيودىن جىنزىتۇ باغچىسىغا ئىككى ئاسما تراموۋاي قاتنايىتتى. ئۇ ئالدىدىكىسىگە چىقسا، مەن كەينىدىكىسىگە چىقسام، ئۇچرىشىپ قالمايتتۇق. مەن كەينىدىكى تراموۋايدىن چۈشۈپ، بېكەتتىن چىققاندا تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغاندەك ئۇنىك بىلەن سالاملاشتىم، ئۇنىك مەڭزىلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى. مەندىن كەچ بولغاندا بۇيەرگە نېمە قىلغىلى كەلگەنلىكىنى سورىدى. مەن ئۇنىڭغا، ئاينى تاماشا قىلغىلى كەلدىم، دېدىم. شۇ ئاخشىمى

مىۋە ئاساندا بۇگۈنكى ئاخشامدىكىدەك ئاي يارىدى. ئىككىلىمىز كۆلۈشۈپ كەتتۇق، ئاندىن جىنزىتۇ باغچىسىنى ئايلىنىپ يېرىم كېچە بولغاندا قايتتۇق. كېيىن ئۇ ماڭا شۇ ئاخشىمى جىنزىتۇ باغچىسىدا ئۆلۈۋالماقچى بولغانلىقىنى، ماڭا ئۇچراپ، ئىككىمىز تۇن يېرىمگىچە پاراڭلاشقاچقا، دەرد ... ئەلەملەرنىڭ يېرىمى كۆتۈرۈلۈپ كېتىپ مەن بىلەن بىللە قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئىقرار قىلغانىدى. شۇچاغدا تېخى ئۆزىنى ئۆزى مازاق قىلغاندەك «دوستۇڭ بىلەن تاڭ ئاتقۇچە مۇڭداشساڭ، دەرد ـ ئەلەم كۆڭلىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتەر» دەپ ئىككى مىسرا شېئىر ئوقۇغانىدى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي ئۇ شامالداپ ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولدى، ئۆپكە كېسىلى ساقايدى، لېكىن سىل بىلەن تېرىپ بولالمىدى.

بىز كونا ئىشلار توغرۇلۇق ئۇزۇن پاراڭلاشتۇق، پارىڭىزنىڭ تېمىسى يۆتكىلىۋېدى، مەن دەرھال ئۇنىڭ توي ئىشىنى تىلغا ئالدىم.

— توي ئىشىنى دەمسىز؟ مەن بۇنى سىزگە خەتتە دېگەن.

سۆھبەتنىڭ مەزمۇنى ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەشتىن رېئاللىققا كۆچتى. ئۇ ئاۋازى پەسلەپ ئاۋۋالقى تەمكىنلىكىگە قايتتى.

— توي قىلسامۇ، قىلمىسامۇ ماڭا بەربىر. بۇ ئىشقا ئاپام بەك كۆچەپ كەتتى. تويىنىڭ پۈتۈن تەييارلىقىنى مېنىڭ ئورنۇمدا ئاپام قىلدى. مۇشۇ يېرىم ئاي ئىچىدە ئاپام ھەركۈنى دېگۈدەك شەھەرگە چاپتى. ھەممە نەرسىنى تەييارلاپ تەقمۇتىق قىلىپ قويدى. ئەتە تاڭ ئاتسا پانۇس ئاسىمىز، چۈشتىن كېيىن قىز تەرەپتىكىلەر قىزنىڭ نەرسە-

كېرەكلىرىنى ئەكېلىدۇ. ئۆگۈنلۈككە توي. لېكىن، لاۋيۇي، بىر ئىش ــ لىيەنئېرنىڭ ئىشى ماڭا تولىمۇ ئازابلىق تۇيۇلۇۋاتىدۇ. سىڭلىمنىڭ كىچىك ئىسمى ــ لىيەنئېر. ئۇ يېقىندىن بۇيان سەل خاپا بولغاندەك يۈرىدۇ، ساددا بولغاچقا، ئاغزىدىن چىقىرالمىغىنى بىلەن مۇئامىلىسىدىن، يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىن بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن. ئۇنىڭ بىلەن بۈگۈن ئۇچراشتىڭىز، شۈڭاسىز ھېچنېمىنى ھېس قىلالمايسىز. ئۇ ناھايىتى شوخ، شوخلۇققا كەلگەندە مودېل ئىيالىلارمۇ قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ. ئۇنىڭ شوخلۇقى ساددا ۋە ساپ، مودېل ئىياللارنىڭ بولسا ياسالما ... راستىنى ئېيتقاندا، كەيپىياتىنىڭ بۇنداق بولۇشى بىر ھېسابتا چۈشىنىشلىك. گەرچە پاك ۋە مەسۇم بولغان ھالەتتىمۇ، لېكىن ئۇياغاچ ئەمەس، ئادەم. ئۇنىڭدىمۇ ھەر ھالدا ئازدۇر ـ كۆپتۇر ھېسسىيات بار. ئۇ خۇشال ـ خۇرام ئۆتۈاتقان توي مۇراسىمىنى كۆرۈپ، نېمىلا دېگەنبىلەن ئۆزىنىڭ قايغۇلۇق كەچۈرمىشلىرىنى، شۇنداقلا ئەڭ مۇھىمى، ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تالادا قالىدىغانلىقىنى، ئاپامنىڭ يېنىدا تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، بىرقېتىم ياتلىق بولغانلىقىنى، ئاكام ئۆيلەنگەندىن كېيىن ئاپامنىڭ يېنىدا تەييارنى يەپ تۇرۇشقا نېمە ھەققىم بار؟ دېگەنلەرنى ئويلىماي تۇرالمايدۇ. شۇڭا بۇتوينىڭ گېپى چىققاندا مەن ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتىم. سەن مېنىڭ سىڭلىم، قايتا ياتلىق بولسەن دېسەڭ، مەيلى. ناۋادا قايتا ياتلىق بولمايمەن، دېسەڭ، سەن مەڭگۈ مەن بىلەن بىللە تۇرسەن، مەن بىلەن ئوخشاش مىراسقا ئىگە بولسەن، ھەرگىز ئۆزىڭنى ئۆزۈك ئازابلاپ يۈرمە، دېدىم. مېنىڭ مۇشۇنداق

دەيدىغانلىقىنى ئۇ بۇرۇنلا بىلەتتى، مېنىڭ مۇجەززەمىۋ ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئايان ئىدى. ئۇ يېقىندىن بۇيان نېمىشقىدۇر سەل دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قالدى. سىزدەل ۋاقتىدا كەلدىڭىز، ئۇنىڭغا مۇشۇ توغرۇلۇق نەسىھەت قىلىپ قويسىڭىز. ئەتە ئەتىگەندە قىزنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئەكەلسە، پانۇسلارنى ئاسسا، ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ بەختسىز سەرگۈزەشتلىرىنى ئويلاپ، يالغۇز ئۆيدە ئازابلىنىپ يۈرگۈچە، ئەتە سەھەردىلا سىزگە ھەمراھ بولۇپ سىرتقا چىقىپ ئويناپ كەلسۇن، ـــ دېدى ئۇ.

ـــ ئوبدان گەپقۇ بۇ. مەن ئەتە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ بىرکۈن ئويناپمەن ئەمىسە.

ـــ بۇنداق قىلساق بولمايدۇ. ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئويناپ كېلىشەن دېسىڭىز، نېمىتىمزنى تېخىمۇ ئاشكارىلاپ قويىمىز، ئۇ بەكرەك ئازابلىنىدۇ. ئۇنىسىزگە ھەمراھ بولۇپ بارمىسا بولمايدىغاندەك گەپ قىلىڭ، بۇنىڭنى خۇددى سىز ئويلاپ تاپقاندەك، سىزگە ھەمراھ بولۇشقا مەن ۋاقىت چىقىرالمىغاندەك بىلاسۇن، شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇنى سىز بىلەن بىللە بېرىشقا ئۇندەيمىز، شۇنداللا ئۇ باشقىچە ئويدا بولمايدۇ.

ـــ بولىدۇ، بولىدۇ، شۇنداق بولسۇن، مەن ئەتە ئۇنىڭ بىلەن بىللە ۋۇيۇنشەن تېخىنى سەيلى قىلىپ كېلەي.

دەل مۇشۇ گەپنى قىلمۇاتقانىنىڭ ئۈستىگە زېشىڭنىڭ ئاپىسى مېھمانخانىنىڭ يان ئىشكىدىن كىرىپ كەلدى، ئۇ غۇۋا مېھمانخانىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانلىقىمىزنى كۆرۈپ يەنە كۈلۈپ كەتتى.

ـــ ئون نەچچە يىل كۆرۈشمەي يىغىلىپ قالغان ھە-

ساب ـ كىتابنى مۇشۇ بىر ـ ئىككى سائەت ئىچىدە قەلەم تۇگىتەلمەز دەمسىلەر؟ چىراغنىمۇ ياقماي مۇشۇنداق قىزغىن پاراڭلاشقۇدەك قانداق قىزىق گەپ ئۇ؟ زېشىك، سەن راستىنلا سارائ بوپسەن، ماڭ تۇرە، بېرىپ چىراغنى ياق.

موماي شۇنداق دېگىنىچە ئاشخانىدىن بىرقاپ سەرەڭگە ئاچىقتى. زېشىك جوزىغا ئېسىلىپ چىقىپ مېھمانخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېستىقلىق تۇرغان چىراغنى ياقاي، دەپ تۇرۇشىغا، موماي مەندىن تاماقتىن ئاۋۋال ھاراق ئىچىدىغان ـ ئىچمەيدىغانلىقىمنى سورىدى. زېشىك چىراغنى يېقىۋېتىپ:

ـ ئاپا، ئۇنى ئۆپكە كېسەل دەپ ئويلامسىز؟ يۇي ئەپەندىنىڭ ھاراق ئىچىشتە داڭقى بار، ـ دېدى ئاپىسىغا كەينىنى قىلىپ.

ـ ئەمىسە سەن چۇشۇپ كومزەكنىڭ ئاغزىنى ئاچ، بۇگۇن ئەكەلگەن ئىككى كومزەك ھاراق ئوبدانمۇ، ئوبدان ئەمەسمۇ، بىلمەيمەن، يۇي ئەپەندى تېتىپ باقسۇن.

ئاپىسى ئوغلىنىڭ بۇگېپىنى ئاڭلاپ بېشىنى كۆتۈردى. ئۇ زېشىكنى چىراغنى تېزرەك يېقىپ بولۇپ، ھاراقنىڭ ئاغزىنى ئېچىشقا بۇيرۇدى.

ـ ھېلىمۇ ھاراق بارئىكەن، يۇي ئەپەندى تېتىپ باقسا مەيلى، بۇنىڭ كارى چاغلىق، لېكىن كېلىنگە بۇنداق قىلىشلى بولمايدۇ، ـ زېشىك شۇنداق دەپ جوزىدىن سەكرەپ چۇشتى. ئاپىسى ماڭا قاراپ ئاغزىنى ئۆمچەيتكىنىچە زېشىكنى كۆرسىتىپ:

ـ قاراڭ بۇ بالىغا، ھەمىشە مۇشۇنداق قالايمىقان گەپلەرنى قىلىدۇ، ـ دېدى.

— ئۇ ئۆيلىنىدۇ، شۇڭا خۇشال، — مەنمۇ مومايغا كۆلۈپ جاۋاب بېرىپ، ۋىنجيا كەنتىنىڭ ئايدىڭ كۆزكېچىسىنى تاماشا قىلغىلى سىرتقا چىقتىم.

ئاي نۇرىغا پۈركەنگەن ۋىنجياكەنتى باشقىچە تۈسكە كىرگەنىدى. دەرەخ شاخلىرىنىڭ ئارىلىرىدىن تۆكۈلگەن تال - تال كۈمۈش نۇرلار كىنولاردىكى كۈندۈزنىڭ تەسىرىگە ئوخشايتتى. قەيەرلەرگىدۇر مۆكۈنگەن قۇرت - قوڭغۇزلارنىڭ تىنماي چىرىلداشلىرى قۇلاق سېلىپ ئاڭلىغان ئادەمگە شارقىراپ يېغىۋاتقان يامغۇرنى ئەسلىتەتتى. ھاۋا خېلى سالقىنلاپ قالغانىدى. قويۇق ئوت - چۆپلۈك تاغ ئۈستىنى نېپىز بىرقەۋەت تۇمان قاپلىغانىدى. تاغقا تېخى توك تارتىلمىغاندەك قىلاتتى. يېراق - يېقىندا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى خۇددى دېڭىز قولتۇقىدىكى بېلىقچىلارنىڭ كېمىلىرىدىكى چىراغلاردەك غۇۋا يېنىپ تۇراتتى. سۇكۈتكە چۆمگەن كۆزكېچىسى ئەل ئايىغى تىنچىغان تاغقا تىلسىمات تۈسىنى بېرىپ ئادەمدە تورقۇنچ ئارىلاش ھۇرمەت تۇيغۇسىنى ئويغىتاتتى. ئايدىڭ كېچىنى ھويلا ئالدىدا يالغۇز تۇرۇپ نەچچە مىنۇت تاماشا قىلا - قىلمايلا مېنى ئازراق سۇر باستى. مەن كەينىمگە يېنىپ مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتىم. جوزىدا ھاراق، ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان سەيلەر، چوكىلار تىزىلىپ كەتكەنىدى.

تۆتەيلەن بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېدۇق. تاماق ۋاقتىدا زېشىڭ يەنە بىر مۇنچە قىزىق گەپلەرنى قىلدى. ئۇ بايا ماڭا ئۆزىنىڭ ئىچ پۇشۇقىنى دەپ بەرگەچكە، رومكىنى قولۇمغا ئالغان ئاشۇ بىرنەچچە دەقىقە ئىچىدە سىڭلىسىغا «لەپپىدە» قاردىم. ئۇنىڭ تەبەسسۇم جىلۋە قىلغان مۇلايىم

چىرايى كۆزۈمگە ھەقىقەتەن قانداقتۇر بىر خىل مىسكىن-لىكنى ئىپادىلەۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. تاماق يەپ ناھايىتى ئۇزۇن ئولتۇردۇق. مەن كۈندۈزى جەق يول ماڭغانىدىم. پاراڭ بىلەن كۆڭلۈمنى ئاز - تولا كۆتۈرۈلۈپ قالغانىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قورسىقىمنى سەل ئاچقانىدى. شۇڭا تاماقنى ئادەتتىكىدىن بىر ھەسسە ئارتۇق يېدىم. تاماق ئاخىرلاشقاندا مەن زېيىنىغا:

— لاۋژېن، مەن ۋۇيۈنشەن تېغىغا بېرىپ باقمىغان، ئەتە مەن بىلەن بىللە بارالامسىز؟ — دېدىم.

— توي ھارپىسىدا بۇنداق ئىشلارغا يېگىتنىڭ قانداقمۇ چولىسى تېگىدۇ. قىزنى كۆچۈرۈپ كەلسۇن، ئىسرىق كۆيدۈرگىلى چىققانىدا، كېلىن بىلەن ئىككىمىز سىزنى كۆتۈرۈپ ۋۇيۈنشەن تېغىغا ئاچقساقمۇ كېچىكمەيسىز، — دەپ جاۋاب بەردى زېيىنىڭ ھەييارلىق بىلەن.

مەن يەنىلا ئۆز پىكرىمنى تەكىتلەپ،ئەتە بارمىسام زادى بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدىم.

— ئەمىسە مەيە تەييارلايلى، مەيگە چۈشۈپ بېرىڭ، ئىشقىلىپ ئەتە مەيكەشلەر كېلىدۇ، — دېدى زېيىنىڭ.

— ياق، ياق، مەن مەنزىرىلىك جايلارنى پىيادە مېڭىپ سەيلى قىلىشقا ئامراق.

— يولنى بىلەمسىز؟

— بۇ يەردىكى يالغۇز ئاياغ تاغ يوللىرىنى مەن قانداق بىلەي؟

— ئەمىسە قانداق قىلىمىز ... — زېيىنىڭ تەكلىكتە قالغانىدەك بېشىنى قاشلاپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئاردىدىن بىر-ئىككى مىنۇت ئۆتتى. ئۇ كۆزلىرىنى سىكلىسىغا تىكىپ:

— لیەن! سەن هەمراه بولۇپ بارامسەن، یا؟ سەن دېگەن ئایال باتۇر، یول مېڭىشقا چىدایسەن، یولنىمۇ ئوبدان بىلىسەن، یۇي ئەپەندىگە هەمراه بولۇپ بارساڭ، قانداق؟

سىڭلىسى ئاپىسىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى. ئاپىسى:

— بولىدۇ، لیەن، سەن یۇي ئەپەندىگە هەمراه بولۇپ بار، ئەته ئاكاڭنىڭ چولىسى تەگمەيدۇ.

مەن بۇ سىڭلىچاقنىڭ چىرايىغا قارىدىم، ئۇنىڭ چىرايىدىن ماقۇل بولغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— ۋۇيۇنشەن تېغىغا بارغۇچه خېلى ماڭىمىز، یولغا چىدىيالامسىز؟ یېرىم یولغا كەلگەندە، كۆتۈرۈۋېلىڭ دېسىڭىز، بولمايدۇ جۇمۇ، — دېدىم ئۇنىڭغا چېقىشىپ.

ئۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىچى - ئىچىدىن راهەتلىنىپ كۈلۈپ:

— هېلىغۇ ۋۇيۇنشەن تېغىكەن، لاۋدۇڭيۇ بولسىمۇ، بىر كۈندە ئىككى قېتىم بېرىپ كېلىمەن، — دېدى.

ئۇنىڭ قىيقىزىل مەڭزىگە، چوقچىيىپ چىققان كۆكسىگە، یۇمىلاق مۇرىلىرىگە قاراپ بۇگېپىنىڭ لاپ ئەمەس لىكىنى بىلمۇالغىلى بولاتتى. تاماقنى یېپ بولۇپ یەنە بىرەردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. ئەتىلىككە قىلىدىغان ئالدىراش ئىشلار بولغاچقا، هەر قايسىمىز یاتقىلى ئۆز هۇجرىلىرىمىزغا كىرىپ كەتتۇق.

تاغنىڭ ساپ هاۋالىق تاڭ سەهىرى ئاجايىپ چىرايلىق بولىدىكەن. مەن ئاخشام سەل ئارتۇق ئىچىپ قويغانلىقىم ئۈچۈن كارىۋاتقا چىقىپلا ئەتىسى ئەتىگەنگىچه ئۇيقۇنى ئۇخلاپ كېتىپتىمەن. دېرىزىنىڭ

سىرتىدا قۇشلار چۇرۇقلىشىپ كەتسە، مەن تېخى ئۇچار قۇشلار يېرىم كېچىدە ئاي نۇرىدىن ئۇركۈپ چۇرۇقلىشىپ كەتكەن چېغى دەپتىمەن. لېكىن كۆزۈمنى ئېچىپ، پاشىلىقنى قايرىدۇتىپ قارىسام، ئۆي ۋە تالاسالقىن تاك سەھەرنىڭ نۇرلىرىغا چۆمۈلۈپ، دېرىزىنىڭ ئۈستۈنكى بۇرجىكىدە قۇياشنىڭ ھال رەڭ نۇرلىرى ئويناپ تۇرۇپتۇ. مەن دەرھال يوتقاندىن چىقىپ، كىيىملىرىمنى كىيىپ، يۈگۈرۈپ پەسكە چۈشتۈم. ئۇلار ئانا - بالا ئۇچەيلەن بىر سائەتلىك ئىشلىرىنى پۈتتۈرۈپ، يۇز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ تەق بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇلار ئادەتتە ئەتىگەن سائەت بەش يېرىملاردا تۇرىدىكەن. كۇن چىقىشى بىلەن تەڭ ئەمگەك قىلىپ، كۇن ئولتۇرۇشى بىلەن تەڭ دەم ئالىدىغان تاغلىقلارنىڭ تۇرمۇش تەرتىپىنى كۆرۈپ ئۇلارغا بولغان ھۇرمىتىم چەكسىز ئاشتى. تۆتەيلەن بىلله ئولتۇرۇپ ناشتا قىلىدۇق. ئاندىن زېمىكنىڭ سىگلىسى ئىككىسى يول تەييارلىقىغا كىرىشتۇق. ماگىدىغان چاغدا زېمىكنىڭ ئاپىسى مېنى چاقىردى. ئۇ «شاققىدە» ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ قارا سىرلانغان بىر ھاسسىنى كۆتۈرۈپ چۈشتى، بۇنى زېمىكنىڭ كېسەل ۋاقتىدا ئىشلەتكەن، تاغ يوللىرىدا بۇھاسسا جېمىگىزغا تايانسا ئەسقاتمىدۇ، دېدى. مەن مومايىنىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت ئېيتتىم. زېمىكنىڭ سىگلىسى ئالدىدا ماگىدى، بىز دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتۇق.

سەھەر ھاۋاسى ھەقىقەتەن ساپ ئىدى. كۇن كۆتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ھال رەڭ نۇرلىرى ئۆگزىلەرگە، دەل - دەرەخلەرنىڭ ئۇچلىرىغا ۋە تاغ چوققىلىرىغىلا چۈشكەنىدى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى نازۇك ئوت - چۆپلەرنىڭ

ئۇستىدىكى شەبنەم تامچىلىرى تېخى قۇرۇپ كەتمىگەنىدى. ياپيېشىل ئوت - چوپلەرنىڭ پۇرىقى گۈيخۇا گۈللىرىنىڭ خۇش بۇي پۇرىقى بىلەن قوشۇلۇپ دىماغقا ئۇرۇلغان هامان تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان ئادەمنىمۇ ئويغىتىۋېتىدىغاندەك قىلاتتى. دەسلەپ ۋېنجيا كەنتنىڭ ئىچى بىلەن ماڭدۇق، زېشىڭنىڭ سىگلىسى يولدا ئالدىغا ئۇچرىغان قىز - چوكانلارغا قەدەمدە بىر سالام قىلىپ ماڭدى. بەزىلىرى بىلەن بىرەر - يېرىمدەم توختاپ پاراڭلىشاتتى. كەنتنىڭ ئەڭ چېتىدىكى ئۆيدىن ئۆتۈپ، سايغا كىرىدىغان ئېغىزغا كەلگەندە ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۆزۈلدى، ئالدىمىزدا باشقا بىرمەنزىرە ئايان بولدى، ئالدى تەرىپىمىزدە ئېگىز - پەس تۆپىلىكلەر بىلەن توغرىسىغا ۋە ئۇزۇنىسىغا سېلىنغان داچىلار كۆرۈندى. بىز توختاپ كەينىمىزگە ئۆرۈلۈپ شەرق تەرەپكە قارىدۇق، كۆل خوددى هوردالغان ئەينەكتەك غۇۋا كۆرۈنەتتى. ئىككى تەرىپىمىزدە ئىككى تاغ، بىز جىرانىڭ ئۇستىدە تۇرۇپ يىراق - يىراقلارغا قارىدۇق. كۆل يۈزىدە تېخى تولۇق تارقىلىپ كەتمىگەن تۇمانلار ئارىسىدىن شەھەرنىڭ بىر چېتىنى ئاران ئىلغا قىلغىلى بولاتتى.

بىز ئاۋۋال غەربىي شىمال تەرەپكە، ئاندىن يەنە غەربىي جەنۇب تەرەپكە ماڭاتتۇق. تاغ باغرىدىن چۈشۈپ تاغنىڭ تەسكەي تەرىپىگە ئۆتتۇق. پۈتۈن بىر كۈن بىزنىڭ ئىختىيارىمىزدا بولغاچقا، مەن كەنتتىن چىقىپلا ناھايىتى ئاستا ماڭدىم. يول بويى ئۇنى - بۇنى كۆرۈپ زادىلا تويمايىتتىم. مەيلى مەنزىرىلىك جاي بولسۇن، تاغ - دەريا بولسۇن، ئۆسۈملۈكلەر دۇنياسىدىكى گۈل - گىياھ بولسۇن، هايۋانات دۇنياسىدىكى قۇرت - قوڭغۇز بولسۇن

ياكى ئۇچار قۇش بولسۇن، زېمىنىڭ سىڭلىسىدىن ئۇجۇر - بۇجۇرىگىچە سورايتتىم. قىزىق، كىچىكىدە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تۆتىنچى يىللىقىدا ئوقۇغان بىر ئايالنىڭ بۇنى ماڭا ئۆزى دەپ بەرگەن — بىلمەيدىغان نەرسىسى يوق ئىكەن. كۆل ئەتراپىدىكى ئاسارئەتىقە، بۇتخانا - راۋاقلار بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا شىخو كۆلىنىڭ ئەتراپىدا تۇغۇلۇپ، ئۆسكەنلەرنىڭ تېگى - تەكتىنىمۇ ئاساسەن دەپ بېرەلەيدىكەن. ئۇنىڭ شىخۇ كۆلىنىڭ دائىرىسى ئىچىدىكى تۇرلۇك ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر توغرىسىدىكى بىلىمى ھەيران قالدۇردى. مەيلى كىچىك ئۇچار قوش، مەيلى قۇرت - قوڭغۇز، بىرەرتال گىياھ ياكى بىرەرتۇپ دەرەخ بولسۇن، ھەممىسىنى ئىسىملىرىدىن تارتىپ بىلىدىكەن. قاچان بالاپان چىقىرىدۇ، قاچان كۆچىدۇ، قاچان سايرايدۇ، قاچان قاسىراق تاشلايدۇ ياكى قاچان چېچەكلەيدۇ، قاچان مېۋىگە كىرىدۇ، چېچىكىنىڭ رەڭگى قانداق، مېۋىسىنىڭ تەمى قانداق بولىدۇ قاتارلىقلارنى ناھايىتى قىزىقارلىق قىلىپ تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىدى، مەن خۇددى گ. ۋىت يازغان «سىلبورنىڭ تەبىئەت تارىخى» نى ئوقۇغاندەك بولدۇم. لېكىن ۋىت كىتابىدا زېمىنىڭ سىڭلىسىدەك ئۇنداق تەبىئىي، ئۇنداق تەسىرلىك بايان قىلمىغانىدى. ئۇنىڭ سالماق ۋە سۈزۈك ئاھاڭىنى ئاڭلىسا، گىلاستەك تەبىئىي قېپقىزىل لەۋلىرىنى، ئۆزىگە خوپمۇ ياراشقان تەبەسسۇمنى كۆرسە، زىيالىيلار تۇرماق باشقا ھەر قانداق ئادەمنىڭ مەستلىكى كېلەتتى. ئۇنىڭ بايانىغا ئۆزىنىڭ گۈزەللىكى سىڭمپ كەتكەنىدى. ئىككىيلەن ھاۋا توغرۇلۇق پاراڭلىشىپ ئاستا ماڭدۇق. بىر سائەت ماڭا -

ماكىمايلا خۇددى ياشلىقىمغا يېڭىباشتىن قايتقاندەك ئۇنىڭغا پۈتۈنلەي مەپتۇن بولۇپ قالغانلىقىمنى ئۆزۈمۇ سەزمەي قاپتىمەن.

ئۇھەقىقەتەن تولۇق يېتىلگەنىدى. ئۇچىسىغا سەھرالىق تىككۈچى تىككەن كېلەڭسىز چىپاۋ كىيىپ، بىر - ئىككى قەدەم ئالدىمدا كېتىۋاتقان بولسىمۇ، يېتىلگەن ساغرىسى، ئىنچىكە بېلى، قىيپاش، يۇمىلاق كەلگەن بوينى مەندە باشقىچە تۇيغۇ قوزغايتتى. ئۇنىڭ يۇمىلاق ھەم يۇمشاق مۇرىلىرىگە قاراپ تويمايتتىم. ئۇدۇل تۇرۇپ سۆزلەشكەندە، بۇلاقتەك كۆزلىرىنى، ئىلمپىتەك تۇپتۇز بۇرنىنى، قىزىلى‌قىزىل، ئېقى ئاق مەڭزىلىرىنى، تېز - تېز نەپەس ئالغاچقا، دەم پەسىيىپ - دەم كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان ئېگىز، تولغان كۆكسىنى كۆرۈپ ئۆزۈمنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالاتتىم. ئاپئاق ھەم يۇمىلاق پېشانىسىگە، قىسقاھەم تولغان بوينىغا مۇنداقلا چۈشۈرۈۋالغان قاپقارا چاچلىرى بىر قاراشتىلا ئادەمنى ھاياجانغا سالاتتى. قىسقىسى، مەن ئاخشام ئۇنىڭ تېنىنىڭ ساغلام ۋە گۈزەللىكىنىڭ تەبىئىي ئىكەنلىكىنى تولۇق بايقىيالمىغانىكەنمەن، بۈگۈنكى بۇتاغ سەيلىسى ئارقىلىق راۋۇرۇس بايقىدىم. گەپ - سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ زېھنىڭ ئېيتقاندەك شوخ، سادداىقى چىقىپ تۇراتتى. مەسىلەن، ئۇنىڭدىن، بۈيىل نەچچىگە كىرىدىڭىز؟ دەپ سورىدىم، ئۇ، يىگىرمە سەككىزگە كىردىم، دېدى. يىگىرمە سەككىزگە كىرگەندەك قىلمايسىز، مەن تېخى سىزنى يىگىرمە ئۈچ - يىگىرمە تۆت ياشلاردا بار، دەپ ئويلاپتىمەن، دېدىم. ئۇ، ئايالار تۇغمىسا ئاسان قېرىمايدۇ، دېدى. مەن يەنە ئۇنىڭدىن، ئاكىڭىزنىڭ توي ئىشىغا قانداقراق ئويدا

بولۇۋاتسىز؟ دەپ سورىدىم. ئۇ، ھېچقانداق ئويدا بولۇۋاتقىنىم يوق، بىراق بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئاپامنىڭ قېشىدا تۇرسام، ئاكام بىلەن يەڭگەمنىڭ ئالدىدا سەت بولىدۇ، دېدى. مەن ئۇنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن دېگەن گەپلىرىنى خېلى جىق ئاڭلىدىم. ئۇ مۇشۇ ساددا مىجەزى بىلەن خوددى زېھنىڭ ئېيتقاندەك كىچىك بالىنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشايتتى.

بىزشىر چوققىسىنىڭ يانباغرىدىكى تۇزلاڭ يەرگە چىقتۇق. مەن ئۇنىڭدىن چاينىك قانداق ئۆستۇرۇلىدىغانلىقى، قانداق ئۇزۇپ، قانداق قۇرۇتۇلىدىغانلىقى، شۇمەزگىللەردە تاغلىقلارنىڭ قانداق جىددىي بولۇپ كېتىدىغانلىقى توغرۇلۇق قىزىق گەپلەرنى ئاڭلىدىم. يول بويىدىكى يوغان قورام تاشتا ئولتۇردۇق. تىنىق ئاسمان ئاستىدا خاڭجۇ شەھىرى، يىراق - يېقىندىكى كۆل ۋە تاغلار كۆز نۇرىغا پۈركىنىپ ياتاتتى. مەن كۆزلىرىمنى ئاسمانىنىڭ بىر بۇرجىكىگە تىكىپ، ئۇنىڭدىمەي ئولتۇردۇم. گېرمانىيىلىك يازغۇچى جىنسونىنىڭ «ياۋا شەپەق گۈلى ئېرىكا» دېگەن ئەسىرىنى ئەسلىدىم. كېيىن ئەنگلىيىلىك يازغۇچى خارسون مۇشۇ ئەسەرگە تەقلىد قىلىپ «يېشىل سايە» دېگەن ئەسەرنى يازغانىدى. ھەرئىككىلا ئەسەردە دالىدا چوڭ بولغان ناھايىتى ئوماق، ساددا بىرقىز تەسۋىرلىنىدۇ، لېكىن باش قەھرىمان قىزنىڭ تەقدىرى ئاخىرىدا ئانچە ياخشى بولمايدۇ. مەن خىيالغا بېرىلىپ، سۈكۈتتە بىر ھازا ئولتۇرۇپ كەتتىم. ئۇكەينىمدىن قولىنى ناھايىتى تەبئىي ھالدا مۇرەمگە قويدى.

— گەپمۇ قىلماستىن نېمىنى ئويلاپ ئولتۇرىسىز؟ —

دېدى ئۇ.

مەن ئۇنىڭ سېمىز قولىنى تۇتۇپ، كۈلۈمسىرىگەنسىمچە، كەينىمگە بۇرۇلدۇم، ئۇنىڭ بۇلاقتەك كۆزلىرى ماڭا تىكىلىپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭغا ئۇنسىز، بىرمىنۇتچە قارىدىم. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە، چىرايىدا نە خىجىللىقتىن، نە ھايا-جاندىن قىلچە ئەسەر يوق ئىدى. كۈلۈمسىرەشلىرىمۇ ئاۋۋالقىدەكلا بىغۇبارئىدى. ئۇ مېنىڭ غەلىتە تۇرقۇمنى كۆرۈپ سەل تۇرۇۋالدى - دە:

— زادى نېمىنى ئويلاۋاتىسىز؟ — دەپ يېنىشلاپ سورىدى.

ئۇنىڭ بۇ سوئالى مېنى تەڭلىككە سېلىپ قويدى، مەڭزىلىرىم شۇئان يېنىشقا باشلىدى. مەن ئاۋۋال قولىنى قويۇۋېتىپ قورۇق يۆتەلدىم، ئاخىر غەيرەتكە كېلىپ:

— مەن ... مەن سىز توغرۇلۇق ئويلاۋاتىمەن، — دېدىم.

— بۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ ئۈلار بىلەن قانداق بىرگە ئۆتىدىغانلىقىمنى ئويلاۋاتامسىز؟ — ئۇ خىيالىدا، مېنىڭ غېمىمنى يەۋېتىپتۇ، دەپ ئويلىغاندەك، مەندىن ناھايىتى سەمىمىي ۋە تەبىئىي ھالدا يانداۋرۇپ سورىدى. مەن نائىلاج بېشىمنى نەچچە رەت لىڭشىتتىم. لېكىن كۆزلىرىم ئېچىشقاندەك بولۇپ كەتتى.

— توۋا، مەن ھېچقانداق ئازابنى خىيالىغىمۇ ئەكەلمەي يۈرسەم، نېمىشقا، سىزمەن ئۇچۇن ياش تۆكسىز؟ — ئۇھەيران بولغاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ مەندىن سورىدى. مەنمۇتەڭلا ئورنۇمدىن تۇردۇم. ئورنۇمدىن تۇرۇۋېتىپ يېشىمنى ئېرتىۋەتتىم. كۆڭلۈم «پاللىدە» يورۇپ كەتتى، روھىم-

مۇ پاكلاندى. جەنۇبقا مېڭىپ ئاستا ـ ئاستا چوققىغا قاراپ ئۆرلىگەندە، ئۇنىڭغا بايا ئويلىغانلىرىمنى بىرنى قالدۇرماي دېدىم، هېلىقى ئىككى ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى دەپ بەردىم. بولمىغۇر خىيالىلاردا بولغانلىقىمنى ئاشكارە لىدىم. مېنى ئەسكى كويلارغا سالغان بايىقى هېسسىياتىمنى قاتتىق سۆكۈپ ئاخىرىدا شۇنداق دېدىم:

ــ سۈتتەك ئاق، ساددا بىر بالىنىڭ پاكلىقىنى بۇلغاش كەچۈرگۈسىز جىنايەت. يامان نىيەت مېنى بايا مۇشۇنداق جىنايەتلىك يولغا باشلىغىلى تاس قالدى. هېلىمۇ ياخشى، سىزنىڭ ئېگىز تاغلاردىكى كۆمۈش قاردەك تازا يۈرىكىڭىز مېنى بۇ خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. شۇڭا سىز جازا تەرىقىسىدە ماڭا ئۆلۈم هۆكۈم قىلسىڭىزمۇ مەن قىلچە پۇشايمان قىلمايمەن. سىز مېنى شۇنداق پەسكەش، پەقەتلا تۈزەلمەيدىغان ئادەم دەپ بىلسىڭىز، كەچتە قايتا قاندا مۇشۇ قىلمىشلىرىمنى ئاكىڭىز، ئاپىڭىزنىڭ ئالدىدا دەڭ. ياق، بۇ ئۇنىڭ سەۋەنلىكى، ئۇ ئەمدى هەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ، دېسىڭىز، مېنىڭ قەسىمىمگە ئىشىنەڭ، بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئاكام، دەپ بىلىڭ، ناۋادا ئالدىراش، چامىڭىز يەتمەيدىغان قىيىن ئىشلىرىڭىز بولسا، مەن جانىپدالىق بىلەن ئورۇندايمەن.

مەن گۇناهىمغا توۋا قىلدىم، باشتا ئاستا ماڭدۇق، كېيىن يول بويىدا ئولتۇردۇق. سۆزۈمنىڭ ئاخىرىدا ئۇ كىچىك بالىدەك تىترەپ، قوللىرىمنى تۇتتى ـ دە، ئۆزىنى قوينۇمغا ئېتىپ ئېسىدەپ يىغلاپ كەتتى. مەن يانچۇقۇمدىن قول ياغلىقىمنى چىقىرىپ ئۇنىڭ ياشلىرىنى ئېرتتىم، پېشانىسىگە ئاستا سۆيۈپ قويدۇم. ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزگە

مىزگە يېپىشىپ خېلى بىر چاغقىچە ئۇنىدىمەي ئولتۇردۇق. مەن ئېگىشىپ ئۇنىڭدىن، دېگەن گەپلىرىنىڭ مەنىسىنى چۈشەندىڭىزمۇ؟ دەپ سورىدىم. ئۇ يەرگە قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى.

— سىزگە ئاكا بولغانلىقىمنى ئېتىراپ قىلامسىز؟ — دەپ سورىدىم تەكىتلەپ.

ئۇ كۆزلىرىنى يەردىن ئالماي بېشىنى يەنە نەچچە رەت لىڭشىتىپ قويدى. مەن ئۇنى قۇچىقىمدىن بوشىتىپ بېشىنى تۇتۇپ چىرايىغا قارىدىم. ئۇنىڭ ياش لىغىرلاپ تۇرغان كۆزلىرىدە خۇشاللىق پارلىغاندى. مەن ئۇنى تارتتىم. ئىككىمىز تەڭلا ئورۇنلىرىمىزدىن تۇردۇق.

— بىز شۇقارارغا كەلدۇق. ئىككىمىز مەڭگۈ ئەڭ يېقىن، ئەڭ پاك ئاكا ـ سىڭىل بولىمىز. ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپ قالدى. چاققانراق مېڭىپ، چۈشلۈك تاماقنى ۋۇيۇنـ شەن تېغىدا يەيلى.

مەن شۇنداق دېگىنىمچە ئۇنى قولتۇقلاپ يۇرۇپ كەتتىم. ئۇنىڭ ئەتىگەن يولغا چىققان چاغدىكى كەيپىياتى ئەسلىگە كەلگەنىدى. مەن بىلەن يانمۇ ـ يان مېڭىپ كېتىۋاتاتتى. ئىككىمىز گەپ ـ سۆز قىلىشماي ئون نەچچە قەدەم ماڭدۇق. مەن ئۇنىڭغا كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا قارىـ دىم. ئۇنىڭ غەم ـ ئەندىشىدىن ئەسەر يوق چىرايىدا خۇددى مۆجىزىدەك بىردىنلا كەلگۈسىگە بولغان ئۈمىد ۋە ئىشەنچىنىڭ مۇقەددەس نۇرلىرى چاقناپ كەتكەنىدى. بۇنـ داق نۇرلارنى چارەك سائەت ئىلىددا ئۇنىڭ چىرايىدا كۆرمىگەنىدىم. چىرايىغا قارىغانسېرى ئۇماڭا شۇنچە قەدىرـ لىك تۇيۇلاتتى. شۇڭا كېتىۋېتىپ ئۇنىڭغا كەينى ـ كەينـ

ددن نەچچە رەت قاراپ سالغانلىقىنى تۇيماي قالىتىمەن. قۇياش نۇرلىرىغا پۈركەنگەن ۋۇيۇنشەن تېغىدىكى ئىمارەتخانىنىڭ ئاپئاق تاملىرىغا كۈلۈپ قاراۋاتقان زېشىكىنىڭ سىكلىسى پۈتلىرىنىڭ ئالمىشىپ ئېگىز ـ پەس دەسسەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، دىققىتىمنىڭ چېچىلىپ كەتكەنلىكىنى بىلمۇالغاندەك ماڭا قارىدى، ئىككىمىزنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشتى. ئۇيغۇنە كۈلدى. قەدەملىرىنى ئاستىلىتىپ، ماڭا قاراپ ئۇيالغان هالدا:

— سىزنى نېمىدەپ ئاتايمەن؟ — دەپ سورىدى.

— زېشىكنى قانداق ئاتىسىڭىز، مېنىمۇ شۇنداق ئاتاڭ.

— ئەمىسە ... ئاكا!

«ئاكا» دېگەن بۇ سۆز ئۇنىڭ ئاغزىدىن شۇنداق تېزچىقتى. ئۇ مېنىڭ ئۇنلۇك ئاۋازدا «هە» دېگىنىمنى ئاڭلاپ «ۋاللىمدە» قىزىرىپ، قوللىرىنى كېرىپ، قاقاقلاپ كۈلگىنىچە، ئالدى تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى. يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، كەينىگە ئۆرۈلۈپ «ئاكا! ئاكا!» دەپ ئارقا ـ ئارقىدىن نەچچە رەت توۋلىدى. مەن،بولدى، يۈگۈرمەك، دەپ ۋارقىراپ، كەينىدىن يۈگۈرۈپ ئۇنىڭغا يېتىشىۋالغۇچە، ئالدىمىزدىكى يول تارىيىپ چوققىغا تاقاشقانىدى. ۋۇيۇنشەن تېغىنىڭ ئوستىگە يېقىنلىشىپ قالغاندەك قىلاتتۇق. تارچوققىدا ئۇ ئالدىدا، مەن كەينىدە ئاستاكېتىۋېتىپ ئۆزۈمنى هەقىقەتەن ئۇنىڭ ئاكىسىدەك هېس قىلدىم ۋە تولۇپ ـ تاشقان مېهىر بىلەن كۆيۈنۈپ:

— ئاۋايلاپ مېڭىڭ، يول بەك خەتەرلىكەن! — دېدىم.

بىز ۋۇيۇنشەن تېغىدىكى بايلىق مۇئەككىلى ساريىغا

يېتىپ كەلدۇق. كۈن چۈش بولغان چاغ ئىدى. بۇتخانىدىكىلەر شۇيەردە تاماق يەۋاتاتتى. بىز ئىسسىقتا يېرىم كۈن يول يۈرۈپ كالپۇكلىرىمىز قۇرغاقچىلىقتا قالغان دەل - دەرەختەك قۇرۇپ كەتكەنىدى. شۇڭا سارايغا كىرىپلا ئاۋۋال چاي، ئاندىن تاماق كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدۇق. يۈز - قوللارنى يۇيۇپ، ئىككى - ئۈچ پىيالىدىن چاي ئىچكەچ، هاردۇق ئېلىپ ئون نەچچە مىنۇت ئولتۇردۇق. هاردۇقىمىز چىقتى، بايىقى هاياجانلىرىمىزمۇ بېسىلدى. بۇچاغدا قورسىقىمىز كورىكىراشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن كۈتكۈچىلەرنى تاماقنى تېزرەك ئەكېلىشكە ئالدىراتتۇق. ئىككىنىڭ ۋۇيۇنشەن تېخىدىكى بۇ چۈشلۈك تامىقىمىز ئەنگلىيىلىك شائىر تەسەۋۋۇر قىلغان پادىشاھئالېكساندىرنىڭ كاتتا زىياپىتىنى بېسىپ چۈشەتتى. ئىشتەي بىلەن هۇزۇرلىنىپ تاماق يېيىشتە بەلكىم پادىشاھ ئالېكساندىر ماڭا يەتمەيدىغان دەيمەن.

تاماقتىن كېيىن بۇتخانىنى باشقۇرىدىغان راهىب بىزنى باشلاپ بۇتخانىنىڭ ئالدى - كەينىنى بىرقۇر ئايلاندۇردى. ۋۇيۇنشەن هەقىقەتەن ئېگىزئىدى. بىز بۇتخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى راۋاقتا تۇرۇپ دېرىزىنى ئېچىپ، شەرقىي شىمال تەرەپكە قارىدۇق. كۆلدىكى تاغلار كۆكۈچ تۇپا دۆۋىسىدەك كۆرۈنەتتى. شىخۇ كۆلىنىڭ قىزىقارلىق يېرى شۇكى، ئۇ سەھنىلەردىكى دېكوراتسىيىلەرگە قارىغاندا چىن هەم ئۇلۇغ، باشقا جايلاردىكى مەشھۇرتاغ - دەريالارغا قارىغاندا خۇددى تەشتەكتىكى مەنزىرىدەك رەتلىك هەم كىچىك. لېكىن ۋۇيۇنشەن تېخىنىڭ مەنزىرىسى پۈتۈنلەي باشقىچە. ۋۇيۇنشەن تېخى ئېگىز، شۇنداقلا چەت - ياقىغا جايلاش

قان. پۇتلىرىنىڭ ماغدۇرى يوق ئادەملەر بۇ يەرگە كېلەل-
مەيدۇ. مانا مۇشۇ ئالاھىدىلىكى ۋەجىدىن ۋۇيۇنشەن تېغى-
نىڭ مەشھۇر تاغلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا سالاھىيىتى
توشىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ياپيېشىل تاغ ـ دالىلار ئۇتتۇرى-
سىدا يىلاندەك تولغىنىپ ئېقىۋاتقان ئەزىم دەريا ـــ چېغى-
تاڭجىياڭ دەرياسىچۇ تېخى؟ شۇخۇ كۆلىنى قەپەستىكى ئاق
ئېيىقتا ئوخشاتساق، ۋۇيۇنشەن تېغى بىلەن چېغىنتاڭ-
جياڭ دەرياسى قېلىن ئورمانلىقتىكى كىيىككە ئوخ-
شايدۇ. قەپەستىكى ئاق ئېيىق قورقۇنچاق ۋە نەمجانلاردەك
تەۋەككۈلچىلىك روھى بىلەن قانائەتلىنىدۇ، قېلىن ئورمان-
لىقتىكى كىيىك ئېگىزلىكلەردىكى شىر ـ يولۋاسلاردەك
كۆچلۈك بولمىسىمۇ، ئەمما جۈشقۇن ئەركىنلىك ئۇنىڭغا
كۈچ ـ قۇدرەت ئاتا قىلىدۇ.

بىز ۋۇيۇنشەن تېغىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىن چېغىنتاڭ-
جياڭ دەرياسىدىكى كېمىلەرنى ۋە كۆكۈچ تاغلارنى كۆ-
رۈپ قايتماقچى بولدۇق. لېكىن ئاسمانغا قارىسام، كۈن
غەربكە سەل ـ پەل ئېگىلىپ يەنىلا ئۇستىمىزدە تۇراتتى.
مۇشۇ يەردىن كەينىمىزگە يانساق، ناۋادا يولدا ھايال بو-
لۇپلا قالمىساق، ئىككى سائەتكە قالماي ۋېنجيا كەنتىگە
يېتىپ باراتتۇق. بىز ئەسلىدە بىر كۈننى پىلانلاپ ئۆي-
دىن چىقىپ، مۇشۇنداق بالدۇر قايتساق، ئاران بىر كەل-
گەن ئوبدان پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويغان بولماي-
مىدۇق؟ شۇڭا ۋۇيۇنشەن تېغىنىڭ غەربىي جەنۇب بۇر-
جىكىدىكى تار يولنىڭ بويىغا كەلگەندە مەن قەدىمىنى
توختىتىپ، ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ، قىزغىن ھالدا:

ـــ لېيەن، سىزنىڭ ماڭغۇدەك ماغدۇرىڭىز بارمۇ؟ ـــ

دەپ سورىدىم،

— يەنە ئوتتۇز چاقىرىم يول بولسىمۇ مېڭمۇېرىسەن، — دېدى ئۇ.

ئۇنىڭ ئىشەنچ ۋەكەسكىنلىك چىقىپ تۇرغان بۇگىر پىدەلاپ ئۇرۇش، ماختىنىش ئالامەتلىرى يوق ئىدى. تەبىئىيلىك پەللىسىگە يەتكەنىدى. مەن ئىختىيارسىزئۇنىڭ ئېگىكىنى كۆتۈرۈپ قويدۇم. قىچقى كېلىپ كەتتىمۇ، بىلمىدىم، ئۇكىرپىدەك تۇگۈلۈپ كۈلۈپ كەتتى، ئۆزۈمۇ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتىم.

— يۇنشى ئىبادەتخانىسىغا بارايلى! مۇشۇ يول ئۇدۇل يۇنشى ئىبادەتخانىسىغا بارىدۇ. بىردەمدە يېتىپ بارىمىز، ماڭالمىسىڭىز، سىزنى مەن ھاپاش قىلىۋالاي، — دېدىم.

ئىككىسىز كۈلۈشۈپ پاراڭلىشىپ مېڭىپ، ھەش - پەش دېگۈچە يولنىڭ جىق يېرىمىنى تۇگىتىپتۇق. تاغنىڭ ئاستىدىكى بامبۇكلار بەئەينى يېشىل ئەينەككە ئوخشايتتى. غەربكە ئېگىلگەن كۈن نۇرلىرىنى مۇشۇ ئويمانلىققا چاچقانىدى. ساپ ھەم بىغۇبار ئاچ يېشىل نۇرلار خۇددى سۈپسۈزۈك سۇغا ئوخشاش ئەتراپتىكى ھاۋادا لەيلەپ يۈرەتتى. بىز يۇنشى ئىبادەتخانىسىغا بېرىپ دەم ئالدۇق. بىر پىيالە چاينى ئىچىپ بولۇشىمىزغا ئالدى تەرەپتىكى سارايدىن ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ، ئالامەت كەڭ كېيىم كىيگەن ئىككى راھىب بىزنىڭ يېنىمىزغا كىرىپ كەلدى. مېھمان كۆتىدىغان راھىب ئۇلارنى بىزگە ماختىنىپ تۇرۇپ كۆرسىتىپ:

— بۇ ئىككى راھىب بىزنىڭ باش شەيخىمىزنىڭ شاگىرتلىرى بولىدۇ، ھەر ئىككىلىسى سەكسەننىڭ قارىسىنى كۆرۈپ قالدى، شەھەردىكى مەلۇم قەسىردىن

قايتىشى، — دېدى.

شەھەردىكى ئاشۇ مەلۇم قەسىرنىڭ ئىگىسى ھەقىقەتەن بۇددا مۇخلىسلىرىغا خۇشامەت قىلىدىغانلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمىنى مەنمۇ ئاڭلىغانىدىم. لېكىن مۇشۇنداق بىر راھىب بىلەن بۇنداق چاكىنا گەپلەرتوغرۇلۇق پاراڭ-لىشىشنى بىئەپ كۆرۈپ گەپنى باشقا ياققا بۇرىدىم. ئۇنىڭدىن سارايدىكىلەر نېمىشقا غەلۋە قىلىدۇ، دەپ سورە-سام، ئۇ زاڭلىق قىلغاندەك كۆلۈپ:

— شەھەردىن چىققان مەپىكەشىلەر ھاراق پۇلى بېرىڭلار، دەپ غەلۋە قىلىمدۇ. كىرا پۇلىنى قەسىردىكىلەر بېرىۋەتكەن. نېمانداق ئۆكتەم يالاڭتۆشلەربۇ، — دېدى.

بۇ راھىبنىڭ گېپى سەل جېنىمغا تەگدى. مەن ئۇنىڭغا:

— بىزنى باشلاپ ئىبادەتخانىنىڭ ئالدى ـ كەينىنى ئايلاندۇرۇپ كېلەمسىز؟ — دەپ ئىلتىماس قىلدىم.

بىز «پادىشاھ قەبرىسى» گە ئورنىتىلغان ئابىدىگە ئويۇلغان نۇرغۇن خەتلەرنى كۆرۈپ سارايدىن چىقساق، بايىقى مەپىكەشىلەر كەتمەي پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. مەن ئىچىمدە، بىز بۇگۈن جىق يول ماڭدۇق، مۇشۇلارنىڭ مەپىسىنى ئۇقۇشۇپ، ماۋۇ راھىبقا ئۆزۈمنى بىر تونۇتۇپ قويماي، دېگەن ئويدا مەپىكەشىلەرنىڭ يېنىغا بېرىپ:

— بىز ئىككى ئادەم، ئادەم بېشىغا ئىككى كويىچەن بېرىمەن، بىزنى ۋېنجىيا كەنتىگە ئاپىرىپ قويساڭلار، قان-داق؟ — دېدىم. مەپىكەشىلەر خۇش بولۇشۇپ كەتتى. مور-فېن ئوكۇلى ئۇرغاندىن كېيىن جانلىنىپ كەتكەن ئەپيۇن-كەشىلەردەك دەرھال پوزىتسىيەسىنى ئۆزگەرتىپ روھلىنىپ كەتتى.

مېھمان كۈتىدىغان راھىب بىزنى ئىبادەتخانىنىڭ

سىرتىدىكى تۆپتۆز ئۆسكەن بامبۇكزارلىققا باشلاپ باردى. مەن ئادەملەرنىڭ بامبۇكلارغا ئويۇپ ياكى يېزىپ قالدۇرغان نام - شەرىپلىرىنى، شېئىرلارنى ئوقۇپ، ئىچىمدە سەل ئەجەبلەنىدىم. راھىبتىن، بۇ نېمە گەپ، دەپ سورىدىم. ئۇ بايىقى مەپىكەشلەردەك ھىجىيىپ، ماڭا جىقلا بىرنەرسىلەرنى دەپ كەتتى. ئۇنىڭ چۈشەندۈرۈشى ماڭا ناھايىتى قىزىق تۇيۇلغاچقا، يېنىمدىن بەش كىچىچەنىسى چىقىرىپ ئۇنىڭغا سۇندۇم.

— بىزمۇ ئىككى تال بامبۇك ئېلىپ خاتىرە ئۈچۈن ئىسىملىرىنى يېزىپ قويايلى، — دەپ يېنىمدا تۇرغان زېھنىڭنىڭ سىگىلىسىغا قارىدىم. ئۇ خۇددى يېڭى نەرسىنى سىلاشقا پېتىنالمىغان كىچىك بالىدەك كۈلۈمسىرىگىنىچە، يېقىن كېلىپ، مەندىن:

— ئىككى تال بامبۇكقا ئىسىملىرىنى قانداق يازساق بولار؟ — دەپ سورىدى.

— بىرسىگە سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى، بىرسىگە مېنىڭ ئىسمىمنى يازىمىز.

— بولمايدۇ، بولمايدۇ. ئىسىملىرىنى يېزىپ قويساق بولمايدۇ، ئايرىلىم - ئايرىلىم يازساق تېخىمۇ بولمايدۇ، — دېدى ئۇ بېشىنى چايقاپ.

— ئەمىسە نېمە يازىمىز؟

— ياخشىسى بۈگۈنكى ئىشلارنى يازايلى.

مەن بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتىم. مېھمان كۈتىدىغان ھېلىقى راھىب ئىبادەتخانىدىن موي قەلەم بىلەن دۇۋەت ئاچقىتى. مەن قاتار ئۆسكەن ئىككى تۈپ بامبۇكنى تاللاپ ھەر ئىككىسىگە ئوخشاش قىلىپ «يۇي،

ۋېن ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسىنىڭ خاتىرىسى» دەپ يازدىم. يىل، ئاي، كۈننى يېزىپ بولغاندىن كېيىن قەلەمنى قويۇپ قويدۇم. كەينىمگە ئۆرۈلۈپ زېشىڭنىڭ سىڭلىسىدىن، قانداق، بولدىمۇ؟ دەپ سورىدىم. ئۇ خۇددى خۇشاللىقى ئىچ ـ ئىچىگە سىغماي قالغاندەك كۈلۈپ، گەپ قىلماي بېشىنى لىڭشىتتى. ياپيېشىل بامبۇكزارلىقتا ئۇنىڭ غەرەزسىز سادىدىلىقى مەندە ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى.

بىز مەپىگە ئواتۇرۇپ ئاۋۇال غەربكە، ئاندىن جەنۇبقا قاراپ بامبۇكزارلىقنىڭ سايىسىدە تاغنىڭ يان باغرىنى بويلاپ ئالتە ـ يەتتە چاقىرىم ماڭدۇق. فەنجيا كەنتىدىن چىقىپ، توسمىنىڭ غەربىي بېشىغا بارىدۇق. جيۇشېكۇدىن بۇرۇلۇپ جيۇشېدىكى ئون سەككىز غارنىڭ يېنىدىكى تۆپىلىكتىن ئۆتۈپ، يېڭى مەيلىك چوققىسىغا ئۆرلىدۇق. جەنۇبىي چوققىنىڭ ئېتىكىدىكى ۋېنجيا كەنتىگە بارغاندا كۈن شىمالىي چوققا بىلەن تېمەنجۇتېغىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەنىدى. زېشىڭلارنىڭ هويلىسىغا رەڭلىك پانۇسلار ئالىلىقاچان ئېسىلغانىدى. ئۇستىدىكى بىر جۈپ چىراغنىڭ يېرىمى يېنىپ تۇگەپ قالاي دېگەندەك، قىز تەرەپتىكىلەر كېلىپ يىگىتنىڭ هۇجرىسىنى ياساپ بولغاندەك قىلاتتى. قىزىقچىلىق كۆرگىلى كەلگەنلەر مېهمانخانىدىن تاراپ كەتكەنىدى. بىز ئولتۇرغان مەپە بېرىشى بىلەن زېشىڭ ۋە زېشىڭنىڭ ئاپىسى كۈلۈپ ئالدىمىزغا چىقتى. مەن مەپىنىڭ پۇلىنى بېرىۋېتىپ، بوسۇغىدىن ئاتلىشىمغا، زېشىڭنىڭ ئاپىسى مەندىن:

ـــ سىز ئەتىگەن ئېلىپ كەتكەن هېلىقى هاسسا قېنى؟ ـــ دەپ سورىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھېلىقى ھاسسا شۇئان يادىمغا كەلدى، مەن كۈلۈپ تۇرۇپ، بېشىمنى لىڭشىتىپ، ئالدىرىماي:

— ھېلىقى، ھېلىقى ھاسسىنى ... نەزىرلىك قىلىۋېتىپتىمەن، — دېدىم.

— نەزىرلىك قىلىۋەتتىم دەمسىز؟ قانداق نەزىرلىك ئۇ؟ — زېشىك ھەيران بولغاندەك مەندىن سورىدى.

— بىزشىر چوققىسىنىك ئېتىكىدە تەڭرىگە باش ئۇرۇپ سىڭىلىڭىز ئىككىمىز ئاكا - سىڭىل بولۇشتۇق. ھېلىقى ھاسسىنى بەلكىم ھېلىقى يوغان قوراڭ تاشنىك تۈۋىدە ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايمەن.

دەل مۇشۇ چاغدا ئالدىدىراق مەپىدىن چۈشۈپ ئۇستۇنكى قەۋەتكە چىقىپ كەتكەن زېشىكنىك سىڭلىسى كېيىملىرىنى يۆتكەپ كۈلگىنىچە يېنىمىزغا كېلىدى. زېشىك گېپىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ تۇرۇپ سىڭلىسىغا سۆزلىدى:

— لېيەن، قالتىسكەنسىلەر جۇمۇ! بىزسالام بەرمەي تۇرۇپ، لاۋيۇي ئىككىڭلار شىر چوققىسىدا يەر ئىلاھىغا سالام بېرىپسىلەر. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ ھاسسامنى ئۇنتۇپ قېلىپ نەزىر قىلىۋېتىپسىلەر. ئاپا! مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ئۇلارنى جازالاش كېرەكمۇ-كېرەك ئەمەس؟

زېشىكنىك بۇ گېپىنى ئاڭلاپ ئەتراپتا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى. مەنمۇ بۇجازانى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، قىزتەرەپكە ۋەكىل بولۇپ، يىگىت تەرەپتىكىلەرنى كۈتىدىغان بولدۇم.

شۇكۇنى كەچتە زېشىكلار ئۆيىگە ئوتتۇرىدا ماڭغان ئادەمنى، شۇنىڭغا قوشۇپ يېقىن ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن تۆت - بەشنى چاقىرغانىكەن. زېشىك ئىككىمىز پەگادا

ئولتۇرۇپ شۇلارنى كۆتتۈق. ئوتتۇرىدا ماڭغان مۆتىۋەر ئادەم ئانچە بەك سېمىز بولمىسمۇ، چىراي - تۇرقىدىن دۆلەتمەن ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئىككىسىز لىپىۇلىق تولدۇرۇپ ئون سەككىز - ئون توققۇز قەدەھ ھاراقنى سوقۇشتۇرۇپ ئىچىۋەتتۈق. ھاراق مېنى سەل تۆتۈپ قويدى، كۆندۈزى يول مېڭىپ چارچاپ كەتتىم، شۇڭا شۇ ئاخشىمى ئالدىنقى كۈنى ئاخشىمىدىنمۇ بەكرەك قاتتىق ئۇخلاپ كېتىپتىمەن.

9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى رەسمىي توي كۈنى ئىدى. ھەممىمىز پۈتۈن كۈن ئالدىراش بولۇپ كەتتۇق. توي مۇراسىمى كونا - يېڭى قائىدە - يوسۇنلار بويىچە ئۆتكۈزۈلدى. ھەر ئىككى تەرەپ ئىسراپچىلىقنى يامان كۆرگەچكە، تويمۇ ھەر ھالدا ئاددىي ئۆتتى. چۈشتىن كېيىن سائەت بەشتە كېلىن كۆچۈرۈپ كېلىندى. سالامدىن كېيىن ھېلىقى ياخشىچاق ئەپەندى، كەلگەن مېھمانلارغا ۋەكالەتەن بىر نەچچە ئېغىز سۆز قىلىپ بېرىڭ دەپ تۇرۇپ لىۋالدى. مەن رەت قىلالماي، ئاۋۇال زېشىڭ بىلەن ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان چاغلاردىكى ئاغىنىدارچىلىقىمىزنى بىرقۇر سۆزلىدىم، ئاخىرىدا زېشىڭنىڭ كېچىكىپ ئېچىلىدىغان گۈيخۇا گۈلىنىڭ ئالاھىدىلىكى توغرۇلۇق دېگەن گەپلىرى ئېسىمگە كەلدى. ئۆزىنىڭ ئاشۇ گەپلىرى ئارقىلىق ئۇلارنى تەبرىكلەپ:

— زېشىڭ ئالدىنقى كۈنى ماڭا، گۈيخۇا گۈلى قانچە كېچىكسە ئېچىلسا شۇنچە ياخشى. كېچىكسە ئېچىلغاچقا، ئۇزۇنغىچە پۇرىقىدىن كەتمەيدۇ، دېگەنىدى. تويى بولۇۋاتقان يېگىت بىلەن قىزىمىزنىڭ يېشى ئادەتتىكى توي قە-

لمش يېشىدىن ئازراق ئېشىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن كېچىكىپ توي قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارتۇرمۇشنىڭ سىناق لىرىغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. كېلەر يىلى كېچىكىپ ئېچىلمىدىغان گۈيخۇا گۈلى گۈللىگەندە مەن يەنە ۋېنجيا كەنتىگە كېلىمەن. مۆلچەرىمچە، كېلەر يىلى كەلسەم، كېچىكىپ ئېچىلىدىغان ئىككى تۈپ گۈيخۇا گۈلنىڭ ئوتتۇرىسىدا بالدۇر ئېچىلىدىغان بىر تۈپ گۈيخۇا گۈلى ئۈنىدۇ. بىز ئاشۇ قۇتلۇق كۈننى كۈتەيلى. كېلەر يىلى مۇشۇ ۋاقىتتا ھەممىمىز يىغىلىپ ئۇلارنىڭ بالدۇر ئېچىلغان گۈيخۇا گۈلنىڭ خۇشاللىق شارابىنى ئىچەيلى، ــ دېدىم.

گېپىم تۈگىگەندىن كېيىن مېھمانلار دوست تارتىشىپ توي شارابى ئىچىشكە باشلىدى. يىگىتنىڭ ھۇجرىسىدا كۈلكە ـ چاقچاقلار قىزىپ كەتتى. مېھمانلار يېرىم كېچىدە تارقىلىشتى. مەن شۇكۈنى كۈندۈزى زېشىڭنىڭ سىڭلىسىنىڭ چىرايىغا پات ـ پاتلا ئوغرىلىقچە قاراپ قويياتتىم. لېكىن زېشىڭ دېگەن ھەم مەن كۆرگەن قايغۇلۇق ئالامەتلەر ئۈنىڭ چىرايىدا قىلچە ئەكس ئەتمىدى. كۈلگەن چاغلىرىدا خۇددى ئىچى ـ ئىچىدىن خۇشال بولغاندەك ناھايىتى تەبىئىي كۆلەتتى. ئۇنىڭ بۇنداق روھىي كەيپىياتىنىڭ تەسىرىنى سۆزلىمىسەممۇ بولىدۇ. توي كۈنى زېشىڭنىڭ ئاپىسىنىڭ خۇشاللىقىمۇ پەللىگە يەتكەنىدى.

تويىنى ئاددىي ئۆتكۈزۈش ھەر ئىككىلا ئائىلىنىڭ ئورتاق ئارزۇسى بولغاچقا، سالامغا بارىدىغان مۇرەككەپ ئىشلار تويىنىڭ ئەتىسى كۈندۈزى تۈگىدى. كەچتە مېھمان كۈتۈش يەنىلا مېنىڭ ۋەزىپەم ئىدى. زېشىڭ مېنىڭ ئۆزى ۋەسىگلىسى بىلەن مۇڭدىشىپ بىرنەچچە كۈن ئارتۇقراق

تۇرۇشۇمنى ئۇمىد قىلاتتى. لېكىن بىرىنچىدىن، قولۇمدا تېخى يېزىپ بولمىغان بىر پارچە ماقالە بارئىدى. بۇ يەردىنمۇ تىنچراق بىرىيەرگە بېرىپ يازماقچى ئىدىم. ئىككىنچىدىن، بۇقېتىمقى توي شارابى ئىچىش مەقسىتىمگە يەتكەنىدىم. شۇڭا تويىنىڭ ئۇچىنچى كۈنى ئەتىسى شاڭخەيگە بارىدىغان ئەتىگەنلىك تېز پويىزغا چۈشۈپ ۋېنجيا كەنتىدىن يۇرۇپ كەتمەكچى بولدۇم.

زېشىڭ ۋە ئۇنىڭ سىڭلىسى مېنى ئۇزىتىپ ۋوگزالغا باردى. پويىزنىڭ قوزغىلىش قوڭغۇرىقى چېلىنىپ، پارا-ۋوزدىن ئاپئاق ئىس كۆتۈرۈلگەندە، مەن ۋاگون دېرىزى-سىدىن قوللىرىمنى چىقىرىپ، بىر قولۇمدا زېشىڭنىڭ، يەنە بىر قولۇمدا زېشىڭنىڭ سىڭلىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، قاتتىق سىقىپ قويدۇم. گۈدۈك چېلىنىپ، پويىز ئورنىدىن ئاستا قوزغالدى. ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسى پويىز بىلەن تەڭ خېلى بىرىيەرگىچە ماڭدى. مەن بېشىمنى چىقىرىپ:

ـــ زېشىڭ! لىيەن! خەير ـ خوش! خوش! ھەممىڭلار كېـ چىكمەي ئېچىلمىغان گۈيخۇا گۈلى بولغايسىلەر! ـــ دېدىم.

پويىز ئۇزاپ كەتتى. ۋوگزال سۇپىسىدىكى كىشىلەر كېتىشتى. مەن ئاكا-سىڭىل ئىككىسىنىڭ شەرقىي ۋوگزال سۇپىسىنىڭ سىرتىدا يەنىلا ماڭا قاراپ قوللىرىنى پولاڭلـ-تىپ ئاپتاپتا تۇرغانلىقىنى كۆردۈم.

1932 ـ يىلى 10 ـ ئايدا خاڭجۇدا يېزىلدى.

كىتابخانلار دىققەت! بۇ ھېكايىدىكى پېرسونازلارنىڭ ئىش ئىزلىرى توقۇلغان. ئۇقۇشماسلىق بولۇپ قالمىسۇن. ـــ يازغۇچـ-نىڭ ئىزاھاتى.

# نەزەر بەندە

## يۇەن جۇن

### ياسىن سەيىت تەرجىمىسى

يۇەن جۇن (1900 — 1974)، تولۇق ئىسمى فېلىك يۇەن جۇن. دەسلەپكى ئىسمى فېلىك شۇلەن. خېنەن تاڭخېلىق. ئۇ بېيجىڭ قىزلار يۇقىرى سىنىپىنى مەكتىپىنى، بېيجىڭ داشۆ تەتقىقات يۇرتىنى پۈتتۈرگەن، 1923 - يىلدىن باشلاپ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشكەن، «گان خېنىم» تەخەللۇسىدا «ئىجادىيەت پەسىللىك ژۇرنىلى» بىلەن «ئىجادىيەت ھەپتىلىك گېزىتى» دە ھېكايىلەرنى ئېلان قىلغان. «جۇەن شى»، «كۆلپەتلىك مۇھەببەت» قاتارلىق ھېكايىلەر توپلىمى نەشر قىلىنغان. كېيىن ئۇزۇن يىل جۇڭگو كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىنى خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ «جۇڭگو ئەدەبىياتى قىسقىچە تارىخى» ۋە «جۇڭگو شېئىرىيىتى تارىخى» نى (لۇكەنرۇ بىلەن بىرلىشىپ) يېزىپ چىققان.

يۇەن جۇن «4 - ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە چوڭراق تەسىرگە ئىگە ئايال يازغۇچى. ئۇ مۇھەببەت تېمىسىدىكى ھېكايىلەرنى يېزىپ، فېئودالىزم

بويۇنتۇرۇقىنى بۇزۇشقا ئىنتىلگەن ياش كىتابخانىلارنىڭ قەلبىنى كۈچلۈك ئەرزىگە سالغان. لۇشۈن ئەپەندى: ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە «4 - ماي» ھەرىكىتىدىن كېيىن ئەنئەنە بىلەن قەتئىي كۈرەش قىلىش ئىرادىسىگە كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئەنئەنىگە قارشى ئوت ئېچىشقا جۈرئەت قىلالماي، ناتۇلاج قايغۇ - ھەسرەتكە چۆمۈپ، ئۇمىدسىزلىككە بېرىلىپ كەتكەن ياشلارنىڭ ھەقىقىي پورترېتى يارىتىلغان① » دېگەن.

«نەزەربەند» («جۇەن شى»گە كىرگۈزۈلگەن) يۇەن جۇننىڭ تۇنجى ئەسىرى. ئۇزۇنچە ئۇسلۇبتا يېزىلغان بۇ ئەسەردە فېئودال ئائىلىدە نەزەربەند قىلىنغان بىر قىزنىڭ كونىچە قائىدە - يوسۇنلاردىن يۈز ئۆرۈشكە بەل باغلىغانلىقى، ئەركىن مۇھەببەتكە ئىنتىلگەنلىكى تەسۋىرلىنىدۇ. قىزدا، مۇھەببەت ھەممىدىن ئەلا دەپىدىغان قاراش تېخى تولۇق پىشىپ يېتىلمىگەن. ئەمما ئۇنىڭ ئاسارەتتىن قۇتۇلۇشقا جۈرئەت قىلىدىغان روھى ۋە ھەرىكىتى، فېئودالزىمغا ۋە جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇشنى ئۆزىگە شوئار قىلغان «4 - ماي» ھەرىكىتى دەۋرىنىڭ مەھسۇلى. بۇ ئەينى چاغدا رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە روھ ئىدى. ئەسەردە پىسخىك تەسۋىرلەر ئىنچىكە يېزىلغان.

① لۇشۈن: «جۇڭگو يېڭى ئەدەبىياتىنىڭ چوڭ سىستېمىسى» ناملىق بىر يۇرۇش كىتابنىڭ ھېكايىلەر تومى ئىككىنچى قىسىمغا كىرىش سۆز.

ئەسەرنى ئوقۇغان كىتابخان كونا دۇنياغا ئۇرۇش ئېلان قىلغان قەھرىمانلىك جەددىي سوقۇشاتقان تومۇرىنى ھېس قىلالايدۇ. (خۇسۇسىيلىك)

شى جېن: شۇنداق ئەتراپلىق پىلان تۈزگەن بولساقمۇ كونا كۈچلەر تەرىپىدىن مەغلۇبىيەتكە ئۇچرايدىغانلىقىمىزنى زادىلا ئويلىماپتۇق. بىزمەنىۋى جەھەتتىن بىر جان - بەرتەن بولۇپ كەتكەنىدۇق، لېكىن ھازىر ئايرىلىپ تۇرۇپتىمىز. بۇ بىزنىڭ مۇقەددەس مۇھەببىتىمىز ئۈچۈن نېمىدېگەن ئېغىر بەختسىزلىك! سىز شۇ تاپتا بىزنىڭ بەختسىز تەقدىرىمىزگە ئېچىنىپ، ھەسرەت چېكىپ يىغلاۋاتقاندۇرسىز ياكى مېنى قوتۇلدۇرۇشنىڭ چارىسىنى قىلىۋاتىدىغاندۇرسىز. ناۋادا سىز جىگەرلىك يىگىت بولسىڭىز، ئىككىنچى يولنى تاللاڭ.

مەن ۋوگزالىدىن كېلىپلا كاتەكتىكى مۇشۇ ئۆيگە نەزەر بەندە قىلىنىدىم. ئۆيدە كارىۋات، ئۈستەل، چاي ئۈستىلى، ئورۇندۇق، قاچا - قومۇچ ۋە تەلەڭگە قاتارلىق نەرسىلەر بار. ئەمما بىرەر ۋاراق ئەسكى قەغەز ياكى مويى چۈشۈپ كەتكەن بىرەرتال سوكال قەلەمنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ. ئاخشام بىر نەۋرە سىڭلىسىغا يالۋۇرۇپ ئوغرىلىقچە نەچچە ۋاراق قەغەز بىلەن بىر تال قەلەم ئاچقتۇرۇۋالغان بولسام، زېرىكىپ ئۆلەرىكەنمەن. ئۆلگەن بولسام، قانداق ئۆلگەنلىكىمنىمۇ بىلمىگەن بولاتتىمىز.

بۈگۈن نەزەربەند قىلىنغانلىقىمنىڭ ئىككىنچى كۈنى! مەن كاتەكتىكى مۇشۇ ئۆيدە بىر كېچىنى ھۇقۇشتەك يالغۇز ئۆتكۈزدۇم. ئاكام بىلەن ئاچامنىڭ ماڭا ھېسداشلىرى

لىق قىلىپ، بۇنداق جاھىللىق قىلماسلىق توغرۇلۇق قايتا - قايتا قىلغان ئىلتىماسلىرىنى ئاپام رەت قىلمۇھتەتتى! ئاپام، ئۇلارنىڭ ئىشى ئاشنا ئوينىغانغا ئوخشاش ئىش. ئۇ مېنى شەرمەندە قىلدى، ئاتا - ئانام گۆرىدە تىك ئولتۇرۇپ مەن ئۇچۇن نومۇس قىلىپ كېتىۋاتىدۇ، سىلەر يەنە ئۇنىڭغا بولۇشساڭلار، ماڭا بۇ جاننىڭ كېرىكى يوق، دەپتۇ. شى جېن! مۇھەببەت بىزنىڭ نەزىرىمىزدە مۇقەددەس، پۇك سەك، پاك؛ ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بولسا، رەزىل، ناپاك نەرسىكەن!

ھاياتنى قۇربان قىلمۇھتكىلى بولىدۇ، ئىرادە بىلەن ئەركىنلىكنى قۇربان قىلمۇھتكىلى بولمايدۇ. ماڭا ئۆلۈمدىن ئەركىنلىك ئەۋزەل. كىشىلەر مۇھەببەت ئۇچۇن كۇرەش قىلىشنى بىلمەيدۇ، شۇڭا مەن ئارتۇق سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن. بۇ مېنىڭ خىتابىم، بۇنى سىزمۇ بۇرۇن كۆپ ئاڭلىغان. بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز مۇتلەق، چەكسىز، ناۋادا قارشىلىق قىلغۇچىلارغا بەرداشلىق بېرەلمىسەك، بىللە دېگىز كۆرگىلى بارىمىز، دېگەن گەپنى مەن تالاي قىلغان. سىز مېنىڭ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىمنى بىلىپ، ئۇ يا تەقدىرگە تەن بېرىدۇ، يا ۋەدىسىدىن يېنىۋالىدۇ، دەپ ئويلىشىگىز مۇمكىن. ھەي، مۇشۇنداق ئويلىسىگىز، پۈتۈنلەي خاتالىشىسىز.

دۇنيا ئەسلىدىمۇ چوڭ تۇرمە، يەنە كېلىپ كىشىلىك تۇرمۇش يولى تىكەنلىك. شۇنداق تۇرۇقلۇق بىز يەنە نېمىگە تارتىشىمىز! ناۋادا بىرەر كۇتۇلمىگەن ئۆزگىرىش بولسا، سىز مۇھەببەت يولىدا چوقۇم ھاياتىڭىزدىن كېچىسىز. ئۇ چاغدا مەن سىزسىز قانداق ياشايمەن! ئاپام مېنى تۇتقىلى كەلگەن چاغدا ئۆزۈمنى پويىز چاقىنىڭ ئاستىغا ئېتىپ ئۆلۈ-

ۋالمىغانلىقىمنىڭ سەۋەبى مانا مۇشۇ. قورقۇنچلۇق كۈنىڭ (مېنى مەجبۇرلاپ لېيۇ ئائىلىسىگە كېلىنلىككە تەۋتۇپ بېرىدىغان كۈن) يېتىپ كېلىشىگە يەنە ئۇچ كۈن قالدى. لېيۇمۇخەن بىزنىڭكىگە تېخى كەلمىدى. مەن بىر نەۋرە سىڭلىم بىلەن ئاچامنى ھەربىرىكەتلەندۇرۇپ قۇتۇلۇپ چىقىشنىڭ ئېپىنى قىلمۇاتىمەن. ناۋادا مۇھەببەت ئىلاھىنىڭ بىزگە رەھمى كەلسە، بېشىمىزنى ئوڭشايدۇ. بىز يا دۇنيانىڭ باشقا يەرلىرىگە ياكى بولمىسا بىر - بىرىمىزنى يوقلىشىپ باقىي ئالەمگە كېتىمىز. ئەگەر مەن ھازىر بىردىنلا ئۆلۈۋالسام، ئاپامنىڭ جەستىنى ئاپىرىپ لېيۇ ئائىلىسىنىڭ قەبرىستانلىقىغا قويۇشىدىن ئەنسىرەيمەن، شۇنداق قىلسا نېمىدېگەن شەرمەندىچىلىك!

ئاچام مېنى ئەيىبلەپ، ئاپام بىلەن كۆرۈشكىلى كەلمىسەڭ بولاتتى، يىراقتا كەتكەن بولساڭ بۇ كۈلپەتتىن قۇتۇلغان بولماسمىدىڭ، دېدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشمىدىم، شۇنداقتىمۇ مېنى مۇشۇ كۈلپەتتىن قۇتۇلدۇرۇش كويىدا باش قاتۇرۇپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى كەچۈرىمەن. لېكىن، شى جېن! ئاچامنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمەن. مەن سىزنى، شۇنداقلا ئاپامنى سۆيىمەن. دۇنيادا مەيلى يىگىت - قىز ۋە مەيلى ئانا - بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت بولسۇن، ھەممىسى ئوخشاش مۇقەددەس. ئاتمىش ياشتىن ئاشقان ئاپامنى ئالتە يىل كۆرمەي، دىدارلىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولغان تۇرۇقلۇق يەنىلا بېرىپ كۆرۈشمىسەم، ئۆزۈمنى قانداقمۇ ئادەم، دەپ سانايمەن؟ مەن بۇ قېتىم ئۆيدىكىلەرنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش مەقسىتىدە قارامايلىق قىلىپ كەلگەنىدىم. دۇنيادا پەقەت

بىرلا كىشىنى ياخشى كۆرۈش مۇمكىن، ئەمما ئۇخشاش بولمىغان قاراشلار ئوتتۇرىغا چىقسا، بۇ زىددىيەتنى ھەل قىلىش ئىمكانىيىتى بولمايدىكەن.

مەن كاتەكتەك مۇشۇ ئۆيگە نەزەربەند قىلىنغان چاغدا بەختسىز تەقدىرىم ئۈچۈن ئۆن سېلىپ يىغلىدىم، كۆز ياشلىرىم قۇرۇپ، ئاۋازىمۇ پۈتۈپ كەتتى. ئاپام بۇ-رۇن ئاجايىپ مېھرىبان ئايال ئىدى، ھازىر نېمىشقىدۇر شۇنچىلىك رەھىمسىزلىشىپ كەتتىكى، ماڭا تەسەللى بېرىش بۇياقتا تۇرسۇن، ئارىتىال ئۆيدە تۇرۇپ ئاكامغا گۇناھلىرى-مىنى سانap، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنى يولدىن چىققانلىق، دېدى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ئاچچىقىم كەلدى،ئاچ-چىقىم كەلگەنسېرى تولا يىغلاپ ھالىمدىن كەتتىم. ئاھ، شى جېن! ھەيرانمەن، ئۆيدىكى ھەممە نەرسىنىڭ قاچانلاردا بۇنـ-داق ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيمەن، بېيجىڭدىكى ۋاقـ-تىمىزدىكىگە ئوخشاش ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ! يازنىڭ تـومـۇز كۈنلىرىمىش، قويۇق نىلۇپەر يوپۇرماقلىرى ياپيېشىل گىلەمـ-دەك دەريا يۈزىنى يېپىۋالغانمىش. گۈلنىڭ قىزىللىرى بەـ-ئەينى مېنىڭ لەۋلىرىمگە ئوخشارمىش، ئاقلىرى ناھايىتى سۈزۈك كۆرۈنەرمىش. دەريا سۈيى جىمىرلاپ تۇرغان تېنىز يەرلەردە پاقىئوتى چىشلەپ يۈرگەن بېلىقلارنى كۆرگىلى بولارمىش. مەيىن شامال مەجنۇن تاللارنى يېنىك چايقاپ، يىراق - يىراقلاردىن مېۋىلەرنىڭ خۇش پۇراقلىرىنى ئەكېلىپ دەماغلارغا ئۇرارمىش. سەھەر ۋاقتىمىش، نىلۇپەرنىڭ يوپۇر-ماقلىرى، گۈل بەرگىلىرىنىڭ، سۆگەت دەرەخلىرىنىڭ ۋە يول بويىدىكى ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۈستىدە ئاندا - ساندا شەبنەم تامچىلىرى يالتىراپ تۇرارمىش، ئۇپۇققا باش قويـ-

غان ئاي نۇرىدا ئاق نىلۇپەر گۈللىرى تېخىمۇ سۈزۈكلىشىپ كەتكەنمىش. ئىككىمىز نېپىز ئاق كىيىم كىيىپ تىترەپ، قوچاقلىشىپ تاشتا ئولتۇرغۇدەكمىز. سىز بىر تال نىلۇپەر يوپۇرمىقىنى ئۈزۈپ، بېشىمغا كىيگۈزۈپ قويۇۋاتقۇدەكسىز، مەن ئۇنى دەرھال بېشىمدىن ئېلىپ، سىزنىڭ بېشىڭىزغا كىيگۈزۈپ قويايى دېيىشىمگە، سىز قولۇمنى تارتىۋېلىپ، بىر چەتكە تاشلىۋېتىپەدكسىز، مەن خاپا بولۇپ كېتىپەدكەمەن، سىز ناماقۇل بولۇپ، قوللىرىمنى چىڭ تۇتۇپ، ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەۋاتقۇدەكسىز. مەنمۇ شۇئان قۇچىقىڭىزغا كىرىپ كېتىپەدكەمەن. مۇھەببەتنىڭ شىرىنلىكىنى ھېس قىلىپ، تەبەسسۇمىڭىز گۈزەللىكىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇدەكمەن. ئۇپۇق تەرەپتىن سۈرۈلۈپ كەلگەن بۇلۇتلار قويۇقلىشىپ شارقىراپ يامغۇر يېغىپ كېتىپتۇدەك. گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىۋاتقۇدەك. سىز تۇيۇقسىز غايىب بولۇپ كېتىپتۇدەكسىز، مەن قورقىنىمدىن، مېنىڭ سۆيگۈنۈم قېنى؟ ... دەپ كۆكىكە قاراپ ۋارقىرىغۇدەكمەن. چۆچۈپ كۆزۈمنى ئاچسام، بۇ مېنىڭ بىر تۇرۇپ چۈشكە ئوخشايدىغان، بىر تۇرۇپ چۈشكە ئوخشمايدىغان خىيالىم ئىكەن. بايا تولا يىغلاپ نەرۋىلىرىم ئاجىزلىشىپ كەتكەن بولسا كېرەك. شى جېن! بىزنىڭ ئەتىر گۈللەرگە كۆمۈلگەن يوللاردا ماڭغان چاغلىرىمىز بۇنىڭدىن كۆپ ياخشى ئىدى، دۇنيادىكى ھەممە نەرسە چۈش، شۇنداقلا رېئاللىق. چۈش بىلەن رېئاللىقنىڭ نېمە پەرقى بار، بىز ھازىر چۈشلەرنى كۆرۈپ كۆرۈپ تۇرايلى!

ئايسىز كېچە، يۇلتۇزلۇق ئاسمان. ئون بىرلەردىن ئاشقاندا ئەل ئايىغى بېسىقتى، ئەتراپ جىمجىت ئىدى. يىگنە چۈشۈپ كەتسە ئاۋازىنى ئاڭلىغىلى بولاتتى. مەخ

مەلدەك قارامتۇل ئاسماندا يۇلتۇزلار چاراقلاپ چاقناپ تۇراتتى. قانداقتۇر بىر يۇلتۇزلار تۇركۈمى يوغان بىر چەمبەرنى ھاسىل قىلدى. بۇ كۆرۈنۈش ئادەمگە مياۋزۇ قىزلىرىنىڭ بويىنىدىكى چۆرىسىگە ياقۇت كۆز تۇتۇلغان چەمبەرنى ئەسلىتەتتى. مەن زادىلا ئۇخلىيالمىدىم. چاپىنىمنى يېپىنچاقلاپ دېرىزە ئالدىغا بېرىپ ئاسمانغا قارىدىم. كۆكتە يۇلتۇزلار كۆزلىرىنى قىسىشاتتى، كېچە ئېغىر جىمجىتلىق قويىنىدا ياتاتتى. ناۋادا كۆكتە ھىلال ئاي بولۇپ كەتكەن بولسا، بۇگۈنكى مۇشۇ كېچە مەنزىرىسى بۇلتۇر قىش بىز مەركىزىي باغچىدا سەيلى قىلىپ يۈرگەن ھېلىقى كېچە مەنزىرىسىگە ئوخشاپ قالمايتتىمۇ؟

مانا مۇشۇنداق كېچە قويىنىدا
قاشتەك ئەگىم ئىدى ھىلال ئاي.
توم - تاراقاي يۇلتۇزنىڭ بەرى.
قۇلاق يارغان شاۋقۇن - سۈرەنلەر
ئۆزگە يەرگە چۈشكەن مەھەللى.
مانامۇشۇنداق كېچە قويىنىدا
قولتۇقلاشقان ئىدۇق ئىككىمىز،
تۇرغانىدۇق بۇتنىڭ يېنىدا،
سەگىدىگەن ئارچا تېگىدە،
ئارچىلارنى دەسسىگەنىدۇق،
قارغىلارنى ئويغاتقانىدۇق.
يېرىلاتتى ئۆستەڭدە مۇزلار
چاراسلىشىپ تۇننىڭ ئىلكىدە.
مانا مۇشۇنداق كېچە قويىنىدا

قۇچاقلىشىپ تۇرۇپ ئىككىمىز
باشقا چاغدا ئېيتالمايدىغان
گەپ - سۆزلەرنى ئېيتىشقانىدۇق.
تاكاللىشىپ قېلىپ تۇيۇقسىز
ھەم ناماقۇل بولۇشقانىدۇق.
شۇنداق قىلىپ بىر - بىرىمىزنى
تېخىمۇ ياخشى بىلىشكەنىدۇق.
مانا مۇشۇنداق كېچە قوينىدا،
تۇنجى ئۇچرىشىشنى ئەسلىگەنىدۇق.
سۆزلە - سۆزلە
ئويلا - ئويلا
ئاخىر بىر - بىرىمىزگە قاراپ
كۈلۈشكەنىدۇق.
سۆيگۈتىلسىمنى
تۇننىڭ تىلسىمنى
مۇشۇ چاغدا بىر تۇغۇنگە تۇغۇشكەنىدۇق.

شى جېن! بۇ بىزنىڭ بۇلتۇرقى تەرجىمھالىمىز ئەمەسمۇ؟ بۇ شېئىر يېزىشنىڭ ئەڭ ياخشى پەيتى دېمىگەنمىدىڭىز؟ دوستلىرىمز مۇشۇ شېئىرنى ئوقۇپ ئىككىمىزنىڭ شېرىن تۇرمۇشىغا ھەۋەس قىلىشمىغانمىدى؟ مەن قاپقاراڭغۇ چەكسىز ئاسمانغا قاراپ بۇشېئىرنى پەس ئاۋازدا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا ئاشۇكىچىدىكى مەنزىرىلەر كۆز ئالدىمدا قايتىدىن نامايان بولدى. لېكىن ... لېكىن ئەسلەش بىلەن رېئاللىقنىڭ پەرقى ناھايىتى زور ئىكەن. كۆڭلۈم شۇنىڭ بىلەن شېرىن ھېسلارغا چۆمۈلگەنسېرى ئىچىم ئاچچىق بولۇپ ئازابلىنىپ كە-

تىدىكەنمەن. سىز مېنى قۇچاقلاپ باغرىڭىزغا باسمىغۇچە مەن تەسەللى تاپالمىغۇدەكمەن، لېكىن بۇ مۇمكىنمۇ ئاخىر!

شى جېن! يادىڭىزدىمۇ؟ بىز يۈرتداشلار جەمئىيىتىدە تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندا سىز توپ ئارىسىدىن سۈغۈرۇلۇپ چىقىپ، گەپ قىلماستىن ئاۋۋال بېرىپ باشقىلاردىن، سۇي خېنىم قايسى، دەپ سورىغانىدىڭىز. يادىڭىزدىمۇ؟ باش كۇز ئىدى، ناھايىتى سالقىن بىر ئەتىگەنلىكى ئىككىمىز ھېلىقى «جۇۋاينەمەك» ئىمتىھان بېرىۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ «سەنبىزى» باغچىسىغا بارغانىدۇق. ھايۋانات باغچىسىغا كىرىشىمىزگە بىرپەس سوغۇق شامال چىقىپ دەل - دەرەخ لەرنى شىلدىرلىتىۋەتتى. مەن بەك يېلىك كېيىنىۋالغاچقا، سىزگە چىك يېپىشىپ ماڭدىم. سىز دەسلەپ قولۇمنى تۇ- تۇشقا جۇرئەت قىلدىڭىز، «چاڭگۈەن» راۋىقىنىك يېنىدىكى دەرەخلىككە كەلگەندە سىز سول قولىڭىز بىلەن مۇرەمدىن قۇ- چاقلاپ، ئوڭ قولىڭىز بىلەن سول قولۇمنى تۇتتىڭىز، بىز ئۈياقتىن - بۇياققا ماڭدۇق. مېنى نەچچە قېتىم سۆيۈشكە تەمشىلىپ جۇرئەت قىلالمىدىڭىز. مەن ھازىر سىزگە راست- نى دەي، مەن شۇ چاغدا ئۆزىتىرنىك پۈتىغا پۈتى تېگىپ كەتسە ھاياجىنىنى باسالماي قالىدىغان رودىدەك ھاياجان لىنىپ ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويغانىدىم. يادىڭىزدىمۇ؟ سىزمېنى ياتىقىڭىزدا قۇچاقلاپ، يۈزىڭىزنى ئوڭ مەڭزىمگە ياقتىڭىز، مەن خاپا بولۇپ سىزنى تىللاپ خەت يازدىم. ناماقۇل بول- غىلى مېنى دەريا بويىغا تەكلىپ قىلدىڭىز، كۆڭلىمىزدە جىق گەپلەر بولسىمۇ، چاناقلىرىمىز لىق ياشقا تولغان ھال- دا گەپ قىلىشماستىن ئۇچراشتۇق. كېيىن سىز ناھايىتى ئەستە دۇدۇقلاپ تۇرۇپ: «سىزدىن مۇھەببەت كۈتكىلى بول-

مايدىغانلىقىنى ئېنىق بىلەتتىم. سىزنىڭ ئىشىڭىز ھەل بو-
لىدۇ، مېنىڭ ئىشىم ھەل بولمايدۇ ... مەن ياخشى كۆر-
مىگەن ئادەم ماڭا يېقىنلىشىدۇ، مەن ياخشى كۆرگەن ئا-
دەم ماڭا سەل يېقىنلاشسىلا، مېنى يولدىن چىقتى، دەيدۇ،
نېمىشقا بۇنداق دەيدۇ بىلمەيمەن؟ ...» دېدىڭىز.

مەن شۇ چاغدا ئازراق قورققان بولسامۇ، مۇھەب-
بەتكە بۇنچىلىك بېرىلىپ كەتكىنىڭىزنى كۆرۈپ قاتتىق ئەجەب-
لەندىم، مۇھەببەت تارىخىمىزنىڭ بەخت بىلەن ئاياغلاشماي
قېلىشىدىن ئەنسىرىدىم. سىزنىڭ، مېنىڭ مۇئامىلەمنى ئەدەب-
سىزلىك دەپ بىلسىڭىز، ئۆزۈمنى مۇشۇ دەرياغا ئېتىپ
ئۆلۈۋالمەن؛ بىز مەڭگۈ مۇشۇنداق ئۆتۈپ كەتسەك، بۇنىڭدىن
كېيىن گېپىڭىزنى ئاڭلاپ ئوبدان ئوقۇيمەن، دېگەن گەپلىرى-
ڭىزدىن ئېرىپ كەتكەن كۆڭلۈم باشقىلار ئۈچۈن ئۆزىنى-
قۇربان قىلىۋېتىدىغان ھېسسىيات بىلەن تولدى. مەن گو-
يا مۇقەددەس ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغاندەك سىزنىڭ تەلىپىڭىز-
گە دەرھال ماقۇل بولدۇم. يادىڭىزدىمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن
ئۇزۇن ئۆتمەي ئىككىمىز يەنە سەيلى قىلغىلى ئېرىقبويغا
باردۇق. ئادەم بارمايدىغان خالى جايىنى ئىزدەپ بارمىغان
يېرىمىز قالمىدى. ئاخىر بولماي سىز نەدىندۇر بىر قولۇاق
تېپىپ كەلدىڭىز. بىز قومۇشلۇقنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ
بىردەم قۇچاقلاشتۇق، سۆيۈشتۇق. كۆن ئولتۇراي دېگەن
چاغ ئىدى. قىپقىزىل نۇرلار قارامتۇل يېشىللىققا پۈركەن-
گەن يىراقتىكى تاغلارغا ئاجايىپ گۈزەل تۈس بەرگەنىدى.
بىنەپشە رەڭگە كىرگەن كەچكى شەپەقنىڭ ئاخىرقى نۇرلى-
رى دەل - دەرەخلەرنىڭ ئۈچلىرىدا، دەريانىڭ چەت -
چۆرىلىرىدە ئويناپتتى. چەكسىز قايغۇلۇق ۋە يۇرەكنى ئەز-

گۈدەك مۇڭلۇق گۈزەللىكنى ئۆزىدە مۇجەسسەم قىلغان كۆز مەنزىرىسى بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزگە تېخىمۇ يارقىن بەدىئىي رەڭ بەرگەنىدى. بارا - بارا قارىغۇ چۈشۈشكە باشلىدى. سۈيۈزدىكى ئۇششاق دولقۇنلارنىمۇ پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. قارەڭ ئاپئاق ئۆردەكلەرنى ئىگىلىرى ئالىلىب-ئۇرۇن ھەيدەپ كەتكەنىدى. بىز نائىلاج قۇرۇقلۇقتىن يەنە قولۇاققا چىقىپ، كەلگەن يولىمىز بويىچە كەينىمىزگە يانىدۇق. قولۇاقتا ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇدۇق. مېنىڭ گەۋدەمنىڭ يېرىمى سىزنىڭ قۇچىقىڭىزدا ئىدى. پالاقنىڭ ئاۋازىغا تەڭكەش بولۇپ شىلدىرلىغان قومۇش پۆپۆكلىرىنىڭ ئاۋازى ھەسرەتلىك تىنىقتەك ئاڭلىنىاتتى. لېكىن بىزنىڭ قەلبىمىزدىكى شادلىققا بۇ كۆڭۈلسىزلىكلەر تەسىر قىلالمايتتى. بىز بىر - بىرىمىزگە تېخىمۇ چاپلاشتۇق. مەن بەزىدە ئىستىقبالىمىزنىڭ جاپالىق بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، قۇچىقىڭىزدا يىغلىۋەتكىلى قىل قالاتتىم. سىز، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز مۇشۇنداق مۇقەددەس، پاك تۇرسا، يەنە نېمىگە ئازابلىنىسىز؟. دېدىڭىز،بىز Tolstoy، Ibsen ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بەل باغلايمىز ... دەپ تەكتىلىدىڭىز. يادىڭىزدىمۇ؟ شۇ يىلى قىشتا بىز «ۋەنشىك» باغچىسىغا بېرىپ «يەنچۈن» راۋىقىغا چىقتۇق. سىز ئالدىمدا يىغلاپ تۇرۇپ، مەن سىزدىن باشقا ھېچكىمگە ئېتىقاد قىلمايمەن ... سىز مېنىڭ تەڭرىم ... بىرگە بولساق، دېگەن تەلەپنى قويىدىڭىز. مەن سىزگە شۇنداق دېدىم: مەن بۇنىڭدىن كېيىن سىزدىن باشقا ھېچكىمنى ياخشى كۆرمەيمەن. بىز مەڭگۈ مۇشۇنداق ئۆتىمىز. شەرت - شارائىت پىشىپ يېتىلگەن چاغدا ئاندىن ... سىز مورادىڭىزغا يەتتىڭىز.

مۇلايىم تەبەسسۇم سىزنىڭ ياش يۈقى كۆزلىرىڭىزدە ئەكس ئەتتى. سىز ئاۋۋال قوللىرىڭىز بىلەن مۇرىلىرىمنى سىيلاپ، بوش ئاۋازدا، ئاچا دېدىڭىز. كەيىنىدىن يەنە، بىز... دېدىڭىز. مىنى قولۇمدىن تارتىپ قۇچىقىڭىزغا ئالىدىڭىز. مەن سىزنىڭ بوينىڭىزنى سىلىدىم. سىز بېشىڭىزنى ئەگدىڭىز، كۆزلىرىڭىز كۆكسۈمگە تىكىلدى. سىز ماڭا يىغلاپ تۇرۇپ بېشىڭىزدىن ئۆتكەن، كۆزىڭىز كۆرگەن ئىشلارنى سۆزلەپ كېلىپ، ئاخىرىدا، مەن ئېسىمنى تاپقاندىن بۇيان كۆڭلۈم خۇش بولغۇدەك بىر ئىشقا يولۇقۇپ باقماپتىمەن. پەقەت سىزدىن بىرەر قېتىمۇ كۆڭلۈم رەنجىپ باقماپتۇ ... دېدىڭىز. ئۆتمۈشنى قانداقمۇ كەينىگە قايتۇرغىلى بولسۇن! مۇھەببەت ئازاب بىلەن پەرىشانلىقنىڭ بۇلقى دېيىش كۇپايە قىلمايدۇ. ئىنسانلار تۆرەلمەستىن ئاۋۋال تەڭرى خۇش پۇراق گۇل بىلەن تەكەننى كىشىلىك تۇرمۇش يولىغا تەڭشەپ ئوخشاش چېچىۋەتكەن. تەڭرى مۇھەببەتنىڭ مېۋىسىنى بىنا قىلغاندا ئازابنىڭ شىرنىسىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن. بولدى بەس. ... شېرىن تۇرمۇشىمىزنى قانداقمۇ سۆزلەپ تۈگەتكىلى بولسۇن! ئاشۇ بەختلىك مىنۇتلارنى ئەسلەپ يۈرەك ـ باغرىم پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى، سىزنىڭ يۈرەك ـ باغرىڭىزنى پارە ـ پارە قىلىشقا قانداق چىدايسىز؟ ... سۆيۈملۈكۈم! ...

شى جېن! سىز مېنىڭ بىردىنبىر سۆيگۈنۈم! مەن ئۈچۈن قايغۇرماڭ! خاتىلىت، مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ماڭىلا تەۋە بولىدىكەن، مەن خانان سىزنىڭكى، دېگەن، مەنمۇ سىزگە شۇنداق دېيەلەيمەنكى، مېنىڭ جىسمىمدا ئاز ـ تولا سەزگۈلا بولىدىكەن، ئۇمىدىڭىزنى ھەرگىز يەردە قويمايمەن.

مەن تۇنۇگۈن گاراژلىقتا سىزگە ئىككى پارچە خەت يازدىم. بۇنىڭدىن كېيىن نەرۋام مەيلى قانچىلىك كاردىن چىقسۇن، كاتەكتەك مۇشۇ ئۆيدىكى كۈندىلىك تەسىراتىمنى يېزىشقا تىرىشىمەن. بۇنىڭ ئادەمگە پايدىسى بارىكى، ھەرگىز زىيىنى يوق. بولۇپمۇ ماڭا كۆپ پايدىلىق. چۈنكى مەن مۇشۇ ئۆمرۈمدە ناۋادا مۇشۇ قەپەستىن قۇتۇلالمىسام، ئۇدۇنياغا كېتىمەن. سىزمۇ مېنىڭ نەزەربەندە ئاستىدىكى تۇرمۇشۇمدىن خەۋەردار بولۇپ قالىسىز. سىڭلىم ماڭا مەردانىلىق بىلەن، قان ـ ياش بىلەن يېزىلغان مۇشۇخەتلەرنى كېيىنكى كۈنلەردە سىزگە كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئاھ، كۆزلىرىدىن يەنە تاراملاپ ياش قۇيۇلدى! دۇنيادا ئۆلۈش ئەركىنلىكىنىمۇ تارتىۋالىدىغان ئىشلار بولۇپ باققانمۇ؟ تۇرمۇشتا ئەڭ ئېچىنىشلىق ئىش مۇشۇ ئىكەن. مەن ھازىر ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ جازا مەيدانىغا يالاپ ئاپىرىش ئالدىدا تۇرغان مەھبۇستىنمۇ بەتتەر ئەھۋالدىمەن. چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ قاچان، قەيەردە ئۆلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئۇروق ـ تۇغقانلىرى بىلەن ئاخىرقى قېتىم بولسىمۇ دىدارلىشىۋالىدۇ. مەنچۇ، مەن سەكرات ئۇسسىتىدە ئەشەددىي دۇشمىنىمنىڭ ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرىمەن.

تۇنۇگۈن ئاخشام سىزگە ئاشۇ بىر نەچچە قۇرخەتنى يېزىپ بولۇپ، قېچىشنىڭ ئامالىنى ئويلاپ بېقىش ئۈچۈن ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ زورمۇزور كارىۋاتقا چىقتىم. بىزنىڭ بۇرۇنقى تۇرمۇشىمىز ـــ شېرىن تۇرمۇشىمىز مېنى خۇددى ماگنىتتەك يەنە ئۆزىگە تارتىۋالدى. ئاھ، ئىنسانلارنىڭ دىلى نېمىدېگەن قارا ... ھە! ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ رەزىل قاراشلىرى بىلەن باشقىلارغا باھا بېرىدىكەن. بولمىسا، بىزنىڭ مۇشۇ

ئىشىمىزنى ئاڭلىغانلا بولسا، مۇھەببىتىمىزنىڭ پاك ۋە مۇ-
قەددەس ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەي، شۇنداقلا زوقلانماي تۇرال-
مايدىغان بىرەرسى چىقماي قالمايتتى. بىر - بىرىنى ئۆل-
گۈدەك ياخشى كۆرىدىغان يىگىت - قىز ئارىسىدا ئون نەچ-
چە كۈنگىچە قۇچاقلىشىش، سۆيۈشۈش ۋە سىردىشىشتىن
بۆلەك ھېچقانداق ئىش بولمىدى، بۇنداق ئىش بۇرۇن ھەم
ھازىر، جۈملىدىن ھەم چەت ئەلەرنىڭ مۇھەببەت تارىخىدا ئاز كۆ-
رۈلىدۇ دېگىلى بولامدۇ؟ سۆيۈملۈكۈم، مەن ××× مېھمان-
خانىدىكى ھېلىقى مۇقەددەس كېچىنى ئۇنتۇپ قالمىساقكەن
دەيمەن! ئىككىمىز شۇ كېچىسى شېرىن مۇھەببەتنىڭ لەززە-
تىدىن بىرىنچى قېتىم بەھرىمەن بولغانىدۇق. ئاھ، سىرلىق
ۋە گۈزەل مۇھەببەت! مەن كارىۋاتنىڭ قىرىدا ئۇيىلىپ
ياتقىلى ئۇنىماي ئوندىمەستىن ئولتۇراتتىم. سىز كېلىپ
ئىچ كىيىملىرىمدىن باشقا ھەممىنى سالدۇرۇپ، چىرايلىق
قاتلىدىڭىز، ئاندىن پەس ئاۋازدا، قالغىنىنى ئۆزىڭىز سې-
لىڭ، دەپ، مېنى قورۇنۇپ قالمىسۇن دېگەندەك بىر چەتكە
بېرىپ تۇردىڭىز ... مەن سىزنىڭ قۇچىقىڭىزغا كىرگەن چاغدا،
مەيلى كېيىن ئائىلەمدىكىلەر زىيادە ئۆكتەملىك قىلىپ بىز-
گە زىيانكەشلىك قىلسۇن، مۇھەببىتىمىزنى بۇزسۇن، جە-
مىيەتتىكىلەر مەيلى قانداق ئەيىبلىسۇن، مەن باغرىڭىزغا
بېشىمنى قويۇپ يىغلاشنى ئويلاۋاتىمەن، دېگەن بولساممۇ،
لېكىن ئۆزۈمنى ئادەمىزات يوق، يوللىرى تىكەنلىك، چىل-
بۆرىلەر ھۇۋلاۋاتقان سايغا كىرىپ قالغاندەك، مېنى پە-
قەت سىزلا ھەقىقىي ياخشى كۆرىدىغاندەك، ماڭا يۆلەنچۈك —
نىجاتكار بولالايدىغاندەك ھېس قىلاتتىم ... شۇڭلاشقا مەن
كىشىلەر روھىنىڭ ھەقىقەتەن پاك ئىكەنلىكىگە ئەبەدىي ئىشە-

نىمەن. بۇنداق مۇقەددەس، چەكسىز پاكلىق ئەمەلىي ئىشلەتىش جەريانىدىلا ئىپادىلىنىدۇ. روھنىڭ پاكلىقى بىلەن ئادەم ئادەم بولالايدۇ.

مەن مۇشۇلارنى ئويلاۋاتقان چېغىمدا، سىرتتا بىردىنلا يامغۇر يېغىپ، دېرىزە تۆۋىدىكى بانان دەرىخىنىڭ يوپۇرماقلىرىغا يامغۇر تامچىلىرى نېمىدىندۇر بىر نەرسىدىن ئاغرىنىپ، دەرد تۆكۈپ يىغلاۋاتقاندەك ئاستا - ئاستا تامچىلاشقا باشلىدى. مەن چىن قەلبىمدىن ئىچىمدە: تېزرەك ياغ-قىن، يامغۇر، تېخىمۇ قاتتىقراق يېغىپ ئادەملەر مېڭىپ پاسكىنا قىلمۇشۇتكەن زېمىننى پاكىز يۇيۇپ، ئەركىنلىكنىڭ، يۇكسەك ۋە پاك مۇھەببەتنىڭ ئۇرۇقىنى يېڭىباشتىن چاچقىن، دەپ تىلىدىم. مېنىڭ ھاياتىمنى مۇھەببەت نابۇت قىلغۇتتى. ئانا مۇھەببىتىنى دەپ، لېيۇ جەمەتى بىلەن تۇزگەن توي توختىمىنى بىكار قىلىشقا پېتىنالماي، تەۋەككۇل قىلىپ ئاپامنى كۆرگىلى باردىم. سۆيگۈنۇمنىڭ مۇھەببىتىنى دەپ، جەمئىيەتتىكى نامىمنى، بەخت - سائادىتىمنى قۇربان قىلىدىم. بۇ تراگېدىيىنىڭ ئاپتورى — مۇھەببەت، مەن رول-غا چىقىپ كۆپچىلىككە كۆرسىتىۋاتىمەن. مەن راستىنلا تەڭرى بىلەن دەۋالىشىدىغاندەك تۇرىمەن. ئاۋادا تەڭرى ئانا - بالا، يىگىت - قىز ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتنى ئوبدان تەڭشىمىسە، ئۇ بىرتال مۇھەببەت ئۇرۇقىنى چاچسا، مەن بىر تۇپ مۇھەببەت مايىسىنى يولۇپ، بۇ دۇنيادا مۇھەببەتنى قايتا پەيدا قىلماسلىق ئۈچۈن ئېلىشىمەن. رەھىمسىزلىكتە ۋەھشىيلىشىپ، سەن مېنىڭ گۆشۈمنى يەيمەن دېسەڭ، مەن سېنىڭ تېرەڭنى يېپىنچا قىلىمەن، دەيدىغان ھايۋان سىياقىدىكى بەدبەختلەرنىڭ تۇتقان يولىمۇ بىر

هېسابتا بولىدىكەن.

ئەركىسز ئۆتكەن ئىككى كۈنلۈك تۇرمۇشتىن كىشىلىك دۇنياسىدىكى ھەممە نەرسىنى ئۇقتۇم ۋە كۆپ نەرسىلەرنى چۈشەندىم. ئىنسانلارنىڭ شەخسىيەتچى ئىكەنلىكىنى، ماددىي جەھەتتە باشقىلار ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىۋەتسىمۇ، ئۆزىنىڭ تارىخىي شارائىتى ئاستىدا شەكىللەنگەن مۇستەقىل قارىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن باشقىلار بىلەن ئانچە ھېسابلىشىپ كەتمەسمۇ بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئانا بىلەن قىز بىر - بىرىگە ئەڭ سۆيۈملۈك، شۇلارمۇ بۇ قائىدىدىن ھالقىپ كېتەلمەيدۇ. باشقىلاردىن سۆز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتتە مەيلى كىم بولسۇن، كىم بېقىپ قاتارغا قوشقان بولسا، شۇنىڭ ھۆكۈمىگە بويسۇنۇش كېرەككەن. تۇغرىمۇ؟

بۇگۈن تۈيۈقسىز ھاۋا ئېچىلىپ، كۈن نۇرى كارىۋاتقا چۈشتى. ئۆيدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى كۆزۈمگە بۆلەكچىلا ئىسسىق كۆرۈنۈپ كەتتى. لېكىن بىر نەۋرە سىڭلىم بىلەن يەڭگەم مېنى يوقلاپ كىرىپ، تۇنۇگۈنكىدىن بەكرەك يادىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشتى. بىر نەۋرە سىڭلىم يوغان ھەم نۇرلۇق كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالدى، بۇ ھەيران قالىدىغان ئىش ئەمەس. ھەممە ئادەم بىر كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرسەم دەيدۇ. كىشىلىك تۇرمۇش يولى ساپلا يىلان - چايان، ۋەھشىي ھايۋانلار بىلەن تولغان ئەمەس. بىزدىكى بۇنداق جاندىن تويۇش ئەسلىدە بىر خىل غەيرىي ھالەت.

ئۇلار، يالغۇزلۇقتا ئېچ پۇشقىنى چىقارسۇن، دەپ ماڭا پۇرىقى دىماغىنى يارىدىغان، رەڭگارەڭ بىرلوڭقا

گۈل ئەكىرىپتۇ. بۇگۈللەرنى كۆرۈپ كۆڭلۈم تېخىمۇ بۇزۇلـ
دى. سىز سوۋغا قىلغان تاش ئالما گۈلدىنمۇ چىراغ يورۇقـ
دەكى نازۇك سىياقتىنى. سىزنىڭ گۈللۈكىڭىزدىكى تاش ئالـ
ما دەرىخى تۇۋىدە كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغان چاغلىرىڭىزنى
ئويلىدىم. گۈل ـ مۇھەببەتنىڭ سىمۋولى. سىز سوۋغا قىلـ
غان گۈللەرنى مەن يۈرەك مېھرىم بىلەن سۇغىراتتىم.
گۈللەرنىڭ تۇۋىدە كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغان چاغلىرىڭىزدا
مەن سىزنى روھىم بىلەن قوغدىغانىدىم. ئەمدىچۇ، گـۈل
سوۋغا قىلىدىغان، گۈلنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەملەرنى چا-
كىنا ئادەملەر قىيناپ مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدى. ياخـ
شى كۆرىدىغان گۈلۈم قۇرۇپ قالاي دېگەندە، ماڭا تەسەل-
لىنىڭ نېمە كېرىكى؟

چۈشتىن كېيىن ئاپامنىڭ ئاچامغا بىزنىڭ ئـۆتكـەن
يىل باھارىدىكى پىلانىمىزنى دەپ بېرىپ، بىـزنـى ھـەدەپ
تىللاۋاتقانلىقىنى يەنە ئاڭلىدىم ... ئاھ، شى جېن! Irving
مۇھەببەت توغرىسىدىكى ھەر قانداق پىلانلارنى كەچۈرۈش
مۇمكىن، دېگەنغۇ. ئۇلار بۇ ئىشقا نېمىشـقا Irving نىڭ
ئەكسىچە قارايدۇ.

تەڭرىگە مىڭ قەتلى شۈكرى! بىر نەۋرە سىڭلىم ئوتـ
تۇرىسىدا ئۇزۇلۈپ قالغان ئالاقىنى يېڭىباشتىن تىكلىدى.
بولمىسا، ئىككىسىزنىڭ بىر يەردە ئۆلۈۋېلىش ئۇمىدىسـىز-
مۇ يوققا چىققان بولاتتى. سىزگە قورقۇنچلۇق بىر خەۋەر-
نى ئېيتاي، لېۋ جەمەتىنىڭ ئوغلى بۇگۈن ئاخشام سائەت
ئون ئىككىدە بىزنىڭكىگە كېلىدىكەن. (ماڭا بۇنى بـىـر
نەۋرە سىڭلىم دەپ بەردى) بۇگۈن كەچ ئامال بار قېچىپ
كەتمىسەم، خۇددى مەن دېگەندەك، سەكراتتا ياتقىنىمنى

ئەشەددىي دۈشمىنىم چوقۇم كۆرىدۇ. لېكىن ئەمەلىيەتتە ... بولدى ئوچۇق يازماي، سىز ھامان قىياس قىلىپ بىلمۇالىسىز.

شى جېن، بىزنىڭ يۇز كۆرۈشۈشىمىزدىن ھەر ھالدا ئاز - تولا ئۈمىد بولسىمۇ، ماڭا قارا چاپانلىق ئەزرائىل يېنىمغا كېلىپ قالغاندەك، مۇھەببەت تارىخىمىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىرۋاقتى ۋاراقلىنىپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ. بىز تۆت - بەش يىل بىرگە ئوقۇدۇق. ئۆگەنگەن نەرسىلىرىمىز بىلەن جەمئىيەتكە ھەسسە قوشالمىدۇق. شۇنداقتىمۇ تارىخىمىزنى ئۆزىمىز قەدىرلىشىمىز، روھىمىزغا ئۆزىمىز ئاپىرىن ئوقۇشىمىز كېرەك. مەيلى نېمە بولسۇن، بىز ھېچقاچان ۋىجدانىمىزغا كۇشەندە بولغان كۆچىلەردىن رەھىم - شەپقەت تىلىمىدۇق. بىز ئەركىن مۇھەببەت تەلەپ قىلىپ ئۆلۈشتەك قانلىق يولنى ئاچتۇق. بىز بۇ يولنىڭ ئەھۋالىنى ياشلارغا كۆرسىتىپ بېرىشىمىز، ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىنى ئۈمىد قىلىشىمىز كېرەك. يارامسىز ئادەملەرگە ھېچكىم ھەسەت قىلمايدۇ. شۇڭا مەنمۇ ئازابلانمايمەن. مەن يۈگۈرۈپ چىقىپ سىز بىلەن دېڭىزنى ماكان قىلسام، دولقۇنلارنىڭ ھەسرەتلىك شاۋقۇنلىرىنى ئاڭلىسام، سىرلىق ئاينى كۆرسەم دەيمەن. ناۋادا بەختسىز ھالدا ئۆلۈپ كەتسەم، سىز ھەرگىز ئۆلۈۋالماڭ، سىز بىزنىڭ مۇھەببەت تارىخىمىزنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئىشلارنى تەپسىلىي يېزىپ، ئالتە يۈز پارچە خەتنى رەتلەپ ئېلان قىلىسىز ...

بىرنەۋرە سىكىلىم كەلدى. ئۇ بۇخەتنى سىزگە ئاپىرىپ بېرىدۇ، سىزگە مەن تۇرغان ئۆينىڭ دېرىزىسى بىلەن قېچىشقا ئەپلىك خىلۋەت كوچىنى پەقەت بىرلا تام ئايرىپ تۇرىدىغانلىقىنى دەيدۇ. بۇگۈن ئاخشام ئون ئىككىدە سىز مېنى تاماشىغا ئۇ تەرىپىدە ساقلايسىز.

责任编辑：艾合买提·伊敏
封面设计：王国玲

岐　路　（维吾尔文）
（中国现代短篇小说选—1）
托乎提·巴克
牙生·斯衣提　译

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号　邮政编码 830001）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷三厂印刷
787×1092毫米　32开本　9.875印张　2 插页
1993年2月第1版　1993年2月第1次印刷
印数：1—2,000

ISBN 7-228-02243-2/I·777　定价：2.70元